శ్రీ సిద్ధేశ్వర చరిత్రము

[కాకతీయరాజుల చరిత్ర - ప్రతాప చరిత్ర]

కాసె సర్వప్ప ప్రణీతము

★

సంపాదకుడు:

ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, ఎం. ఏ.,

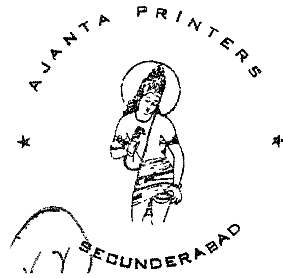
ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షుడు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.

★

ఆంధ్ర రచయితల సంఘము

హైదరాబాదు

1960

వెల : ఆఱురూపాయలు

విషయ సూచిక

ACKNOWLEDGEMENTS

Our thanks are due to the Curator, Government Oriental Mss. Library, Madras, for permitting the Editor to obtain a copy of Siddheswara Charitra from the Library It was obtained about 1945. The copy was prepared by Sri Godavarti Sreerama Murthy.

The publication of the book became possible only when the Government of India, Ministry of Scientific Research and Cultural Affairs, sanctioned a grant of Rs. 1,500 about October 1959. The actual expenditure for printing the book is more than double this. The Andhra Writers' Association, Hyderabad, is grateful to Prof. Humayun Kabir, Union Minister for Scientific Research and Cultural Affairs, for enabling the Association to undertake the publication of this source book for the history of Kakatiyas.

My blessings go to my erstwhile students and now colleagues, Sri K. Suprasanna Charya and Sri Amaresam Rajeswara Sarma for preparing the book for printing. Sri Sarma compiled besides, index, Appendices etc.

Similarly my blessings go to Sri I. Krishna Murthy and Sri G. V. Subrahmanyam, Telugu Lecturers, Warangal College, for supplying me information about Siddheswara Temple of Hanumakonda and a few photos of the place. I am thankful to Sri T. Rama chandra, of Bharathi Office, Madras, for sending me copy of the inscription, inscribed on a hill near Siddheswara Temple.

My thanks are due to Dr. M. Hanumantha Rao Pantulu, Chairman, Legislative Council, Andhra Pradesh for his very kind "Prastavana" and to Dr. P. Srinivasachar, Professor and Head of the Department of History, Osmania University, for his learned preface.

Finally I thank M/s. Ajanta Printers, Secunderabad, chiefly Sriman N. C. S. Venkatachary for printing the book expeditiously and neatly. Sri Venkatachary is a scholar besides being a printer which fact made the editor's task easy.

K. Lakshmi Ranjanam,
Editor.

25th October 1960.
Kartika Suddha Vidiya,
Sarvari.

Vidyanagar,
Hyderabad-7.

ప్రస్తావన

డా. మారపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు,
అధ్యక్షులు, ఆంధ్రప్రదేశ్ శాసనపరిషత్తు.

ఆంధ్రవాఙ్మయప్రపంచములో పద్యకావ్యములు కోకొల్లలుగా నున్నవి. కథలన్నియు పురాణోక్త కథలే. అవి తరచు శృంగారరస సమన్వితములు. కవులను రాజులు పోషించుచుండేవారు. ఆ రాజుల అభిరుచుల ననుసరించి అతిశయోక్త్యాద్యలంకారములతో, అష్టాదశవర్ణనములతో, శబ్దచమత్కారములతో కవులు కావ్యములను వినిర్మించినారు. అట్టి కావ్యములలోని కృతిపతి వర్ణనాంశములను బట్టియు, కవి వంశాభివర్ణనమునుబట్టియు ఆంధ్ర చరిత్రకారులు ఆంధ్ర చరిత్ర విషయాంశములను వెలికి తీయుటకు ప్రయత్నించి కొంతవరకు సఫలమనోరథులైనారు. ఇదంతయు పరోక్షముగ సాధింపగలిగిన విజయము. ఇక కేవలము చారిత్రక కథామూలములగు కావ్యము లున్నచో ఆంధ్రచరిత్ర ఎంత ప్రకాశవంతముగా నుండునో గదా!

నన్నయభట్టు కవితలో చాళుక్యవంశక్రమచరిత్ర యున్నదా? లేదు, తిక్కన సోమయాజి కవితలో చోడరాజ్యక్రమచరిత్ర యున్నదా? లేదు. శ్రీనాథుని కవితలో రెడ్డిరాజుల పరిపాలనక్రమ మభివర్ణింపబడినదా? లేదు. ఇట్లే ఇతర కవుల ధోరణు లున్నవి. కారణమేమి? మన కవులకు చారిత్రకదృష్టి లేకుండుటయు, చరిత్ర గ్రంథములను రచింపవలయునను కుతూహలము లేకుండుటయు కారణములుగా చెప్పవలసియుండును. అయితే, ఈ కవులలో ముందుచూపు కలవారును, భావ్యాంధ్రుల యభిరుచి నూహించువారును, వర్తమాన చరిత్రాంశములు భావిభాగ్యోదయమునకు మూలకందములని భావించినవారును, సంప్రదాయమునకు ఎదురీదినవారును అగు కవిగ్రామణులు లేకపోలేదు. ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రలో అట్టివారిని వ్రేళ్ళమీద లెక్క చెప్పవచ్చును. అట్టి కొద్దిమందిలో కాసె సర్వప్ప అను కవీశ్వరు డొకడు.

కాసె సర్వప్ప "సిద్ధేశ్వర చరిత్రము" అను ద్విపదకావ్యమును విరచించినాడు. పద్యకావ్యము బహుకాలము నిలచు ననెడి భావముతో, అంతకుపూర్వము ఏకామ్రనాథుడు రచించిన వచన గ్రంథము ననుసరించి ఈ సిద్ధేశ్వర చరిత్రమును

కూర్చినాడు. సిద్ధేశ్వర చరిత్ర మనగా, కాకతీయమహారాజుల చరిత్రయే. కేవలము కాకతీయరాజ్యచరిత్రమును కథావస్తువుగా గైకొని మూడాశ్వాసములు ద్విపదలోను; చివరభాగము వచనములోను ఈ కవి నిబంధించి యున్నాడు. ఈ కావ్యావిర్భావము సుమారు 400 సంవత్సరముల క్రింద జరిగినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ గ్రంథము మూలమున కాకతీయులనాటి రాజుల గుణగణములు, వారి పరిపాలనా విధానము, వారి వీరవిహారము, ఆకాలపు సాంఘిక విశేషములు, మతములు, ఆచారములు, తటాక, దేవాలయ నిర్మాణములు, నీతిసంపద, వేషభాషలు, అభిరుచులు, సంప్రదాయములు మున్నగు అంశములనుగూర్చి మహనీయుడు కాసె సర్వప్ప చక్కగా నభివర్ణించి తెలిపియున్నాడు. మహాకవులయినవారు స్పృశించని విషయమును గ్రహించి ఆంధ్రమహాజనులకు ఉపకార మొనర్చినందులకు అతడెంతయు నభినందనీయుడు.

ఈ సందర్భమున మరియొక విషయము మనవి చేసికొనవలసి యున్నది. మన కవులందరిలో కాసె సర్వప్ప మూర్తీభవించిన "ఆంధ్రత్వము" గా గనుపడుచున్నాడు. ఈ తెలుగుకవి తలచుకొన్నచో ప్రఖ్యాతి సంపాదనార్థమై రచనా విధానము వేరువిధముగాచేసి యుండును. రాజుల చరిత్రయే వ్రాయదలచుకున్నవాడు కావున కథావస్తువుకొరకు విక్రమార్కుడు, హర్షుడు, అశోకుడు, చంద్రగుప్తుడు మున్నగు మహనీయుల వంశచారిత్రములను గైకొని యుండును. ఛందస్సు విషయములోను పూర్వకవులవలె గంభీరపదాడంబరముగల వృత్తములనే వరించి యుండును. కాని సర్వప్ప అట్టిఖ్యాతిని ఆశించియుండలేదని చెప్పవలసి యున్నది. సర్వప్పకు ఆంధ్రాభిమానము మిక్కుటము. అందుచే, తెలుగు రాజుల చరిత్రను గైకొన్నాడు. తెలుగు ఛందస్సగు ద్విపదను వరించినాడు. ద్విపదను మన పండితులు నిరసనభావముతో చూతురని అతనికి తెలియకపోలేదు. అయినను, ఏతద్భావమును లక్ష్యపెట్టలేదు. అతని కవిత్వములో తప్పు లున్నవని పండితులందురు. ఆ తప్పులు అతనివో, లేఖకునివో ఎవరు చెప్పగలరు? బమ్మెరపోతరాజు కవిత్వములో తప్పు లున్నవని ఆక్షేపణ చేసినప్పుడు ఆ తప్పులు పోతన్నవికావని ఒక లక్షణవేత్త కంఠోక్తిగ చాటియుండలేదా? 'చెరకునకు వంకపోలేమి చెడునతీపి'. కథ తెలుగురాజుల కథ. వృత్తము దేశీయమైన తెలుగు ఛందస్సు. ఈ రెండు విశేషములను బట్టి సర్వప్ప మనస్సంతయు "తెలుగుతనము" తో నిండియున్నదని స్పష్టమగుచున్నది. కాసె సర్వప్ప ఆంధ్రులకందరకు, ముఖ్యముగా తెలంగాణవాసులకు చిరస్మరణీయుడు.

ఇట్లు చారిత్రకముగా అమూల్యగ్రంథరాజమగు "సిద్ధేశ్వర చరిత్రము" యొక్క వ్రాతపతి ప్రాచీన గ్రంథముల కట్టలలో దాగియుండి, కొంతవరకు క్రిమి దష్టమై, లేఖకుల ప్రమాదమున తప్పులతడికయై, లోపభూయిష్ఠమైయుండి కొరకరానికొయ్యయయ్యెను. మరియు నది అందరకు సులభముగా లభించునది గాను, గ్రాహ్యమగునదిగాను లేకుండెను. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగార ములో నున్న కాగితపు ప్రతి ఎంతమందికి అందుబాటులో నుండగలదు? ఈ సద్గ్రంథము ఎట్లు లభించునా యని చరిత్రాభిమానులు వాపోవుచుండిరి. ఇప్పుడు ఆచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు "సిద్ధేశ్వరచరిత్రము" నకు ప్రతివ్రాయించి, చక్కగా ముద్రించి ప్రకటించియున్నారు. ఇది యెంతయు ముదావహమగు విష యము. శ్రీ లక్ష్మీరంజనంగారి కృషి ఎంతయు ప్రశంసనీయము.

అయితే ఇట్టి గ్రంథమును శోధించి, లేఖకప్రమాదములను తొలగించి, లోపములను పూరించి గ్రంథమును నిర్దుష్టముగ సవరించి ముద్రించుట సామా న్యుల కలవిగాని పని. అట్టి పని నిర్వహించుటకు తగినవారు విద్వద్వర్యులై, చరిత్రకోవిదులై యుండవలయును. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమునందు ఆంధ్ర శాఖాధ్యక్షులుగా నున్న శ్రీ లక్ష్మీరంజనంగారు ఎంతయు ఈ కార్యనిర్వహణము నకు తగియున్నారు. వారు ఇదివరకే ఆంధ్ర చరిత్రను, ఆంధ్ర సాహిత్యచరిత్రను వ్రాసి వినుతికెక్కియున్నారు. అట్టి శ్రీ లక్ష్మీరంజనంగారు "సిద్ధేశ్వర చరిత్ర" సంపాదకీయ భారమును వహించి, జయప్రదముగ నిర్వహించియున్నారని తెలుపు టకు మిగుల సంతసించుచున్నాను.

ఈ "సిద్ధేశ్వర చరిత్రము" నకు మకుటముగా శ్రీ లక్ష్మీరంజనంగారు విపులమైన పీఠిక ఇంగ్లీషులో వ్రాసియున్నారు. ఈ పీఠిక పరిమితి 98 పుటలు. ఈ 98 పుటలలో కావ్యోదంతము, కవివిషయము, వర్ణితులయిన రాజుల విష యము, సమకాలిక ఇతివృత్తములు, సరసముగ, తర్కబద్ధముగ, న్యాయదృష్టితో చర్చించియున్నారు. కాలము, కార్యము మున్నగువిషయములను గూర్చిన పరస్పర విరుద్ధాంశములను క్రోడీకరించి, సమర్థించి, విమర్శించి తుదిమాటగా నిర్ధారణలు చేసియున్నారు. ఈ చర్చలయందు వివిధ గ్రంథములను, శాసనములను పరిశోధన పూర్వకముగా గ్రహించియున్నారు. శ్రీ లక్ష్మీరంజనంగారు చేసిన చర్చావిధా నము, సూక్ష్మాంశముల విశదీకరణము, నిగూఢాంశములను వెలికితీయు పద్ధతి సునిశిత వివేచనాభరితమైయున్నవి. ఈ పీఠిక ఎంతో నైపుణ్యముగ, సమర్థవంత

ముగ, ప్రతిభావంతముగ రచింపబడినదనుటనిక్కము. ఈ పీఠికయందు కాకర్త్య గుండన మొదలుకొని రెండవ బేతరాజువరకు గల వంశావళిని కాలక్రమానుసార ముగా నిరూపించి చరిత్రకారులకు చక్కని బాటను నిర్మించినారు. అందుచే, ఇది అధునాతనముగ రచింపబడిన, సకల కళాశోభితమయిన కాకతీయ చక్రవర్తుల చరిత్రయని నిస్సందేహముగ చెప్పగలను. ఇది విడిగా పుస్తకరూపమున వెలువ రించుట సమంజసముగా నుండునని నేను భావించుచున్నాను.

"కొన్ని గ్రంథములు రుచిచూడతగినవి ; కొన్నిగ్రంథములు ఊరకమ్రింగ దగినవి. కొన్ని గ్రంథములు కొద్దిసంఖ్య మాత్రమే చర్వణచేసి, జీర్ణించుకో దగినవి" అని ఇంగ్లీషులో ఒక మహావాక్యము గలదు. ఆ మూడవ తరగతిలో చేరిన దీ "సిద్ధేశ్వర చరిత్రము" అని నేను భావించుచున్నాను. అట్టి సిద్ధేశ్వర చరిత్రమును చరిత్రకారులకు ముదావహముగ సిద్ధపరచి, చక్కగ ముద్రించి అందర కందుబాటులో నుండులాగు చేసిన శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగా రెంతయు అభినందనీయులు. ఇట్టి ఘనకార్యము జరిగినందులకు నే నెంతయు సంతసించుచున్నాను.

★

PREFACE

DR. P. SRINIVASACHAR, M A., Ph. D.,
Professor and Head of the Department of History,
Osmania University.

The study of the history of Political and Cultural Movements in South India is still in its initial stages; and even a chronicle of dynasties, kings and their endless wars is not available. A few writers have ventured to write out history nevertheless but they differ widely from one another in their views and interpretations almost at every stage of the story. Even the skeleton frame work of chronology is in the process of formation. The reason for this state of affairs is not any dearth of source material but lack of adequate progress in its elucidation and interpretation. The workers in the field are far too few and facilities for even these are deplorably scanty.

Inscriptions are the most copious and authentic source of Indian history particularly of the Deccan and the South: but even inscriptions do not always speak the truth, much less the whole truth. They often repeat legends and exaggerations which are easily detected: but it is more difficult to detect the truth behind partisan statements made by the composers serving kings of different dynasties engaged in constant warfare. There are quite a few instances of both the parties claiming victory in war, which is impossible. But often in the case of indecisive battles there is some slight justification for mutually conflicting accounts of events and achievements.

The information we get from coins is another important source: but the coins of some of the dynasties of the Deccan are rare, contain no dates, have few intelligible legends (only the ruler's name or title) and show crude devices often indistinct. In fact they present greater difficulties to the students, and offer less reward for his labours than the coins of the North.

Literary evidence, both indigenous and foreign, is the next important source of knowledge. But in Indian literature we have

few professedly historical works. In Telugu there are a number of Sthalapuranams which are mostly recent redactions of populer legends. A few semi-historical works are also available called Kaifiyats in Mackenzie Manuscripts but these were produced a century and half ago by pandits and writers not trained in scientific history and deal mostly with recent events and are of very little value as source material for early and mediaeval history. A few works like Krishnaraya Vijayamu, Pratapacharitramu and the work now edited by Prof. K. Lakshmiranjanam by name "Siddheswara Charitramu", furnish valuable hints on comparatively recent times, say from A. D. 1200 onwards; but they are nothing more than a farrago of legends for the earlier times and contain too many inaccuracies and distortions to be used by themselves without the testimony of other more trustworthy sources.

While the direct contribution to history from literary sources is thus seen to be of little importance, the indirect value to the historian of the study of Telugu literature can hardly be overrated. Not only does this study enable us to picture the social and religious milieu in which the characters of history lived and moved, but the prologues, epilogues and colophons of different works often embody valuable data on the lineage and achievements of the authors of the works and their royal patrons; and these often supplement considerably the scrappy information drawn from inscriptions.

In this task of scrutinizing literature and collecting patiently the tiny bits of information in order to build up the source material in a scientific manner students of language and literature have a vital part to play: and it is praiseworthy that Prof. K. Lakshmiranjanam has come forward to give a lead to scholars in this work of dual importance to literature and history. No student of history has the time and resources to take up the critical edition of literary works, although this work is an essential preliminary for his more ligitimate work of historical interpretation and reconstruction of the past. Prof. K. Lakshmiranjanam has laid the world of scholars and students of history and Telugu literature under a deep debt of gratitude for this valuable work of editing the Siddheswara Charitramu.

SIDDHESWARA CHARITRA

INTRODUCTION

Sri Siddheswara Charitra written by Kase Sarvappa is a work dealing with the history of the Kakatiya kings of Warangal. He is an enthusiast for the glory of the Kakatiyas. In the prologue to the poem he states that he would describe the deeds of the 'Kakita Maharajahs', their valour, the splendour of their government, their benificent activities, chiefly of king Pratapa Rudra, their pious nature, establishment of Saiva Temples, construction of tanks and other public utility works. [1]After the renowned Satavahanas, the Kakatiyas seem to be the dynasty that successfully brought the whole of Andhra Desa under one sceptre. They are better known and remembered in the Telugu country than the Satavahanas. It is one of the ironies of history that this most beloved line of kings figures least in the annals of Indian history. They did not leave behind them a trail of blood and fire by conquests; they left a legacy of smiling villages, beautiful temples and much more beautiful tanks with life-giving water. In order to spread the fragrance of the fame of Kakatiya monarchs in the gardens of Indian history in however small a compass, this introduction is written in English.

Manuscript of the Book

Only one manuscript of Siddheswara Charitra was available and this was obtained from the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, about 1945. It is numbered D 2654 and is a paper Manuscript. There are blanks in several places and the last page is missing. The book appears to have been copied from an

1. Page 6 lines 6–20

N.B. All references are to the pages of the printed Siddheswara Charitra.

original palm-leaf manuscript. This is inferred from the note of the scribe "As the palm-leaf manuscript is very much damaged after this, I have left blank spaces to indicate the missing portion."[1] The manuscript is faulty in several places in matters of grammar and prosody, whether due to the mistakes of the scribe or the original itself.

Name of the Book

The title given to the book is *Sri Siddheswara Charitramu—Kakatiya Rajula Charitra—Pratapa Charitra.* The author called it *Siddha Mahatmya* in the colophons to the first and second Aswasas. He invokes 'Lord Siddhesa' in the beginning and end of Aswasas. The book is actually in three parts. The first Aswasa deals with the descent of Lord Siva from Kailasa to take his abode on a hill near Hanumakonda under the name of Siddheswara. The Second Aswasa deals with the ancient kings who ruled at Hanumakonda and ends with the exploits of king Madhava Varma. The third and last Aswasa is incomplete. It takes the story to the birth and education of king Pratapa Rudra. Perhaps the poet wanted to break off the Aswasa here and start a fresh one, may be the fourth. In his original scheme, he desired to deal with the history of Kakatiyas in general and Pratapa Rudra in particular as he felt a divine element in this king. Kase Sarvappa could not fulfil his intention. The last portion of the book, actually describing the life of Pratapa Rudra is written in prose. The poet started with the idea of composing the work in the Dwipada metre. He carried the story in this metre upto the inconclusive part of the third Aswasa. From here it is written in prose. Evidently this part is anaddition to the work, done by another writer to complete the scheme of Sarvappa. Why the poem broke off in the middle, we cannot say. Presumably the death of the poet or other mishap prevented the completion of the poem. The prose portion is about a sixth of the book and seems to have been borrowed almost closely from the *Pratapa Charitra* of Ekamranatha.

Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra

There is undoubtedly a very close relation between these two works. Sarvappa, the author, expressly mentions in the beginning of

1. Page 144, Si-Ch.

the second Aswasa, "having bowed to the feet of Naganatha, I will narrate the story that was ably expounded by Ekamranatha". Except for minor details, the account contained in both the books is the same. Sarvappa was ambitious to be known as a poet. So he wrote the same stories in poetry. Ekamranatha wrote in prose. In order to embellish his work with poetic material, Sarvappa introduced the account of the descent of God Siddheswara from Kailasa Mountain to the hill near Hanumakonda and added the first Aswasa of his book. Ekamranatha contended himself by saying that the Hanumakonda hill is the abode of a multitude of Gods including Lord Siddheswara. He did not narrate in poetic details how God Siva came to reside there. Since both the works have only an historical interest for us, Pratapa Charitra seems to be more precise and clear than Siddheswara Charitra which has a flair for poetic flourish.

Kase Sarvappa-His Time

This is a question which cannot be easily or directly answered. The previous writers like K. Veereshalingam Pantulu, Chilukuri Virabhadra Rao and Chaganti Seshayya[1] consider him an old writer and put him down for 1400 A. D. But on further examination of the work it appears that we cannot claim such an early date for him. He may be placed between 1506-1550 or 1600 A. D. In this connection we have to refer to the poetical work 'Somadeva Rajiyamu' written by Kuchimanchi Jaggakavi, the brother of the famous poet Kunchimanchi Timmakavi Sarvabhouma. Somadeva Rajiyamu deals with the same field covered by Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra. Jagga Kavi does it in poetry and prose, in the Champu Kavya Paddhati, whereas Kase Sarvappa rendered the theme in Dwipada metre. The spectacle of the same theme being dealt with by various authors with only a variation of the medium is not uncommon in Telugu. Palkuriki Somanatha's Dwipada Basavapuranamu is rendered into Champu by Piduparti Somanatha. It is said that Srinatha converted Palkuriki's 'Panditaradhya Charitra' into verse. Mahabharata and Ramayana are metamorphosed in Telugu several times. Somadeva Raja of the poem of Jagga Kavi, above, is the traditional founder of the Kakatiya dynasty, according to the story of Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra.

1. Kavi Tarangini Vol. 2 page 240.

Now Kuchimanchi Jagga Kavi's date is 1700 according to Veereshlingam and 1720 according to Chaganti Seshayya. Hence Siddheswara Charitra cannot be subsequent to this date. How much back it can be taken with positive evidence is the question. Siddheswara Charitra is clearly to be placed after Pratap Charitra. How old is Ekamranatha the author of Pratapa Charitra? This work first published in the journal of Andhra Sahitya Parishat, Kakinada, was re-published in book form by the Saiva Pracharini Grandhamala, Warangal. No date is assigned to this author. We have to make use of the clues available in the book itself. Both Ekamranatha and Sarvappa[1] do homage to one 'Naganatha'. Evidently this Naganatha must have been a person of importance commanding the obeisance of our writers. One such personality whom we can discover is Pasupathi Naganatha[2] a court poet and scholar of Anapota Nayaka, ruler of Rachakonda in the Mahboob-nagar District. He composed the Sanskrit verses of the Ayanavolu Inscription of this Velama King which bears the date Saka 1291 or A. D. 1369. Pasupathi is said to be the name of the father of Naganatha. Evidently they are devout Saivas. Naganatha is the author of Madana Vilasa Bhana in Sanskrit and a translation of Vishnu Purana. This Vishnupurana is not now available. It may be questioned whether a Saivaite poet would translate the Vishnu Purana. We have to reconcile this by saying that Pasupati Naganatha was not a staunch Vira Saivaite. He may have been a Sadharana Saiva. We have the example of Bammera Potaraju, the great poet of Andhra Bhagavatha. He and his family were declared Saivas. So if we are permitted to assume that Naganatha, to whom both Ekamranatha and Sarvappa pay homage is Pasupathi Naganatha, court poet of Anapota Nayaka, we have to place Pratapa Charitra after 1369 A. D.

Both Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra often refer to the Narapathi Rayas and the Vizianagara Empire, though this is clearly an anachronism with reference to Kakatiyas. Vijayanagar was founded after the fall of Kakatiyas. They bring in Vijayanagar to add prestige to the Kakatiyas by stating that the former was subdued by the latter. Among the rulers of Vijayanagar they repeatedly mention Narasimha Raya. Now there are there

1. Page 22, Si-Ch.
2. Kavitarangini vol. IV page 147.

well known kings of this name who ruled at Vijayanagar (1) Saluva Narasimha Raya (1485–90) who superseded the Sangama Dynasty, (2) Tuluva Narasa Nayaka, the father of the great Krishna Deva Raya and (3) Vira Narasımha Raya, brother of Krishna Deva Raya. He seems to have reigned between 1505–1509. Of these the first two are of undoubted prowesss. The fame of these names must have reached the author of Pratapa Charitra. In his enthusiasm for the heroes of his historical work, Ekamranatha claims that the Kakatiya monarchs received homage from the high lights of Vizianagar. Actually the first of these Narasimhas, i. e., Saluva Narasimha Raya flourished about 150 years after the fall of Kakatiyas. But Pratapa Charitra does not mention the famous Krishna Deva Raya. From this it may be valid to infer that Ekamranatha, author of Pratapa Charitra flourished about the end of the 15th and in the early years of the 16th century, before Krishna Deva Raya emerged on the scene of Vijayanagar.

This date may be supported by further corroborating evidence from Pratapa Charitra. Among the poets mentioned by Ekamranatha is Tikkana Somayaji, who is said to have visited the court of king Ganapathi Deva. This accords with the known facts of history. Among the Sanskrit poets of the time of Prataparudra, Pratapa Charitra mentions Sakavelli Mallikarjuna Bhattu, author of 'Nirosthya Ramayana' (a composition excluding the labial letters). Among the Telugu poets are mentioned Palkurti (Palakuriki) Somanatha; Ranganatha, Krishnamachary, Bhaskara and Kummarı Molla. The last mentioned is a poetess and wrote the popular work Molla Ramayana. Pratapa Charitra states that Molla obtained poetic faculty by the favour of Tikkana Somayaji. Here the known facts about Molla do not agree with the statement of Pratapa Charitra. Veerasalingam assigns Molla a date in the beginning of the 16th century, i. e., during the period of Krishna Deva Raya. Chaganti Seshayya also agrees with him that Molla flourished after Srinatha and before Krishna Deva Raya. Hence we will be justified in placing Pratapa Charitra in the first half of the 16th century about 1550 A. D. Ekamranatha states that Molla wrote Ramayana in prose. This is a mistake. She actually composed Padya Kavya. It may be that he is very close to Molla in time and simply heard of her fame but did not see her work. Kase Sarvappa who bases his work on Pratapa Charitra must naturally be placed at the end of

16th century about 1600. Poetic works on historical personages and dynasties generally belong to the period after 1600. Krishna Deva Raya Vijayamu by Kumara Dhurajati, Narapathi Vijayamu by Andugula Venkayya are of this period. Thus we are not able to sustain the opinion of Veeresalingam Pantulu that Kase Sarvappa seems to be a very old poet, and must have lived in the time after Prataparudra, very near to the king. We must place Sarvappa before Kuchimanchi Jagga Kavi and after Ekamranatha, i.e., about 1600 A. D.

Life of Sarvappa

Not much is known about the details of Sarvappa's life. The Siddheswara Charitra gives his genealogy thus. His great grand father is Kase Mallana Mantri, of the Aswalayana Sakha, Atreya Gotra, a revered Brahmin. His son and grand father of our poet is Kase Gangadhara. About him it is said that he is a devout worshipper of the Linga, a writer of many Padya Kavyas and perhaps also of Musical compositions (బయకారములు), well versed in Saiva Agamas, a well known person. His wife named Gauri (?) is a lady of great piety. The son born to this couple is Mallapa Raju, the father of our poet. He also seems to be skilled in Music but no more is claimed for him. His wife is Lakshmayi, a lady of great virtue, of serene nature. To them were born three sons, the eldest Sarvappa, author of Siddheswara Charitra and his brothers Paradesi and Virana Manthri. The father of Sarvappa does not appear to be a prosperous person. The family was very poor and lived in the village of Cheruvupalli in the Bolikonda Sima. This may be the country in the neighbourhood of Hanumakonda. The poet mentions another place 'Pendarla', probably the Railway station Pendyala, near Kazipet.

Upanayan (the thread ceremony) was performed to him in his eighth year and he received such education as his father could give. They were afflicted with poverty. Luckily our poet married into a rich family, the daughter of one Mudigonda Dammanna (may be Dharmanna) of Hanumakonda. He must have been an officer and man of some influence in the Government of the day, for he is praised for his righteousness and popularity in the performance of the duties of his masters. He gave his daughter to Sarvappa, and

helped him into employment. Thus the poet settled down at Hanumakonda and with the grace of Lord Siddheswara composed this poem. In the prologue to the poem he offers something like an apology to the readers about his lack of high equipment necessary for a poet. "I am ignorant of grammar, the principles of dramaturgy and poetics, of the subtleties of metre. Only out of the grace of Siddhesawra I have undertaken to write this work."

The Nature and Quality of his Poetry

It is gratifying to note that Kase Sarvappa had a true estimate of himself as a poet. The value of Siddheswara Charitra is not so much as a piece of literary art but as a source of history of the Kakatiya Monarchs. As already observed the manuscript of Siddheswara Charitra is found in a very defective condition. Some at least of the numerous blunders in metrical composition must be ascribed to the author himself. Some may have been of the scribe. Sarvappa chose the Dwipada metre for his composition. It is a Desi metre, easier and lighter than vrittas, Sankrit metres. Saiva poets of Telugu are generally fond of Dwipada because Palkuriki Somanatha, the model for them, chose this metre as the vehicle of his great poems, the Basava Purana and Panditaradhya Charitra. It is easy to remember and recite in assemblies. The folk story tellers of the countryside generally choose poems in this metre for their narrations, mingled with song and dance. The Palnati Viracharitra, the heroic Ballad regarding the heroes of Palnad, the Katamaraju Katha, another heroic ballad and several others are composed in this Desi metre. They approach nearest to folk poetry in simplicity of metre.

Sarvappa displayed judgment in the selection of his metre. He would have done better if he chose the 'Manjari' and not the regular Dwipada. The standard Dwipada has the 'Prasa' conditon, where the second letters of the two lines of the couplet are expected to agree in their consonental values. Yati or Virama, the caesura is to be observed in each line. Manjari Dwipada is easier to manipulate than the orthodox type for there is not the condition of prasa in this. The second letters of the couplet need not rhyme. Each line is independent and the poet has to fix his eye only on the caesura in the line and the general run of the verse. Palnati Viracharitra is composed in Manjari Dwipada and thus could easily travel into the

stock of folk songs, beloved of the villagers. Much reform was introduced into Dwipada by Palkuriki Somanatha, by his bold experiment to use 'Prasa Yati' in Dwipada. This is the device of employing the rhyme principle for the caesura also. The usual and accepted method of Virama is also utilised. Generally, this prasa yati is admitted by rules in what are known as Upa-Jati metres, a sub division of Jati metres (pure Telugu metres). Prasa Yati is not permitted in the Vrittas or Jati metres like Kandamu, Dwipada etc. It is permitted in Sisamu, Ataveladi, Teta Gita. Palkuriki Somanatha, in his usual courageaus manner and enthusiasm for experiment, brushed aside the orthodox conception of Dwipada metre and employed Prasa Yati in this for which he was severely criticised by lovers of tradition of the day.

Somanatha had one or two more devices to render a prolonged composition in Dwipada easy in manipulation and free from monotony, attendant on a continuous metre. With regard to Prasa he is said to have borrowed the Kannada principle of 'Shanta Prasa.' By this, if a Prasa consists of a combination of consonants (Samyukta Akshara), it is enough to find agreement in rhyme with two of them. More important is the method by which, Somanatha made the couplets run into one another. The orthodox method is to break off at the end of each couplet, to complete one idea in each. This did not suit the gorgeous imagination of Palkuriki which rushed forth from imagery to imagery sometimes intricate and always profuse. So he made the couplets intertwined into an elaborate structure. Our poet, Kase Sarvappa cannot rise to these heights. So he did not make use of this. His verse is simple both in ideas and language. Occasionally, at the end of the Aswasa, he tries to unfold his wings and rise into high style, of long compounds in Sanskrit, the favourite of poets of greater attainments. This remains an ambitious but infructuous attempt. He does not have the command of language to sustain it. Otherwise, in narration he maintains an even flow of simple metre, lucid language and clear ideas. Even in this simple metrical scheme, Sarvappa commits blunders. The Yati in several places is not according to accepted rules. He is more guided by the untrained ear. As long as the line contains the required number of syllables, it reads well and does not strike jarring to the ear. It may not strictly conform to the rules of agreement of Yati, laid down by metricians. Kase Sarvappa

appears to have followed the unorthodox method. He must have composed free verse as the poetic flow and not a too critical ear carried him forth. He may have desired to review it later-on and correct the slips and blunders in yati, prasa etc. Unfortunately he could not do it. So the poem came down to us as an unfinished product.

Sarvappa - The Poet

As already stated the Siddheswara Charitra falls into two portions, the poetry and prose ones. The poetry portion again is in two natural divisions. The first one deals with the emergence of Lord Siva in the form of Siddheswara on the hill near Hanumakonda. The other division is occupied with the main narration, the history of Kakatiya Kings. The part dealing with the rise of Siddheswara is not found in Pratapa Charitra. This is contributed by Kase Sarvappa and here in he shows himself as a poet of some merit. The story is like this. When Lord Siva was in audience on the Kailasa mountain, with Parvati Devi by his side, surrounded by high gods, enjoying the music played by the Sage minstrel Narada, the Pramathas (the troopers of Siva) praised the Lord, referred to his many Lilas, how the lord saved his many devotees like Chirutonda, Kannappa, and Bhallanâ Raya. Then the Pramathas represented to Siva to come and take his abode on the hill near Hanumakonda in order to save mankind and to enthuse his devotees. Here the poet gives an enthusiastic description of the city of Hanumakonda.[1] This is to the north east of Hidimbashrama which is situated in the country north of Srisaila, between the rivers Godavary and Krishna. There is a holy hill near Hanumakonda, whère many dieties like Gargala Sakti have taken their abode. To the south of the hill there is an excellent lake. The holiness of this place is indescribable. So the Pramathas prayed to the lord to take his station there to save mankind.

Similarly they appealed to Goddess Parvati to take her abode on tthe hilllock to the west of Siddheswara, taking the name, Padmakshi. Here Kase Saravappa narrates how Parvati became the daughter of the mountain Himalaya after sacrificing her body in the Yaga of Daksha Prajapati. Parvati desired to marry Lord Siva.

1. Pages 8-9 Si-Ch.

The mountain king sent for his brother mountains like Malaya, Mandara etc., explained to them his wish to give Parvati in marriage to Siva and sought their consent. They all approved and sent the sages Sukra and Guru (preceptor of Gods) to see the bride-groom. They conveyed the proposal. Siva consented and he was given the Tambula and also Dakshina to confirm the match. Siva, on his part, sent a party to see the bride and fix the time for marriage. Young Parvati was conducted before the visitig party, handsomely decorated and accompanied by her friends. The Rishis examined her features according to Samudrika (Science of Physiognomy) and satisfied themselves. The Divine marriage was fixed for Monday night on Navami, in the bright half of the month Kartika, in the cyclic year Iswara. Perhaps this is the day on which the annual Aradhana of Lord Siddheswara takes place. The visiting party offered a ring and Tambula to the bride in confirmation of the match.

Lord Siva and the bridegroom's party arrived for the marriage in great pomp. The lord of Himalaya received them with honour. The wedding commenced in all joy. The holy fire was lit by Brihaspati and other Rishis. Siva came on his bull. The celestial dancers, Rambha and others showed their art. The women folk sang auspicious marriage songs. Thus the marriage was joyfully gone through. The time for sending the bride with the husband came. The king of mountains affectionately drew his daughter to his arms and gently taught her how she should behave in the house of her husband, a most touching and happy moment for any Indian householder, not excluding the sage Kanva, in the drama of Abhijnana Sakuntala of Kalidasa.

Since then, God Siva became Ardha-Nariswara. The divine couple granted the prayer of the Pramathas and took their abode on the Hanumakonda mountain as Siddheswara and Padmakshi. The place came to be known as Siddhaashrama. The attendant dieties like Durga, Vatu (Kala Bhairava ?) also stationed themselves on the hill in suitable places. The poet did not forget the Phalasruti. By worshipping Siddheswara, students acquire education and are able to compose prose and poetry. Those desirous of children, are blessed withh offspring. At the close of the first Aswasa, the poet appears to indicate that he drew the story from 'Siddha-Saiva

Purana'. It is not known whether there is any distinctive work of the name. The story of the marriage of Lord Siva and Parvati is universally familiar and popular. Kase Sarvappa made this idyllic story interesting by introducing into the poem the social customs of his time regarding marriage. In fact many of these customs and traditions obtain even to the present day.

Sarvappa—his Religion

It goes without saying that Kase Sarvappa is a staunch Saiva in faith. His family is not of the Virasaivaites, who deny the authority of Veda and renounce the rites prescribed for the various castes. Sarvappa expressly mentions his Upanayana Ceremony. At the marriage of Lord Siva, Vedas are chanted aloud. He promises to describe the greatness of Siddheswara according to the light of Vedas.[1] The great Lilas (divine sport) of Siva can be known and realised only by those whose path is enlightened by Vidya and not those who are mere tatlers in Philosophy and who only put on the garb of learned men. The poet invokes in his aid God Vighneswara, Goddess Saraswati, and the numerous devotees of Lord Siva who know the path of Vira Saiva tradition, who have overcome the Avidya (nescience) and who are well versed in the intricacies of Saiva Siddhanta and the Veda. In the colophon of the first aswasa he refers to his father thus "Kase Mallana Mantri, who is the bee to the lotus feet of Lord Siddheswara, who revels in the fragrance of the lotus like feet of learned men and the pramathas."

His Aim in Composition

Though Sarvappa is not a poet of any order, we cannot but appreciate his aim in writing a Kavya. Speaking of this at the beginning of the second Aswasa he says "There are the ancient, well known, and moral bearing stories. Some poets disregard them or wish to excel them by writing newly invented stories of their imagination, pleasing to the ears of men. They dedicate these poems to patrons and beg them for means of livelihood. Thus they not only demean themselves but destroy the high aim of poetry, however successful they may be in the art of composition. For myself I wish to sing of the glory of great monarchs who ruled the

1. Page 2, Si—Ch. lines 20-30.

world on the path of Dharma and for the well being of their people." Truly a praiseworthy object. Sarvappa, in spite of his poverty, chose to dedicate his poem to Lord Siddheswara and not to any earthly patron. If there are two or three more poets in Telugu like him for the main dynasties of Andhra Desa, we would have had more light on their history. Sarvappa, although a fragile poet, follows the tradition of the great author of Andhra Maha Bhagavatham, Bammera Potaraju, who denounced the exaltation of earthly patrons by the divine art of poetry.

We are obliged to confess that his skill in writing history is not equal to his enthusiasm for the memory of the noble dynasty which he wished to make immortal. He does not possess the true, scientific spirit, required of a historian. He implicitly followed his original the Pratapa Charitra of Ekamranatha. Neither did his predecessor have the true historical acumen. They have no proper idea of chronology. Much of their narration is hearsay. The element of wonder plays a great part in it so that we are at a loss to know fact from fiction. Anachronisms abound in the account of Kakatiyas who were removed from Ekamranatha by two centuries only. Though the Vizianagar Empire rose from the ashes of the Kakatiya Kingdom, both of our writers state that the former helped the latter in their wars. The regnal years assigned to many of the rulers are mythical. They did not approach their task with the genius of Kalhana, the author of Rajatarangini. They brought enthusiasm and reverence to their task. Truly we must be grateful even for this. Surely we echo the sentiments of [1] Kalhana about the role of poetry in immortalising the deeds of great kings. The writers of Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra, no doubt had several sources lying at their doors to check up the facts of the true history of Kakatiyas. The numerous inscriptions of Kakatiyas were there. Literary works like the Pratapa Rudra Yashobhushana of Vidyanatha were there: But they did not know how to utilise them. The age was not ripe for writing critical history.

1. భుజతరువనచ్ఛాయాం యేషాం నిషేవ్య మహౌజసాం
జలధిరశనా మేదిన్యాసీ దసావకుతోభయా
స్మృత మపి నతే యాంతిక్ష్మాపా వినాయదనుగ్రహం
ప్రకృతిమహతే కుర్మస్తస్మై నమః కవికర్మణే.

Both our writers pay homage to the memory of Naganatha. We do not know how they are indebted to him. In the previous pages we tried to identify this Naganatha as Pasupathi Naganatha, the inscriptional poet of Anapotanayaka of Rachakonda. We have not heard of anything written by Naganatha about the Kakatiyas.

Another Ekamranatha

We hear about another person Ekamra Guru.[1] He is said to be a disciple of Palkuriki Somanatha, the poet, and is said to have followed him to the city of Warangal when he went there to establish his fame. One may be tempted to identify the author of Pratapa Charitra with this Ekamra Guru. But the facts which we have gathered about the writer of Pratapa Charitra prevent this conclusion. Ekamra Guru of the time of King Pratapa Rudra cannot mention Naganatha who flourished fifty or sixty years later. At best we can assume that the author of Pratapa Charitra came in the line of Ekamra Guru and stories of the Kakatiyas were handed down in the family. There is no warrant even for this assumption in the present state of our knowledge except that names repeat themselves in a family.

Value of Siddheswara Charitra

While of Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra cannot be taken as unquestionable evidence about the chronology and other facts of history of the Kakatiyas, they form a valuable record of the social and cultural life of the time. This is indeed a great gain. So far, we did not have original sources except inscriptions for supplying us information about the social conditions of the Kakatiya age. Telugu Literature of this period is still in the classical age. Translations from Sanskrit Puranas were the order of the day. As such the poets did not have much opportunity to depict the cultural life of the time except in an indistinct manner. When Tikkana Somayaji introduced the Telugu colouring and customs into the description of the marriage of Uttara, daughter of the king Virata, with Abhimanyu, we feel happy. Such departures are rare. We read with pleasure the wealth of details supplied by Siddheswara Charitra describing the marriage of Parvati and Siva. Kridabhiramamu by Vinukonda Vallabharaya has been the only literary source for culling out facts about the life in the city of Warangal. Happily, Pratapa

1. Page 161. Si. Ch.

Charitra and Siddheswara Charita are greatly useful to us in this respect. They excel Kridabhiramamu in the variety and copiousness of information furnished. The daily round of duties of king Pratapa Rudra is given in detail in these works which shows how kings employed their time in the mediaeval ages. This makes interesting reading. Further they afford detailed figures about the number of houses in the city of Warangal by each profession. The figures may be exaggerated in some cases or even many. We are led to wonder, whether there was anythig like the census system as early as the Kakatiyas. These and many other interesting points will be taken up in the appropriate place of this introduction.

The Method of Editing

Owing to the defective condition of the text and non-availability of copies of the Manuscript, editing the text presented problems. Veeresalingam observed thus about this author in his Lives of Telugu Poets. "We do not know definitely about the time of this poet (Kase Sarvappa) but there is no doubt that his book is very old. He must have lived after Pratapa Rudra, not far removed from him. There are many usages (Prayogas) which offend the rules. As a source book for History it is highly valuable.[1] We agree with the estimate of Veeresalingam substantially. In giving a few quotations from Siddheswara Charitra, he adopted the method of correcting the grammatical and prosodial errors of the text and presented a corrected text. The present editor feels that if this method is uniformly followed throughout the book, the work will be changed out of all shape. The reader may not get a true estimate of the poet. Several portions will have to be rewritten. This is not the aim of our editing. Further, the book being source material for history, it is felt that there should be no change in proper names, of persons, places, rivers etc., lest we lose the reading which may contain a clue to its identification. It may throw some unexpected light. Hence even at the cost of grammatical and prosodial errors, such readings are retained purposely and they are indicated with a star mark. In other places also a correct reading of lines is attempted when it did not involve a drastic change of the text. If a line could be improved by minor alterations it was done. If it involved a material change and involved

1. Andhra Kavula Charitamu II part. Page 74, published in 1949.

recasting a whole line or a couplet, it was left in its textual form. This will occasionaly give the reader a flavour of the poet's versification. We feel that the numerous faults in diction cannot be attributed to the scribe only. Some of these must have been of the author's making There will be no point in presenting a writer otherwise than he really is. What we really consider a mistake may not have been felt by the author as such. The poets of the Saiva School adopted greater freedom in usage than the orthodox school. We have also to remember that the poet apologised for his ignorance of grammar etc., which, if not wholly, is partly well founded.

Where the text differs from the account ot Pratapa Charitra it is indicated in the foot notes. The prose portion of Siddheswara Charitra is written in what we should term the spoken dialect "Vyavaharika Bhasha". It is well known that much of the prose of former days in historical accounts, Kaifiyats, letters and even in commentaries on difficult works - was in the spoken dialect. Hence the prose portion of Siddheswara Charitra is printed as it is found in the text except for minor changes in spelling, occasional Visandhi (break-up of Sandhi) for the sake of clarity and punctuation.

PART II

As previously observed the account of the Kakatiya dynasty contained in Siddheswara Charitra may be treated in two parts. The earlier part deals with traditional stories regarding the supposed ancestors of the Kakatiya dynasty. This takes us upto Bhuvanaika Malla, father of Tribhuvana Malla whom we can fairly identify. We are introduced to Prola Raju from whom we enter the region of the known history of Kakatiyas. She second part of the account may be taken to begin with Bhuvanaika Malla and end with Pratapa Rudra. In the first part we come upon the names of several kings whose connection with the Kakatiyas, we cannot establish. Nor are we in a position to fix their identity as historical figures. For the present, they are no more than mythical heroes to us. We can

only glean from place names and others, a few facts which may be made to tell an indistinct story.

The account of the first part runs thus. After Lord Siddheswara descended to the earth out of benignity towards the Siddhas, some years elapsed. In the country to the north of Srisailam (holy mountain in the kurnool District) in the land lying between Godavary and Krishna rivers, in the Dandaka forest, there lies the Hidimba Ashrama.[1] To the north east of this lies the Hanumakonda hill. The Gods and Siddhas make it their favourite resort. Lord Siddheswara took his abode on this. In his foreground, to the east stands Bhadreswari.[2] She is now called Bhadra Kali. To his south is Lord Gopala, in the posture lying on the serpent-Ananta Sayana. This temple is not traceable now. To his west is situated Goddess Padmakshi, seated in the Padmasana posture.[3] She is surrounded by dieties in terrible incarnations. To the north is another diety Nishada Rudreswari.[4] and God Gargala. There are many 'Vasatis' (Basadi) round about the fort, of Gods, of Durga and of Brahmins. Such is the famous hill of Hanumakonda.

Here a king of the hunter class, Yeruka Deva Raju eastablished a kingdom for himself. He hails from the Srisailam hill and is a warrior. Roaming about the forests, he came to this region and being enchanted by the beauty of the place established his rule over the neighbourhood. He said to worship[5] God Siddheswara. He had three sons, Anuma, Konda and Gargaleya.[6] This dynasty ruled for 186 years. We have no means to verify this. After this, the Kakatiyas came into prominence by the grace of Goddess Padmakshi. They showed much valour and fought many wars. They built the fort of

1. Identfied with the village of Madikonda, near Kazipet Railway Junction.

2. The temple of this deity still exists on the Hanumakonda Tank, which is named after her 'Bhadri Cheruvu, Bhadri-ki-talab.'

3. The idol in the Padmakshi temple is in this posture. It is identified as the idol of Yaksha, reminiscent of Jaina worship.

4. Not traceable at present. This may be a diety established by the line of kings of Yeruka Deva Raja. Nishadas are aboriginal tribes and she may be the goddess worshipped during their regime.

5. It is doubtful whether the temple of Siddheswara existed in this early period. The God must have come into prominence after the Jainas who held this area disappeared or as a rival to their religion.

6. One of the many gods of Hanumakonda hill is Gargala.

'Ekasilanagara'—modern Warangal. The poet desires to sing their glory in 125 stories, the significance of which we do not know.

The account of Kakatiyas begins with the genealogy of the Lunar race of kings as found in Puranas. The moon is the progenitor of this race. In this line are found the Pandavas of Mahabharata fame, King Janamejaya of Sarpayaga, Kshemaka, Jayarka and Pratapa Somendra. King Soma of this dynasty younger brother to Vishnuvardhana, desired to be away from rivalries with Kinsmen. So he crossed Godavary, conquered many lands and established a kingdom. His son is king Nanda, known for his prowess in war and a gentle disposition. He built the city of Nandagiri.[1] His queen is Bhanumathi Devi. Several names of his counsellors are given. This king went to Sri Saila to worship God Mallikarjuna and Goddess Bhramaramba. Here he entered a cave where a yogi gave him a sword and shield having miraculous powers. King Nanda went to Kanchipura and married the daughter of the Chola king. He visited Rameswaram also. This story may refer to one of the Renati Telugu Choda Kings who ruled in Renadu, the Cuddappah district.

After several generations rolled on, Somadeva Raju was born in this dynasty. He was a king of prowess in war and enlightenment. His capital was Kandara Pura.[2] This town is identified with the modern village of Chejerla in the Narasaraopet Taluq of the Guntur District. Somadeva is said to have granted lands to Brahmins on both sides of the Godavary. His cows grazed on pastures along the Godavary from Mantrakuta (Mantheni in Telangana) to Bhadrachalam. His herdsmen came in conflict with the officers of king Ballaha (Pallava ?) who ruled Katak. This Katak seems to be Dhanyakataka, — Amaravati on the Krishna in Guntur District. This was the ancient capital of Satavahanas. Thus Somadeva and Ballaha came into conflict and drifted into a dogged war, each side gaining the upper hand by turns. At last fortune turned against Somadeva Raja and he fell in battle. Before this he performed Putrakamesti, a sacrifice for the sake of sons. His queen Siriyala

1. Name of a village in Rayalasima.

2. Dr. M. Rama Rao thinks that Kandarapura is Kanteru in the Guntur District. See paper 'The Ananda Gotra Kings' Journal of Andhra History and Culture vol. No. 1.

Devi was pregnant when king Somadeva died on the field. The queen escaped to Hanumakonda, with a small retinue and sought protection from Yeruka Deva Raja. This king who was calculating and shrewd did not wish to court enemity with the powerful Ballaha. So he declined the queen's petition politely. The Brahminis of Hanaumakonda were more chivalrous. Their leader the wise Madhava Sarma offered refuge to Siriyala Devi in spite of the dangers involved. She lived with him as his daughter. Ballaha, learning that the queen of Somadeva escaped to Hanumakonda, pursued her and laid seize to the capital of Yeruka Deva Raju: That king firmly denied her presence in his kingdom. To show his bona-fides, he permitted the soldiers of Ballaha to search his town for Siriyala Devi. One eagle eyed fellow suspected the daughter of Madhava Sarma and reported to Ballaha. A row ensued. The Brahmins maintained in a determined manner that the lady was the daughter of Madhava Sarma. If Ballaha attempted any harm to her, they would curse him and immolate themselves. The king shrank at this. He agreed to believe them if they would eat food of her hands.

The Brahmins were in a quandary. Siriyala Devi was a Kshatriya lady and pregnant too. How should the Brahmins eat food cooked by her without losing their caste. The wise ones among them said "King Soma Deva read the Vedas and performed many sacrifices along with his queen. One who is devoted to the study of Vedas is surely a Brahmin'. Nobly making the choice for saving the pious queen even at the cost of their caste, the Brahmins of Hanumakonda made their ablutions in the tank of Siddheswara and before the god, they took food offered by Siriyala Devi. Ballaha had to return to his kingdom, discomfited. In course of time the queen gave birth to a male child who was named Madhava Varma, out of gratitude for the learned Brahmin Madhava Sarma. The boy grew up into a powerful young man. The Goddess Padmakshi was pleased with his boldness even as a boy and gave him a miraculous sword and shield. These would remain in his family for the course of a thousand years. This was the boon of the Goddess. Madhava Varma gathered armies and seized the kingdom of Hanumakonda. The descendents of Yerukadeva Raja, were sent to the Amaravadi Rajya according to Pratapa Charitra. This may be the region round Amarabada in the Mahboobnagar District, near to Srisailam. It may be remembered that Yerukadeva Raja originally came from the Srisailam

forests. Madhava Varma led his forces on Kataka, defeated and killed Ballaha, the enemy of his father. He restored the kingdom to his son after taking heavy tribute. The herds of his cows were freely stationed on both the banks of Krishna, upto Amaravadi and Srisailam.

The brahmins of Hanumakonda who saved his mother from falling into the hands of Ballaha, made a petition to this king. "Under the stress of the then circumstances, we were obliged to take food at the hands of Kshatriya lady. This is causing us uneasiness. So, Oh King, allow us to go to the holy banks of Godavary to expiate for this transgression." The grateful Madhava Varma granted them Agraharams in the Sapta Godavary region (Godavari & its seven branches). This king is said to have ruled for 120 years. The Pratapa Charitra gives saka 291, Tarana, the fifth day in the bright half of Magha as the date of his accession to the throne.

Is there an historical nucleus underneath this story? There may be but it is very indistinct. The scene of the story Kandara was the capital of the Ananda Gotra Kings who ruled a part of the Krishna and Guntur districts in the 4th century A. D. Dr. D. C. Sirkar[1] says, "The Ananda Kings began to grow powerful about the middle of the 4th century A. D. when the power of the Pallava successors of the Ikshvakus was gradually declining in the Telugu country." The Goddess Padmakshi promised to Madhava Varma that the enchanted sword and shield which she gave to the king would remain in his dynasty for a thousand years. The Kakatiya kingdom fell about 1323. Some say 1326. Supernatural incidents occurred before the fall of Pratapa Rudra. The enchanted sword disappeared in the form of a serpent. His ministers reminded him that according to the boon given by the Goddesss, these miraculous instruments would remain in his family for a 1000 years. Divine grace departed and the rest depended on human effort. So Pratapa Rudra gave up the struggle as hopeless. That is the story. Now if we count one thousand years back from Pratapa Rudra we come to A. D. 323 which is curiously the period during which the Ananda Gotra kings ruled in the Telugu country. While we have no means to verify the date given by Pratapa Charitra for Madhav Varman as Saka 291–369 A. D., strangely enough it falls in the middle of the 4th century A. D. assigned to this dynasty

1. Successors of Satavahanas. Page 56.

by Dr. D. C. Sirkar. The Siddheswara Charitra gives his date as Saka 230–308 A. D., which is the period assigned for the rise of Ananda Kings by Bhavaraju Krishna Rao.[1] When two eminent authorities agree approximately about the period of Ananda Gotra Kings and the traditional stories point to the same date, we will not be wrong if we assume that there is a core of truth in it.

It is true that there is no king of the name Soma Deva in the Ananda dynasty as known to us. The inscriptions give us only three names,[2] Damodara Varman, Attivarman and Kandara. But this is no bar. Somadeva represents the decline and fall of Anandas. It is no wonder if his name does not occur in Inscriptions. That the Anandas had to struggle against the mighty Pallavas is a historical fact. Our story also points to this struggle and the pathetic end of this unequal fight. About the kingdom of Anandas also, our story seems to give a correct hint. King Somadeva's cows are said to graze from Mantrakuta to Bhadrachalam on the banks of the Godavary. It means that his rule extended beyond the Godavary. This may be merely an exaggeration. Similarly the story that Madhava Varman granted villages to Brahmins in the Sapta Godavary region also may be taken with reserve. It is not likely that the Ananda Gotras could ever extend their sway to the Godavary. During the 4th century, the Salankayanas were in possession of the the Godavary region. However there is another statement in our story which is nearer the truth[3]. King Madhava Varman's herds of cows were stationed on either bank of the Krishna River upto Amaravadi and Srisaila. The Yeruka Chief whom Madhava Varman displaced from Hanumakonda was given the Amaravadi Rajya. Now we know from an inscriptional statement that the Ananda Gotras ruled the region on either side of Krishna. King Kandara of this dynasty is said to have governed 'two janapadas.' This is a reference to the Rashtras on either bank of the river Krishna which this small but heroic dynasty held in their power. The Kakatiyas seem to have inherited the religion of their distant progenitors. King Attivarman, of Gorantla plates, is said to be a worshipper of God Sambhu in

1. Early dynasties of Andhra Desa.
2. Sircar takes only the first two names. Krishna Rao gives three.
3. Si-Ch. page 67.

the name of Venkeswara. The Kakatiyas are well known as worshippers of Siva. Lord Siddheswara, Swayambhudeva, Padmakshi were their tutelary dieties.

Madhava Varman, scion of the ancient dynasty of Ananda Gotras, founder of a long line of kings at Hanumakonda, seems to have been confounded in later times with another Madhava Varma, the founder of the Vishnukundin dynasty. This latter is a very powerful prince and is allied with Vakatakas by marriage relations. The Vishnukundins held the Godavary region in their firm hold. Their capitals were Vengi and Denduluru near modern Eluru, west Godavary district. It is the Vishnukindins who supplanted the Salankayanas in this region and established themselves. King Madhava Varma of Vishnukindins was really in a position to grant villages to the Brahmins in sapta Godavary region. By confusion this may have been attributed to our Madhava Varman, founder of the kingdom at Hanumakonda. There are reasons to suspect that the Vishnukindins are scions of the Ananda Gotra kings. Both rose from the Guntur region. Vishnukundins are traced to Vinukonda in the Guntur district. They were closely connected with the conntry round Srisaila mountain. So did Somadeva Raja and Madhava Varma claim. Both were worshippers of Siva. Historically the Vishnukundins inherited the struggle with Pallavas which the Ananda Gotras waged so doggedly but disastrously. We may not be far from truth if we guess that Madhav Varman, Vishnukundin king was named in reverence after Madhava Varma of Hanumakonda, the scion of Ananda family. Like the Ikshvakus the Anandas also seem to be a very old dynasty. There are other stories woven round this fascinating line of kings. There is reference to a Krishna Kandara Bhupa in the Telugu poem Navanatha Charitra[1].

Madhava Varma was succeeded by his son Padmasena on the throne of Hanumakonda. He is said to have ruled for 74 years. Every succeeding king after Madhava Varma is said to have defeated some Ballaha, exacted tribute and installed the latter's son in the kingdom. This is one of the stock achievements of later kings. One fact to be remembered about king Padmasena is that he worshipped God Siddheswara with Kushmandas (Pumpkins) desirous of begetting a son. By the grace of the Lord a son was born to him

1. Gaurana: Navanatha Charitra page 262.

and he was named Vennama Raju. This must have given rise to the later day story that Kakatiyas are born of the pumpkin creeper. This is referred to in the Kaluvacheru grant of Anitalli, wife of the Reddy ruler, Virabhadra Reddy in the fore part of the 15th century. Vennama's son is another Vennama, alias Poranki Vennama Raju. He was succeeded by his son Pendli Gundama Raju. At the time of his death his son Yeruka Devara Raya was still a child. So the aunt (father's sister) Kuntala Devi became regent for the kingdom. She seems to be a lady of valour. She is said to have defeated a number of kings and exacted tribute. When the traditional Ballaha revolted she sent her general Gangideva against him. As usual Ballaha was defeated. Kuntala Devi was regent for 19 years.

Yerukadeva on attaining age assumed kingly power and conquered many kings. To him was born a son 'Bhuloka Malla.' Yerukadeva defeated Nrisimha Vijaya Raya, king of Vizianagar and burnt his capital. This is the first mention of Vizianagar in the story. He is said to have ruled for 89 years.

Now we will have to try to reconcile the leading incidents of the narration with the known facts of Kakatiya History. From Bhuvanaika Malla son of Yerukadeva we seem to tread on solid ground. It is a well known fact of history that some of the early Kakatiya rulers assumed the titles of their overlords, the Western Chalukya kings of Kalyani. Beta II, son of Prola I of this dynasty was better known by his title 'Tribhuvana Malla.' He is referred as Tribhuvana Malla Beta. Tribhuvana Malla is the title assumed by Vikramaditya VI, the greatest monarch of the western Chalukyas. He ruled from 1076-1127 A. D. Beta II[1] professed himself to be a feudatory of Vikramaditya. It is reasonable to expect that his father Prola I who seems to have flourished in the reign of Someswara II (1068-1076) and also of Vikramaditya assumed the titles of these monarchs. Someswara II adopted the title Bhuvanaika Malla. Prola I may have taken up this title. The Bhuvanaika Malla of Pratapa Charitra must be no other than Prola I, Kakatiya. From here we enter the region of known history though the accounts in our books are heavily laden with vague exaggerations. If we are able to identify Beta II and Prola I, who

1. Kazipet Inscription (2) Kakatiya Sanchika.

is Beta I who is acknowledged by all authorities as the first king of the Kakatiya dynasty, leaving alone Kakartya Gundyana.

I venture to suggest that Yerukadeva of our books is Beta I of this line. Naturally it will be questioned how is this identity proposed, when the names are utterly different and there are no titles even to suggest such identification. The objection is sound indeed. Leaving alone for a moment the names of these kings, let us recollect some facts regarding the first king of this dynasty Beta I. Here the Guduru[1] and Maturu inscriptions throw much light. The Guduru inscription is remarkable for the information it supplies but it is undated and its language presents much difficulty. The Maturu inscription is dated Saka 1041, A. D. 1119. Its text is very much damaged and unintelligible except in a few places. The Guduru inscription describes the Viriyala family, whose members appear to have played a vital role in saving the Kakatiya rule from eclipse in its early days. Here we are told of four valiant men of this feudatory family.

In the Durjaya family was born
|
Venna (very well known)
|
son Erra (Famous in the world)
|
son Viryala Bhima (as powerful as the Pandava brother Bhima)
|
son Erra Narendra—wife Kamama Sani

This last Erra took up the cause of Potta Beta[2] who was a boy, killed his enemy in battle and established Beta in the Koravi region. His wife, Kamama Sani seems to be a more statesmanlike lady. She also espoused the cause of Beta, saw the emperor (?) on

1. Telangana Inscriptions published by the Lakshmana Raya Parisodhaka Mandali.
Also 'A corpus of inscriptions in the Telangana districts of H. E. H. The Nizam's Dominions' edited by Dr. P. Sreenivasachar.

2. Sheshadri Ramana Kavulu, well known writers on Kakatiya History suggested that the incidents narrated in the Gudur inscription refer to Beta II. The late Chilukuri Virabhadra Rao thinks that it refers to Beta I. He seems to be nearer the truth. Vide. Kakatiya Andhra Raja Yuga Charitra chapter II page 55. He also suggests that Guduru inscription may refer to Beta I while the Maturu record falls in the time of Beta II.

his behalf and firmly seated Beta in his kingdom. The poet of the inscription exclaims 'is this not an invaluable deed!" Indeed it is.

If we read the account of our two books we get these facts. After the death of Pendli Gundama Raja, his son Yerukadeva was to succeed. But as he was a boy, his aunt Kuntali Devi ruled on his behalf for 19 years according to Siddheswara Charitra and 9 years according to Pratapa Charitra. Here is sufficient material to identify the beneficient acts of Kamasani, wife of Viriyala Yerra as those of Kuntala Devi, aunt of the boy-king Yerukadeva Raja. The difference in name we have to explain as due to the practice of having a pet name for children in the home, while for public purposes the name is different. Of course this is not to suggest that any name can be identified with any other name. Here we have to proceed cautiously. We have seen how Beta II is known to our chroniclers as Tribhuvana Malla. Nowhere do they call him by his 'Janma Nama.' In the history of Satavahanas also we are faced with such problems. Names known to the Inscriptions are not always the same as obtaind from the Puranas. But historians rightly consider that the inscriptional and Puranic lists of names allude to one dynasty only.

Similarly here, when we find that a set of important incidents are attributed to persons with varying names it will be permissible for us to look beyond the names and understand that that account refers to one and the same person, provided that there is no contrary evidence of any validity. There is nothing contrary to our assumption, identifying Kuntala Devi of our chronicles with Kamama Sani of the Gudur inscription, nor for our identification of boy-king Yerukadeva with Potta Beta or Beta I of the Kakatiya dynasty. As we have stated already, our chroniclers drew mainly from traditional stories and popular accounts. They did not know the method of probing into genuine and original records like inscriptions for checking up the veracity of traditional stories.

We have brought the story of Kakatiyas upto Beta I and tried to reconcile the traditional and historical accounts. Can we probe further and throw further light on these dim incidents. Our answer is in the affirmative. We will now answer the question who is this Pendli Gundama, Poranki Vennama Raju etc. At the very

outset we have to state that chroniclers are generally apt to confuse powerful fundatory dynasties with the main family and mix up the story and personalities. I feel that our chroniclers have fallen into this error here. There are two powerful families at this period, the Kakatiyas who are struggling to establish their rule over the country and the great Viriyala family, equally or even more powerful. The Viriyala Chieftains could have easily supplanted the Kakatiyas in these early days. All honour to them that they did not take advantage of the weak moments of their new masters and did not overthrow them to set up their own banner. Why they did not do is more than what we can say. Perhaps an innate sense of noble loyalty actuated them. Perhaps they were allied with the Kakatiyas by matrimonial ties. One line in the Guduru Inscription is significant. The meaning is not very clear but suggestive. అ। ప్రతిముఁడు వాని దా మొగుడు పర్వియుపంద్రడు నెఱ్ఱఁడాప్తుఁడై. Here the words ఎఱ్ఱఁడాప్తుఁడై are very interesting. Yerra did or did not do a certain thing because he was an 'apta' a relation or a well-wisher. Either way it seems to indicate very close relations between the Kakatiyas and the Viriyala Chieftains.

We are now going to suggest that the chronicles mixed up the personalities of these two families in the story. How? Poranki Vennama of our chronicles should really find a place in the Viriyala genealogy and not of the Kakatiyas. Very strange, one is inclined to say. Let us closely read the genealogy of the Viriyala family given in the Guduru inscription. We find that Venna tops the list. The record praises him highly and compares him to Lord Vishnu in prowess. This Venna is brought nearer to our purpose by the reading adopted by Dr. P. Srinivasachar in the Guduru inscription. He reads this portion as 'Boranti Venna'. Boranti is only a variation of Poranti as in 'Kadapa', 'Gadapa' (threshold). With the chronicles it became 'Poranki'. So Poranki Vennama of our chronicles seems to be no other than Boranti Venna of the Guduru inscription. We are led to think that this 'Poranki' is the name of a town or region. We refer our readers for this to the Kazipet inscription[1] of Beta II, Herein he states that his father Prola I defeated one Gonna and took 'Puraku Desa.' Puraku desa

---

1. Kakatiya Samchika Edited by Dr. M. Rama Rao No. 1 Kazipet Inscription.

may be Poranki of our story. If so the Viriyala Chieftains may have taken their origin from Puraku or Poranki and by mistake it became Poranti or Boranti. Thus Poranki Vennama of our chronicles resolves into the Viriyala Chieftain who was a great warrior.

It is the members of this powerful family that played so loyal and heroic part in the establishment of Kakatiyas in their early days when they were struggling for existence. The contemporary world accepted the debt owed by Kakatiyas to the Viriyala soldiers. That is why the Gudur inscription exclaims 'కాకతి నిల్పుట.' కోటిసేయదే (is it not worth crores, this act of establishing the Kakati ?). Now going back to our story, if Poranki Vennama dissolves into the Viriyala hero Boranti Venna, what is the position of Pendli Gundama Raju ? To me this king appears to be Kakartya Gundyana, the first person known to us so far with the prefix 'Kakartya' which is considered as a variation of kakatiya. The date of Kakartya Gundyana according to Veerabhadra Rao is A. D. 950-75. He was contemporary to the Eastern Chalukya kings, Ammaraja II 945-970 and Danarnava 970-73. On his request the village of Magallu was granted to the Brahmin Dharmanna. This is known as the Magallu[1] copper plate grant. Virabhadra Rao expressed doubt as to the connection of Kakartya Gundyana with Kakatiyas because the interval that separates Gundyana and the regular Kakatiya Kings is long. He belongs to the 'Samanta Voddi Vamsa' whereas the Kakatiyas belong to the Durjaya Vamsa. His father and grand father had the suffix Rashtrakuta attached to them.

Let us see if the gap existing between Gundyana and the known Kakatiya kings cannot be bridged. Dr. Rama Rao gives this chronology in his 'Glimpses of Deccan History.' Beta II, 1075-1110; Prola I, 1030-1075 and Beta I, 1000-1030. Thus we come to 1000 A. D., for the known date of Kakatiys-Between Beta I and the latest date of Gundyana (A.D. 975) the interval is insignificant. Even this need not be left unaccounted. Here our two books Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra help by contributing the name of Kuntala Devi, the regent of the child-hood of Yerukadeva whom

1. C.P. No. 1 of 1916-17 and E.R. 1917 P. 117. I could not consult this record.

we identified with Beta I. Siddheswara Charitra assigns 19 years of rule to this heroic lady. This brings us to 994 A.D. Beta I or Yeruka Deva is given a very long reign of 89 years. We have to take this as his life time and not his regnal period. Considering the longevity of this king we will not be wrong if we give him 6 more years of reign i.e., 994-1030 A.D. Since he was a boy at his father's death, which necessitated the regency of his aunt Kuntala Devi, we may date his birth at 965 or 970 A. D. and his end about 1030 A.D. He gets a life of 60 or 65 years which is perfectly reasonable.

So our reconstructed chronology for early Kakatiyas will be as under.

1.	Kakartya Gundyana or Pendli Gundama Raju	950–975
2.	Kuntala Devi or Kamasani	975–994
3.	Yerukadevara Raju or Beta I	994–1030
4.	Bhuvanaika Malla alias Prola I	1030–1075
5.	Tribhuvana Malla alias Beta II	1075–1110

With regard to the 'Kula' (caste) of Kakartya Gundyana. According to his own statement he is of 'Samanta Voddi Vamsa'. Virabhadra Rao thinks that 'Voddi' is derived from the word 'Odayadu' lord. So Gundyana belongs to a line of feudatory lords. This derivation is doubtful. The word vodde is a derivative of 'Odhra' a man of Orissa. The word Vodde Rajulu means kings of Orissa.

Gundyana may hail from the region beyond Godavary and the word Vodde may thus be appropriate for him. This has yet to be enquired further. Beta II, grand-son of Beta I, referring to his grand-father describes him as 'Samanta Visti Vasah[1].' This is explained by Virabhadra Rao and others as 'one who was subjected to the force of Vassal Chieftains'. We have to rethink this interpretation. No doubt it accords with some of the facts known

1. Kazipet Inscription I Kakatiya Samchika.

regarding this thing from the Guduru Inscription. But it is doubtful if the grandson would refer to such a derogatory fact regarding his grand father whom he evidently desires to eulogise in this record. So we may have to give another interpretation which may answer to the manifest desire of Beta II. For the present I content myself with drawing attention to the phrase 'Samanta Vodde Vamsa' of Gundyana. I Feel that both these phrases are similar in import. Beta I must have inherited this phrase from his father Gundyana, whatever it means. It cannot be a derogatory phrase at any rate. It may indicate their kula.

The claim that Kakatiyas belong to the Durjaya Kula seems to be rather late. We have seen that Gundyana did not claim it. It was not attached to Beta I. It appears for the first time in one of the Kazipet[1] Inscriptions. This seems to be the record of Prola II. Here he describes his father Beta II as 'the moon to the Ocean of Durjaya Kula.' From this we can infer that nearly a century or a century and a quarter after the rise of Kakatiyas, an attempt was made to graft them on to a well known Mula Purusha, (Progenitor). Since this time they began to claim Durjaya as their ancestor. The Viriyala Chieftains have claimed from the beginning that they are descended from Durjaya Kula. Boramti Vennama is said to hail from Durjaya family according to the Guduru inscription. Kakatiyas had matrimonial relations with the Viriyala soldiers. Hence by association and relation, they began to declare themselves as descendents of Durjaya Kula. This they seem to do from Prola II,[2] the beginning of the 12th Century.

Charitra Chaturanana (Brahma with four faces of history= Chilukuri Veerabhadra Rao) enquiring about Gundyana put himself the question 'how is Gundyana connected with the Kakatiyas except for his prefix Kakartya.?' We shall try to suggest an answer. We draw attention of the reader to the prefix 'Pendli' which Pendli

---

1. No. 5 Kazipet inscription. Kakatiya Samchika.
2. In his Kakatiya Andhra Raja Yuga Charitra,, Veerabhadra Rao states that Prola II was the first to give the phrase 'Durjaya Kula Abhdi Chandra' to his father,' i e. Beta II. (page 54). He did not apply it to his great grand father Beta I. Later on at page 65 Virabhadra Rao states that Beta II referred to his grand father Beta I as belonging to Durjaya Kula. The second statement seems to be a mistake.

Gundama, father of Yeruka Deva of our Chronicles, is given. Pendli is the Telugu word for marriage. There must be some special significance for this marriage. The prefix 'Aliya' in the name of Aliya Rama Raya of Vizianagar means Ramaraya who is son-in-law of the great emperor Krishna Deva Raya. In this very account of Pendli Gundama there is another name, 'Allu Rudra'. It may be Rudra who is son-in-law as in Aliya Rama Raya. Gundama must have assumed importance by his marriage and hence he is called Pendli Gundama. With whom is this marriage? It must have been into one of the leading families of the time to strengthen Gundyana's ambitions. The Eastern Chalukyas were his masters. He is too humble for them. So he could not have married a girl of the ruling dynasty. Then there must have been the ancient dynasty ruling at Hanumakonda or at some other place in Telangana. This family is not much heard of now. It had only the prestige of antiquity and not any contemporary political status. Then there were the powerful Viriyala Chiefs. I think that Kakartya Gundana, being a shrewd adventurer, married a lady of the declining dynasty of Hanumakonda, to enhance his pretensions for royalty. His calculation was correct. It enhanced his prestige and the world now acclaimed him as Pendli Gundama, one connected with the ancient royal house of Madhava Varma. Gundyana must have seized this throne, whether due to loss of male heirs in the ancient family or by usurpation. The former supposition may be nearer the truth and consistent with the pious character which we can ascribe to him from the evidence supplied by the Magallu grant. According to this grant, Gundyana rewarded a Brahmin who performed the 'Karpati Vrata' (a vow of rigid celibacy and purity of character) to his satisfaction.

The family ruling now at Hanumakonda may be a fugitive branch of the Eastern Chalukyas. Ch. Veerabhadra Rao gives us an interesting hint. In one of the Hanumakonda inscriptions,[1] a Bhimarsu i.e., king Bhima is mentioned. He is said to be the feudatory of Amogha Varsha. Amogha Varsha is the famous Rashtrakuta emperor 814–880 A. D. There were constant wars between the estern Chalukyas and Rashtrakutas. Govinda III (724–814) father of Amogha Varsha threw himself into the internal disputes

1. Page 45. Kakatiya Andhra Raja Yuga Charitra.

of the Eastern Chalukyas. He Vehemently supported the pretensions of Bhimarsu or Bhima against his brother Vijayaditya II of Vengi. Narendra Mriga Raja (Vijayaditya II) finally defeated his brother Bhima and his allies, the Rashtrakutas. So Bhima was obliged to live by the grace of Rashtra Kutas. They must have set him up as a feudatory prince at Hanumakonda. If his successors continued there as Vassals of Rashtrakutas, we may assume that Kakartya Gundyana married a lady of the fugitive Eastern Chalukya family ruling at Hanumakonda.

Be that as it may, Gundyana became heir to the old daynasty of Telangana by marriage. He lent his own family name to it and started the line of Kakatiyas in Telangana. We can now well understand why he discarded the suffix 'Rashtra Kuta' applied to his father and Grand-father. Gundyana is no more a petty officer or a petty chieftain. He is a man of status now, by his marriage. It is like Virakurcha Varman Pallava getting a kingdom by marrying the Naga Princess. Gundyana had to consolidate his position. He must have done this by marrying his sister Kuntala Devi, alias Kamasani to Viriyala Erra Nripa, the great grand son of Poranti or Poranki Vennama. Kakartya Gundyana set the example in diplomacy to Ganapati Deva, the greatest king of his dynasty. Ganapati employed matrimonial diplomacy to the maximum advantage. The alliance with Viriyala Chiefs disarmed their possible rivalry for the throne of Hanumakonda. Not only this, it secured their steadfast loyalty to the attempts of his successors to establish the Kakatiya line of kings. The Guduru inscription and possibly the Maturu grant also reveal the manner in which this is done.

Taking the later grant earlier, the 'Maturu Inscription'[1] (Saka 1041 A. D. 1119) refers to the time of Tribhuvana Malla alias Beta II. There is a vague statement here that one Urgita Varma (ఊర్జితవర్మ) of Chola family, took up the cause of the Kakatiya king known as 'Daridrya Vairı' (enemy of poverty) and made firm the Andhra Rajya which was almost lost. The relevant words are 'గాంధ్రరాజ్యంబు నిలిపి పాడిరి'. We do not think that this statement can apply to the reign of Tribhuvana Malla Beta. We are not aware of any

1. No. 54 of Kakatiya inscriptions of Telangana Sasanamulu, published by the Lakshmana Raya Parishodhaka Mandali, Hyderabad, by Sri Adiraju Virabhadra Rao.

revolution in his time which could endanger the very existence of the Andhra kingdom. We may have to take it as a statement referring to a previous state of affairs. It may be rehearsing the achievements recorded in the Guduru Inscription. Unfortunately, this record is undated. Ch. Veerabhadra Rao takes the Guduru inscription as the earlier grant.

At the death of Pendli Gundama Raja his son Yerukadeva assumed the reins of Government. Historically we have to interpret it thus. Kakartya Gundyana passed away before he could consolidate his power. He was stretching out hands to bring the Koravi region (Manukota Taluk–Telangana) under his rule. This must have been resisted by those chieftains who were already in control of it. When Gundyana died his son Beta I was a child and it was not considered expedient to have a boy king. The nascent Kakatiya rule in the Koravi region was in danger of being eclipsed. At this juncture Viriyala Yerra, espoused the cause of the boy king and fought his enemies. He is said to have slain his foe in a fierce contest It is not known who this foe is. Perhaps we have to look for him in the Mudigonda Chalukyas. The Koravi inscription of the time of Chalukya Bhima I, Vengi King, refers to one Kusumayudha who rendered praiseworthy services to Bhima in his wars with Kannara Ballaha, i. e., Rashtrakuta King. The descendents of Kusumayudha's family must have been still in possession of the Koravi region and resisted the extension of Kakatiya power into it. Viriyala Erra defeated this local chieftain and established Beta I in the Koravi Sima.

It may be that Erra Passed away before he could consolidate his work. The trouble was not fully put down. In this difficult situation, the wife of Erra, Kamama Sani, a lady of great courage and resourcefulness rose to the occasion and continued the good work done by her husband. We have tried to identify this lady with Kuntala Devi, Sister of Kakartya Gundyana and the aunt of the boy king Beta. How she achieved this is indicated in the Gudur inscription but the language is not clear. There is reference to two important personalities in this connection, Pallava Raya and Bhaskara Vibhu Chakravarti. If we remember the history of the Telugu country and the neighbouring kingdoms at this time, perhaps we will be able to identify, these personalities. In the Telugu

country i.e , the Vengi kingdom there is serious disturbance. Danarnava, Vengi king (970–973), was defeated and killed by Jata Choda Bhima, who, substituted his own rule upto 999 or 1000 A.D. Some attribute this interregnum to Badapa.[1] The Rashtrakuta empire, was overthrown about 973 by Tailapa II, Chalukya. The rule of the Chalukyas of Kalyani commenced during this period. In the south, the Cholas, having overthrown the Pallavas, are becoming powerful. Kamasani had to deal with this situation.

Kakartya Gundyana owed allegiance to the eastern Chalukyas. Now their authority is at a very low ebb. In the Vengi country there is an unfriendly power. She had to resist the in-roads of Jatachoda Bhima, the usurper. The Pallava Raya of our inscription must be this ruler. Since the Pallavas were a mighty dynasty and ruled for several centuries, their name got imprinted on the minds of people. Any powerful enemy will be a Pallava or Ballaha. Actually Jata Choda Bhima was not a Pallava. He is a Telugu Choda. Kamasani had to resist his attempts to extend his sway over the newly established Kakatiya principality. For achieving this purpose, she had to look out for friends. She turned her attention to the chalukyas of Kalyani. This power is just emerging into prominence with all vigour. If we read 'Bhaskara Nibhu Chakravarti' (భాస్కర నిభుచక్రవర్తి) instead of 'Bhaskara Vibhu Chakravarti' (Gudur inscription) we get the meaning the Chakravarti who is comparable (నిభు) to the Sun – who is like the rising sun. This will be very appropriate to the rising Western Chalukyas. The Chakravarti meant here must have been Taila II the founder of the Chalukyas of Kalyani. In their turn the western Chalukyas, were in need of local allies in the Telangana region to consolidate their power in the west. A friendly kingdom to their east will be an asset. Thus they must have lent support to the heroic efforts of Kamasani to put the Kakatiya kingdom on a firm basis. The wise diplomacy of this shrewd lady, coupled with her valour had excellent results. The young Kakatiya kingdom which was almost given up for lost between two powerful revolutions in Vengi and the Kannada country, escaped the storms. The ship was brought into a safe haven. That is why the poet eulogises Kamasani 'is it not worth crores–this noble act of establishing Kakati ?'

---

1. Glimpses of Deccan History. Dr. M. Rama Rao.

Can we peep into the previous history of Kakartya Gundyana. his place of origin etc.? Perhaps dimly. There has been much discussion among historians about the origin of the word Kakati. Kumaraswamy Somapithi, Commentator on Prataparudra Yashobhushana of Vidyanatha, hinted that 'Kakati' was the tutelary deity of this dynasty after whom they were called Kakatiyas. Ch. Veerabhadra Rao accepted this derivation. Dr. Rama Rao tried to derive it from a village of that name in the Mysore state. The earlier historian summarily rejected it. On further thought it appears that there may be some substance in the argument of those who derive the word Kakatiya from a place name. Now we know that Gundyana described his kula as 'Samanta Voddi Vamsa.' Voddi, we said is from Odhra. The country to the north of Godavary was known in former times as Kalinga. The people were styled 'Vodde Vallu' or 'Kalingulu'. Veerabhadra Rao draws our attention to an inscription[1] of Chandraditya, a subordinate prince of the kingdom of Bastar, in which, the prince made grant of a village in 'Vaddanadu'. Vaddanadu, we are told by Veerabhadra Rao, is the region round Vaddadi in the Visakhapatnam District. He also imforms us that there is a village by name 'Kakita' 48 miles south-west of Vizag. Reading this together with the statement of Gundyana that he belonged to the 'Samanta Voddi Vamsa' we may infer that he hails from the Vaddanadu[2] in Vizag district. He may have taken the name of his village 'Kakita' as his dynastic name. We need not rule out the idea that Kakatiyas were worshippers of the goddess Kakati. Our chronicles give the name 'Kakita Maharajulu' to these kings. They are worshippers of Goddess Padmakshi of Hanumakonda. For the first time, in the account of Tribhuvana Malla, it is said that he obtained a son by the worship of goddess 'Kakita'. We may sum up the discussion on Kakartya Gundyana thus. He belongs to 'Vaddanadu' to the village of Kakita. His grand-father and father crossed the Godavary and took service under Rashtrakutas. Gundyana acquired importance by his marriage. His sister Kuntala Devi was given in marriage to the Viriyala Chief, Yerra. With such background he started the line of Kakatiya Kings.

---

1. Kakatiya Andhra Raja Yuga Charitra page 118-119.
2. See Virabhadra Rao, page 139.

Yerukadeva - Beta I.

One statement made by Siddheswara Charitra regarding this king has to be noticed. Yerukadeva marched on Devagiri and defeated the king. He exacted tribute from that kingdom. According to our chronology he ruled from 994–1030 A. D. Devagiri, i.e., the Yadava Dynasty did not emerge on the scene at this period. As such we have to treat this statement as an anachronism, similar to the one that Kakatiyas exacted tribute from Vizianagar. Devagiri came on the scene from about 1150-60 at least a century after Beta I The Kazipet[1] inscription of his grand-son Beta II, claims that Beta I obtained Goddess Lakshmi by churning the ocean of the armies of choda king. Who is this Choda or Chola king. Veerabhadra Rao observes that we must not take this to mean that Beta went up to Kanchi and defeated the cholas. We have to look nearer home for a Choda whom Beta could have worsted in battle. Hence Veerabhadra Rao refers us to Chandraditya Choda, a feudatory of Chakra Kotya Mandala (Bastar) as the chola whom Beta I defeated. There are one or two objections for this identification. Chandraditya was a subordinate prince of Jagadeka Bhushana Dhara Varsha, king of Chakra Kotya. These two were contemporaries to Raja Raja Narendra, Vengi king. It will be more appropriate to consider the date of Chandraditya as falling during the reign of Prola I (1030-1075) than of Beta I. Secondly the proud statement 'చోడక్ష్మాపాలచమూవార్ధిప్రమథనోపార్జిత లక్ష్మీః' applied to Beta will be rediculous if the exploit refers only to a small vassal Chieftain. On the other hand there is reason to believe that Beta I did engage himself in a more valorous contest with the powerful Cholas of Kanchi. This he must have done as an ally of his friends of the Western Chalukyas. Further it seems to be a defensive action rather than an offensive one. For, it is known that during the time of Satyasraya[2], (997-1008) son of Taila, the reviver of Western Chalukya power, Rajaraja, the Chola emperor invaded Rattappadi in the Chalukyan kingdom and was repelled. Beta I must have fought on the side of the Western Chalukyas as he was their ally. Thus only the proud title, 'one who obtained Lakshmi etc., given to Beta I will be justified.

---

1. Kakatiya Sanchika.
2. Glimpses of Deccan History.

Bhuvanika Malla - Prola I

According to Siddheswara Charitra the exploits of this king are (1) He defeated as usual the king of Kataka and seated his son on the father's throne. At this period there is the famous Kalyani Kataka, capital of Western Chalukyas. Prola I could not have attacked Kalyani Kataka as he was on excellent terms with Western Chalukyas. The Kazipet inscription, previously alluded to; of his son states categorically that Prola I obtained the country of Hanumakonda by means of a Sasana from king Trilokya Malla. Another Kataka may be the capital of Orissa. We have to rule out this also. Therefore the statement that he attacked Kataka must be only a traditional exploit and not a factual one. But one point is significant. Siddheswara Charitra says that Bhuvanaika Malla wrested the 'Varaha Emblem' (వరాహచిహ్న) from the king of Kataka. This is the first reference to the 'Boar emblem' of Kakatiyas. Just as God, Adi Varaha (the Boar incarnation) lifted the earth submerged in the occean, so the Kakatiyas lifted the country from the turmoil which preceded them. That seems to be the significance of their assuming the 'Varaha Lanchana'; (2) Another exploit of Bhuvanaika Malla is that he defeated Vizianagar. We cannot accept this because that empire did not take shape yet. There are manay details attached to this story. It is said that the Vizianagar King gave his sister Sri Ranga Devi in marriage to Malla, that both these kings entered into a written treaty to maintain friendly relations. They took oaths before the holy fire for this. Sriranga Devi brought along with her, God Panchala Raya whom she worshipped from her maidenhood. Malla, to please his queen, built temples for this god at a place 'Minambaramu' a hundred miles to the south west of Hanumakonda. The gods established here are Virupaksha, Kedara, Ugra Narasimha, Bhadra Kali etc. At Hanumakonda, Malla established God Panchalaraya. He got a son Tribhuvana Malla by Sriranga Devi and a daughter who was named after god Panchalaraya.

At this time, the king of Vizianagar also had a son by name Venkatnatha. This young man came to know that the northern part of their kingdom was given to Bhuvanaika Malla which he considered an insult to the throne of the Rayas. He rashly undertook an expedition against Malla to recover the territory ceded to him and

marched on Hanumakonda. Bhuvanaika Malla prepared his armies to repel the rash youth. A bloody war seemed to be inevitable. When Malla was about to set out on the expedition, Queen Rangama Devi came before him with tears in eyes and said "My Lord, you and my brother entered into an agreement not to war against each other. Now it appears inevitable that either you or Venkatanatha, my nephew, will fall in battle, a contingency which I cannot contemplate without grief." Malla was touched by her devotion and wanted to devise a method to avoid clash of arms. He consulted his ministers. They could suggest a clever path of escape. They said that if Malla gave away the disputed land to Brahmins, Venkatanatha would not invade it. It becomes the Agrahara of Brahminis. It will be an act of sin to make inroads into the land of Brahmins without their consent. Venkatanatha will shrink from this transgression and a bloody contest will be avoided.

Bhuvandika Mallawas pleased with the idea and gave away the disputed area to Brahmins. Venkatanatha had to stop at Nellore on account of this. However he desired to see his aunt Sriranga Devi and obtained the permission of the Brahmins to pass through their territory, leaving behind his armies. Bhuvanaika Malla received him cordially and gave his daughter Panchala Devi in marriage to him. He also gave the forts of Kondavidu and Kondapalli as marriage present to his daughter, including Vidarbha Desa. What threatened to be a great disaster for both the kingdoms ended very happily and peacefully. We are told that Malla ruled for 82 years and passed away gloriously.

The above story is too good to believe. This shows king Prola I as a lover of peace. He may have been so but we have no means to confirm it. The statement that he gave away Kondapalli and Kondavidu to his son-in-law cannot be taken as true. Whatever the position with regard to Kondapalli, a fort on the borders of his kingdom, he could not have made a present of Kondavidu as this part of the Telugu country was at this time under Rajaraja Narendra, the eastern Chalukya king. The reference to Nellore shows that the expedition came from the Chola territory. The incident of giving land to Brahmins seems to indicate that a neutral territory was created between the contestants. Who are these contestants ? The Kakatiyas are not yet at a powerful state to engage

in independent war or peace. We must view their policies as part of the diplomacy of the western Chalukyas of Kalyani. We have to remember that Prola I obtained a decree from Trailokya Malla (Someswara I 1040-1069) granting him the Hanumakonda kingdom in perpetuity. We are not to understand by this that Prola was an absolute vassal of the Western Chalukyas. He was himself a powerful ruler but to avoid a conflict with his strong neighbours during the period of his consolidation of power, he adopted the expedient of obtaining a decree from the emperor, confirming his occupation. The story of creating a neutral area must then refer to the Western Chalukyas and cholas, the two great powers of the Deccan at this time. Constant and bloody wars between the Cholas and Chalukyas were the order of the day. Our story may indicate a temporary truce between the mighty contestants. Kakatiya diplomacy acted through the Western Chalukyan policies generally.

Despite our story, Prola I appears to be a war-like captain from the Kazipet inscription[1] of his son. According to this the following are his heroic deeds (1) He brought round Chakra Kuta Vishaya నిర్వ్యాక్రీకృత చక్రకూట విషయః (2) He made Bhadranga to flee away భద్రంగ విద్రావణః (3) conquered Konkana Mandala (4) He killed in battle the son of Kodavarti Duggaraja (5) Defeated Gonna (గొన్న) and took Purakudesa (6) Finally he obtained the Hanumakonda Vishaya from Trailokya Malla. This shows that Prola I was a valiant soldier and also a man of diplomacy. To disarm the opposition of Western Chalukyas, he pretended to receive the territories conquered by his sword as grant from the emperor. Our Chronicles perhaps contain the peaceful and constructive side of this powerful king. He is said to have built many Siva temples.

With regard to the various warlike exploits of Prola I, the question will arise 'on whose side did he throw his weight—the Cholas or Western Chalukyas? Rama Rao[2] thinks that Prola I fought on the side of Kulottunga Choda Deva (son of Rajaraja Narendra, Eastern Chalukya king) in his wars with the Kanchipura Cholas. One of the generals of Prola, named Bamma (Brahma) is said to have defeated the Cholas and broke open the gates of Kanchi

1. Kakatiya Samchika, Kazipet inscription 1.
2. Kakatiya Samchika pages 15-16.

for his master. The Kakatıya Samchika considers that this exploit of Bamma Senani was in support of Kulottunga. On the other hand Ch. Virabhadra Rao states that Bomma and Prola, must have undertaken this expedition ın support of the Western Chalukyas. The latter view is more probable and is consistent with the friendly relations, existing between Prola I and the Western Chalukyas. Both our authorıties agree that Prola received Anumakonda Vishaya as a perpetual grant from Someswara I Traılokya Malla. Among the sons of Someswara I, Vikramaditya, the future emperor, was a very vigorous prince. He fought many battles with the Cholas. He lead an expedition against Chakrakuta (Bastar). Prola's epithet (నిర్వ్యక్రీకృత చక్రకూట విషయః) must have been due to the part which he played in the Chakrakuta campaign by the side of Chalukyas. His title భద్రంగ విద్రావణః "is explained by Virabhadra Rao only. Bhadrangapura[1], known as Bhadravathı is a town 20 miles from Vajrapura (Wairahgarh) in the Baster state. Prola must have defeated the ruler of Bhadranga as a part of the campaign on Chakrakuta. Vikramaditya, the Chalukyan prince also lead a campaign against the Cholas and plundered Kanchi[2]. The exploit of Bomma, General of Prola I; is to be construed as the culmination of the Chalukyan campaign.

Tribhuvana Malla Beta II

This king's time is given by Virabhadra Rao as 1080-1115 and by Rama Rao 1075-1110 in his Deccan History. The Siddheswara Charitra states that by the grace of Goddess Kakati, Tribhuvana Malla obtained a son of great valour and named him Ka gada

1. There is reference to a Bhadranga pura in the Bekkallu Inscription of the time of Rudra Deva. (Vide Kakatıya Samchika No. 12 Inscription). Here it is stated that one Sri Gahica Ravutu (శ్రీగాహిచ రావుతు) made a donatıon to Rameswara Deva of Vrekkanti (perhaps Bekkallu). This Ravutu described himself as a feudatory of Rudra Deva. If we assume with Virabhadra Rao that Bhadrangapura is in Bastar we will have to believe that the power of Kakatiyas extended beyond the Godavary. This is doubtful, Particularly during the time of Rudra Deva, it may not be so. By this time the Yadavas of Devagiri are definitely powerful north of the Godavary. The subordinate rulers of Kakatıyas may be generally south of the Godavary. Hence we may have to look for Bhadrang apura in the Adilabad or Karimnagar districts, south of the Penganga river. Can it be Bhadrachallam?
2. Glimpses of Deccan History. page 53.

(Kakati) Prola Raju. From this time we come across with the regular names of Kakatiya kings. This is also the first reference to Goddess Kakati in our chronicles. In the inscriptions the prefix Kakati is applied to Beta I also. In the Kazipet inscription he is called, Lord of the town Kakati, (శ్రీమూఞ్ఞా కాకతి పురాధినాధః). In the Hanumakonda inscription of Rudradeva, Tribhuvana Malla (Beta II) is described as 'one born in the family if Kakatya' (కాకత్య వంశ సంభూతః). From these several reference to Kakartya, Kakatya, Kakatipura, we may infer that the founder of this dynasty migrated from the village Kakati. His descendents forgot their village of origin but styled themselves lords of Kakatipura, just as all the choda princes called themselves 'Orayuru Puravara Adhisvara' lords of the town of Orayuru. When the village Kakita was forgotten, this prefix was explained as the name of their tutelary deity.

The inscriptions describe him as a great Warrior and that he had the title 'Vikrama Chakri' (Vishnu in valour). He is also called 'Calamarti Ganda' చలమర్తి గండ a title retained by Kakatiyas to the last. His heroic exploits are not mentioned. In the Padmakshi temple inscription of Vija[1] (General of Beta II) it is said that this general made his king Beta bow to Chalukya Chakri (Vikramaditya VI) and obtained for Beta the overlordship of Sabbisayira Mandala, the Karimnagar District. We have to assume that his father Prola I did much of the fighting necessary to establish the dynasty and Beta II, though an equal warrior, cloud extend his dominion by diplomacy.

Tribhuvana Malla is said to have ruled for 86 years. He also defeated the Ballaha of Kataka, who rebelled against him. This is a traditional exploit. His pious acts are numerous. The Siddheswara Charitra says that he built many Siva Temples in Gangapuram. He maintained the caste Dharmas properly. Happily the inscriptions corroborate this fact. The Kazipet[2] inscription No. I states that in Anumakonda he caused a garden to be laid, constructed a Tirtha by name Sivapuram and built a temple 'Beteswaram' by hist own name. Kazipet[3] inscription No. II says

---

1. Kakatiya Andhra Raja Yuga Charitra—page 216.
2. Kakatiya Samchika.
3. Ibid.

that he made 'Varuna Pratistha' (perhaps constructed a tank) in honour of his father Prola. In Saka 1001, A. D. 1079 he arranged for 12½ seers of ghee to be supplied in perpetuity for the 'Nanda Dipa'[1] (Sky Lights) of the God Proleswara in Beteswaram. Proleswara seems to be God of the name established in honour of his father, King Prola I. This trait in Beta's character received further support. The Hanumakonda inscription of Rudradeva describes him thus "One who gives wealth to deserving people. (సత్పాత్రే వసుదాయకః)" This does not seem to be a conventional description. For in the Kazipet Dargah[2] inscription, it is said that out of devotion he washed the feet of a learned Saiva Guru, Rameswara Dikshita and honoured him with donations. Beta's son, Prola II also seems to have honoured this preceptor according to the Madireddi[3] Kunta inscription. This monarch, Beta II seems to have enjoyed the proud title 'Daridrya Vairi'[4] (one who drives away poverty from donees). Scholars think that poet Nannechoda, author of Kumara Sambhava in Telugu referred in veiled language to this Rameswara Dikshita[5] and the king enjoying the reputation of 'Enemy of poverty'. If we accept this identification we will be obliged to reconcile the further statement in the Maturu Inscription (గతాంధ్ర రాజ్యంబు నిలిపి పాడిరి) (established the Andhra Kingdom which was lost.) We are not aware of such circumstances in the reign of Tribhuvana Malla Beta. In the present state of our information we are not able to reconcile this statement with the known facts of history.

Prola II

This monarch's time is given by Virabhadra Rao as 1115-1158 and Rama Rao as 1110-1158, in his Deccan History. The Siddheswara Charitra informs us that the traditional enemy of the kings of Hanumakonda attacked Prola Raju. Our chronicle says that Ballaha sent his general Viswanatha to lay seize Hanumakonda. The reason given is that Prola, being a boy at his father's death, the feudatory rulers took advantage of the king's childhood and rebelled against

1. Ibid. Anumakonda Inscription (4)
2. Ibid. page 258 by Seshadri Ramana Kavulu.
3. Ibid. page '88 Appendix.
4. Maturu Inscription (54) page 95 of Telagana Inscriptions published by L.R.P. Mandali.
5. Kumara Sambhava. Aswasa 10. verses 90-99.

Prola. They withdrew their support from him. Knowing the weak state of the Kakatiya Kingdom, Ballaha sent his armies. The seize lasted 12 years according to Siddheswara Charitra. King Prola did not shrink from the danger. He quietly went out of the fort, conciliated his vassals and brought them round to his support. Then he attacked Kataka itself. After reducing it he returned to drive away Ballaha's general who was holding on to the seize of Hanumakonda.

What are the facts behind this seize of Hanumakonda? History confirms this incident, though the reasons and persons are different. The Hanumakonda inscription of Rudra Deva, son of Prola II, informs us that one Jagaddeva laid seize to Hanumakonda but was unable to sustain it. He ran away unable to make any stand before his father Prola. Historians differed as to the identity of this Jagaddeva. Virabhadra Rao thinks that the opponent of Prola II is the commander of the Western Chalukya rulers, Jagadeka Malla II and Tailapa III. He is said to rule from the town Pattipumbocha in Mysore territory. According to Kakatiya Samchika, Jagaddeva is a ruler in Karimnagar District. He may belong to the Lemulavada Chalukya[1] family. In the inscription he is called the ornament of Polavaka Kula. That Jagaddeva is a feudatory of Western Chalukyas is admitted by all. Why he attacked Prola II who was also an ally of the Western Chalukyas is the question. The answer is not far to seek. Virabhadra Rao states that Prola II threw off the yoke of Kalyani after the death of Vikramaditya VI. The successors of this monarch, Someswara III and Jagadeka Malla II were weak rulers. Prola was yearning for independent status. In his bid for sovereign status he was perhaps opposed by the Western Chalukyas. So Prola defeated Taila (III) and released him out of old loyalty. Jagaddeva who remained loyal to the sinking dynasty must have made an attempt to coerce Prola II to retain the allegiance to his masters. He laid seize to Hanumakonda. But he found the task too difficult for him. King Prola II easily drove him away and secured his independence. The Siddheswara Charitra did not know the correct facts of this incident. So the author was put to the necessity of inventing a reason for the investment of Hanumakonda. Thus we are told that it was due to the boyhood of Prola. We need not take this reason very seriously.

1. Lemulavada Inscription. Telangana Sasanamulu.

About the other exploits of Prola, the Siddheswara Charitra is silent. The Hanumakonda inscription of Rudradeva gives a number of other enemies whom Prola II defeated. Our chronicle mentions a number of benificent acts of Prola. One such act is known to inscriptions. This is the construction of a big tank. This is called Ari Kesari[1] Samudra. Siddheswara Charitra calls this tank 'Kannada Samudra'. It also informs us that Prola Raju built many temples at Gangapuram. Though Prola was a Maheswara, he built temples for Vasudeva and Chennaraya. He also built temples at Hidimbasrama, perhaps Madikonda near Kazipet.

The Siddheswara Charitra attributes the construction of Orugallu (Warangal) to this Prolaraju. Till then Hanumakonda was the chief town of the Kakatiya Kings. The suggestion for building a fort and town in this area came in a supernatural way. One day some cartmen of Hanumakonda were going this road. Their cart was upset by chance and struck a stone. Lo! the iron part of the cart was converted into gold. The matter was reported to the king. He consulted the learned men, chiefly Pandit Ramaranya of Kaleswaram. They all said that it was the action of Parasuvedi, a miraeulous stone which converts all base metals into gold. A temple was constructed to Siva over the philosopher's stone and the city of Orugallu was planned and built. Our chronicles give Saka 909 (A. D. 987) as the year in which Warangal was built. This does not accord with the date of Prola II. We do not hear of Orugallu as capital at this early period. Beta I is given the title 'Kakati-pura-adhinadha.' Here the Kakatipura is taken to be Hanumakonda only. Orugallu may have existed as a village for long. Prola II improved it and made it fit for serving the needs of a fast expanding kingdom. Among the Gods installed by Prola in Orugallu are Muktiswara, Viswanatha, Virupaksha, Mallikarjuna, Nilakantha etc. He built also many temples for Ganapathi, Vasudeva and Virabhadra. The Parasuvedi stone used to yield one Baruvu[2] of gold daily which Prola distributed to Brahmins.

We get a reference to Ramaranya, the learned Brahmin of Kaleswaram, repeatedly henceforward. This preceptor may be

1. Kazipet inscription (5) Kakatiya Samchika.

2. Baruvu is a measure. See details Si. Ch. page 97.

Rameswara Dikshita to whom we already alluded and who is known to us from the Madireddi[1] Kunta Inscription. Here he is called Rameswara Pandita. He is a great Maheswara. He, out of compassion, gives food freely and continuously to the disabled, to those in difficulty, to the fallen, and Brahmins. He knows the depths of the Agama of Lakuliswara[2] (founder of Pasupata sect of Saivas). Rameswara Pandita built Tripurusha Tirtha in the village Vaijanapalli, which he re-named Sivapura and which was given to him by the father of Tribhuvana Malla. It will be more appropriate to think that Tribhuvana Malla himself gave the village to this Saiva preceptor. His son Prola II erected a pillar here (perhaps in the temple) which is great like his Kirti Sthambha.

Prolaraju had two sons Rudra Deva and Mahadeva. According to our chronicles Prola was not fortunate with his sons. Rudradeva was born in an inauspicious moment. That spelled calamity to the parents. As advised by astrologers, the king had to discard his son. The boy was anonymously brought up by others and grew to be a striking young man. Prola appointed him to guard the Parasuvedi, Siva Linga. The younger son Mahadeva Raju was afflicted with the white disease (Leprosy). He could be cured with difficulty by some rites. Meanwhile, king Prola one day went to the temple in the night for worshipping the Linga. Rudra, who was kept there to watch the Linga, was half asleep and mistaking the king for a thief fatally attacked him. Prola on his death-bed forgave the young man, revealed his identity as his eldest son and ordered his coronation in succession to him. So the fugitive Rudra became king.

History accounts for the death of Prola II in another way. In one of the inscriptions at Daksharama[3] East Godavary District, Velanati Choda II had the title (కాకతిప్రోల నిర్దహన) (one who scotched Kakati Prola). From this it is inferred that Prola was slain in his campaigns against the Velanati Chodas. This dynasty ruled coastal Andhra in the 12th century as nominal subordinates to the Chodas of Kanchi. The Kakatiyas after consolidating their power in Telangana, turned their eyes to the eastern districts of Andhra which

1. Kakatiya Samchika Inscription No. 39.
2. R. G. Bhandarkar collected works vol. IV Vaishnavism, Saivism etc. page 166.
3. Kakatiya Andhra Raja Yuga Charitra page 382.

were now under Velanti Chodas. The attempts of Kakatiyas to conquer the Vengi country must have started in the middle of the 12th century. It took them nearly three quarter of a century to complete the subjugation of coastal Andhra. Prola who initiated this policy paid a heavy price in his death in these campaigns.

Rudra Deva

This king is said to have ruled between 1158–1196 A. D. by Veerabhadra Rao and from 1158–1195 by Dr. Rama Rao. Else where the elder historian takes 1198 as the last regnal year of Rudradeva. This king is sometimes called Pratapa Rudra I to distinguish him from another and the last monarch of this dynasty who is called Pratapa Rudra II.

The Siddheswara Charitra mentions the following expeditions to the credit of Rudradeva.

1. He defeated Ballaha who rebelled against him, and burnt his city of Kataka.
2. He reduced to loyalty the Vassal Yerukadevana who rebelled against Rudra.
3. He conquered the Velanati chiefs.
4. He appropriated the Varaha Symbol having conquered Gingi Bhairava (గింగి భైరవుఁడు).
5. He defeated Muslims (Mlechas).
6. He defeated the Pandya King, and Kandaba.
7. He led a victorious march upto Rameswaram.

From the above it appears that the chronicles have mixed up the exploits of Pratapa Rudra I and Pratapa Rudra II. Items 4–7 can be ascribed to the later monarch only. It is Pratapa Rudra II who came into conflict with the Pandyas of the south and won some victories in this direction. The person 'Kandaba' seems to be the Kadava Chieftain Kopperumjinga who tried to set himself up in the Gingi region. Muslims did not become active in the south in the time of Rudra. This also must relate to the later emperor. If we exclude items 4-7 we are left with expeditions 1–3 which can be referred to Rudradeva.

The defeat of Ballaha is again a traditional exploit. From now onwards we may take the reference to Kataka as Kalyana Kataka the capital of the western Chalukyas. We know that his father Prola II set up the standard of rebellion against the Western Chalukyas. Prola declared his independence. Rudradeva consolidated his position. During his time the Western Chalukya power was extinguished after a last flicker. It is said in the Hanumakonda inscription of Rudra, that the Chalukya king Tailapa (III) lost his ife out of fear of him and that his (Tailapa's) kingdom was occupied for a short while by Bhima.

Rudra is said to have reduced to loyalty Yerukadevana. The name given here may not be correct. The reader will remember that Madhava Varma sent Yerukadevana, the then ruler of Anumakonda to the Amaravadi Rajya. This we tried to identify with Amarabad region in the Mahboobnagar District. Now Rudradeva was responsible for much activity in the Mahboobnagar District. The Telugu Choda princes of this district holding Panugallu, Vardhamanapura and Kanduru were originally the feudatories of the Western Chalukyas. After the decline of their power they tried to assert something like independence. Rudradeva firmly put down their attempts. In this campaign he reduced their forts, burnt Vardhamanapura and perhaps even Panugallu or Kanduru. These incidents are described in some detail in the Hanumakonda inscription of Rudradeva. The chronicles refer to these activities when they refer to Yerukadevana for he was the person established in this region by the ancient king Madhava Varma. Actually Yerukadeva and his descendents must have disappeared long ago.

The Velanati campaign of Rudradeva is also a historical fact. His father Prola II was killed in his Velanati expeditions. To avenge this and to bring the coastal country under Kakatiya power, Rudra Deva must have lead his armies against the Velanati Chiefs. The Kakatiya Sanchika deals with this in some detail. An inscription at Daksharama (1186 A.D.) mentions Rudradeva. From these it can be inferred that Rudradeva carried on the policy of his father, to bring coastal Andhra under Kakatiyas. This was succesfully and finally achieved by emperor Ganapathideva.

Many are the beneficent activities of Rudradeva according to Siddheswara Charitra. He built a temple for Mailarudeva at Aina-

volu, at Voddepalli he established Budhana Ganapathi, at Mogilicherla he erected a shrine for Goddess Mahasakti. This king was smitten with remorse for his accidental patricide. The Brahmins advised him to procure the waters of holy rivers and bathe the Linga. Here the poet Kase Sarvappa shows his religious fervour and says "Karma (actions done) does not exhaust itself except by suffering the consequences. Lord Siva, the origin of all things is the only God that can release a soul from the bondage of karma. Faith in God Siva is the safest armour". Rudradeva sent brahmins to Benaras to bathe the sacred Linga there with holy waters on his behalf. He paid visit to Lord Mallikarjuna Siva at Srisailam, weighed himself in Gold and distributed it to Brahmins. In the city of Ekasilanagara (Warangal) he constructed temples at the cost of 8 crores. To some temples he built the compounds, to some he caused minarets to be built. At Anumakonda he built a temple in three parts (?), and established Rudreswara in it: This may be a reference to the thousand pillared Temple to which he donated the village of Maddi-Cheruvula[1], to Gods Siva, Sun and Vishnu. He provided a small tank (perhaps a well) for this temple.

This monarch seems to be a good builder. He beautified the city of Orugallu. The streets were well laid out and houses were built along the streets in order. He seems to have established god Ganapeswara in this city.

Rudradeva obtained a son by worshipping the deity at Srisailam and named him Ganapathi as he was born by the grace of the Ganas (the pramathas). The Siddheswara Charitra states that his relations with his brother Mahadeva Raju were not cordial. Though the king was well disposed to Mahadeva, and tried to befriend him in many ways, the latter intrigued against Rudra. Having consulted his ministers Rudradeva seems to have put his brother under restraint. At last Mahadeva collected an army and killed his brother. He desired to become the king and ascend the throne. Rudra is said to have ruled for 78 years. The statement of our chronicles that Ganapathi is the son of Rudradeva is a clear mistake. He is the son of Mahadeva Raju and Bayyamamba. This is borne out by the Kundavaram[2] inscription of his sister Kundamba.

1. Hanumakonda inscription Saka 1084 A. D. 1162.
2. Kakatiya Samachika.

The relations between these royal brothers, Rudra and Mahadeva and the circumstances of the death of Rudradeva are matters of controversy among historians. Dr. Rama Rao recounts these facts[1] thus : "Jaitugi, the Yadava king of Devagiri led an expedition on Hanumakonda. King Rudradeva lost his life in these battles. His brother Mahadeva Raju succeeded him. Jaitugi led another expedition against the Kakatiyas in which Mahadeva was killed. His young son Ganapathi was taken prisoner and was released from captivity by Jaitugi 10 years later about 1209. Actually the rule of Ganapathi Deva should count from 1198 A. D." Ch. Virabhadra Rao vehemently opposes this sequence of incidents. He doubts whether Mahadeva Raju[2] ever ruled actually. At best he may have reigned for a few months in the year 1198. He also discards the theory of the captivity of Ganapathi in Devagiri for 10 years. He describes the sequence of incidents thus "Mahadeva Raju was constantly trying to usurp the kingdom. At last Rudradeva was compelled to take action against him. Mahadeva lost his life in this struggle. Rudra imprisoned Ganapathi, son of Mahadeva. Meanwhile Jaitugi, king of Devagiri attacked the Andhras. Rudradeva was slain in battle. Jaitugi, out of compassion released Ganapati from captivity and departed for his kingdom. Taking advantage of the troubled condition of the state, some of the Kakatiya feudatories tried to set up the standard of rebellion. In this critical situation General Recherla[3] Rudra stood like a rock and saved the Kakatiya kingdom. He safely handed on the ship of state to Ganapathideva subsequently."

Neither the Kundavaram, nor the Palampet inscription, give any definite hint about the captivity of Ganapathideva for a long period like ten years. Nor do they suggest conflict between the brothers Rudra and Mahadeva. But our chronicles are definite on this point though it is open to doubt if Mahadeva killed Rudra and seized the throne. Hemadri,[4] the Devagiri Scholar (author of Vratakhanda) clearly refers to the death of Rudra in battle at the hands of Jaitugi. The last year of Rudra, known from inscriptions is 1197 A. D. according to Rama Rao. Ganapathi's accession is

1. Kakatiya Samchika.
2. K.A.R.Y. Charitra pages 367-382
3. Palampet inscription.
4. K.A.R.Y. Charitra page 374.

taken as 1198 A. D. How Mahadeva came by his end is not definitely known. He may have met his death in the war with his brother. If so, the information supplied by our chronicles has to be reversed. Instead of Mahadeva killing Rudra, he himself must have been slain in battle with Rudra.

We will conclude this account of Rudradeva, a great warrior, a king of filial piety, a tolerant brother, a pious ruler and a great builder. Another praiseworthy trait about him is that he is a king of much learning and is acclaimed Vidyavibhushana.[1] Our chronicies are silent on this aspect.

Mahadeva Raju

Rama Rao and M. Somasekhara Sarma give this king 3 or 4 years of rule, 1195–98. Mr. Sarma[2] thinks that Rudradeva must have passed away between Saka 1117–1120. Our chronicle[3] also assigns him 3 years of rule. Siddheswara Charitra describes his reign thus: "Mahadeva, after killing his brother desired to occupy the throne. The people and the nobles of the court were shocked at the fratricide and they were determined to resist his coming to the throne. Mahadeva had to take heed of this resolute opposition. So, he appealed to the people to make Ganapathi the throned king and to allow himself to be the Yuvaraja. This compromise was agreed to. Ganapathi must still be a young prince. Some sort of a regency must have been felt to be a necessity. Mahadeva led an expedition against Devagiri, along with his son but unfortunately was killed in the war. His son however, resolutely carried on the fight and killed the Yadava king in fight. The Yadavas made peace with Ganapathi by offering much tribute and their princess Rudramadevi for his queen."

Starting from the last sentence in the above account, we have no evidence to show that Ganapathi Deva killed a Yadava king and married a princess of that family. The Yadava king who ruled in the early years of his reign was Jaitugi himself(1191-1210). It was

1. K. A R. Y. Charitra pages 305-308.
2. Ibid page 381.
3. Pratapa Charitra gives 7 years of rule to Mahadeva between Saka 1052-1059. We can not accept the date 1130 A. D. for him.

he who released Ganapathi from captivity and put him on the throne. The reference is like this :

" కారాగారా త్సమానీయ కరుణావరుణాలయః
ప్రియంవదాస్యమ (?) కరోత్ క్షితే ర్గణపతిం పతిం "

Having released him from prison, he (Jaitugi), the ocean of compassion, made Ganapathi the ruler of the earth. Ganapathi will naturally be bound by feelings of gratitude and he would not have made aggressive war on Jaitugi and killed him. Further this yadava king is not a weak ruler.

Now the incidents that occured during 1195-98 call for clarification. This is the period of reign assigned to Mahadeva Raju. During this short period, events marched in such quick succession and of such great import that they left a confused impression on the chronicles. We will have to answer these questions.

(i) Did Mahadeva survive his brother or predecease him.

(ii) Did he rule for even a short time or not.

(iii) How to reconcile the statement of the Kundavaram inscription and our chronicles.

Taking No. (i) Virabhadra Rao thinks that Mahadeva died in battle before Rudra was slain in the war with Yadavas. Our chronicles put his death subsequently. The Kundavaram inscription also indicates the same. There is no reason to reject two such sources.

No. (ii) Our chronicles state that he ruled for a short time as a Yuvaraja or regent. The Kundavaram inscription states that he bore the weight of the earth after Rudradeva.

" తస్మా త్ర దనంతరం తస్య మహాదేవో మహీపతిః
అనుజో మనుజాకారమహాదేవో మహీమధాత్ "

After him, his brother Mahadeva, Siva in human form, assumed the lordship of the earth. This statement is made by Kundamba the daughter of Mahadeva. Naturally she is actuated by filial regard and asserts that her father reigned for some time. We have to take this statement with due caution and reserve.

No. (iii). Strangely the Kundavaram inscription does not show any bitterness of the queen Kundamba against her uncle Rudradeva, though it is assumed that Rudra imprisoned Ganapathi her brother and possibly killed in action her father Mahadeva. How is this?

We may restate the chain of incidents between 1195-1198 thus. King Rudradeva went out on an expedition[1] towards Pandya country, visited Rameswaram and returned to Warangal. In the meantime Mahadeva staged a rebellion and proclaimed himself king. Rudra returned to the capital, defeated his brother on the field and restored his own authority. As a precaution against further troubles he must have imprisoned Ganapathi the young son of his brother, and possibly his brother also unless he became a fugitive. Hearing of the internal dissensions in the Kakatiya Kingdom, Jaitugi the yadava ruler marched on Hanumakonda. The yadava king is young and vigorous. He came to the throne only in 1191. Rudradeva, though a veteran warrior must be old now, having come to the throne in 1158. Thus, Rudradeva, the hero of a hundred battles lost his life in the struggle with Jaitugi. He boasts much of this victory. This calamity to the Andhra kingdom must have occured about 1197. Jaitugi was not strong enough to occupy the Telugu country. He looked out for the heirs to the throne of Warangal. Mahadeva is still there. But the public opinion was strongly against him. They all accused him for the tragedy of Rudradeva, the great respected king. So his son Ganapathi was declared king. Mahadeva was made Yuvarajah.

Mahadeva Raju promised to the people[2] "make Ganapathi the king and make me Yuvaraja. You will appreciate my subsequent conduct." He was evidently smitten with remorse that the fires of rebellion which he kindled, ended in the tragic death of his worthy brother. He desired to avenge the wrongs and led an expedition against Devagiri[3] but he was no match to Jaitugi. Mahadeva perished in this last worthy act of his life. He may have ruled for nominal periods between 1195-98. The Kundavaram inscription does not reveal any bitterness against Rudradeva. This is an eloquent tribute to the fraternal love and considerate character of

1. Si-Ch. page 110-111. Virabhadra Rao agrees here. page 380. K. A. R. Y. Charitra.
2. Si-Ch. page 112.
3. Rama Rao also takes this view. Glimpses of Deccan History page 59.

Rudradeva, the great king. He must have looked upon the children of his brother as his own children. He was himself childless. Further, not even the children of Mahadeva could defend his disloyalty to his loving brother. They could not condemn Mahadeva as he is their father, nor could they denounce Rudradeva as he was a veritable father to them. Perhaps on account of this, our chronicles fell into the mistake that Ganapathi was the son of Rudradeva himself. The great valour of Rudradeva is praised in the Kundavaram inscription. In spite of his considerateness for his brother and his son, Rudra had to temporarily imprison Ganapathi, as a governmental necessity. Fortunately Jaitugi released him from this brief captivity. As such the prolonged captivity of ten years or more for Ganapathi Deva, assumed by the Kakatiya Samchika (page 39) is not borne out by any source so far available. None-the-less we have to enquire why there are no records of Ganapathi Deva during the period 1198–1209 A. D.

Mahadeva Raju is an erring and errant prince, not devoid of noble impulses. He loved his children. He was anxious to marry[1] his daughter Kundamba into a family equal in prestige with that of Kakatiyas. She was given in marriage after much consultation to Rudraraju, subordinate ruler of the Natavati Sima.

Ganapathi Deva

This emperor ruled from 1198-1261 according to all authorities. He is said to have lived upto 1267–68. When he came to the throne he might have been entering on his youth. He must have been of sufficient age to take part along with his father Mahadeva Raju in the revolt against Rudradeva. This may have occasioned the imprisonment of Ganapathi by Rudradeva as a precautionary measure. He was released from captivity by Jaitrapala (Jaitugi) the Devagiri ruler after Rudradeva was slain in battle. Mahadeva may be living at his son's coronation. The people opposed the accession of Mahadeva to the throne as they held him responsible for the disasters to the kingdom. Since Ganapathi was not yet sufficiently aged to govern the country independently his loyal lieutenants held the reins until he grew to manhood. This must be the reason why none of his records is available between 1199-1209. Further during

1. Kundavaram inscription. Kakatiya Samchika.

this period the kingdom was subjected to much stress and strain due to the revolt of disloyal subordinates. Recherla Rudra[1] the general of Ganapati protected the kingdom from the rebellious chiefs and safely handed over the government to him on his attaining age.

Our chronicles begin the account of Ganapathi with his war against Devagiri, that he married a princess of Yadava family. So far no other source has mentioned this. The name of this princess is Rudra Devi. Our chronicles and Kumaraswami Pithi, commentator on Pratapa Rudra Yasho Bhushana state that Rudrama is the wife of Ganapathi. Marco Polo also fell into this error. It will not be proper to discard the information supplied by our former writers as completely spurious. There must have been some basis for this misconception. This will be solved by accepting the statement that there was a queen of Ganapathi Deva by name Rudra Devi. She may be a princess of the Yadava family of Devagiri. We may not agree with the statement that Ganapathi led an expedition against Devagiri and killed the king of Yadavas. For we know that Jaitrapala is the king of Devagiri upto 1210. It was he who released Ganapathi from captivity and put on the throne. So, bound by feelings of gratitude Ganapathi could not have gone to war with him. Further the period between 1198-1209 is not very eventful in the reign of Ganapathi. This was the time when he was still young and his generals were busy suppressing internal rebellions and setting the house in order. Thus the activity of Ganapathi Deva against the Yadavas cannot be in the time of Jaitugi, his liberator.

The next reign may not have been free. Singhana (1210–1247) was the ruler of Devagiri at this time. Rama Rao refers to bitter opposition[2] to this king from Ganapathideva. Singhana was engaged in campaigns with his northern neighbours and the Hoyasalas also. It may be that, in order to have peace in the south at least, he may have propitiated Ganapathi Deva by matrimonial alliance. We must not be led away by the tall claims made in the Paithan inscription and the writings of Hemadri that it was all one way traffic; that the Yadava kings defeated the Andhras, killed Rudradeva etc. There are other facts of history which historians

1. Palampet inscription, Kakatiya Samchika.
2. Glimpses of Deccan History. Chapter X.

dimly noticed but did not perhaps fully investigate. We have to notice that two Maratha chieftains made the Telugu country their home and acknowledged the authority of the then ruling kings. One is Sarangapani Deva son of Madhavadeva and brother of Singala-deva. Virabhadra Rao says that the inscriptions of these Maratha chieftains, Madhava[1], Singala and Sarangapani are found in the Addanki Sima from 1210–1275 A. D. He thinks that these Maratha chieftains must have entered the Telugu country in the time of Chola monarchs. Madhava seems to have ruled Addanki Sima about 1208–9 for one of his records is obtained in the Ongole Taluq. In another record of his dated 1240 he makes a donation for the Dharma of Ganapathi Deva, evidently as his vassal. His son, Singala granted a record in 1254. Singala's elder brother Sarangapani Deva also ruled in the Addanki territory as a subordinate of Kakatiyas.

Now we come accross another Sarangapani Deva (శార్ఙ్గపాణిదేవ) who is a more historical person. He is seen in the Panugallu Inscription[2], a village near Nalgonda in Telangana. His genealogy is given in detail from Bhillama, Jaitugi, Singhana and Sarngapani Deva. He is undoubtedly of the ruling Yadava dynasty. In Saka 1189, A. D. 1267 he makes a grant of land to God Chaya Someswara of Panugallu. In the same inscription read by Dr. M. Rama Rao the Saka year is given as 1187. Sarngapani Deva says that Manuma Rudra was ruling the earth. This must be no other than Queen Rudrama Devi who assumed the regal title Rudra Deva. Can it be grandson Rudra? Manuma or Manumadu is the Telugu word for grand-son. Rudramadevi is in one sense the grand-daughter of the first Rudra Deva. She is the daughter of the son of his brother Mahadeva. Perhaps to avoid confusion with the first Rudradeva she is called Manuma Rudra. She is the grand-daughter (మనుమరాలు) and not the grand-son (మనుమడు). Sarangapani Deva assumes all the titles of his family and mentions many conquests which he effected.

Now what is the significance of the presence of two families of Maratha chieftains in the Telugu country, one appearing about 1208 and another about 1267. I think that we have to give credit to our chronicles that Ganapathi married a princess of Yadava

1. K. A. R. Y. Charitra, pages 411–413.
2. No. 34 of A corpus of Inscriptions in the Telingana Districts. Ed. Dr. P. Srinivasacharyulu.

family. During the reign of Jaitugi the relations between Warangal and Devagiri seem to be cordial or at least not war-like. Can it be that inorder to cement his relations further with Ganapathi Deva, Jaitugi himself was responsible for this marriage. This may be more probable than our earlier supposition that Singhana purchased peace with Kakatiyas by marriage. For we see a Maratha chieftain settled in the Telugu country as early as 1208 during the life time of Jaitugi. Some Maratha chieftains must have come to the Telugu country as part of the retinue of the Maratha princess, married by Ganapathi Deva. Ofcourse this marriage did not mean an end of hostilities between the Yadavas and Kakatiyas. The dogged contest for control of the Godavary region must have continued even after this. We know that the struggle continued into the reign of Rudrama Devi. Sarangapani Deva did not rule in Devagiri after Singhana. Actually a grandson of Singhana Krishna (1247-60) ruled after him. We may have to assume that Sarangapani Deva, differed with his father and took asylum in the Telugu country. Ganapathi Deva gave him protection in defiance of Singhana. Why he did not seek to lay claim to the throne of Devagiri is not known. Perhaps the Kakatiyas were not willing to go to war with Yadavas to instal the fugitive prince in Devagiri.

Hence I think that we may not rule out the marriage of Devagiri princess by Ganapathi Deva. Her name being Rudramma or Rudra Devi, there was confusion between her and queen Rudrama, daughter of Ganapathi Deva. This may have given rise to the tradition that queen Rudrama is the wife of Ganapathi Deva.

The Siddheswara Charitra states that Ganapathi Deva was yearning for children. He worshipped Goddess Padmakshi and a daughter was born to him and she was named Ummakka. She grew up to be a very pretty young lady. The emperor was anxious for a suitable match for her. Finally she was married to prince Virabhadra of the Chalukya family. Our chronicles again commit a blunder in stating that Ummakka (Mummadamma) is the daughter of Ganapathi. Mummakka or Mummadamma is the adopted daughter of Queen Rudrama and she is the mother of Pratapa Rudra Deva. That Chalukya Virabhadra[1] is the husband of queen Rudrama is borne out by inscriptions also.

1. Kolanupaka inscription. Telangana Sansanamulu: A. Virabhadra Rao.

Siddheswara Charitra is familar to literary circles for containing reference to the visit of Tikkana Somayaji, the great Telugu poet of Andhra Mahabharata. The story goes like this. "Tikkana came to Warangal accompanied by his disciples and aspiring poets. He is like a swan in the field of learning, well able to separate the milk and water—the essence and the chaff. Ganapathi received him cordially and listened to his discourses on philosophy and Mahabharata. The wicked Budhists challenged him for discussion and he easily defeated them in argument. Then the temples of the Budhists and Basadis of Jains were destroyed and the followers were killed. When Ganapathi wanted to reward Somayaji, he requested him to restore his king Manuma Siddhi to his lost kingdom. Manuma Siddhi is the king of Nellore and he was deprived of his kingdom by Akkana and Bayyana. The emperor agreed to the request and led his armies on Nellore. He reached Velandu, defeated the king of the place and burnt the city of Velandu. He drove away the enemies of Manuma Siddhi. The general who helped him in this campaign seems to be one Terala Rudradeva. Ganapathi restored the kingdom to Manuma Siddhi. He gave him 24 forts and 68 towns. The rest was perhaps retained by the emperor according to Pratapa Charitra." When Tikkana Somayaji was at Warangal he met the great minister Sivadevayya and praised him as God Siva incarnate in wisdom.

Ganapathi Deva is the most enlightened emperor of the Kakatiya dynasty. It is open to question whether he was responsible for the destruction of the Jains and Buddhists in his kingdom. Tikkana Somayaji is a great Adwaitin. That these enlightened men were actuated by intolerance cannot be easily believed. Ganapathi is a believer in the Saiva faith. It is said in Siddheswara Charitra that the grandson of Panditaradhya was the Guru of this king. The Pratapa Charitra says that Pandita himself was the Guru of Ganapathi. Mallikarjuna Panditaradhya flourished about 1160-70 and was a contemporary of Rudradeva. Therefore, it will be in accordance with the facts to state that the grandson of the famous Pandita was the Guru of Ganapathi Deva. We hear of another great preceptor and chief minister of this and succeeding kings. He is Sivadevayya. Virabhadra Rao thinks that Visweswara Sivacharya, the head of the Golagi institutions in Andhra Desa or his son Paripurna Siva Mahamuni must be Sivadevayya of chronicles. Kakatiyas appear

to be believers in the Saiava religion even from the time of Beta II Tribhuvana Malla. He is described as Parama Maheswara in the Kazipet inscription[1] His minister was Vaijana Dandanatha, a jain by faith. His son Betana Preggada is the minister of Prola II. Betana's wife Milamba established 'Kadalalaya' a Jaina deity on the Hanumakonda hill. Prola granted some lands to this temple. Jainism seems to have flourished in Hanumakonda from olden times. It must have received a fillip when this part of the country was under the Rashtrakutas. We have seen that Chalukya Bhimarsu ruled in Hanumakonda as a feudatory of Amoghavarsha I (814–880) Rashtrakuta emperor. Amoghavarsha was a follower of the Jaina faith. That Saivism flourished in the Anumakonda region in much earlier times, under Yeruka Deva Raju and Madhava Varma is also known. It is not likely that two such religions which flourished side by side from hoary past suddenly became hostile in the time of Ganapathi, which is a very late period and that the tolerant rulers of Warangal suddenly became intolerant to destory the Jain community. Jainism seems to have declined by the very nature of things. The ruling dynasty favoured the Saiva faith. The kings were assisted by a band of very able Saiva preceptors like Visweswara Siva Desika who established the Golaki Saiva institutions. Jainism could not command such enthusiasm or leaders of men. So it declined of its own accord. The story of the intolerance of Ganapathideva may also be countered with the fact that being a staunch believer in Siva, he built a number of Vishnu temples.

Ganapathi, though a Saivaite by faith was stern in matters of justice with the Saivas as with others perhaps. He seems to have put down thieves and plunderers with a firm hand. The Pratapa Charitra narrates one story which points to this conclusion. There was one Gunda Brahmayya, a staunch Saiva saint. He came to Warangal from the south and fixed his camp at Gavicherla. He had the vow of giving shelter to any body who sought protection from him. One day a thief, who committed theft in the fort, ran away from the watchmen and sought shelter with Gunda Brahmayya. The king, Ganpathi Deva, requested the saint to surrender the thief which he declined to do. So the king was forced to order to impale him on the spear. The decree was executed. It is said that Lord Siva appeared and carried away Gunda Brahmayya to Kailasa. This shows that, what-

1. No. 2 Kazipet inscription, Kakatiya Samchika.

ever the rank and file did, Ganapathi as a ruler was above religious affiliations in matters of justice. We also know how he revived the prosperity of the port of Motupalli[1]. This ancient port fell into disuse on account of the robbers and pirates who infested its vicinity. Foreign merchants were afraid of calling at this port for fear of being plundered. Emperor Ganapathi took effective measures to suppress these pirates. He announced the fullest protection to traders of other countries who would come here with their merchandise. If they are involved in ship wreck, their goods will be preserved and safely transferred to them. He also reduced the duties leviable on goods that entered and left the port of Motupalli.

Like all the Kakatiya monarchs Ganapathi Deva was a great builder. Innumerable are the temples and tanks which he constructed. To begin with he strengthened the Orugallu fort and made it almost invincible. He is said to be responsible for the stone wall round the fort. He developed the town inside the fort according to well laid out plan. Perhaps he made arrangements for constant watch of the fort walls, his treasury and the streets. At Gangapuram he built many Siva temples. He established several villages after his name, Ganapuram and provided tanks for them. He paid visit to Srisailam and the Pancharamas, the five holy Saiva places in Andhradesha. He built temples for Vishnu also. To the west of the city of Warangal he laid out a town Peda Siva Puram and constructed a big tank there. He granted villages for the maintenance and daily worship of these many temples. Near Anumakonda he established Kedara Linga and Anuma-giri-natha. Goddess Padmakshi is his tutelary deity.

With regard to the conquests of Ganapathideva Siddheswara Charitra refers to a few of his campaigns.

1. Conquest of Velanadu on the way to Nellore.
2. Victory over Kataka Bhalla.
3. Defeat of the Pandyas.

1. Conquest of Velanadu

The campaign against Akkanna and Bayyanna on behalf of Manuma Siddhi seems to have been undertaken about A. D. 1245 according to Rama Rao. The Velnati conquest by Ganapathi is a much earlier achievement. This is effected between 1212-1225

1. K. A. R. Y. Charitra, page 437.

according to the same authority. Ganapathi's predecessors initiated the conquest of the eastern part of Andhra and this king completed it. It is not clear who the Velanati ruler was whom Ganapathi defeated. The last of the Velanati Telugu Choda Chiefs, Prithviswara died in battle with Tikkachoda, father of Manuma Siddhi about 1206. The Velanati rule in coastal Andhra ended after this. The chodas of Kanchi who were their nominal overlords were also very much weakened. There was no controlling authority over this region. Many feudatories set up for themselves independent principalities. Such were the Kota, Natavadi,[1] Gudimetla and Kolanu chieftains. Ganapathi formed marriage ties with the first two. Kolanu area, round modern Eluru was won by Induluri Somaya Mantri, general of Ganapathi. Thus by the weight of arms where necessary, and by wise diplomacy in many cases the emperor added the coastal region of Andhra to the Kakatiya kingdom.

2. Victory over Kataka Bhalla

Kataka and Ballaha are traditional names with our chronicles. Here at least we have to take this Kataka as the capital of the

1. Virabhadra Rao in his Kakatiya Andhra Raja Yuga Chairitra (pages 365-367) referred to these Natavati chieftains. According to one record (No. 204 of the Epigraphical collection for 1905) Melamamba or Milama, daughter of Mahadeva Raja and sister of Ganpatideva was married to Rudra of Natavati. In another record at Mudunuru, the name of Rudra's wife is given as Kundamba. This lady also is said to be the daughter of Kakati Mahadeva. Thus the name of the wife of Rudra of Natavati occurs once as Melamba and at another time as Kundamba. Hence Virabhadra Rao put the question whether Milama had another name Kundamba. He left the question for future enquiry. This name Kundamba seems to be the original name, and we refer our readers to the Kundavaram inscription of Kundamba (No. 14 of Kakatiya Samchika). Here we are informed that Kundamba, daughter of Mahadeva Raju is married to Rudra of Natavati sima So both these inscriptions must point to the same lady Kundamba alias Milama. Why Kundamba is called Milama elsewhere is not clear. It may be a custom in those days to have pet name in the home and another name for public purposes. See our discussion regarding Kuntaladevi - Kamasani in the earlier part of this introduction. Virabhadra Rao referred to the Kundavaram inscription later on but it may be that he did not see the full record. He quoted it on the authority of Seshadri Ramana Kavulu. We will not be far from the truth if we assume that Kundamba and Milama are the names of the same lady.

Ganga Kings of Orissa. This refers to the conquest of Kalinga by Ganapathideva. The region north of Godavary was indefinitely called Kalinga. The eastern Chalukyas could hold the Kalinga at the height of their power. Whenever the rulers of Andhra were weak, the kings of Orissa tried to push their dominion upto the Godavary or further down. The ruler of Orissa at this time Aniyanka Bhima III (A. D. 1211–1238) made efforts to penetrate as far as Daksharama. The Kakatiyas have now established themselves firmly in the coastal region. Naturally emperor Ganapathi was eager to push back the Ganga penetration and bring the Telugu country north of Godavary fully under his sovereignty. He was eminently successful in this. He was assisted by veteran generals like Induluri Somaya, Jayapa Senani (Ganapathi's brother-in-law) and other warriors like Rajanayaka, Hemadri Reddi, in the various Kalinga expeditions. By about 1254 Vengi and Kalinga appear to be firmly under Kakatiyas. So the Ballaha of our chronicles now seems to be Aniyanka Bhima or his son Narasimhadeva I[1] (1238–1264) the Ganga ruler of Kalinga. One hint given by Siddheswara Charitra suggests that Ganpathi may have himself partaken in one of these victorious campaigns. For we are told by our chronicle that returning from the conquest of Ballaha, the emperor performed some sacrifices on the river Godavary. From this also we are justified in locating Kataka as the city beyond the Godavary, meaning the Kalinga territory.

3. Defeat of the Pandyas

Having brought Velanadu, the region south of the river Krishna, under his rule Ganapathi extended his power further south and to the west in the Telugu country. He subjugated the Telugu chodas of the Nellore District and the Kayastha chieftains who were strong in the districts of Cuddappah, Kurnool etc. It was in this process of establishing Kakatiya rule in the south, that the emperor had to clash arms with the Pandyas. The famous cholas of Kanchi now became a very weakened power. There were titular emperors who were made and unmade by turbulent vassals. Kulottunga III, chola emperor at the end of the 12th century was a very weak ruler. He was ousted from his dominion and in this predicament he was

1. K. A. R. Y. Charitra page 396.

succoured by Tikkaraja the father of Manumasiddhi of Nellore. For this he assumed the title 'Chola-Sthapana-acharya'. Since then the Telugu Chodas weilded much influence and authority at Kanchi. This was contested by the rulers of the south, by Kopperunjinga, a restless chieftain and chiefly by the Pandyas. The ruler of the Pandyan territory, at this time, was Jatavarman Sundara Pandya, a powerful and ambitious king. He pushed up to Kanchi and drove away the Telugu chodas from the place. In order to restore Telugu authority on Kanchi Ganapathideva sent his generals to expel the Pandyas from Kanchi. This seems to have been done by 1250 A. D. In the Ekamranatha Temple[1] of Kanchi we get an inscription of Samanta Bhoja, a general and minister of Ganapathideva. This refers to the Kakatiya dynasty from Beta II. Though Jatavarman was temporarily checked, he did not give up the attempt to fasten his hold on Kanchi. In one of his expeditions he occupied even Nellore though he could not hold this region for long. The Kakatiya armies aided by the local Telugu Chodas, dislodged the Pandyan king but Ganapathideva could not effectively restore his authority over Kanchi.

From what is narrated above, we find that our chronicles have stated facts only when they refer to the conquest of Velanadu, Kalinga and Pandya. The Ekamranatha inscription refers to the conquest of Kalinga. Another piece of important information supplied by this record is the fact that Singhana, the Yadava ruler of Devagiri is very much worried in mind towards Ganapathi. The phrase applied to the Kakatiya monarch is significant.

యదుదయకృతచేతో రింఖణ స్సింహణో యః
చ్చటుల సుభటధాటీ ద త్తభంగః కలింగః

(Ganapathideva on account of whose rise Singhana experiences mental anguish; whose moving armies inflicted defeat on Kalinga).

Finally, Siddheswara Charitra says about Ganapathideva that he desired to decentralise power and share it with others. He invited the Brahmins and offered them leadership. But they politely declined saying that according to the caste system, they cannot aspire to rule. Then the emperor offered leadership to the warriors of other castes.

---

1. Kakatiya Samchika No. 17 Inscription.

He gave them important posts and honours. He granted them good salaries. This earned for him the title 'నానావర్ణవర మండలీకర' (the lord of the chieftains of the various castes). Evidently, the emperor is making a bid for the stability of the empire. His dominions are now very vast. From Aska in the Ganjam district to Nellore and beyond in the south, from the eastern sea to the borders of Mysore his dominion extended. For the first time after Satavahanas, the whole of the Andhra country and a part of adjacent territory was brought under the Telugu kings. A feeling of oneness among Andhras began to shape itself from this time. Ganapathideva had no sons. He proposed and worked that this daughter Rudrama Devi shoud succeed him on the throne. With this purpose in view he trained her in the art of government. He even brought her up as a man and not as a woman and schooled her in the art of war also. To make the succession after him peaceful, the emperor cultivated the good will of his subjects by giving them leadership.

Ganapathideva a great soldier, a greater statesman, the greatest benefactor of the Telugu country before Krishnadeva Raya of Vizianagar, lived and ruled with univeisal popularity for 62 or more years according to history and 68 years according to Siddheswara Charitra. The chronicle says in a touching manner, "having entrusted the reins of power to Sivadevayya, Ganapathideva joined the company of Lord Siva and his Pramathas."

Rudramadevi

Queen Rudrama Devi is remembered by Andhras with motherly love. She counts first among our heroic ladies. She is said to have ruled between 1260-1295 by Virabhadra Rao. Rama Rao gives her one more year, i.e., 1296. Our chronicle informs that Rudrama Devi[1] ruled for 38 years. This means that she began to rule about 1257 which is not improbable; Owing to the old age of her father, Emperor Ganapathi Deva she must have been actively associated with the administration in the last years of the previous reign. Virabhadra Rao thinks on the authority of Pratapa-Rudra Yasho Bhushana, that Somadevi[2] is the mother of Rudramba.

1. Si-Ch. page 146, also Kakatiya Samchika, page 58.
2. సైషా సోమాంబేతి నిర్దిష్టా సోమాంబేతి ప్రథామగాత్
తవ మాంబా శ్రీసాంబా ద్దేవో గణపతిః పితా.

We do not know if any other source corroborates this. The chronicles are silent on this point. One is tempted to think that the learned poet, Vidyanatha is punning on the Sanskrit words for 'she (సా) and Uma, consort of Lord Siva, which according to rules of sandhi may give the name Soma. Rudrama has a sister by name Ganapamba. The chronicles indicate that Rudramadevi lived for 78 years. If so her birth must be placed about 1217. If this is a little too early it cannot be at any rate much beyond 1227 for we know that she is ruling already by 1257.

Chalukya Virabhadra is now admitted to be the prince consort of Queen Rudramadevi. This is clearly mentioned in the Kolanupaka[1] Inscription of Poti Nayaka. Virabhadra is the eldest son of

---

1. Telangana Sasanamulu No. 39 of Kakatiya inscriptions. There is no mention of the year of donation in this reading.

In the reading adopted by Dr. P. Srinivasachar in his 'Corpus of Inscriptions No. 25' the year of donation is given as Pramadi corresponding to A. D. 1279. Rudrama Devi is ruling at this time. The grant itself is said to be inspired by Indusekhara Naradhipa, the ornament of the Chalukya family. Now the question arises, whether Virabhadra, husband of Rudramadevi is living at the time of this record, 1279. If he were living why was the grant inspired by his father Indusekhara. The editor of the 'Corpus of Inscriptions' interprets the slokas here to mean that Indusekhara is the son of Mahadeva, a brother of Virabhadra. This does not seem to fit in with the sequence and tenor of the text. The inscription after describing the Kakatiya genealogy upto Rudramadevi, brings in Chalukya Virabhadra, her husband. Then the need arose to give the genealogy of this prince. It started with his grand-father Mahadeva. Mahadeva's son is Indusekhara and Indusekhara's eldest son is Virabhadra. The present record is not meant to record the gift of Indusekhara, son of Mahadeva, brother of Virabhadra. It is true that Chalukya Virabhadra has a brother by name Mahadeva. It is not known whether he had a son by name Indusekhara. For fuller details regarding this Chalukya family, the reader is referred to Kakatiya Andhra Raja Yuga Charitra, chapter XII.

Coming back to our original point - is Virabhadra prince consort of Rudramadevi, living in 1279, the year of Kolanupaka inscription? If he is living why is the gift inspired by Indusekhara his father? We may reconcile this by stating that among Hindus there is a practice to ascribe all such acts to elders. Even now we see the custom that marriage invitations are issued in the name of elders

Indusekhara: The latter's parents are Mahadeva and Lakkamba. These Chalukyan princes originally belong to Nidadavolu in the Godavary District. Prince Virabhadra, after his marriage with Rudramadevi must have been given some administrative control on the Kolanupaka region which is very near to the capital. His valour is much praised in this record. We are led to believe that he did not survive after 1266. (See note below). Rudrama Devi met with another calamity about this time, besides the loss of her husband. That is the death of her great father, the aged emperor Ganapathideva. Virabhadra Rao considers that Ganapathideva[1] died about 1267-68. Two such calamities came upon this heroic Queen in quick succession. Whether her husband predeceased her father, we cannot definitely say. These tragedies had a woeful effect on her feminine heart and Rudramadevi desired to ascend the pyre with her husband. The Siddheswara Charitra begins the account of Rudramadevi with her desire to end her life along with her husband. As the chronicle makes the blunder that she is the wife of Ganapathi Deva,

---

and not actually the father of the bride or bride-groom. So, Virabhadra husband of Rudrama is the de-facto authority but the Dharma is given in the name of his father Indusekhara for his punya. This is quite believable. If so queen Rudrama must be a 'avidhava, (అవిధవా) lady with living husband, not a widow. This is doubtful. For there are other records which seem to hint that Chalukya Virabhadra did not survive long after A D. 1266 The reader's attention is invited to the inscription of his mother Udaya Mahadevi at Palakollu in the West Godavary District. This record is dated Saka 1188=A. D. 1266 (see K. A. R. Y. Charitra page 467). In this record she presented an eternal Dipa (light) to God Kshirarameswara of Palkolanu for the punya of her son Virabhadra. What is the significance of this pious act. I believe that it means that prince Virabhadra is either dead or is severely ill. His mother prays for his recovery or if he is no more in this world, for his merit in the other world. Gifts are made no doubt for the punya of the living also. But, reading the Palakollu inscription together with the Kolanupaka inscription which arose 13 years later, we are led to think that Chalukya Virabhadra, husband of Rudramadevi died about 1266 A. D. Out of devotion for her late husband and her father-in-law Indusekhara, Rudrama Devi continued this family in possession of the Kolanupaka region. That is why Indusekhara inspires a gift at Kolanupaka, since his son Virabhadra is no more living.

1. K. A. R. Y. Charitra pages 305-308.

it continues the idea that she attempted to pass away with Ganapathi Deva. Knowing her intention, her daughter Ummakka or Mummakka conveyed the fear to the minister Sivadevayya. This aged minister was held in very great esteem by the Kakatiya monarchs. He wisely dissuaded Rudramamba[1] from her tragic intention and consoled her by philosophical words. He pointed out to her the dangers that would face the State by her fatal intention and that anarchy would set in. At last the queen accepted his counsel and gave up the idea to immolate herself with her husband.

We have no hints about the conjugal relations of queen Rudramadevi and her husband, Chalukya Virabhadra. We did not come across any record so far in which she made any gifts for his memory and Punya. She has two daughters, Mummakka and Ruyyamma. The 'Sivayogasara' a Telugu philosophical poem gives several accurate details about the Kakatiya dynasty. It introduces to us the Induluri family whose members held high and responsible posts under Kakatiyas, starting from Ganapathi Deva. This family later on came to be known as the 'Kolanu or Kolani' family. Sivayogasara informs us that Mummadamma was 'like a daughter' to Rudrama, meaning that she was not a real daughter. Thus she had only one daughter - Ruyyamma, who was married by Induluri Annaya Deva, a powerful member of the Kolanu family. Our chronicles do not mention Ruyyamma.

The relations between Rudramamba and Mummadamma are matters of guess. Virabhadra Rao refers to a story, that Ganapathi desired to bring up Rudramba as a male child. The people were informed like that. She went out in male dress. A marriage was arranged for her and Mummadamma was the bride. We do not know if the make-shift arrangement could be pushed so far. At any rate Rudramba looked upon her as her own daughter. Our chronicles commit a serious blunder in stating that Chalukya[2] Virabhadra is her husband. Actually she seems to be married to one Mahadeva. Vidyanatha author of Pratapa Rudra Yasobhushana gives this information. Pratapa Rudra II is the son born

1. Si-Ch. page 128.

2. Si-Ch. page 126.

to this couple. He became the emperor after Rudrama Devi. Who is this Mahadeva, husband of Mummakka? Virabhadra Rao identifies him as the younger brother of Chalukya Virabhadra, Prince consort of Rudrama. According to our chronicles Mummakka had two sons, one Pratapa Rudra and the second Annamadeva. Thus we get two persons with the name Annamadeva, one the uncle of Pratapa Rudra. This Annamadeva is the son-in-law of Rudramamba. He married Ruyyamma. The other Annamadeva seems to be Pratapa Rudra's younger brother.

Our chronicles seem to hint that Rudramadevi could be consoled by Minister Sivadevayya and others by the near prospect of the birth of a son to her adopted daughter Mummakka. Siddheswara Charitra describes her preganancy with all poetic details as done in other Kavyas. As prophesied by the aged minister ,Mummakka gave birth to a son, the future Pratapa Rudra. Naturally the grand mother, Rudramamba was overjoyed. At last there is the prospect of a male descendent for the Kakatiya throne. Her joy knew no bounds. She felt as happy as perhaps Kuntidevi, the mother of Pandavas did, when Parikshit was born to Uttara, widow of Abhimanyu. We inferred that queen Rudrama fell into a tragic mood when she was faced with a double calamity, the death of her husband and the passing away of her father. These incidents we placed round about 1267. Then does it mean that the happy incident of Pratapa Rudra's birth occured about this time, i.e., 1267. From inscriptional evidence we are able to state that the birth of Pratapa Rudra happened earlier. Dr. Rama Rao takes this date as 1254. The Malkapuram[1] inscription (A. D. 1261) refers to a son of Rudramadevi. This child' was blessed for Valour by the preceptor Sri Visweswara Desika. His birth is hailed as a land mark for the destruction of the armies of the three lands. (At this time these three powers must be the Yadavas, Hoyasalas and perhaps the Gajapathis). What a great fortune to Rudramadevi, exclaims the inscription. This child must be no other than Prataparudra, son of

---

1. Kakatiya Samchika.

శ్రీవిశ్వేశ్వర దేశికేంద్రశివహస్తోద్భాసిదోర్విక్రమ
త్రిక్షోణీశజగద్దళప్రతిబలప్రధ్వంసి జన్మోత్సవః
యస్యాః కాకతివంశమౌక్తికమణే శ్రీరుద్రదేవ స్సుత
స్తస్యాః కిం కథయామ వైభవమత శ్రీరుద్రదేవ్యాః పరమ్.

Mummakka whom Rudradevi adopted as her son. So, the birth of Pratapa Rudra seems to have occured about 1261. Then we have to interpret our chronicles thus: Sivadevayya and others dissuaded Rudrama Devi from her intention to depart with her husband, pointing out that she should continue to live at least for the sake of her beloved grandson, the boy Pratapa Rudra, until he is of age enough to look after the kingdom himself.

That Rudramadevi is very much attached to this child is described in detail by Siddheswara Charitra. When Mummakka was pregnent, queen Rudrama consulted the astrologers. Sivadevayya foretold the birth of a male child, who will be almost Siva incarnate. Rudrama Devi offered worship to several deities for the sake of Mummadamma. She offered gold vessels to Goddess Kakita, the tutelary deity of her family. She worshipped Budhana Ganapathi of Voddepalli and Goddess Ekavira of Mogilicherla. She made large presents to Brahmins. Most interesting is the statement that Rudrama made Mummakka to perform the 'Bull worship' (ఎద్దనోము). This is explained by Siddheswara Charitra in this way. It is to present one bull each to a brahmin, together with a good Dakshina, and all the appurtenances required for an ox. Evidently the idea is to get a malechild by the grace of the 'Bull'. Presenting of bulls may also indicate solicitude to encourage agriculture. It is an ancient practice to present ploughs and oxen to people, presumably to encourage cultivation. King Chanta-Mula of the Ikshavakus is famous for 'Hala-Sata-Sahasra-Pradana', presenting hundred thousand ploughs. It was considered both an act of piety and utility.

When Sivadevayya prophesied the birth of a son to Mummadamma, Rudramamba was overjoyed and announced it to her subjects and nobles. The city of Orugallu was in a jubilant mood. Mummakka delivered a male child on Thursday, fifth day of the bright fortnight, in the month of Chaitra of the cyclic year Nandana. The Siddheswara Charitra gives the Saka year as 1266, A.D. 1344 which is manifestly wrong. Perhaps Saka 1166 = A.D. 1244 is nearer the truth. The text admits such a reading. All the stars and planets were in their auspicious positions. When the news reached her, queen Rudramadevi hastened to the natal chamber. The new born baby was made to lie on the kingly throne. The

queen was all joy. She sent for the 72 classes of state empolyees[1] (డెబ్బదిరెండు నియోగములవారు) and rewarded them handsomely. The sacred ashes (Vibhuti) was applied to the forehead of the baby by the aged minister Sivadevayya. Amidst such rejoicing was born the future emperor Pratapa Rudra II. We have to assume that Rudramadevi somehow overcame her sorrow born of her dear losses, and agreed to bear the burden of the State until the young one should mature in age.

The heroic queen Rudramadevi, continues the Siddheswara Charitra - being awakened by the wise words of Sivadevayya, resolved to carry the burden of State. She put her faith in the divine 'Sword and Armour' given by the Goddess Bhavani and the state seal. She seems to have renounced all kingly enjoyments. She was all eyes on the safety and welfare of her subjects. She took measures for strengthening the fort of Orugallu to make it impregnable. She caused the stone wall to be erected round it and established many posts of vantage for the army. The ramparts were duly manned by the pick of soldiers. The moat was repaired and filled with water. The gates were protected by armed guards. She also built the 'Putta Kota' perhaps the mud fort. To the stone walls, steps were built from inside the fort. Troups of loyal soldiers were deputed to go round the fort constantly to guard it. Round the fort and perhaps in the foreground, she caused many trees to be planted. They lent beauty to the fort.

Rudrama faithfully carried out the beneficent activities of her father. She laid gardens, constructed tanks, and helped in the performance of many marriages.

Her enemies did not leave Rudrama Devi in peace in spite of her benevolent rule. One internal trouble and one formidable external trouble faced the queen. A few nobles were disaffected because they had to bow down to a woman. Also they might have thought that they could easily shake her. Our chronicles tell us about two disaffected nobles, Harihara Deva and Murarideva. Pratapa Charitra says that these two rebels were the step-sons of Rudrama Devi. When Rudramadevi was away from the fort,

1. For 72 classes of employees see page 406 K- A. R. Y. Charitra.

having gone to worship some deities at Voddepalli and Mogilicharla, these chieftains rebelled against her. It appears that they closed the fort to her on her return. She tackled them tactfully and brought them round. Later on she sternly punished the rebels, in order to set an example to others. The rebel chieftains were put to death and their belongings were confiscated to the State. Their wealth was distributed to Brahmins and part of it was used for the worship of Goddess Padmakshi. Rudrama Devi worshipped God Siddheswara also.

The second and more formidable trouble came from Devagiri. Mahadeva (1260-70) was the king of Yadavas at this time. Desirous of taking advantage of the internal troubles in the Kakatiya Kingdom, and being encouraged by the presence of a woman on the throne of Warangal, Mahadeva led an expedition against his southern neighbour. The sequel proved that he made false calculations. He was flattered by courtiers that the Andhras being afraid of him seated a woman on the throne, banking upon his mercy towards women and children. (ఇత్థం వినిశ్చిత్య తతోభిషిక్తై రంధ్రైః పురంధ్రీ విహితా నృపత్వే). Undaunted by the menace, queen Rudramadevi rose to the occasion. She strengthened the fort of Warangal and coolly awaited the seize. Rudramamba was ably assisted by her loyal commanders. Virabhadra Rao mentions the names of two generals, Rudrama Nayadu, the Velama Chieftain and Naganna, commissioner of the city. After 15 days of bitter fight, the Yadavas had to lift the seize and retreat. Rudramamba then took the field herself and pursued the retreating foe with vigour upto Devagiri. Mahadeva had to make peace with the heroic queen repenting for his folly. Devagiri paid heavy war indemnities. Rudramadevi estblished pillars to celebrate her victory and to demarcate the boundary between the two kingdoms. She rewarded her loyal leiutenants sumptuously.

Rudramamba had a number of faithful generals to help her. Malyala Gundaya, Jannigadeva Sahini, Tripurantaka Deva and Ambayadeva, Gona Ganna Reddy and the Recherla chiefs Dama and Prasadaditya were among her trusted generals. Though there were occasional disturbances on the frontiers chiefly in the south and south-east, Rudrama's Commanders set them right. Thus the Queen spent the rest of her time in comparative peace. The prestige of

Rudramadevi rose very high after the victory over the Yadavas. She was very popular and enjoyed the love of her subjects. The subordinate princes used to name their children after her. The soldiers called her 'mother' (అంబ) out of affection. She built several villages after her own name. Others raised villages by name Ambala, in honour of the 'royal mother'. The chronicles state that Queen Rudramadevi ruled for 38 years (perhaps from 1258–1296) and having crowned Pratapa Rudra as King, she departed to the Sivaloka.

Rudramamba, popularly called Rudramma by the Andhras is a lady most loved and revered among us. She is the ideal of womanhood. The name of Gautami Balasri, the mother of Gautami Putra Satakarni, Satavahana Emperor is another name to conjure with. She is known more as a lady of piety, the inspirer of her son. Rudrama Devi distinguished herself in the field of action, besides being a pious woman. She is better known and remembered than the royal mother Gautami Balasri.

Pratapa Rudra II

This Emperor ruled between 1295 — 1326 according to Virabhadra Rao and between 1296 — 1323 according to Dr. Rama Rao, though the latter also admits that Pratapa Rudra may have survived upto 1326. He is called Pratapa Rudra II to distinguish him from Rudra Deva, uncle of Emperor Ganapathi Deva. The epithet Vira (hero) is also added to the name of the King by Virabhadra Rao. In fact it may be so. The chronicles call him Pratapa Vira Rudra. This is the name given to the future emperor by the aged minister Sivadevayya. We hear of this sage minister from the time of Ganapathi Deva. According to the chronicles he seems to have survived Pratapa Rudra. After the emperor ascended to Sivaloka, Sivadevayya departed for Srisailam. We doubt whether one person can survive 3 fairly long reigns. So we may have to assume that it refers to Paripurna Siva Mahamuni, the son and successor of the great Saiva preceptor Viśweswara Sivacharya, the founder of the Golaki institutions. We may substantially agree with the Kakatiya Samchika about the year of Pratapa Rudra's birth as A. D. 1254 (the cyclic year Ananda, Thursday, the fifth day in the bright half of the month Chaitra). If we agree that 1326 is his

last year, and as the chronicles give him a rule of 78 years (perhaps total life) we come to A. D 1248 as the year of birth of this great King. Since Pratapa Rudra is mentioned, though indistinctly in the Malkapuram inscription (A.D. 1261) we have to look round this year for his birth. It cannot be much removed from it.

The evidence furnished by Siddheswara Charitra has to be examined here. It gives the cyclic year Nandana, Thursday, fifth day in the bright half of the month of Chaitra, for the birth of the Emperor. Pratapa Charitra gives the cyclic year Ananda as the year of birth. Siddheswara Charitra states elsewhere that Pratapa Rudra ascended to Sivaloka on the 7th day in the bright half of the month of Magha in the cyclic year Rudhirodgari. Now if this Rudhirodgari is in the same cyclic year as Nandana, Pratapa Rudra gets only a life of 31 years which is manifestly wrong. If we take Rudhirodgari as falling in the next cyclic year, Pratapa Rudra gets 91 years, which even the chronicles do not claim. So we must abandon Nandana and accept the year Ananda for the birth of Pratapa Rudra. The year of his demise is not clearly stated by the Pratapa Charitra. It states that the Emperor died in the Saka 1291, Thursday, Seventh day of the bright fortnight in the month of Magha. The cyclic year is not given or is lost. Saka 1291 = A. D. 1369 is again wrong obviously. The Siddheswara Charitra seems to contain the correct tradition regarding the death of the emperor Pratapa Rudra. The facts given are more cogent and agree with other sources. It states that in the year Rudhirodgari, in the dark half of the month Asvayuja, on the second day, it being a Thursday, Sri Pratapa Rudra went out to the battle field on his State elephant. News reached Warangal that the Emperor was taken prisoner by Ullu Khan (Ulugh Khan). Siddheswara Charitra continues that the emperor ascended to heaven on Magha Suddha Saptami in Rudhirodgari, that is 3 months and 20 days after the battle of Warangal. This seems to be very reasonable.

So if we accept the testimony of both our chronicles, we arrive at Ananda as the year of Pratapa Rudra's birth and Rudhirodgari in the next cycle as the year of his ascent to heaven. This gives us 69 years for the life of the Emperor, a reasonable span of life. If we calculate back from 1323 we arrive at A. D. 1254 as the year of his birth. We do not know if we can take Pratapa Rudra upto

1326 A.D. Our Chronicles seem to hint that he did not live long after the battle of Warangal. They are only anxious to say that he had an honourable and glorious exit. Some historians think that Pratapa Rudra lingered upto 1326. The reason given is that there are some [1]records in honour of him in 1326. We can reconcile this by referring these records to the son of Pratapa Rudra Deva. Both our chronicles state that Rudra had two sons by his Queen Visalakshi. They are Virupaksha and Virabhadra. Historians have not considered these names. There is no reason to reject the evidence supplied by our chronicles. These two sources definitely state that Annamadeva crowned Virabhadra Deva, the second son of Pratapa Rudra as King. The elder son Virupaksha and Annamadeva retired to the Vindhya mountains. We will come back to this part of the story again. Thus it is not necessary to assume that Pratapa Rudra survived for 3 years after his fall, upto 1326. Our chronicles are nearer the truth, when they state that he departed soon after the defeat of the Empire. Therefore we may accept 1254-1323 as the life time of Emperor Pratapa Rudra Deva.

Rudramadevi took much care about the education of this Prince. At the eigth year, Upanayana was performed to Pratapa Rudra. He studied the Veda in his tenth year, in the eleventh he was trained in archery, in the twelfth year, he studied dramaturgy and poetics, in the thirteenth he acquired the political science, jurisprudence etc. and when he was sixteen years in age he married Princess Vishalakshi. Then Rudramadevi desired to crown him. This may be as a Crown Prince and not as reigning monarch. By 1270, Pratapa Rudra is 16 years of age. So the Queen wished to associate him with the administration of the country. This may have been a source of consolation to her as she suffered personal losses in the death of her husband and her father about 1267.

There is also[2] inscriptional evidence that, well before he was actually crowned King, Pratapa Rudra was sharing in the Government along with his grand-mother. The Pratapa Rudra Yasho-

1. Kakatiya Samchika - page 79.
2. Kakatiya Samchika—pages 65-66. Under Note 158 of the Samchika, Tekumala and Manur Inscriptions also are mentioned in evidence. The Manuru Inscription (మణూరు శాసనము No. 45, of Kakatiya Inscriptions in Telangana Sasanamulu) contains Saka year 1216

bhushana of Vidyanatha also bears out this point. At the Coronation of the King the learned Brahmins of Kaleswaram, like Ramaranya Sripada and Mahendra Sripada were present. There is an earlier reference to this Ramaranyapada in the reign of Prola II. The present Ramaranya may be a descendent of that family.

Soon after he was crowned Emperor, Pratapa Rudra Deva desired to tighten up the position of law and order in the capital and perhaps also in the Kingdom. Two incidents provoked him to this. It appears that some bandits prevented Ramaranya and other respectable Brahmins from worshipping the Parasuvedi Linga (Philosopher's stone) and even robbed the temple. Yet another band of villains attacked a Brahmin named Akula Chandrayya, deprived him of all his wealth and stabbed him into the bargain. The King was moved by such brigandage in the Capital itself and wanted to prevent it. So he called the elders of the city for consultation and announced his decision to concentrate authority in the hands of the Padmanayakas (Velama Chieftains). He considered them eminently fit for wielding power by reason of their loyalty, high-mindedness and fear of sin. He expressed the view that the experiment initiated by Emperor Ganapathi Deva to distribute power to the leaders of various communities proved a failure for it led to divided and multi-leadership. The representatives of the people hailed his decision. The King sent for the Padmanayakas of 77 Gotras, showered royal favours on them and entrusted the defence of the City of Ekasilanagara and its fort to the leaders of this community and their relatives. The emperor divided his Kingdom (meaning perhaps its resources) gave one part to the Velama chiefs, one to his own relations, a third to the Brahmins (including perhaps temples) and finally one for his personal enjoyment. It is also said that he transferred to the State Exchequer his share of the Kingdom. Thus he put down the bandits and other evil doers and restored peace to the land.

A. D. 1294 and refers to Mahamandaleswara Kakatiya Pratapa Rudra as ruling at Orugallu. The Ganapavaram Inscription (No. 43 of the same collection) contains date, Saka 1214=A. D. 1292 and refers to Mahamandaleswara Pratapa Kumara Rudradeva, evidently meaning Crown Prince Pratapa Rudra The Tekumala Inscription (No. 48 Ibid) is dated Saka 1230=A. D. 1308. It refers to Pratapa Rudra but it is not useful in the present context. We do not know if there is another Tekumala Inscription containing date between 1290-96 A. D.

The reform which the King introduced in the defence of the City and fort, though with excellent intentions, sowed the seeds of dissension among his subjects. The non-Velama chieftains were sorely offended at the pre-eminence given to the Padmanayakas. They nourished the grievance and unwittingly contributed to the downfall of the empire in the fateful battle for Orugallu. We will come to this again.

A few conquests of Pratapa Rudra are listed by our chronicles. To begin with, he is said to have defeated the Ballaha of Kataka and installed his son on his throne. This is more or less a traditional exploit. Kataka here may refer to the capital of Orissa. The rulers of Orissa during this period were (1) Narasimha [1]Deva II (A. D. 1278–1306) and (2) Bhanudeva II (A. D. 1307–1328). The region north of the Godavary is generally the bone of contention between the Kakatiyas and the rulers of Orissa. The inscriptions of Narasimha II, Orissa ruler are found at Simhachalam between A. D. 1291–1299 After this we do not get his records here. We may perhaps infer from this that the Kakatiya generals pushed back the Orissa ruler beyond Simhachalam. The commanders most associated with Kalinga exploits are Annamadeva and Kolani Rudradeva. The inscriptions of Bhanudeva II, son and successor of Narasimha Deva stop with Srikurmam. His sway may not have extended to Simhachalam. So that the defeat of Bhallaha of Kataka may only refer to the pushing back of the Ganga King beyond Simhachalam and no more can be claimed. The Kalinga Samchika informs us that Eastern Chalukyan Princes ruled with Pithapuram, Elamanchili and Srikurmam as their Capitals. Sometimes they were feudatories of the Gangas and sometimes of the Kakatiyas.

Pratapa Rudra is said to have defeated the Pandyas. There seems to be historical bais for this. When the Emperor was engaged in struggle with the Muslims, about 1311, the Pandyas took advantage of his preoccupations in the north and attacked Kanchi. The Kakatiya feudatory, Viraganda Gopala, ruling in Kanchi, was expelled by the Pandyas. After settling with the Muslims,

1. Kalinga Samchika edited by Rallabandi Subba Rao. Page 625. Also [2]refer paper 'Kakatiyas and Kalinga' by M. Somasekhara Sarma pages 385-387.

Pratapa Rudra turned his attention to the South. His general in the South, Muppidi Nayaka, deputed the Velama Chieftain Yerra Dacha to restore Kakatiya authority at Kanchi. Yerra defeated and drove away the Pandyas and obtained much booty which he presented to the Emperor. Pratapa Rudra conferred on Yerra Dacha the proud title 'Panch-Pandya-Dala-Viphala' (the conqueror of the armies of five Pandyas) and 'Kanchi-Kavata-Chura-Kara', the hero that powdered the gates of Kanchi. Pratapa Rudra made a southern tour and one of his inscriptions is found in the Jambukeswara Temple at Tiruchinapally. This also confirms his victory over the Pandyas. The chronicles state that he visited even Rameswaram. When he was on the banks of Tamraparni, the ruler of Vizianagar sent his nephew to do homage to Pratapa Rudra. There is no Vizianagar at this time. It may be that a friendly deputation from the Hoysala-King visited Pratapa Rudra when he was on his southern campaigns.

Our chronicles also ascribe to Pratapa Rudra conquest over Queen Mukunda Devi, ruler of Malayalam country. The identity of Mukunda Devi is not known. At any rate it is a fact that Ravi Varma, ruler of Kerala, took up the cause of the Pandyan Princes and committed aggression on Kanchi. He drove away from Kanchi, Manuma Ganda Gopala, the Kakatiya representative. This challenge was taken up by Muppidi Nayaka himself and in 1313-14, he defeated and expelled the Kerala ruler from Kanchi. One of Muppidi Nayaka's inscriptions is found in the Arulal Perumal Temple in Kanchi in the year 1319 A.D. The chronicles state that the Kakatiya Emperor went upto Prayaga for worshipping God Madhava. There is no means to confirm this.

When the Kakatiya armies were busy dealing with Ravi Varma, Kerala Ruler, the Reddy Chieftains of[1] Gandikota raised the standard of rebellion about 1314 A.D. The King himself led the forces and quelled the Gandikota rebellion. Juttaya Lanka Gonka Reddy, son of Pratapa Rudra was made ruler of this region. During the absence of the emperor from capital, his brother Annamadeva was in charge of the City. He gladly welcomed the King when he returned to Warangal. Perhaps during this period, he visited Mantrakuta (Manthena) and Kaleswaram in his dominions and

1. Kakatiya Samchika, page 72.

performed sacrifices there. It is said that he helped the performance of two thousand marriages.

It has been said earlier that the value of these chronicles is more to unfold the social and cultural conditions of the time than as authentic records of history. Both Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra give us a wealth of details about the life in the Court and the capital, the rivalries of communities, the jealousies of learned men, the enemities of religious sects etc. Till now Kridabhiramamu has been the only literary source utilised by scholars for throwing light on the life in the City of Warangal. This is found in the name of a poet Vinukonda Vallabharaya, an officer in the Vizianagara Kingdom. Some ascribe this work to the great poet Srinatha. Whoever the author, Kridabhiramamu is undoubtedly a source for the social life in Warangal, on the eve of its decline. It is in the form of 'Vidhi' type of drama and has some features of a 'Sravya Kavya' also. Vallabharaya states that he based his Rupaka on the 'Premabhirama Nataka' of Ravipati Tripurantaka, composed in Sanskrit. Premabhirama is not available at present. Kridabhiramamu by its very nature is a frolicking drama, with a profusion of Sringara. The poet confines himself to the lowly life in the City of Warangal. He chiefly deals with the lower middle class people in erotic surroundings. Therefore in several places it reads obscene and offensive. No doubt Vallabharaya did a praise-worthy service in describing incidentally the fort of Warangal, its awe-inspiring walls and moat, the numerous temples dedicated to a variety of deities, its restaurants, houses of nautch women, the many sports and pastimes of the lower class people and a host of details in dress, and ornaments. All this is true but by the nature of its theme and the excessively erotic scenes which it culls up, one gets the impression of a depraved city, with fallen morals. This is in one sense a disservice to the proud and hallowed name of Ekasilanagara, the city of great learned men and invincible soldiers and sage like Kings and Queens. The information supplied by Kridabhiramamu is fully utilised by earlier historians.

Now our chronicles present to us the picture of another city of Warangal, with venerable Kings and Ministers, learned and jealous Brahmins, great Soldiers and leaders, more than all, a well ordered and well administered empire. Thus they are a healthy

corrective to the impression of a City of low morals which we gain from Kridabhiramamu. We get a peep into the administration of the Kakatiya empire. It is a genuine record of the ancient Hindu form of Government. It is not a polity influenced by the ideas of Muslim Governments for Muslims did not yet conquer Warangal. Hence the information supplied by Pratapa Charitra and Siddheswara Charitra is invaluable and original. It is true that we cannot accept the figures supplied by them as correct. It is not the figures but the ideas of Government and administration that lie behind the figures which we will have to appreciate.

Both the chronicles enumerate in a detailed manner the number of houses in Orugallu according to castes and professions. Some details seem to be lost in Siddheswara Charitra. So we adopt the statistics supplied by Pratapa Charitra.

	Caste or profession	Number of houses
1.	Brahmins well versed in Vedas and their branches	18,000
2.	Ministers attending to the Royal house-hold and public administration	2,000
3.	Kshatriyas, experts in war	2,000
4.	Houses of Vysyas (merchants) stocked with every material	30,000
5.	Out of them, merchants who are lakhiers and Karodpathis	420
6.	Padmanayakas who belong to the fourth class	77
7.	People of the rest of the 18 Varnas	1,50,000
8.	Goldsmiths [1](Viswakarma Kula)	20,000
9.	Shepherds who have abundance of wealth (presumably in cattle and cattle-products)	8,000
10.	Kapulu (a sub-caste. Is it Munnur?)	16,000
11.	Idugulu (the caste of toddy tappers)	3,000
12.	Rudra Jiyya and other Siva Brahmins (it is to be remembered that there were numerous Siva temples in Orugallu)	15,000

1. It is said that the present Matwada, part of the ancient town of Warangal, is called by that name because it is 'Mattela Wada', a place where 'Mattelu' the ornament for the feet of women (with living husbands) are made. It must have been the part of the city where goldsmiths carried on their profession.

13.	Potters	4,500
14.	Silk Weavers	2,500
15.	Cotton Weavers (Padmasali)	9,500
16.	Medara (mat-weavers)	2,000
17.	Painters who paint pictures	1,500
18.	Uppara (earth workers and masons)	15,200
19.	[1]Mera Vandlu (dress makers)	15,000
20.	Besta (Fishermen)	16,000
21.	[2]Tenuguvandlu	6,500
22.	Bukka vandlu (a class preparing perfumed powders)	6,300
23.	Sangara (Sunkari ? Tax Collectors)	13,000
24.	Washermen	50,000
25.	Nautchwomen	1,27,000
26.	Restaurants (for foreigners and moving population, maintained by women.)	500
27.	Balijas (a branch of Kapus)	15,000
28.	Other houses	7,71,000

The Siddheswara Charitra supplies in addition the following castes and professions.

(1) Bangle makers (2) Smiths working in the five metals (gold, silver, iron, brass, bell metal). The metal workers are grouped together and styled 'Panchanamu Varu' (3) Oil crushers (4) Muche or Toy makers (5) Perike Karinulu (పెరికెకరిణులు) makers of materials for transport of goods and corn.

About temples we are given the following information.

Temples dedicated to Siva	5,500
,, ,, to Vishnu	1,300
,, ,, to Milarudeva	2,400
,, ,, Bhairava, Durga, Ganapathi	4,400
Big drums used in these temples	550

1. Kridabhiramamu seems to refer to the abode of this class as 'Mohari-wada'. V. Prabhakara Sastry, the learned editor of this work explains 'Mohari-wada' as the place where army dresses are made. Moharamu is a Desya word meaning battle array.

2. This sub-caste seems to represent the core of the ancient Telugu people. They are sometimes called Muthrasi or Muthraju or Mudiraju. It has to be examined whether there is connection between them and the Talaings of Burma.

Conches, Kalasas on Peaks etc.	15,500
Oil used for lights in Temples	25 candies
Oil for street lights in the city and for free feeding of Brahmins.	50 ,,

Markets

The city is 8 miles square and big shops, containing all required articles	300
Retail shops	800
Houses of guards, stationed round the city	*300

Defence arrangements :

Padma Nayakas	77
Soldiers assigned to each Nayaka	1,500
High Class horses	100
Elephants	10
Armed guards, at the entrance to the Royal Palace (నవలక్షధనుర్ధరులు) (These may be the famous Nine lakhs of archers of which the Kakatiyas were proud).	9,00,000
Total horses in the palace	24,000
Total Elephants	2,500

The glory of the court of King Pratapa Rudra is described in an interesting manner. Learned Brahmins, like Sakavelli Mallikarjuna Bhattu, attend the court in Palanquins. Court jesters like Lokesu Bachayya are forty in number. Kshatriyas, as renowned in valour as Vikramaditya, like Sankararaju and Kedara Raju are about five hundred. [1]Nautch women, who are like Angels in beauty, headed by Sirigiri Mallu, Kaleswarapu Gangu etc. are two hundred in number. They arrive in palanquins decorated with diamonds. There are 8,000 'Birudu Patralu'. It is not clear what this means. It may refer to persons who are honoured with titles as they have distinguished themselves in some art. In this group are found Bharata Kathala Abbadevi, Swara Mandali Chakravarti (expert in Music ?), Tripurari with the sweet words of the parrot (expert perhaps in imitating the sounds of birds). There are two hundred poets like Bhaskara. Then the Padma Nayaka chiefs, governors of

1. Kridabhiramamu mentions a famous nautch lady, Machaldevi, who enjoyed the patronage of Pratapa Rudra and adorned his Goshthi.

the various forts arrive on elephants, with all pomp and paraphernalia. Such are Sriranga Deva, Nidadavolu Chanda Deva and others. Induluri Annama Deva, uncle of the emperor appears to be at the head of these governors. Others who have a place in the Court are: a number of Lenka Chieftains; Nissanku Vallabha, the Chief Police Commissioner of the City of Warangal; the governor of the Elephant force Mahankali Dora, Sahini Marayya, the Commander of Cavalry; Kolipaka Sinappa, Commander of the nine lakhs of archers. Then there are 5000 cane bearers to keep order in the Court.

The emperor arrives at the Court with pomp and dignity. He gets up from sleep before dawn (Brahma Muhurta) to the accompaniment of auspicious bands of music. He takes oil bath with scented oils, sandal powder and perfumed water. He then dresses himself in costly silken garments, puts on the crown and the bracelet which is a symbol of the conquest of the three kings (మూరురాయర గండపెండేరము). He carries the divine sword and shield presented by Goddess Padmakshi. He proceeds amidst blessings of Vedic Brahmins, auspicious music, the impressive shouts of warriors and the panegyrics of Court bards, taking the hand of his minister Mallikarjuna. Siddehswara Charitra mentions four of his ministers, Sivadevayya, Sarabhanka, Mallikarjuna and Palakurti Surappa.

The King listens from the throne to the petitions of people, provincial governors and the ambassadors. About noon, information is brought to him that Nivedya (offering of worship and food to God) is offered to all the deities in 5000 Saiva temples, 1300 Vishnu temples and numerous other places of worship. Then he descends the throne and goes to the dining apartments. There, surrounded by the 77 Padmanayaka Chieftains, his brother Annamadeva and other courtiers, all seated in the same row, the King takes food. Having distributed Karpura Tambula to all the guests, and having taken leave of them, the Emperor goes to the retiring apartments and takes rest for some time.

The emperor holds Court again in the evening when amusements and pastimes are presented to him. Such are animal fights of he-buffaloes and tigers, elephant fights, competitions between wrestlers; literary entertainments as drama, kavya, Alankara and

Sabda Shastra (grammar); listening to puranas and pious stories; humourous dialogues of jesters, witnessing the dance of dancing women, music etc. At sunset the Court is dispersed, the King proceeds to the temple of Sambhu. He is accompanied by torch bearers with 3800 torches, and his body guard. He performs the circumambulation round the temple, reciting Sambhu Lilas (the benign acts of God) and spends two or three hours there. Returning to the Palace he dismisses the servants kindly. Then he confers with the Chief Police Commissioner, Nissanku Vallabha for an hour. After this the Emperor retires to his apartments. This is his daily routine of duties.

We do not know if Pratapa Rudra is a great builder like Rudradeva and Ganapathi Deva. It is said of him that he laid out a town and fort by name Pratapagiri to the north-east of Warangal. The Pratapa Charitra mentions twice that this King is responsible for the construction of the great Pakala tank. This chronicle says that returning from pilgrimage to holy places, he came to a place called Maudgalya and worshipped God Rameswara. He wanted to build a massive temple there. But he was advised against it, as it was the abode of a Rishi by name Mandakarni, who would not like his solitude to be disturbed. Therefore, the King laid out the Pakala Tank with that money. He granted 40 villages in the Pakala Sima to God Rameswara.

It may not be correct to ascribe the construction of the Pakala tank to Pratapa Rudradeva. This must have existed in the time of Ganapathideva also. We refer our readers to the [1]Pakala inscription of his time. According to this, a subordinate of Ganapathi, Jagadala Mummadi granted to one Kavi Chakravarthi a big palace in the town and five marturu of land, yielding rich crops. Prataparudra may have only effected improvements to the Pakala Tank. The God Rameswara worshipped by Pratapa Rudra may be god Ramappa of Palampet. If so Maudgalya, the abode of Rishi Mandakarni may be the present township of Mulugu, on the way to Palampet.

Some interesting details are furnished regarding the revenue and expenditure of the Kakatiya Kingdom.

---

1. Kakatiya Samchika.

Revenue	Crores
1. Annual Tribute paid by subordinate Chieftains like [1]Kataka Vallabha	24
2. Revenue from the country directly administered by the Emperor received in cash	20
3. 2000 Villages were set apart for the expenses of temples	Income enjoyed by the respective parties
4. Brahmins also had some villages assigned to them	

Expenditure

For 44 Crores of Public Revenue	Annual
1. For daily enjoyment (of the Royal House-hold ?) Perfumes, Royal table, Lighting in the City, donations to student popoulation coming from different countries for studies	36000000
2. Salary of the Chief Police Commissioner and his force	8820000
3. For 100 Chowltries at the rate of one thousand coins each	
4. To one lakh Brahmins	13000000
5. For the 9 lakhs of archers	38000000
6. For the elephant force and Cavalry	25000000
7. For the Temples in Ekasilanagara	10000000
8. Engineers and masons building royal houses	10000000
9. For holy kshetras situated at distance and in other lands, Varanasi, Srisailam, Sri Venkateswara, Sriranganayaka, Ekamreswara, Rameswara and Gokarneswara	30000000

The Empire was in a highly prosperous state. The emperor shared this prosperity with his subjects. People loved him and considered him Lord Siva incarnate and not a human ruler. Our chronicles state that Pratapa Rudra encouraged foreign trade. He built 2000 ships, it is said. This may be in a bid to promote coastal trade and foreign-commerce. He received considerable revenue from this source for his treasury. Dr. Rama Rao refers to other steps adopted

1. This is only an exaggeration. The rulers of Cuttack were never feudatories of the Kakatiyas. At best it may refer to the subordinate princes of Kalinga who owed allegiance to Warangal.

by Pratapa Rudra to augment his revenues. He states that the King caused the [1]forests in the Kurnool and Cuddapah districts to be cut down and converted the forest land into arable fields. He built villages there and settled some leaders from Hanumakonda in this region.

The foregoing details indicate a very well ordered state and a benevolent government. We may not take the figures at their face value. We must allow some discount. We have no information about the monetary standard of the coins used in the Kakatiya empire. That some sort of gold coins were current in the Kingdom is inferred by the constant reference to them in our chronicles. The coins were called [2]Nishkamulu, Chinnamulu, Rukalu (Rupees).

Literary Activity

There appears to be considerable literary activity in the city of Warangal during the reign of Pratapa Rudra Deva. The previous monarchs except Rudra Deva I, seem to be more devoted to the building activity than literary life. Pratapa Rudra received a very liberal education under the care of Rudramadevi and Sivadevayya. Poets and learned men swarmed round him and enjoyed his patronage. For the matter of that, all grants made to learned Brahmins were made in honour of their learning and to promote the cause of education. Education, both in Vedas, allied shastras and in crafts must have been imparted in the houses of Brahmins and the respective craft masters. The Malkapuram inscription (A. D. 1261) mentions the sciences taught in those days. We have seen above that in the State expenditure, provision is made for students coming from distant areas for the sake of education. Ekasilanagara must have been a famous centre of learning. One [3]writer states that Warangal was renowned for its schools of Sangita and Sahitya whereas Dwarasamudramu, the Capital of Hoysalas was famous for its schools of political science.

Among the sciences jyotisha, astronomy and astrology seem to have been very much cultivated. People also believed avidly in occult powers. Once there was a dispute about Jyotisha between

1. Kakatiya Samchika, page 73.
2. Kakatiya Samchika, pages 89, 227 and 238.
3. T. Achyuta Rao in Kakatiya Samchika page 243.

Brahmins and experts of the Panchanam class (Gold Smiths etc). The Panchanam people claimed that they could work wonders with the aid of this science. One Potoju Kannayya of this class, fixed a metallic rod into hard granite stone in a trice. The king was pleased and rewarded him for this. Feeling jealous of the honour done to the Smiths, a Saiva Brahmana exhibited his skill. He broke the twig of a tree and lo ! blood oozed out of it. The King granted him a village and a palanquin. The Brahmins, when they heard of it exclaimed 'Alas ! the King did not appreciate that jyotisha is a branch of Veda. Brahmins alone are the repositories of its secrets'. So saying they challenged the experts of other communities to draw milk out of a barren cow. They all failed. Then a Brahmin by name Velagaturti Surayya, milked the barren cow in auspicious minutes and lo ! it yielded 4 seers of milk. The Emperor was pleased and granted the Brahmin the village of 'Kusatarpana' on the river Godavary.

Similarly there was healthy and sometimes unhealthy rivalry among poets. Among the Sanskrit poets of the time, Sakavelli Mallikarjuna Bhatta was held in much esteem. He wrote Niroshthya Ramayana. He is also credited with occult powers. Once he made the moon shine forth in its spleandour on the Amavasya day. Among the Telugu poets Palkuriki Somanatha is the greatest and most powerful poet. He seems to have possessed powerful advocates at the court of Pratapa Rudra. One of his ministers Palakurti Surayya, appears to be the brother-in-law of Somanatha. He is the Srota (listener) of the Panditaradhya Charitra of Somanatha. Another is Induluri Annaya who was a disciple of Palakurki. There are several stories about his supernatural powers. The orthodox among Brahmins did not like his reforms in poetry and his social philosophy of equality among castes. They attempted to bring him into ridicule by sending to him the vagabonds of Orugallu, clothed as Vira Saivaites. Somanatha by his divine powers, converted them into real Siva Bhakthas and the Brahmins were discomfitted. One Ranganatha, originally a Vaishnava by faith and subsequent convert to Saivism is said to be his pupil.

Further Telugu poets are Bhaskara, Ranganatha and Molla, all associated with the writing of Ramayana. Of these Ranganatha seems to be the earlier poet. Some say that the work 'Ranganatha Ramayana' is his production. The internal evidence points to Buddha

Reddy as the author of this Ramayana which is in Dwipada metre. Bhaskara and his collaborators wrote Bhaskara Ramayana. This is a Champu Kavya and parts of it are dedicated to Sahini Marayya, the Commander of the Cavalry force of Pratapa Rudra. Molla, a lady of the potter class lived long after the Kakatiyas. This is discussed earlier. When she presented her poem in the Court, the Brahmins objected to it as Sudra poetry. The Emperor appreciated her skill and to avoid rivalries, assigned the poetess to the harem of his Queen, Vishalakshi. He must have been a tactful ruler.

Another writer, Krishnamachary of the Village of Santuru is known as the earliest prose writer of Telugu. He is a Vaishnava by faith and wrote devotional poetic prose, called Vachanamulu. A story is narrated by the chronicles in connection with him. His brother was killed by a washerman for illicit relations with his wife. Other Brahmins refused to lift the corpse of the depraved person. Krishnamachary prayed to Vasudeva and the corpse moved of itself to the burial ground. Hearing of his divine grace, Pratapa Rudra sent for Krishnamachry and gave him a village as Agrahara and put fifty villages in [1]Kanakagiri Sima (Kanigiri ?) under his supervision. Krishnamachary distributed his wealth to the needy. He built a village, called Kalluru. He got his devotional lyrics engraved on [2]Copper plates. After administering the villages given to him for 3 years, Krishnamachary desired to retire to Srirangam, the holy place, taking his devotional records with him. Some mischief makers complained to the Emperor of the Acharya's intention, that he wanted to carry away to another place, wealth acquiried in the villages put in his charge. Knowing as he did the divine grace of Krishnamacharya, the King did not wish to interfere. The Vaishnava saint heard of this and prayed to Vasudeva and there was a rain of gold in Orugallu. The Siddheswara Charitra adds a significant detail. Inorder to clear his character Krishnamachary visited the Emperor and rendered him full accounts for the revenue of the 3 years during which he was in charge of the villages. The King honoured him. The saint left for Srirangam with a clean bill.

1. Pratapa Charitra.

2. We do not know if Krishnamachary did this. It is well known that the Tallapaka poets, chiefly Annamacharya and Peda Tirumalacharya, the Sankirtana Acharyas at Tirupathi, got their devotional lyrics inscribed on copper plates. The writer of Pratapa Charitra may have heard of this.

The best known among the Sanskrit writers of the Court of Pratapa Rudra is Vidyanatha, author of Pratapa Rudra Yashobhushana, a standard work on Alankara Shastra. Our chronicles introduce him when the King was defeated and taken prisoner by the Muslims. It is not likely that he could reward Vidyanatha at this stage. We may think that Vidyanatha entered the Court of Pratapa Rudra very late, almost on the eve of the downfall of Warangal. He must have been junior to earlier stalwarts like Mallikarjuna Bhattu, Agastya, Gangadhara and Viswanatha mentioned by the Kakatiya Samchika.

An interesting incident is narrated about the devotiona fervour of Pratapa Rudradeva. Palkuriki Somanatha advised the King to take a vow to bathe the Siva Linga daily with the holy waters of the Ganges. He arranged for the arrival of Bhagirathi waters daily Lord Siva wanted to test the King's faith Once there was a heavy and continuous downpour for a number of days. The holy waters could not be fetched. His vow was in danger of being defeated. Stormy rain and wind lashed the quarters. Undaunted by the fury of elements, Pratapa Rudra set out himself to fetch the Ganges waters. When he went some distance, he could not move ahead. Then he called aloud on Lord Siva to come to his succour. God was pleased with his resolution and devotion and showed him a spring the 'Kasi Bugga'. The waters of this spring are considered equal to the waters of Ganges in purity. This looks like a story invented to establish the holiness of Kasi Bugga, two miles to the north of Warangal.

Palkuriki Somanatha expressed to the King that he could not live in this country for his austerities could not be properly performed there. He desired to go to the Southern country. Pratapa Rudra granted him the village of Gottipara.

Muslim Expedititons

The glorious and peaceful reign of Pratapa Rudra was repeatedly disturbed by the devastating campaigns of Muslims and finally ended in disaster. Our chronicles give a confused account of these campaigns, of the course of events and the personaltties involved. Even historians give varying accounts of these expeditions. The

Muslim historians naturally claim easy victories in all their battles with Hindus. About the last campaign and the final result, all are agreed including our chronicles.

Now, let us examine the account of our chronicles. The Siddheswara Charitra states that Pratapa Rudra sent armies against the Muslim rulers of the West who revolted against him. He put down the rebellion and imprisoned one Muslim ruler in Warangal. The brother of the imprisoned chief, Zaman Malik, conferred with Ramadeva Raya of Devagiri. Meanwhile the imprisoned Muslim chief died in prison. Zaman Malik entered Warangal in the guise of a Fakir and contrived the escape of his brother's family from captivity. He and the King of Devagiri went to Delhi and saw the Sultan. They conveyed to him information about the armies and strength of Orugallu. It was then decided to reduce the fort of Warangal.

We have no information about the Muslim ruler, imprisoned by Pratapa Rudra. It may be one of the subordinate chiefs stationed in the Kingdom of Devagiri after its defeat by Allauddin Khilji. We may briefly recount the successive stages of the Muslim Conquest of Deccan. When Allauddin was still the Governor of Allahabad he led a plundering expedition against Devagiri in 1294 A D. and extracted much wealth from that unprepared Kingdom. Ramachandra deva (A.D. 1270-1309) was the King of Devagiri at this time Allauddin usurped the Delhi throne in 1296, the year in which Pratapa Rudra ascended the throne at Warangal. The Delhi Sultan was eager to extend his activity in Deccan if only to enrich his treasury in the first instance. In 1303 he despatched an expedition against Warangal this time, under the leadership of [1]Juna. This army marched by way of Bengal and Orissa and came within reach of the Kakatiya Capital. The Andhra generals drove away the expedition successfully. Seeing the valour of Andhras, the Yadava King summoned courage to defy the Delhi Sultan and withheld tribute. So Allauddin sent an expedition against Devagiri in 1307 under Malik Kafur and Khaja Haji to impose his yoke on the Maratha Kingdom. Ramachandra Deva was defeated and taken prisoner. He was led to Delhi but the Sultan felt it expedient to turn him into a friend. While imposing a heavy tribute on Devagiri, he released Ramachandra

1. Glimpses of Deccan History: M. Rama Rao. Chapter XII.

from captivity and sent him back to rule his Kingdom. The real intention was to make Devagiri a spring board against the Kakatiya empire which appeared not to succumb without a costly strugggle.

Thus in 1309, Allauddin commanded Malik Kafur to reduce Warangal to submission. The period between 1307, when Devagiri fell and 1309, the year of expedition against Warangal must have seen much preliminary activity by Muslims against Warangal. This may have been in the form of feelers and espionage, frontier skirmishes etc. The Muslim chief whom Pratapa Rudra is said to have imprisoned in Warangal must have been a leader of one of these testing expeditions. Can this be the commander of the fort of Bidar? We are led to this idea by the information supplied by Siddheswara Charitra. Enumerating the forces of Muslims who attacked Warangal, it mentions the King of Badari Desa, evidently Bidar. Pratapa Rudra must have sent a punitive expedition against this fort because it was the centre from which trouble was caused to his northern frontier. Further during this period 1307-1309, Ramchandra Deva was well disposed to the Delhi Sultan. He felt grateful to him for allowing him to rule his Kingdom in spite of defeat. He may be also jealous of the immunity of the Kakatiyas from Muslim domination. So he was in a mood to help Muslim expeditions against his southern neighbour. Our chronicles seem to begin the story of Muslim aggression against Warangal at this stage.

The story goes on that the Muslim forces, helped on by the Maratha King and possibly an Orissa contingent swooped on the Kakatiya empire like locusts. It is said that they camped at Racharla. The chronicle goes on to say that the Sultan's army under Mallik Khan (possibly Malik Kafur) camped at Maudgalya (Mulugu ?) to the north-east of the capital. It seems to be a two-pronged attack on Warangal, one from north-east and another from north-west, though we are not able to locate Racharla. Amir Khusro, the Muslim Historian, describing this expedition states that the invading armies first captured Siripuram on the borders of the Kakatiya Kingdom. From there they proceeded to the fort of Kunarpal and from thence to Warangal. Our chronicles give the allies of Pratapa Rudra. The Narapathi Rayalu came with a large army and camped at Velpugonda. The Kakatiya emperor sent out his brother Annamadeva, supported by the Padmanayakas against Malik Khan. The Narapathi

Raya moved against the forces from Cuttack. The chronicles state that Malik Kafur was defeated and driven away. Virabhadra Rao and Rama Rao envisage an earlier expedition by Malik Kafur in 1303-4 which ended in a disaster for his armies. Annamadeva and the Padmanayakas inflicted a severe defeat on the Malik in 1304. They admit that in his campaign of 1309 he successfully invested the fort of Warangal and that Pratapa Rudra was commpelled to make peace by paying heavy tribute. Our chronicles state that Ramachandra was killed in battle by Annamadeva. We have no means to verify this statement. His rule came to an end about 1309. He is called Ramadeva Raya by our records.

The next campaign referred to by the chronicles is one under the command of 'Bisuru Khan'. This is clearly a scribe's mistake for Khisru (Khusro Khan). We come to the reign of Mubarak Shah, son of Allauddin who sent an expedition against Warangal under Malik Khusro. Allauddin died in 1316 and Malik Kafur attempted to usurp the throne. This ended in his death. Mubarak Shah came to the Sultanate in 1317. Taking advantage of the confusion in the affairs of Delhi, Harpaldev of Devagiri proclaimed independence. Pratapa Rudra withheld his tribute. The enraged Sultan defeated and cruelly put to death Harapaldev. He sent Malik Khusro in 1318 to exact tribute from Warangal. Siddheswara Charitra states that the Sultan's forces were stationed to the north of the fort; the Cuttack armies camped at Maudgalya (to the north-east), other contingents stood to the West, perhaps at the place called Racharla. Pratapa Rudra was joined as usual by Narapathi Raya.

It is not known who this Raya is. Can it be the ruler of Kampili or the ruler of Dwarasamudra? It cannot be the Yadavas of Devagiri. The relations between Kampili and Warangal are not quite cordial at this time. The ruler of Kampili is Ramanatha Raya. His son [1]Kumara Rama was an impetuous soldier. He sought the help of Pratapa Rudra against the Hoyasala King in an effort to conquer part of Ballala's territory. Since the Hoyasalas were on correct terms with Warangal, Pratapa Rudra was not willing to help the Kampili prince in his aggressive motives. Pratapa Rudra is now a mature statesman and he will not be given to hasty action. This led

1. Kakatiya Samchika, page 74-75.

to some rupture with Kampili. Recherla Singa and Bendapudi Anna Mantri, generals of Warangal put down the impetuous Kumara Rama. So we are left with Ballala only to help Pratapa Rudra or it may be that Kumara Rama himself came to help Pratapa Rudra after friendly relations were restored between Kampili and Warangal. This will better suit the generous and soldierly character of the Kampili prince.

The expedition of Khusro Khan had the desired effect. Having attempted some resistance, Pratapa Rudra wished to save the country from further bloodshed and the uncertainties of war. He agreed to pay up the arrears of tribute to Delhi. Our chronicles ascribe victory to the Kakatiya King which does not seem to be a fact. The Cuttack ruler is said to be killed in this campaign by Narapathi Raya. It has to be enquired whether the Kings of Orissa took any active part in the Muslim campaigns against Warangal. Devagiri did.

The fateful hour drew near for the fall and extinction of the glorious empire of Warangal, known for its wealth, its undaunted valour but peaceful disposition. In 1320 Mubarak Khilji was killed and Ghiasuddin Tughlaq started a new dynasty of Sultans at Delhi. Pratapa Rudra seems to have committed the blunder of withholding tribute when Delhi was in the throes of a revolution. This was sufficient excuse for the Sultan to attempt the conquest of Warangal finally. In 1321 he fitted up an expedition under his son Ulugh Khan and sent it against Pratapa Rudra. The Andhra generals stoutly resisted the march of the invading forces. Overpowered by numbers and perhaps also in resources, Pratapa Rudra retired to the Capital and staked everything on the invincibility of the fort. The Muslim strategy in War, their cavalry, their huge battering rams, did not give the desired immunity to Warangal. The Emperor saw no way of escape except to offer terms of peace. Ulugh Khan was over-confident and rejected the proferred hand. The seize of Warangal lingerd on. Meanwhile wild rumours of a revolution at Delhi reached the Muslim camp and there was disorder in their ranks. Getting knowledge of this, the brave generals of Pratapa Rudra fell on Ulugh Khan's camp and turned victory into a rout. Ulugh Khan had to flee, being hotly pursued by the Telugu forces. It is admitted by even Muslim historians that the Delhi forces suffered great losses.

Our Chronicles substantiate this account. They add one or two interesting details, the significance of which we are not in a position to appreciate. One is that a Mukunda Sundara was caught in the streets of Warangal, being mistaken for the King of Cuttack. He must have entered the fort in disguise, as a spy. The Pratapa Charitra informs that this Mukunda Sundara is the ruler of Sindhu Kataka. Even this detail does not throw light on this person. Finally Mukunda Sundara was released on a heavy ransom being paid to Pratapa Rudra by Kotipalli Viswanatha, a merchant of that town. The other incident seems to refer to the military strategy of the retreating forces of Ulugh Khan and his allies. It is said that the King of Cuttack whose camp was at Maudgalya (Mulugu) cut the bund of the tank, in the hope that the waters of Pakala[1] would rush into it. Evidently there was an attempt to stem the tide of the Kakatiya armies which hotly pursued Ulugh Khan and his allies. In this effort the bunds of tanks must have been cut to flood the country side with water and slow down the march of the pursuing armies. Under cover of this, the ruler of Cuttack ran away to his town. This is another indication that the disaster suffered by Muslim armies was complete and demoralising.

Undaunted by this reversal Ghiasuddin Tughlaq equipped another vast army and sent to his son who reached Devagiri. The Muslims were resolved to destroy the Andhra empire and allow Pratapa Rudra no time to recoup his losses or regroup his forces. The second and final expedition against Warangal started in 1322. Ulugh Khan's army reduced Bidar fort and soon invested Warangal. The Kakatiyas did not expect the second tornado to follow closely on the heels of the first. They were taken by surprise and dismay. Still the Andhras were not ready to surrender without a grim fight. Narapathi Raya was arrayed against Cuttack ruler, Annamadeva against Zaman Malik and the emperor himself took the field against Ulugh Khan. Pratapa Rudra had with him the reserve forces (మూలబలము) and the famous Nine lakhs archers. The battles were fierce and bloody. Neither side was willing to yield quarter. Ulugh Khan realised that he could not win Pratapa Rudra and his generals by straight fighting. He had to rely on treachery in the ranks of Warangal.

1. It may be the Ramappa lake, for Pakala is at a distance, to the South of Mulugu.

It will be remembered that at the commencement of his reign, Pratapa Rudra invested the Padmanayakas with power which aroused the jealousy of other Nayakas, chiefly the Reddies. They were waiting for an opportunity to regain their lost influence. Ulugh Khan, coming to know of their estrangement, bribed Terala Bucha Reddy, one of the commanders. It was agreed to pay the Reddy Chieftain 18 lakhs varahas (gold coins) immediately and the rest after the action came to a fruit. In return for this Bucha Reddy and his followers were to withdraw from the field in the thick of fight. These people pretended as if they were devoted to the King and asked permission to lead to the battle a large contingent of infantry.

The bells of fate rang loud and ominous. People on guard at the Parusavedi Siva Linga ran to the Emperor and informed him that the Linga lost its greatness. It no more turns base metals into gold. Pratapa Rudra was aghast. He felt that the grace of Gods moved away from him. To ward off evil fate he worshipped Lord Siddheswara of Hanumakonda. He knelt before Goddess Padmakshi and placed the divine sword and shield at her feet. Alas, the sword assumed the shape of a serpent and entered the Goddess. The shield became perfumed powder and adorned the chest of the deity. Minister Sivadevayya, Mallikarjuna Bhattu and other elders observed to the emperor "When Goddess Padmakshi presented of old to King Madhava Varma the divine sword and shield, she ordained that they would adorn your throne for a thousand years. That period has expired with today. Hence forward there is no divine grace to count in your favour. Everything now depends on human effort". Pratapa Rudra was grief stricken and returned to his Palace praying to the Gods.

The next day, emperor Pratapa Rudra took the field himself. Narapathi Raya opposed the King of Cuttack, the Padma Nayakas engaged Zamanul Khan, the King attacked the Sultan's forces, with his trained archers, some Padmanayakas, Bucha Reddy with a large army, Kannoji Raju (?) with cavalry and the state elephants. When he found that the leaders of other communities were deadly engaged in fight, Bucha Reddy withdrew his armies to a distance and remained inactive. Kannoji Raju perished with his horses, Vira Pandya fell after fierce fighting, and all other leaders lay on the battle field.

Observing that the flower of Kakatiya army perished and Pratapa Rudra was fighting with meagre strength, the Muslim generals closed upon him. The Pratapa Charitra says "In Saka 1291, Rudhirodgari, Thursday, second day of the dark fortnight in Aswayuja, Pratapa Rudra was taken prisoner on his elephant". Enraged with grief, Annama Deva and the surviving Padmanayakas, attacked Zaman Mulk and killed him in battle.

The Siddheswara Chritra continues "When news reached the fort that the emperor was taken prisoner, people wept for grief. They all rushed to meet him for the last time". Siddi Khan, brother of Zaman Mulk, conferred with Ulugh Khan and they arranged to send away Pratapa Rudra to Delhi with great haste. At nightfall Bucha Reddy and his associates asked Ulugh Khan to pay them the balance of the stipulated amount. He retorted by demanding the return of the money advanced to them previously. Ulugh Khan put them under restraint. It is said that Pratapa Rudra paid ransom to the conquerers and got Bucha Reddy and others released. This may be only an encomium to the large-heartedness of the great King. Bucha Reddy and his associates felt ashamed and resolved to rescue the emperor from the hands of Muslims.

Part of the Muslim army must have left for Delhi, escorting Pratapa Rudra. Bucha Reddy attacked the remaining forces. He and his followers died to a man fighting with the Muslims. The Pratapa Charitra records that this action took place near Ramagiri(?).

The victorious armies marching back to Delhi halted on the Godavary for rest. Here the people of Warangal, of all classes, from Ministers down to dramatic actors and wrestlers came to see Pratapa Rudra. The great man enquired of the safety of his subjects. The King seems to have asked Sivadevayya 'what about our holy fires?' The Minister answered "we will come back to this land very soon". It is said that Vidyanatha visited the King here and read out some verses of his work. Pratapa Rudra presented to him his ring. That is the sad remnant of the wealth of the lord of the whole of Andhra Desa. Vidyanatha was offered ten lakhs by the merchants for that one ring. Such was the love and esteem in which the emperor was held.

The course of subsequent events is a tangled tissue and we are not able to unravel them properly. Narapathi Raya is said to have attacked the camp of Cuttack by a night sally and caused a great slaughter like Aswathama in Mahabharata. He attacked the camp of Ulugh Khan also but he escaped. The Khan took measures to send Pratapa Rudra safely to Delhi and prevent his rescue. It appears that Ulugh Khan left his Hindu allies behind to protect his rear. The fury of Annamadeva, the Padmanayakas, and Narapathi Raya descended upon this rear guard. There must have been mutual slaughter on a large scale. Annamadeva and Narapathi are said to retire to Vidyanagar (Vijayanagar).

Here our chronicles narrate a story full of wonder, too good to be believed. When the Sultan heard of the approach of Pratapa Rudra to Delhi, he was all joy and went some leagues in advance to receive him. He honoured him in all possible ways. When they were in conversation, the Sultan saw the third eye on the forehead of Pratapa Rudra, meaning thereby that he was Lord Siva incarnate. The Sultan repented his action in bringing such tragedy on this great man. The mother of the Sultan was all solicitude for Pratapa Rudra. The chronicle says that this lady is a pious woman and worships God Madhava of Prayaga. This may be possible if she were a convert from Hinduism. Anyhow, she proclaimed that she could see Gods Hari and Hara in Pratapa Rudra and the Sultan as they lay in bed. So she urged them to forget and forgive and give up their enemities.

Then the Sultan rewarded the retinue of Pratapa and submitted to him "forget the insult which I offered to you. Please return Ekasilanagara and resume your rule". The Kakatiya King replied "I enjoyed the milk and honey of Kingship for 77 years. I do not want any more earthly enjoyments. I will proceed to Varanasi and spend the balance of life in the worship of God Viswanatha." The Sultan was all contrition. He urged Rudra Deva to sit on the throne of Warangal for one day at least for his sake and then go to holy Varanasi. Pratapa Rudra could not refuse his importunity and moved on to Manikarnika (Ganges at Benaras) and from there to Ekasilanagara, accompanied by the Sultan's retinue.

Pratapa Rudra reached the Godavary and worshipped at Kaleswaram. He was thinking of proceeding to Warangal. The

aged Minister Sivadevayya told Pratapa Rudra in secret that in 18 days he (King) would ascend to Kailasa. It is better that it should happen on the bank of Godavary, as holy as the Ganges. So it was decided to send word to the people of Ekasilanagara. On receiving news, the queens of Pratapa Rudra joined him with the holy fires and such wealth as remained. The populace of Warangal moved to Kaleswaram, from children to old men to see their beloved emperor. Annamadeva, Narapathi Raya and the Padmanayakas, having harassed the Muslims, reached Kaleswaram.

The Kakatiya monarch embraced Narapathi, complimented him on his valour, conferred titles on him and gave his daughter Rudra Maha Devi in marriage to him. He gave the land south of Krishna for the bride's money. He offered Mummamma Devi, daughter of Annamadeva (his brother) in marriage to Ramachandra Deva of Orissa and sent the couple to rule at Cuttack. He then called upon his brother Annamadeva to assume the Government of the Kingdom. But Sivadevayya advised them to give up hopes of continuing the Kingdom in their dynasty. Pratapa Rudra gave Kakita Devi, daughter of his aunt in marriage to Vira Pandya. He warmly praised the Padmanayakas and said "You served the throne faithfully and loyally. Enjoy the lands which I have given to you as free rulers". He distributed much wealth to them. The King did not forget the body guards sent along with him by the Sultan. He rewarded them suitably. To the descendents of the nine lakhs archers who laid down their lives for him, Pratapa Rudra entrusted 4 crores of gold coins to Annamadeva to be distributed to them. The remaining money he gave away to the relatives and needy people.

In Saka 1291, on Magha Suddha Saptami Emperor Pratapa Rudra Deva and his Queen Vishalakshi ascended to Kailasa (the abode of Lord Siva).

Let us review the above account. How did the end of Pratapa Rudra occur and when did it occur? Rama Rao writing in Kakatiya Samchika takes the view that Pratapa Rudra was rescued by Singama Nayaka, the Padmanayaka Chieftain and lived on upto 1326. He revised his opinion in his Glimpses of Deccan History and states that the Kakatiya Monarch died on his way to Delhi in 1323. Gorti Venkat Rao takes the same view, and bases his opinion on the

authority of [1]Shams-i-Siroj Afif in Tarikh-i-Firozshahi. Virabhadra Rao believes that Pratapa Rudra was rescued from captivity by Singama Nayaka before he could be taken to Delhi. The King returned to Andhra Desa. But as Orugallu was occupied by Muslims, he stayed somewhere on the Godavary and passed away very soon after this. Our chronicles say that the Sultan was impressed by the greatness of Rudra Deva and released him with all honours. Still the emperor did not survive except for a few months and ascended to Kailasa. This we discussed at the beginning of the account of Pratapa Rudra. All authorities are agreed that he died soon after the fall of Warangal.

Since the Muslim Historians had better knowledge of the incidents and as Afif states that Pratapa Rudra died on the way to Delhi, we may take it that he did not actually reach Delhi as a prisoner. The next question will be whether he died in Muslim captivity or died a free man. Certainly Muslim historians would not like to admit that Pratapa Rudra was rescued from the clutches of the Muslim army. The title of "Raya Bandi Vimochaka" (rescuer of the Raya from captivity) assumed by the son of Singama Nayaka points to the fact that such a rescue was effected. Our chronicles also definitely assert that Pratapa Rudra passed away as a free man, though not as a reigning King. So we take the view that the Andhra Emperor was rescued from an inglorious captiviy by his trusted lieutenants and then died soon after at the ripe age of 69 years. The story of Yugandhara woven round the rescue of Pratapa Rudra may only indicate that a clever stratagem was adopted to achieve the object.

After Pratapa Rudra

Annama Deva having crowned Virabhadra, younger son of the late Emperor, as King, left for the Vindhya region along with Virupaksha, eldest son of Pratapa Rudra. Sivadevayya left for Srisailam. Where this Virabhadra ruled is not clear. Warangal fell into the hands of Muslims. He may be ruling near the Godavary region. The chronicles state that Ulugh Khan and Siddi Khan died at Delhi. The opposite seems to be correct. Ulugh

1. Kakatiya Samchika page 159

Khan killed his father and ascended the throne with the title Sultan Mohammad[1]. He wanted to bring the remaining States of the Deccan under his rule. The small State of Kampili and Dwarasamudram were still outside his authority and the Sultan launched expeditions against them. Warangal was renamed Sultanpura and a Muslim Governor was appointed to that City. The local population did not like Muslim rule and rose in revolt whenever an opportunity presented itself. Virabhadra may have derived some benefit out of this turmoil.

The main scene of action shifted to western Andhra and the State of Kampili. The chronicles inform us that Narapati Raya prevented the Sultan's forces from crossing the Krishna. Further he cut off sources of supplies to the Sultan's forces, so that even fodder for animals would not reach them. This grim struggle dragged on for 12 years. The Sultan also was as dogged in continuing the fight. Finally he retired to Bedada Kota (Bidar fort) and made it his base. Gradually the Sultan's armies got thinned very much. His home provinces revolted against him. Hence he made peace with Narapathi Raya and sent him tribute.

Now this refers to the 12 years of struggle that was waged between the fall of Warangal in 1323 and the founding of the Vizianagar Empire in 1336. After the reduction of Warangal, Ulugh Khan led a meteoric expedition against Rayalaseema, (south-western Andhra), Malabar, and eastern coast of the Telugu country. He captured Rajahmundry and the region around it. He passed through Orissa, plundering the area and reached Delhi. There he supplanted his father and became Sultan. He destroyed Kampili about 1328. Ballala of Dwarasamudram offered allegiance to the Sultan. But all was not quiet elsewhere. Araviti Somadeva Raja, a valiant leader of the Rayalaseema Districts, systematically undid the work of the Sultan and reconquered many of the forts taken by Muslims. This is the Narapathi Raya of our chronicles at this time. The Araviti chiefs were known as Narapathi Rayas. Andugula Venkayya, a Telugu poet wrote 'Narapathi Vijayamu' to celebrate the heroic deeds of this family. The great Aliya Rama Raya, son-in-law of Emperor Krishna Deva Raya is a scion of this family. The victories of Somadeva Raja are enumerated in Narapathi Vijayamu.

1. Glimpses of Deccan History Page 71.

Being encouraged by the success of their brethren in South-Western Andhra, the brave people of coastal Andhra revolted against the Sultan's deputies at Rajahmundry. [1]Musunuri Prolaya Nayaka organised resistance from Rekapalli in the Bhadrachalam region. Muslims were driven away by him from the coastal districts. He was assisted in this movement by Prolaya Vema Reddi, who started the line of Reddi Kings at Addanki. The Andhras of Warangal too rose from the stupor of their defeat very soon. Kapaya Nayaka, nephew of Prolaya Nayaka encouraged the liberation movement in Telangana. The Sultan's governor at Warangal was defeated and expelled. Kapaya assumed the title "Andhra Suratrana". The Velama rulers of Racha-konda in Telangana took part in this patriotic activity and carved for themselves a principality. Thus the Sultan lost the whole of Andhra.

There was danger of his losing even the recently conquered Kampili. Therefore it is said that he released the brothers Hari Hara and Bukka from captivity, invested them with authority and sent them to rule in that Kingdom as his subordinates. This must be the meaning of the statement of the chronicles that the Sultan made treaty with Narapathi Raya. Even this did not avail the Sultan to retain his dominions in the Deccan. Harihara and Bukka strengthened their position gradually and declared independence in 1336. The morning sun of Vizianagar empire rose on the horizon and dispelled all hopes of Muslim hegemony south of Tungabhadra for nearly 250 years.

In these vigorous and vitalising movements we lose sight of Virabhadra, the son of Pratapa Rudra. The chronicles state that the Sultan's deputies destroyed temples and plundered the people mercilessly. Virabhadra was not able to bear the sight. Nor had he the strength to save the people from such extortions. The only remedy for misrule is revolt. The people of Warangal rose in rebellion under Virabhadra, killed the Sultan's representatives. The exasperated people left the City and migrated to Kondavidu and joined the Raya. It may mean that Virabhadra left for the Reddy Kingdom. Thus ends the glorious line of Kakatiya emperors after a long, benevolent rule of three and a half centuries or more.

---

1. For details see "A Forgotten Chapter of Andhra History" by M. Somasekhara Sarma.

The manuscript of Siddheswara Charitra breaks off here. The Pratapa Charitra ends in a brief resume of events. It states "This contains 225 stories. This history of Kakatiyas starts one thousand years ago. It begins with the reign of Somadeva Raya, ruling at [1]Ampa Kandaramu, tells of Madhava Varma who was graced by Goddess Padmakshi. His descendants, the Kakatiyas, built Ekasila-nagara and ruled for one thousand years. God Siva blesses the readers of the story of Prataparudra, with children and eternal prosperity."

1. Whether Kandarapura has the name Ampa Kandaramu is not known.

కాసె సర్వప్ప కవిత్వము

కాకతి రాజన్యుల కీర్తి ప్రాభవములను ప్రకటింప దలచినవాడై కాసె సర్వప్ప సిద్ధేశ్వర చరిత్రమును రచించెను. ఈతని గ్రంథమునకు మూలమైన ఏకామ్రనాథుని ప్రతాపచరిత్రము వచనమునందే యున్నది. గద్యముకన్న పద్యము ప్రశస్తమను భావముగలవా డగుటచే కాబోలు, సర్వప్ప పద్యకావ్యముగ దీనిని వెలయించెను. చరిత్ర, విజ్ఞానశాస్త్రము-వంటి విషయప్రధానములైన గ్రంథములు గద్యరూపమున నున్నప్పుడే యెక్కువ ప్రయోజనకారు లగునని ఈనాడు మనము భావించుచున్నాము. పూర్వు లట్లుగాక, విషయప్రధానములు, వాచ్యార్థ పర్యవసాన ములగు రచనములను గూడ పద్యరూపముననే కావించుట మన మెఱింగిన యంశము. గద్యముకన్న పద్యము ముఖస్థము చేయుట కెక్కుడు అనువుగా నుండుటయే దీనికి హేతువు కావచ్చును. ఎట్లైనను కాసె సర్వప్పకు కవి యను కీర్తి సంపాదించుటయందు తావన్మాత్రమైన లోభముండుట విదితము.

అతడు సమర్థుడైన కవి యనిపించుకొనుటకు చేయవలసిన కృషి చేసినట్లు కాన్పించదు, కృత్యారంభమునం దాతడు వ్రాసిన కొన్ని పంక్తులు వినయోక్తులుగా మనము గ్రహించినను, యథార్థవాక్యములని కూడ పరిగణింపవచ్చును.

> శబ్ద సంగతులును శాస్త్రాది విమల
> శబ్ద లక్షణములు చర్చించి యెఱుఁగ
> నాటకాలంకార నవ్య రీతులును
> కూటువ లుంకువల్ గుణదోష ఛంద
> వాటంబు లేమియు వరుసతో నెఱుఁగ
>
> ... ...
>
> లబ్ధప్రసాదుండ సిద్దేశుకరుణ.

ఉత్తమకవికి గావలసిన వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములు సర్వప్పకు లభింపలే దనవచ్చును. కవితాబీజమైన ప్రతిభ యాతనియందు సముచితముగా లేకపోలేదు. దీనికి తార్కాణము సిద్దేశ్వర చరిత్రయందలి ప్రథమాశ్వాసము. శివపార్వతులు కైలాసము నుండి దిగివచ్చి లోకానుగ్రహార్థమై హనుమాద్రిపై వెలయుట యిందలి విషయము. ఈ భాగము ఏకామ్రనాథుని ప్రతాపచరిత్రములో లేదు. అం దిట్లు గ్రంథారంభము చేయనైనది. "అట్టి పుణ్యాశ్రమంబునకు, ఈశాన్య భాగంబునందు హనుమద్గిరి

యను నొక ధరణీధరంబు విలసిల్లు నప్పర్వత మధ్యభాగంబున ప్రమథ గణంబు లును, సకల మునిజన సేవితుండగు సిద్ధేశ్వరుండును, పశ్చిమ భాగంబునఁ బద్మాక్షీదేవియు గలరు." సిద్ధేశరావిర్భావమును గూర్చి యందేమియు లేదు. ఈ ఈ కథనంతను కాసె సర్వప్పయే ప్రవేశపెట్టి తనకుగల కవితాశక్తిని ప్రదర్శించి సార్థకము చేసికొనెను. కాళిదాసు కుమారసంభవమునందును ఇతర శివపురాణము లందును గల పార్వతీ పరమేశ్వర వివాహవృత్తాంతము నిందు తెచ్చిపెట్టి చరిత్ర గ్రంథమునందు గూడ మంచి రచనావకాశము నీతడు కల్పించుకొనెను.

పార్వతీకల్యాణకథ నీతడు ముద్దుముద్దుగ వ్రాసెనని చెప్పవచ్చును. వివాహ మునందు నానాడును, ఈనాడును గూడ కన్పించు మనోజ్ఞ వాతావరణమును సర్వప్ప చక్కఁగా చిత్రించెను. హిమవంతుడు శంకరునకు కన్య నీయదలచి, తన బంధు వర్గమగు గోత్రాచలములతో సంప్రతించుట, పెండ్లికొడుకుతో సంబంధ నిశ్చయ మునకై మహర్షులు పోవుట, పెండ్లికొమరితను చూచుటకై మఱికొందఱు వృద్ధ మును లేతెంచుట, నిశ్చితార్థముగా ముద్రారోహణము చేయుట, పెండ్లి సంరం భము, ముత్తైదువుల పాటలు, హిమవంతుడు కూతునకు బుద్ధులు గరపుట- మున్నగు హృద్యమైన విషయముల నన్నిటిని కాసె సర్వప్ప చక్కఁగా వర్ణించెను. దీనినిబట్టి వస్తుసేకరణమునందును, వస్తు విన్యాసమునందును ఈ కవికి ప్రావీ ణ్యము కలదని నొక్కి వక్కాణింపవచ్చును.

కవితాశక్తి యెట్లున్నను సర్వప్పను ప్రేరేపించిన కవిత్వధ్యేయము మిక్కిలి ప్రసంశనీయమై యున్నది. ఇతడు బమ్మెర పోతనాదుల కోవకుచెందిన కడగొట్టు తమ్ముడు. కవిత్యము పవిత్ర సాధనమనియు, దానిని పొట్టకూటికి గాక మహద్వి షయములను ప్రతిపాదించుటకై వినియోగింపవలెననియు నీతని మతము. తా నట్లే చేసి, తన గ్రంథమును శ్రీ సిద్ధేశ్వర మహాదేవునకే సమర్పించిన శుభశీలుడు. ఈ యంశముపై నాతడు వ్రాసిన పంక్తులు ఉల్లేఖింప దగియున్నవి.

నుత పురాతన నీతి కతలకు మీఱి

... ...

నుతికెక్కు నూతన కతలను గొన్ని
బ్రతుకుకై బ్రతిమాలి నుతులిచ్చి కవిత
మతములఁ జెఱచెడి మతకలు కతలె?
నుతికెక్కలే రెట్టి మతులైనఁ గాని

... ...

చెప్పితి రాజుల చరితలు పూర్వ
మొప్పుగ రాజ్యముల్ మొగిచేసి చనిన
చొప్పు చెప్పెద.

ఇట్టి యుత్తమలక్ష్యముతో తనకు గల కవితాపాటవమును వినియోగించిన సర్వప్ప కవీంద్రుడు కవిసమాజమునందు గణనీయు డనుటకు సందేహములేదు. ఆతనిని కడపంక్తినే కూర్చుండబెట్టుదమందురా, కానిండు.

సిద్ధేశ్వర చరిత్రమునందు గ్రంథపాతము, లేఖక దోషములు చాల గలవు. లక్షణ విరుద్ధ ప్రయోగములలో కొన్ని స్వయముగ కవి చేసినవే యని మనము చెప్పక తప్పదు. ఇట్లు చేయుట కవికి వ్యుత్పత్తి లేకపోవుటచేతనా? లేక అంగీకరింపబడిన లక్షణ సంప్రదాయమునకు భిన్నమైన సంప్రదాయము నీత డవలంబించుట చేతనా ? అని ప్రశ్నించుకొన దగును. ఈ రెండవ యూహయే సత్యమునకు సమీపముగా నుండగలదని భావించుచున్నాను. కాసె సర్వప్ప శివకవుల మార్గమునకు చెందినవాడు. కానైతే ఈతడు వీరశైవుడు కాడు. వేదమతమున కనుగుణమైన సాధారణ శైవమతమునే పాటించినవాడు. అయినను కవిత్వరీతు లందు శివకవుల పదములను మెట్టినవాడు. ఏవి శివకవిరీతులు ?

1. శివభక్తుల కథలను, వర్తమాన వీరుల వృత్తాంతములను కావ్యవస్తువుగా గైకొనుట.

2. దేశీయ ఛ్ఛందస్సులలో రచన చేయుట.

3. ఛందోవ్యాకరణ నియమములను కొంత సడలించుకొని, వాని పరిధిని విస్తృతము చేసికొనుట.

4. నాటి జన వ్యవహారమునకు సమీపముగా నుండు భాషానిబంధనము కావించుట. దీనినే ప్రాచీన శివకవులు జాను తెనుగని వ్యవహరించినట్లు కాన్పించును.

కాసె సర్వప్పయం దీ లక్షణములు గోచరించుచున్నవి. శివభక్తుల చరిత్రములకు బదులుగా నీతడు ప్రజాహితతత్పరులైన మహారాజుల పుణ్యవృత్తాంతములను కవితావస్తువుగా గ్రహించినాడు. వారును శివారాధకులే. కాకతీయుల శివాలయ ప్రతిష్ఠలు లోకప్రసిద్ధములు. వారు కావించిన తటాకారామ ప్రతిష్ఠలును నేటికిని కొంతవరకు నిలిచియే యున్నవి. ఇట్టి లోకహిత పరాయణుల చరిత్రమును కావ్య-

వస్తువుగ గ్రహించుట శివకవి సంప్రదాయమున కనుగుణముగనే యున్నది. నాకు తెలిసినంతవరకును చరిత్ర ప్రసిద్ధులైన మహారాజుల కథనమును సాహిత్యము నందు ప్రవేశపెట్టిన యాంధ్రకవీశ్వరులలో నీతడే మొదటివాడు. కృష్ణరాయ విజ యము, నరపతి విజయము మున్నగు చారిత్రక కావ్యములను వ్రాసిన కవు లీతనికి అనంతరులని చెప్పదగి యున్నది.

సిద్ధేశ్వరచరిత్రయం దీతడు వాడినది దేశీయ ఛందస్సైన ద్విపద. ఇందును ఈతడు సామాన్య ద్విపదనుగాక మంజరీ ద్విపదను పాటించినచో ఎక్కువ విజయమును సాధించి యుండును. అభ్యాసపాటవము విస్తారముగా లేనివాడగుటచే యతిప్రాసలను గూర్చునప్పుడు లక్షణ విరుద్ధ ప్రయోగములనుచేసి యున్నాడు. లేదా మే మిదివరలో సూచించినట్లు భిన్నలక్షణమార్గమును పాటించినవాడు. ఈతడు కావించిన ప్రయోగములను వానికి మూలములు కాదగిన హేతువులను దిగ్దర్శనముగ చూపింతుము.

(అ) *వ్యాకరణాంశములు* : సంధిని కూర్చుటయం దీతడు శివకవుల యాచా రమును పాటించెను. అకారేకార సంధులు, క్త్వార్థకేకార సంధియు చేసినాడు.

కందువ+అలర్చెను=కందువలర్చెను.	పుట.	4
సర్వప్ప+అనువాడ=సర్వప్పనువాడ.		4
భూమి+అందును=భూమందును.		23
గోదావరి+ఉత్తరించి=గోదావరుత్తరించి.		28
బిలముదూరి+అటుబోవ=బిలముదూరటుబోవ.		57

సంస్కృతసంధియందును కొంత స్వేచ్ఛ వహించెను.

సద్యః+జీవన్ముక్తి=సద్యజీవన్ముక్తి. 10

పురూరవుడు, అనుటకు పురురవుడు అని ప్రయోగించెను.

వైరి సమాసములను గూర్చుట యీతని కలవాటు. వామదక్షిణపాదులు ; బత్తి సాయుధావళులు.

అన్యదేశ్యములను వాడుట యీతని యందును కలదు. వజీర్లు, సరదార్లు, బత్తీసు, ఎల్లెము=వేగము అను నర్థమున తెలంగాణమున నేటికిని గలదు. దీని నతడు ప్రయోగించెను. ఇట్లే మల్లెసాల, తోకాంచువంటి పదములు తెలంగాణము లోనే తరుచు వినవచ్చును. స్వరభక్తిచేసి సంయుక్తాక్షరములుగల శబ్దములను విడ దీయుట ఇతర కవులందును గలదు. హర్షము అనుటకు హరుషము అని యీతని ప్రయోగము.

(అ) ఛందోవిషయములు : కాసె సర్వప్పచేసిన యపప్రయోగములని చెప్ప దగినవి విస్తారముగా నీ శీర్షిక క్రిందనే చేర్పదగి యున్నవి. ఇవి యపప్రయోగము లనుటకంటె భిన్న సంప్రదాయసూచకములు అనుట యుక్తమని మాయభిప్రాయము.

1. ద్విపద మాత్రాగణబద్ధమైనది. ఇంద్రగణములతో నేర్పడునది. నల, నగ, సల, భర, త అను గణములలో, నలమున్ను 'భ' గణమున్ను 4 మాత్రలు కలవి. తక్కినవన్నియు నైదేసి మాత్రలు కలవి. కావున ఈరెంటినిగూడ పంచ మాత్రాకములుగ చేయుట బాగుండునను భావము కలవాడీ కవి. ఇతర శివకవు లెవరైన నిట్లు చేసిరేమో విచారింపవలెను. ఈతడు 'భ' గణముతోపాటు 'భల' గణమును, 'నల' ముతోపాటు 'నలల' గణమునుగూడ వాడినాడు. ద్విపద చదువు నప్పుడు ఈమార్పు మనకంతగా గోచరింపదు. తక్కిన యైదుమాత్రలగణములవలె నివియు నడచిపోవుచుండును. కొన్ని యుదాహరణములు :

అతని కుల పావని యర్థాంగలక్ష్మి — పుట 5
పదకమల సౌరభా స్వాదనానూన — 21
నందగిరి యనియెడి చందంబు గలుగ — 29
సానుమతి హోమ సంస్కారాది విధుల — 35

2. ప్రాస యతి యందు పూర్వాక్షర నియమము నీతడు పాటించుటలేదు.

మదిని సద్గురుడు శుక్రాదులు తెల్ప — పుట 18
*వనము*లు చెఱచి యుద్యానముల్ విఱిచి — 66

ప్రాసయతి యందు ద్విత్వమునకును ద్విత్వరహితమునకును మైత్రి కూర్చెను.

ఊల రువ్విన భక్తు లెల్లర భూతి — పుట 9

3. అద్రుచు, విద్రుచు మున్నగువానియందువలె సంయుక్తాక్షరమునకు పూర్వమున్న వర్ణము గురువు కాకుండుట. 'ఛ' కార పూర్వవర్ణము గురువు కాకుండుట. 'ఏకఛత్ర' పుట 53, 'గుణదోషఛంద' పుట 6.

4. ప్రాస యందు శాంత ప్రాస పద్ధతిని పాటించుట. అనగా సంయుక్తా క్షరము ప్రాసవర్ణమైనచో దానిలో నొక్క హల్లుతో మాత్రము మైత్రిని పొసగించుట యీతని రచన యందును గలదు.

గోపుర ప్రాసాద కుట్టిమంబులను — పుట 17
నేర్పుతో రచియించె నేపు దీపింప

5. యతి మైత్రిని కల్పించుటయం దీతడు మిక్కిలి స్వేచ్ఛవహించెను. జన వ్యవహారమునందు వినవచ్చు శబ్దరూపము నాధారముగా గొని యతి సమన్వయముచేసికొనుచు వచ్చెను. తెనుగునందు దంత్యతాలవ్య 'చ' కార భేదము గలదుగదా. 'ఇఈ ఎఏ లం గూడిన చ జ లు తాలవ్యములు' అను సూత్రమున్నది. 'చ' కారాదియైన పదములు సంస్కృతములైనను 'చె' యన్నట్లు వ్యవహారమున వినబడుచుండును. దీని నాధారముగా గొని యీ కవి యతి పాటింపజొచ్చెను.

చల్లమాంబను వేశ్య జేసి తెప్పించి — పుట 9

చెల్ల యన్నట్లు చదువవలెను. చెల్లమ్మ మున్నగు పేర్లు కలవు

జయ భక్తఫలదాయ శ్రీగిరిశాయ — పుట 15

జెయ అన్నట్లు చదువవలెను.

శ్రద్ధ ప్రథమ కథిత సేవ్యంబునందు — పుట 21

శ్రెద్ధ యని చదువవలెను. లోకములో నిట్లే వినవచ్చును. వర్ణప్లుతిచే కొందరు 'శెర్ధ' యని పలుకుటయు కలదు.

జనసేవ్యుడగుచును సిద్ధేశుడుండు. — పుట 24

జెన యని చదువవలెను.

చందురు డస్తాద్రి చేరిన లీల — పుట 39

చటులత వచ్చెను సిరియాలదేవి — 44

చండపరాక్రమము చెప్పి బాలునిది — 62

ఋకారమునకు ఉకారముతో మైత్రి పాటించుట ఈతనిలో సాధారణము. ప్రాచీన కాలములో నెట్లున్నను అర్వాచీనకాలములో 'ఋకారయుక్త' వర్ణములు 'ఉత్వ' సమేతములుగా వినవచ్చుచునేయుండును. దీని నాధారముగా గొని యీ యతి కల్పింపబడియుండును.

కృష్ణ గోదావరీ కుంభిని మధ్య — పుట 23

ఉందు రెప్పుడు మునిబృందముతోడ — 23

ఋత్విక్కులను బిల్చి రూఢిగా జేయ — 35

మృదుఁడు సిద్ధేశుఁడు ముదిత నీ కిచ్చు — 41

కొన్ని శబ్దరూపములను పొరపాటుగ గ్రహించుటచే యతి వైషమ్యమేర్పడినది. శ్రుతి=వేదము అను పదము 'శృతి' యన్నట్లు గ్రహించి యతి కూర్చుట జరిగినది.

చేకూర జెప్పరే శ్రుత్యుక్తముగను. పుట 35

చెదరక నడచేటి సంఖ్య యెట్లనిన. 37

ఈ శబ్దము 'చదరక' అన్నట్లు వినబడును. గుండె చెదరినది-చదరినది. అట్లే,

'ఎఱుకదేవరాజు' అనుటకు 'యరుకదేవరాజు' అని ప్రయోగించెను. పుట 24

యరుక, యానాది-ఇట్లు వ్యవహారము కలదు.

సోమదేవరాజు అను పదమును గణానుకూలముగ సోమదేవరరాజు అని చదువుకొనవలెను. కవి రెండు రూపములను బ్రయోగించెను.

'ల-న' వర్ణములకు యతి మైత్రిచేయు టొక విశేషము. 'లుతులసానాం దంతాః' అను సూత్రము మేరకు నిది సత్సంప్రదాయమే యగుచున్నది.

లీనాత్మ సముదిత నిత్య నిపుణుండు పుట 21

నాగనాథుని యడ్గులకు మ్రొక్కిచాల 22

అఖండయతి యీతనికి సమ్మతము.

నందుండు సంక్రందన నాదుల మీఱె పుట 31

అనుస్వార సంబంధముచే 'ట-త' వర్గాక్షరములు మైత్రి నందునని యప్పకవి మనుచరిత్ర నుదాహరించెను. అనుస్వారసంబంధము లేకయు సర్వప్పకవి 'ట-త' వర్గాక్షరములకు యతి కూర్చెను.

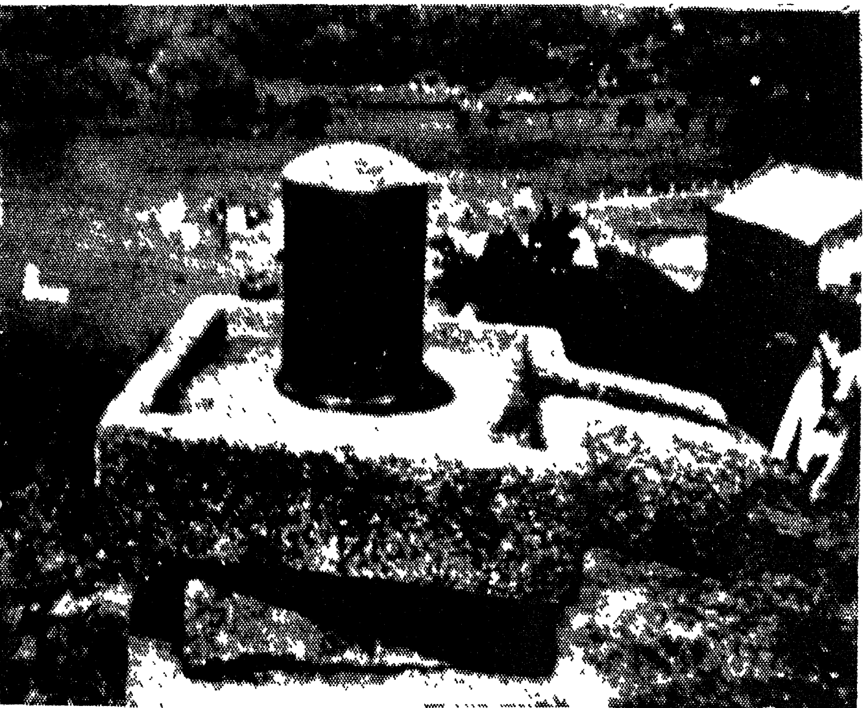
దుర్గాది దుండివటు క్షేత్రపాల పుట 20

పై యంశములనుబట్టి కాసె సర్వప్పకవి యనభ్యస్తుడనుటకన్న శివకవి సంప్రదాయమును పాటించినవా డనుట యుక్తతరముగ నుండును.

8—11—1960 ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం

శ్రీశైలస్థిత మల్లికార్జున విభుః
శ్రీ దక్షవాటీ పతిః
భీమేశః సురకామినీ సహచరః
కాళేశ్వ రాధీశ్వరః
దేశే యత్ర వసంతి సంతత మతో
దివ్యా త్రిలిఙ్గ స్థితేః
సోఽయం దేశశిఖామణి ర్విజయతే
దేశ స్త్రిలిఙ్గాహ్వయః.

— అనితల్లి కలువచేఱు శాసనము

సిద్ధేశ్వరలింగము

శ్రీ సిద్ధేశ్వరచరిత్రము

[కాకతీయరాజుల చరిత్ర - ప్రతాపచరిత్ర]

ప్రథమాశ్వాసము

అవతారిక

శ్రీ సదాశివమూర్తి ! చిరతర కీర్తి !
వాసవనుత ! కృత్తివాస ! మహేశ !
కరుణాకరాభవ ! కలకంఠ ! శర్వ !
గిరిశ ! మృత్యుంజయ ! గీర్వాణవంద్య !
పరమేశ యోగీశ (పాపవినాశ)
సురశైలచాప భాసుర దివ్యరూప
నిగమాంత సంవేద్య నిఖిలైకవంద్య
జగదీశ పార్వతీశ్వర పురారాతి
ధవళాంగ కలుషవిధ్వంసక శూలి
భువనసంభూతి సంభవన కపాలి[1]
భూతనాయక మహాద్భుతచరిత్రాత్మ
పూతచారిత్ర లో*కైక పవిత్ర
భాషావధూటీ విభావరీనాథ
శేష కర్పూర రంజిత యశోహార
నిత్య సత్యజ్ఞాన నిపుణ విధేయ
కాత్యాయనీమనఃకంజవిహార[2]
సాంబ నిర్జిత పంచసాయక కాంచ
*నాంబరలోచనక పద్మపూజ

1. సంభూత సంభావ కపాలి; 2. కాత్యరాయనిమనఃకంజద్విహార.

దేవాది[1] ......సుహృద్భావ
పావనాత్మక మిమ్ముఁ బ్రస్తుతించెదను
సిద్ధమాహాత్మ్యంబు చెప్పంగఁ దలఁచి
*సాధ్యంపు ద్విపదలఁ జర్చింతు సుజన
హృద్యమై సద్బుధ చోద్యమై భక్త
వేద్యమై ప్రమథకృతాద్యమై తనరి
సిద్ధ (వి)శేషతఁ జెలఁగుచునుండు
సిద్ధాశ్రమంబులు చెలఁగి భువిపయి
బుద్ధిఁదలఁచఁ జాలఁ బొగడిత కెక్కు
సిద్ధప్రతిష్ఠలు చెలఁగి మూఁడందు
రేవణా సిద్ధేశు (ఁడు) విమలభావు
ప్రవరసంగ(మ) సిద్ధపతియ గోదావ
రందుండు దాని తీరము నివాసముగ
నందుండు హనుమాద్రియందు సిద్ధేశుఁ
డగ్ని ప్రతిష్ఠని యందురు కొంద
*అది జనులకుఁ దెలియ దందలి మహిమ
ప్రభు.......................
....
సిద్ధేశ్వరస్తుతి చేకొని సభల[2]
వృద్ధ సమ్మతముగ వేదోక్తఫణితి
విద్యచేఁ గను సిద్ధ విఖ్యాతమహి మ
విద్యచే గన సాధ్య*మగునె యెవ్వరిక
పార విద్యాది తత్త్వ విచారనీతి
పారగులకుఁ గాక భవుని సల్లీల
చేరంగవచ్చునె జిలిబిలివేష
పారగులైన వా*చాడంబరులకు

1. దేహాది; 2. సభల.

గాన శ్రీసిద్ధేశు ఘనమహత్త్వంబు
వీనుల కింపుగా వినిపింతు వినుఁడు.

మొద(లు) శ్రీ విఘ్నేశు మూషకవాహు
సదమలంబుగ నాత్మఁ జక్కంగ నిలిపి
శారదాదేవిని జక్కంగఁ గొలిచి
వీరశైవాచార విదులగునట్టి
ఘోరవికార మా*యాదూరులైన
మారారి భక్తుల మదిలోనఁ దలఁచి
శైవసిద్ధాంత ర*హస్య వేదార్థ
ప్రావీణ్యులగునట్టి భక్తులఁ దలఁచి
మద్వంశవరులను మాననీయులను
విద్వద్గరిష్ఠుల వినిపింతు వినుఁడు
ఆశ్వలాయన శాఖయందుద్భవించి
*శా(శ్వతైశ్వర్యుండు) సద్గుణ గరిష్ఠుఁ
డాత్రేయ గోత్రజుం డమలసద్యశుఁడు
గోత్రధీరుఁడు బ్రహ్మకులసంభవుండు
కాసె మల్లణమంత్రి ఘనకుమారకుడు
వాసికెక్కినయట్టి వంశవర్ధనుఁడు
[1]బయకారములు పెక్కు పద్యకావ్యములు
నయమొప్పఁజెప్పిన నాగరకుండు
శివపదధ్యానైక చిన్మయాత్మకుఁడు
[2]శైవ శాస్త్రాగమ సారానుభవుఁడు
లింగార్చనక్రియా*నిరతుండు కాసె[3]
గంగాధరుండు జగత్ప్రసిద్ధుండు[4]

1. భచుకారములు; 2. ప్రాస చెల్లించువేళ పూర్వాక్షరము లొకట లఘువులుగాను వేరొకట గురువులుగాను అసమానములై యుండుట యీ కృతియందు బహు స్థలముల కానిపించును; 3. కాశ; 4. జగత్ప్రసిద్ధి వడని.

అందు నానందంబు డెందమలరఁగ
సతతవ్రతాచార సంపన్న ధన్య
పతిభక్తియును గల పరమ పవిత్ర
సతి యరుంధతితోడ సరిపోల్పవచ్చు
కలియుగగౌరి శ*శ్వద్గుణోద్ధారి
యలరు సంపదలచే నమరు నిల్లాలు
ఆ దంపతులకు సమ్మోదంబుగాను
ఉదయమందెను తాను సురగుణాన్వితుఁడు
మాననీయుల సభ మల్లప్పరాజు[1]
గాన విద్యల భోజు కందర్పతేజుఁ
డతనికిఁ దగు దేవులైన లక్ష్మయి
సతిసుగుణోపేత సంతత శాంత
మానవతీశ్రేష్ఠ మహిత[2] సంతుష్ట
అనయంబుఁ బతివ్రతంబున నొప్పుచుండు
ఆ దంపతులకును హరుష మింపొంద
మూదిరిఁగలిగె కుమారత్రయంబు
అందగ్రజుండు సర్వప్పనం గతని
కందువలర్చెను ఘన పరదేశి
ఆతనికి సోదరుం డతినీతివిదుఁడు
మతిమంతుఁ డనఘుఁడు మాననీయుండు
మఱవఁ డెన్నఁడు మేలు మానధనుండు
వీరణార్యుఁడు బోధ విద్యల కధికుఁ
డం దగ్రజుండ సర్వప్పనువాఁడఁ
బొందుగ నుండుదుఁ బొలికొండసీమ
ఆజన్మ ప్రభృతి నాకవు[3]జన్మభూమి
తేజంబులకుఁ దల్లి ధృతి చెర్వుపల్లి

మాననీయుల రాజసభల మల్లప్పః 2. మదితః 3. నడ.

పెండార్లనుండియు నండచేసికొని
నందు గర్భాష్టకమందున జనక
విహితాక్షరాభ్యాస విద్యోపనయన
సహితుండనైతి సంస్కార వినీతి
న్నారీతి నీరీతి నేరీతి లేమి
చేరితి దారిద్ర్య చింతచే నున్న
యంతట నొక కొన్ని యబ్దముల్ చనిన
యంతలో నుద్వాహ వంత నున్నంత
ఘన వైభవములందు గానంగఁ బడుచు
ననయంబు ధర్మవర్తనల వర్తిల్లు
ఘనుఁడు వదాన్యుండు కవిత(ల) సుకవి
వినుతుండు విజ్ఞాన విమల చరితుఁడు
సరసుఁ డెల్లెడలను స్వామికార్యముల
ముదిగొండ దమ్మన్న[1] ముఖ్యుఁడౌ నెన్న
*నతని కులపావని యర్ధాంగలక్ష్మి
[2]సతులందు నొప్పుఁ బా*తివ్రత్యమహిమఁ
బతిహిత గుణచర్య ప్రాభవౌదార్య
సతి నన్నపూర్ణకు సరినెన్నవచ్చు
రామమ్మసాటికి రావు సుస్త్రీలు
వేమరు భువిలోన వినుతిసేయంగ
నా దంపతులు నాకు హర్షమింపొంద
మోదంబుతోఁ బుత్రి మొగిఁ బెండ్లిచేసి
వరవస్త్ర భూషణావళులు నా కిచ్చి
సరగున నుద్యోగసరణు లిప్పించి
నన్ను మన్ననచేయ నాఁటినుండియును
సన్నుతిఁ బరఁగితి సభికు లౌననఁగ

1. 'ముదిగొండ ధర్మన్న' అయియుండును; 2. సుతులందు.

అతనికి నిజరాణి యలికులవేణి
మెండైన యీ యన్మకొండలోపలను
సిద్ధేశు కరుణఁ బ్రసిద్ధిగా నుండి
సిద్ధమాహాత్మ్యంబు చెప్పితి వినుఁడు.

సిద్ధేశుఁ డచటికి శివుఁడు దా వచ్చి
పార్వతితోఁ గూడి పరఁగంగ నిలచి
పూర్వ పశ్చిమముల భూధరంబులను
వసియించి జనులకుఁ బొసఁగంగఁ గోర్కె
లెసగంగ నిచ్చిన యిద్ధ[1] చరితము
ఎఱుకు రాజులు నేలి యిట చన్న పిదప
వఱకు నేలిన రాజవరుల మహిమంబు
సరకు నేయక దేవి సమ్ముఖంబునను
నిరుకు సాహసముల నేర్పడఁజేసి
వరవైభవములచే వసుమతినేలు
నరనాథులగు కాకితమహారాజ
వరుల చరిత్రలు వరుసతోడుతను
వ్రతములు తపములు వరశివాలయము
లతులితగతి తడాకాది[2] సత్కృతుల
నలరు ప్రతాపుని యంశలాదిగను
జెప్పితి ద్విపదలచే నొప్పుగాను
నొప్పుఁగఁ జెప్పెద నొనరంగ వినుఁడి
శబ్ద సంగతులును శాస్త్రాది విమల
శబ్దలక్షణములు చర్చించి యెఱుఁగ
నాటకాలంకార నవ్యరీతులను[3]
కూటువ లుంకువల్ గుణదోష ఛంద

1. యట్టి; 2. సంస్కృతుల; 3. నవ్యస్యనాతి.

వాటంబులేమియు వరుసతో నెఱుఁగ
సిద్ధేశ్వరస్తుతి చేకొని యె(ద)ను
లబ్ధప్రసాదు(ండ) సిద్ధేశు కరుణ
కరమరు దగుచు శ్రీకరమగుచుండు
వరవర్ణితంబగు వరకవిత్వంపు
తప్పొప్పు లెఱుఁగ నాతని స్వామికరుణఁ
జెప్పితి నీకృతి చేకొని వినుఁడి.

శివుఁడు సిద్ధేశ్వరుఁ డగుట

శ్రీ రజతాచల శిఖరంబునందు
నారదు వీణాస్వనంబులు వినుచు
చేరికఁ బ్రమథులు చెలఁగుచుఁ గొలువ
భృంగీశ తాండవ ప్రియుఁడునై దివ్య
మంగళ మణి [1]గిరి మహనీయలీల
నంగనామణి సతి యర్ధాంగి గౌరి
సంగతి యొప్పఁగ సరసత నుండి
వామభాగంబున వలనొప్పుచుండు
పాము, కెంజడల లోపల గంగ నునిచి
భైరవ గుహ వీరభద్రులు గొలువ
గారవింపుచు విశ్వకర్తఁ బేర్కొనుచు
బ్రహ్మాది సురలెల్లఁ బ్రస్తుతిచేయ
బ్రహ్మసుజ్ఞాన సంపదగల మునులు
కొమరొప్పఁ గొలువుండి కూర్చున్న వేళఁ
బ్రమథు లిట్లని శివుఁ బ్రార్థించిరపుడు :

1. ఖరి.

"ఓ దీనరక్షక ఓ కఱకంఠ
ఆదిదేవుఁడవు నీ వఖిలాధిపతివి
భల్లాణరాయని భక్తి కన్గొనఁగ
చల్లమాంబను వేశ్యఁ*జేసి తెప్పించి
కదిసినయెడ మోహకత్వంబు లేక
ముదమొప్ప సుతుఁడవై ముద్దుచూపితివి
చిఱుతొండ భక్తుని శిశువుకై పోయి
సిరియాళుఁ గూరగాఁ జేసి ప్రోచితివి
జాల రువ్వీన భక్తు*లెల్లర భూతి
రైలైన(?) [1]శరణులఁ *జేసి ప్రోచితివి
కుంటెనగాఁ బంపెఁ గొదలేక యొకఁడు
వింటఁగొట్టె నొకండు వెఱవక మిమ్ము
చంటి బలిచ్చెను సర్వజ్ఞుఁ డొకఁడు
[2]దంటించి రొకట..............
కన్నప్ప పాదసంగతి పూజనంబు
మన్నించి యెంగిలిమాంసంబు గొంటి
[3]వేలాది ప్రమథుల నేలనో యభవ
భూలోకమున జగత్పూజితంబైన
సిద్ధేశురూపుఁ బ్రసిద్ధి వహింపు
సిద్ధులు మునులును జేరి కొల్చెదరు
అది యెట్టిదనిన నో యభవ నీ కేము
విదితంబుగా విన్నవింతుము తెలియ
శ్రీశైల ముత్తరదేశంబునందు
ఖాసిల్లు గోదావ*రీ కృష్ణమధ్య
మున నుండు హైడింబముఖ్యా నాశ్రమము
అనుమకొండనఁగ పురాధిరాజంబు

1. శరణుల; 2. దంటించి రొకడు నటించె నొక; 3. ఎమల.

కనుఁగొన వేడుకగా నొప్పుచుండు
నచటికిఁ గ్రోశద్వయమగు దూరమున
నచటికి నీశాన్యమం దొప్పుచుండు
కోటలఁ గొమ్మలఁ గొమరైన పువ్వుఁ
దోఁటల బావులఁ దొలఁకెడు పూర్ణ
తర తటాకములచే ధనధాన్యమహిమ
(కరుల సంఘములును) దురగ సంఘములఁ
గదనోగ్రభటులు రంగద్గోపురములఁ
గనక కవాట సంఘాత గృహమ్ము
లనుపమ నవరత్నహారజాలములు
సుందరీమణులు భూసుర రాజ వైశ్య
బృందంబులును శూద్రబృందాదికములఁ
గలుగుచు సకల [1]సౌఖ్యమ్ములఁ దనరి
మలఁగుచు వర్ణాశ్రమంబులతోడఁ
గరమొప్పుచున్న [2]తద్గ్రామంబుచెంత
వెరవొప్ప నుండును [3]గిరిరాజ మొకఁడు
అందుల గర్గళాద్యాదిమశక్తు
లెందఱేఁ గల రాగిరీంద్రంబుచుట్టు
సిద్ధుల మునుముంద [4]శివుగుడిచెంత
నిద్ధమిద్ధంబని యిత్తురు కాయ
సిద్ధులు, నౌషధసిద్ధుల నొసగు
సిద్ధులు గల్గు ప్రసిద్ధ హన్మాద్రి
గిరిదక్షిణమునఁ [5]జెచ్చెర నొక్క వింత
సరసి తీరంబు వేమఱు చెప్పవచ్చు
నా మహాసరసికి నాగ్నేయదిశను
నా మహామహిమంబు లబ్జజుకైన

1. వైభవములఁ 2. తద్గ్రామణి; 3. గిరీంద్రంబు నొకడె; 4. శివుగుడు చంద్ద; 5. జెప్పఁగ.

వేమఱు వర్ణింప విశదంబు లగునె
కలిదోషముల రోసి గజిబిజిఁ బాసి
వెలియు లోనను జూచి విశ్వంబుఁ దెలిసి
ఫలములు తెగఁగోసి ప్రాజ్ఞత వెలసి
వెలయ బ్రహ్మజ్ఞాన విధులను దెలిసి
వెలయు దక్షిణకాశి వేదవారాశి
యలరు కైలాసాద్రి యగు హనుమాద్రి
సద్యజీవన్ముక్తి సచివులయుక్తి
హృద్య చిత్సుఖము [1]సంశ్రిత తపఃఫలము
యతులకు ముదము కామ్యార్థుల సుఖము
గతుల మొదల్పాతకము లాడ వదలు
తపసులపంట మో*క్షశ్రీల కుంట
ఉపమలతేవ వా*చాశుద్ధిత్రోవ
న్యాయంబుప్రోక యన్యాయంబు ఢాక
కాయంబు శుద్ధి [2]వాగంబుల బుద్ధి
సిద్ధుల కుబుసు ప్రసిద్ధుల సొగసు
వృద్ధుల జపము ప్రబుద్ధుల పదము
వ్యక్తజనులదండ *వేడ్కలకొండ
భక్తజనులకండ ప్రాపన్మకొండ
సిద్ధులు పూజింపఁ జెలఁగుచు నుండు"
మని వేడి పార్వతి నపుడు వీక్షించి
వినతులై ప్రమథులు వేడ్క నిట్లనిరి :
"వినుమంబ! నీకేము విన్నవించెదము.
మును దక్షకృత యాగ[3]మున నవమాన
మునునొంది కోపంబు మునుకొని నీవు
చని సర్వకుల గోత్ర సన్నుతి పాత్రుఁ

1. భాస్వర ; 2. చైతన్యంబు ; 3. మునునుదాపిన.

డని హిమవంతున కామేనకకును
జనియించి వారల సత్కృతుల్ గొనుచు
ననుదినం బభివృద్ధినంది పెంపొంది
యనుపమంబగు యౌవనాగమంబైన
సుమహిత (నిజతనూ) శోభాతిశయత
రమణుఁగా శివునిఁగోరఁగఁ దండ్రి యెరిగి
యీ కూఁతు శివునకే యిచ్చెద ననుచు
మేకొని తనవారి మిత్రబాంధవుల
కులగోత్రపతుల శ్రీ కుధర సుమేరు
మలయ మందర సేతు మహీధర క్రౌంచ
గంధమాదన నీల ఘనచక్రవాళ
బంధుర రోహణ పర్వత నిషధ
సురుచిరాస్తోదయ శుభసింహ కూర్మ
గరుడ వింధ్య మహీధ్ర కరిసింహ ఋష్య
భూమిభృన్మాల్యవద్భూధరముఖ్య
హేమకూటముల నింపెనయ రావించి
కామరూపంబులు కైకొని వారు
తమతమ విభవముల్ తనర వేంచేయ
హిమవంతుఁ డందఱ నెలమిఁ బూజించి
క్షేమంబులడిగి మచ్చిక ముద్దుకూఁతుఁ
గామాంతకునకును గడు నీయఁదలఁచు
తనపూన్కి తెల్పి నందఱు సమ్మతించి
యనుకూల వాక్యంబులాడి యందఱును
వరముహూర్తంబున వరునిఁ జూచుటకుఁ
గరమొప్ప వేడుకల్ గడలుకొనంగ
గురుశుక్రులాదిగాఁ గొందఱు మునులఁ
గలకంఠపాలికిఁ గడువేడ్కఁ బనుప

వారలు శకునముల్ వర్ణించుకొనుచుఁ
బేరైన తాంబూలపేటు లాదిగను
శుభకరముల(యందు) సురలు ధరించి
వైభవంబున రాఁగ వచ్చి తద్రజత
గిరిఁ జేరి ముందర గిరిశు కీవార్త
మురియుచు నారదుముఖమునఁ దెలిపి
యతని యంగీకృతి నటఁ బ్రవేశించి
మతిమీఱ శర్వుని మహిమముల్ వొగడి
సుమహితవిధము లీశున కెఱింగింప
నతఁడు సంతోషించి యానందలహరి
హితవొప్ప వారితో [1]నిష్టము తెలుప
తాంబూలము నొసఁగి తగ వరదక్షి
ణం బిచ్చియును తత్క్షణంబున మీరు
మావెంటనే రండు మంచి ముహూర్త
మీవేళ శకునంబు లెచ్చునప్పుడును
గనుఁగొని మనము లగ్నము నిశ్చయింత
మని తోడుకొని(పోయి) యా మార్గమందు
శుభనిమిత్తంబులు చూచుచు నేగి
రభసంబుతో గిరీంద్రము చేరఁబోయి
హిమవంతుతోడుత (నీ) క్ర(మ)మెల్లఁ
గ్రమమునఁ జెప్పెఁ దత్కౌతుకం బెఱిఁగి
నిన్ను దోడ్తేఁబుచ్చె నిపుణులైనట్టి
యన్నలినాక్షుల నంతిపురమున
కంత శ్రీ పార్వతి యెంతొ వేడుకలఁ
గాంత లెంతయు నంతఁ గైసేసి రెలమి
మేనకాదేవియు *ముద్దు కూఁతునకు

1. విష్టత.

సూన మంజరి (శుభ) సూచకమణుల
హారముల్ రత్నాల హారంబు దీర్చి
సరవిని సకల భూషణములు వెట్టి
బాలఁ గై సేసి రవ్వల ప్రాణసఖులు
నెలమిని ముందర నిరుపార్శ్వములను
జాఁగు బళాయని సఖులు కడంగ
బాగుగ ముత్యాల పాలకీ యెక్కి
సోగకన్నులఁ దోటి సుందరుల్ గొలిచి
వేగంబుగా ముందువెనుక నేతేర
పనిగొని వినయ సంభ్రమములు మనము
నన పెనఁగొనఁగ నా*యంభోరుహాక్షి
మునులఁ జూచియు ముద్దు తొనకెడు చూపు
లాననంబున దరహాసంబు నిగుడ
జగతి శృంగారరసంబెల్ల నజుఁడు
చిగురాకుఁబోణిఁగా జేసెనోనాఁగఁ
గోరిక లీరికల్ కొనగొని సాగఁ
బారంగ శివుమీది భక్తియుఁ గదుర
వాస(వ) వందిత వైభవం బలర
భాసుర ముత్యాల పాలకి డిగ్గి
మౌనీశ్వరులకు నమస్కృతి జేయ
మౌనులు తగు వంద*నంబులుచేయ
ముత్యాల గద్దెపై మునుకొని యపుడు
కాత్యాయనీ దేవిఁ గడు నలంకృతను
గావించియు శుభలక్షణములఁ జూచి
వావిరి [1]తర(?)సాధ్య వైభవంబులకుఁ
బ్రోవుగాఁబోలని పొగడుచుండంగ

1. అర్థము ?

సాముద్రికముశాస్త్ర సంగతులెల్ల
వేమరు వ్రేళ్లెన్ని విస్మితులగుచు
నా మహామునులంత హర్షంబుతోడ
సోమార్ధధరునకు సుదతి పార్వతికిఁ
జంద్ర తారాబల [1]సఖ్యంబు గలిపి
సాంద్ర మైశ్వర (నామ) సంవత్సరమున
వెరవొప్ప కార్తిక వెస శుద్ధ నవమి
పరమేశ్వరునకును బ్రాఁతియౌ సోమ
వారంబు రాత్రి ధ*నుర్లగ్నమునకు
గారవంబున నాల్గు గడియలలోన
నని మునులందఱు హర్షమింపొదవఁ
గనుఁగొని లగ్నని*శ్చయము గావించి
రంబకు నపుడు ముద్రారోహణంబు
తాంబూల తతులతోఁ దగ సమర్పించి
యంతఃపురంబున కెంతయు ననిపి
నంత(ట) హిమవంతుఁ డెంతో వేడుకలఁ
గాంత శ్రీ పార్వతీకళ్యాణమునకు
సంతసంబున సర్వజనులును గొలువ
కంతుసంహరుఁ జూడఁగలిగిన దనుచు
నెంతయు మునులకు నిలఁ జాగి మ్రొక్కి
మునుల వీడ్కొలిపెను ముదముతోడుతను
వెనుకొని కొంతదవ్వేఁగి ద్వారలను
ననుపుచు నెంతయు నానందమునను
కైలాసకుధరంబుకడ దిక్కుఁజూచి
వాలాయితంబుగ వర్ణించి మ్రొక్కి
నన్నుఁ బుణ్యునిఁజేయ నాగేంద్రధరుడు

1. శ్రేష్ఠంబు.

కన్నెఁ జేకొనునంచుఁ గడు సంభ్రమమున
[1]శ్రీ నీలగళుమీఁదఁ జిత్తంబు నిలిపి
*సన్నుతు లెంతయు సద్భక్తిఁ జేసి
తన మందిరమునకుఁ దగ నేగుదెంచె
ఘనమునులును దారు కైలాసమునకు
నరుగుచునుండంగ నంత నక్కడను
శుభసూచకంబులు చూచుచు నపుడు
వైభవంబులతోడ వారును బోయి
శ్రీ రజతాచల శిఖరంబుఁ జేరి
వారు నంజలిఁజేసి [2]వరుస నిట్లనిరి
జయసర్వలోకేశ ! శాశ్వతైశ్వర్య !
జయ భక్తఫలదాయ* శ్రీ గిరీశాయ
నిత్యం నమోస్తు తే నీలకంఠాయ
సత్యస్వరూపాయ సర్వేశ్వరాయ
[3]శివ ! మీదు నానతి శీతాద్రి కరిగి
సావధానత మేము శర్వాణిఁ జూడఁ
గందు నెందును లేని కళల సంపూర్ణ
చంద్రబింబము మీఱ సకల సౌభాగ్య
మంగళగుణముల మహితచారిత్ర
సంగతి భార్యగాఁ *దగు మీకు వినుఁడు
మోదంబుతో నని మునుకొని తాము
పోయివచ్చిన[4]తీరు భూతేశు కంత
వేయివిధంబుల వినిపించి రంత
కాంత శ్రీ పార్వతి కల్యాణమునకు
దేవేంద్రుఁ డాదిగా దిక్పాలవరుల
నా వేగ రమ్మని వెసఁ బిల్వనంప

1. శ్రీధరుమీఁది కోరిక లలర; 2. వారు; 3. దేవమీయానతి; 4. తెరకు.

వావిరిఁ దమతమ వాహనంబులతో
దేవతలెల్లరుఁ దెఱఁగొప్ప నపుడు
....
కొమరొప్పగాఁ బుణ్య కోమలుల్ తాము
శ్రీవిష్ణు బ్రహ్మలు చేరసేతెంచి
రా విష్టపమునుండి యాత్మేశుకడకు
గురుడు శుక్రుండును గొనగొని సప్త
వరఋషు(లెల్లరు వరుసతోడుతను)
....
మతిమీఱ నేతెంచి మక్కువలలర
గరుడ గంధర్వాది ఖచర కిన్నరులు
మెరవొప్ప రంభాది విమలాప్సరసలు
కడఁకతో వచ్చిరి కైలాసము(నకు)
....
ఇది మంచివేళని యీశ్వరు నపుడు
ముదమొప్ప వృషభేంద్రు*మీద నెక్కించి
నెమ్మి గురుండు హో*మాది సత్క్రతులు
సమ్మతి మంత్రాది సత్కృతుల్ సలుప
తమతమ వాహన (తతులపై నెక్కి
యమరులెల్లరుఁగూడి యరుదెంచుచుండ)
రంభాదు లానందరసమున నాడ
గంభీర గంధర్వగానముల్ చెలగ
పద్మావధూటియుఁ బౌలోమ్య మర్త్య
పద్మాననలు పెండ్లిపాటలు పాడ
....
...గాఁ బంపెనట హిమాద్రియును
దానును దనబంధు ధాత్రీధరముల

[1]జానొప్ప రావించి చయ్యన విశ్వ
కర్మను రావించి ఘనపట్టణంబు
నిర్మింపుమనిన మానిత నవరత్న
....
(దీపకన)క వజ్ర సోపాన దివ్య
గోపుర ప్రాసాద కుట్టిమంబులును
*నేర్పుతో రచియించె నేపు దీపింప
చెఱువులు బావులు శివమందిరములు
వఱలు వర్ణాశ్రమ.............
....
వెలయు నోషధిపురి విభవంబులకును
నిర్మించి నేర్పుగా నిజశక్తి విశ్వ
కర్మ తానంతట కరములు మొగిచి
శ్రీ విశ్వనాథునిఁ జేరంగఁ బోయి
వేవేల విధముల వినుతులు చేసి
"హిమశైల విభునికి నెదురేగ వలయు
సుమనస కోట్లతో సుముహూర్తమునకు"
అని విన్నవించిన నంబికాధవుఁడు
పనిగొని వృషభేంద్రుపై నెక్కె నపుడు
సకలదేవతలును సంభ్రమంబునను
*జోకతోఁ గొలువంగ శోభనోత్తమము
లాదరంబునను వాహనముల మీఁద
మోదంబుతో నెక్కి ముందర నడువ
హరియును బ్రహ్మయు నానందముగను
బరఁగఁ బార్శ్వంబులఁ బరమేశుఁ గొలిచి
రా నంతలో హిమ*వంతుండు తనరు

1. దానొప్ప.

*వెనుకబలంబులు వివిధ బంధువులు
హితులు మంత్రులు మహీపతులును దొరలు
నతులితగతితోడ నప్పుడు శివుని
పాదపద్మములకు భక్తితో మ్రొక్కి
మోదంబుతోడుత మొగిఁ దోడి తెచ్చి
పాదార్చనంబు సద్భక్తితోఁ జేసి
వేదఘోషములతో వినుతింప నపుడు
...దొగ్గడి పుణ్యులఁ బనుప
సన్నుతలీలను జననియు బంధు
సుదితులు దేవతా సుందరీమణులు
మొదలు నభ్యంగన ముఖ్యకృత్యములు
నడిపి వస్త్రవిభూషణములు మాల్యములు
కడు రమ్యముగ నలంకారంబుచేసి
మౌక్తికచ్ఛత్ర సమ్యక్ఛాయ ననుప
రక్తిచే వాద్యవిరావంబు లొలయ
వచ్చినఁ గడుగారవమున హిమాద్రి
గ్రుచ్చి కౌఁగిటఁ జేర్చి కూరిమి మీఱ
నిదె సుముహూర్తమం చెంతయు నియతి
మదిని సద్గురుఁడు శు*క్రాదులు దెలుప
తగు మునీంద్రులు "సావధాన" యనంగ
నగధరాదులు ప్రేమనగుచు ధ్యానింప
నెన్నిక శాస్త్రోక్తి నిందుజూటునకుఁ
గన్నెను దండ్రి పూ*నిక ధారవోసె
పెండ్లికి వచ్చిన పెద్దల కెల్లఁ
బెండ్లి కట్నంబులఁ బ్రియముతో నొసఁగి
యరణంబులిచ్చి 'మాయమ్మ ర'మ్మనుచుఁ
బొరిపొరి నొక కొన్ని బుద్ధులు నెప్పి

నిను శంకరునకుఁ బూనిక నప్పగించి
యనిపిన యది మొద లాత్మేశ్వరునకు
నల నర్ధనారీశుఁడను పేరు చెలఁగె
నెలమిఁ బాయకయుండు నిట్టి నీ విపుడు
పద్మాక్షి యను పేరు పాటించి నీవు
పద్మాక్షి యనఁగఁ దప్పక నుద్భవించి
సిద్ధేశు పడమటి శిఖరిపై నిలువు
మద్ధాత్రియం"దని యపుడు వేడుటయు.

పరమ సంతోషులై పార్వతీశ్వరులు
కరుణచేఁ బ్రమథులఁ గనుఁగొని "మీరు
నచట భక్త జనంబులై యుండుఁ డేము
నుచితాకృతుల నట్లయుండుదు" మనుచు
నప్పుడు సిద్ధేశుఁడయ్యె శంకరుఁడు
చెప్పి పార్వతి దాను సిద్ధేశు నెదుర
నుర్విలోపలఁ దాను నొప్పుఁగాకుప్ప
పార్వతి యెంతయుఁ బద్మాక్షి యయ్యె
ప్రమథవర్గంబులు భక్తులై రచట
నమరిన సిద్ధాశ్ర*మంబనఁ బరఁగి
సకల దిక్కులయందు సంసేవ్యమగుచు
నకలుష జనులకు నాశ్రయం బగుచు
నొక ముహూర్తంబున నుర్వికి దిగ్గి
సకల భక్త శ్రేణి సన్నుతింపఁగను
శ్రీహనుమాద్రి దక్షిణ దిశయందు
నూహ బెంపొంద న*చ్చటి సర స్థిర
వాసుఁడై విలసిల్లె వైభవం పలర
పార్వతియును దాను బరమహర్షమున

సర్వశక్తులు గొల్వ సంభ్రమంబునను
దుర్గాది దుండి వ*టు క్షేత్ర పాల
వర్గంబుతోడుత వైభవం బలర
సిద్ధాశ్రమంబున సిద్ధులు గొలువ
సిద్ధేశ్వరునకుఁ బశ్చిమ భాగమునను
వృద్ధసమ్మతముగ వేడుక లలర
నచట గోత్రంబునం దగ్రంబునందు
నచటను నిచటను నెచటను దాన
పద్మాక్షి యనఁగ సంపద్వైభవముల
సద్మంబులకు నెల్ల సకల భక్తులకు
నీ ప్సితార్థములు వేదేప్సితంబుగను
*వాత్సల్యమున నిచ్చు వరుస నెల్లపుడు
స్త్రీ పురుషులు పూజసేయుదు రెపుడు
విద్యార్థులకును దా విద్య లిచ్చినను
గద్యపద్యంబులఁ గాంక్షఁ జెప్పుదురు
మోక్షార్థులెల్లను మొగి పునశ్చరణ
లక్షలు నక్షర లక్షలుఁ జేసి
యక్షయ పదవుల నందుచుండుదురు
పుత్రార్థులగువారు పొసగఁ బూజించి
పుత్రులఁ బౌత్రులఁ [1]బొందనేరుతురు.

అని ప్రమథులు వేడ నా సదాశివుఁడు
భక్త హితార్థమై పరగంగ వచ్చి
వ్యక్త సిద్ధాశ్రమ* వీథులనుండె.

1. పొసగనేతురు.

ఆశ్వాసాంతము

ఇది సిద్ధశైవ పు*రాణేతిహాస
సదమల భక్త స*చ్చిత్త వికాస
సింధురాసురత్వక్కు చేలాంగసంగ
బంధుర సిద్ధేశ పాదాబ్జభృంగ
విదిత ప్రమథాఖిల విద్వజ్జనాళి
పదకమల సౌరభాస్వాదనానూన
మానసాంభోజాత మధుకరపాన
లీనాత్మ సముదిత నిత్యనిపుణుండు
కాసె మల్లనమంత్రి ఘనకుమారకుఁడు
వాసిగాఁ జెప్పె సర్వప్ప నాహ్వయుఁడు
సిద్ధ మాహాత్మ్యమన్ శ్రీకృతియందు
శ్రద్ధ ప్రథమ కథిత* సేవ్యంబునందు
వినిపింపఁ దొలుకాడు (వి)శ్రుత కావ్య
మునఁ బ్రథమాశ్వాస మొగినయ్యె నొకటి.

ప్రథమాశ్వాసము.

★

శ్రీ సిద్ధేశ్వరచరిత్రము

[కాకతీయరాజుల చరిత్ర - ప్రతాపచరిత్ర]

ద్వితీయాశ్వాసము

కథా మూలము

శ్రీమహాదేవునిఁ జిన్మయాత్మకుని
నా మహేశానుని నఖిల లోకేశు
శ్రీశుభ లింగంబు శ్రీ హన్మకొండ
పాశమోచను సిద్ధపతి మతిఁ దలఁచి
వేగంబ తన కనురాగంబుగాఁగ
నాగనాథుని యడ్గు*లకు మ్రొక్కి చాల
యతని యనుమతి నేకామ్రనాథుండు
మతిమీఱఁ జెప్పిన కత వచించెదను.

నుతపురాతన నీతి కతలకు మీఱి
కుతుక మొదవగ నామెతలుగ శ్రుతుల
[1]కవి బృందశ్రేణికి మతి కుదురగుచు
నుతికెక్కు నూతన కతలను గొన్ని
బ్రతుకుకై బ్రతిమాలి నుతులిచ్చి కవిత
మతములఁ జెఱచెడి మతకలు కతల (?)
నుతికెక్కలే రెట్టి మతులైనఁ గాని
పృథివిపతుల (పేర) *వరణించు వంశ
ప్రథితంబుగాఁ జెప్ప బాగొప్ప వినుచుఁ

1. కరి.

జెప్పితి రాజుల *చరితలు పూర్వ
మొప్పుగ రాజ్యముల్ మొగిచేసి చనిన
చొప్పు చెప్పెద జాడ తప్పక ప్రియము
లుప్పతిల్లఁ గుతుక మొప్పంగ వినుఁడి.

సిద్ధ క్షేత్రము

ఆ రీతి [2]సిద్ధులయందలి ప్రేమఁ
గూరి భూమందును మూరారి యుండెఁ
బ్రమథ గణంబులు భక్తులై రచట
సమరంగ నొక కొన్ని యుద్ధముల్ చనఁగ
శ్రీశైల ముత్తర దేశంబునందు
భాసురంబగు మధ్య భాగంబునకును
గృష్ణ గోదావరీ* కుంభిని మధ్య
[3]వేష్ణమై (?) భూమికి విశ్రాంతి నొప్పు
దండకారణ్యంబు తగమును నుండ
దండయై భూమికి మండనం బగుచు
నుండు హిడింబాశ్రమ*(ము)నకును దాని
దండ నీశాన్యాన నుండు హన్మాద్రి
కుధరంబు విలసిల్లఁ గులకుధర మన
పథ మార్గమున వచ్చి పాటించి సురలు
*కథలు చెప్పుచు నుంద్రు కాలహరణముగ
అందుఁ గిన్నర యక్ష లమరులు సిద్ధు
లుందు రెప్పుడు ముని బృందముతోడ
అప్పర్వతంబ పు*రంబుగా మధ్య
నొప్పు భాగంబున నొగి సిద్ధయోగి

2. సుద్దుల; 3. వేష్టనమని యర్థమేమో?

జనసేవ్యుఁడగుచును *సిద్ధేశుఁడుండుఁ
గనుగొనఁ బూర్వభాగంబునఁ దనరు
భద్రేశ్వరి యనంగ భయదంబుగాఁగ
కాద్రవేయసుతల్ప ఘనుఁడు గోపాల
మూర్తి దక్షిణ.........
..........కొనియుండు
నటఁ బశ్చిమమునను నమరులై దండి
చటుల భైరవమూర్తి *చేకొని కొలువ
బద్మాక్షియుండును బద్మాసనమున
సద్మంబుగఁ గుధరసద్మమందుండు
భాసిల్లు నుత్తర భాగంబునందుఁ
జేస్కి నిషాదరు*ద్రేశ్వరియుండు
గర్గళ దేవుండుగా నాదిగాఁగ
వర్గంబులై దేవవాసముల్ పెక్కు
దుర్గశక్తులు గల దుర్గంబు చుట్టు
వర్గంబులై పెక్కు వసతులు దేవ
భూదేవ వాసముల్ పొలుపుగ నుండు
నాదైన హనుమాద్రి నాదరువుఁ జేసి
*[1]యరుక దేవరాజు యను కిరాతకుఁడు
*సరకుగొన దేవరాజు సరిగాఁడటంచు
శ్రీశైలమలవాస దేశికోత్తముఁడు
శూరుఁడు, మారుఁడు, శుద్ధగంభీర
సారుఁడు, విపిన సంచారుఁడై వచ్చి
తన చారులును దానుఁ దగ హనుమాద్రి
*సానుదేశంబుల సంచరింపుచును
గిరియ తన కాధార*ముగఁ జేరి యచట

1. యరుక, యెరుక అను రెండు రూపములు వాడఁబడినవి.

*సురుచిర స్థలములు చూచి వెఱఁగంది
సిద్ధ జాగ్ర(త్) స్థలసీమని తెలిసి
సిద్ధేశుఁ [2]గొలుచుచు సేవింపుచుండె.

ఆతనికి కొండఁడు ననుమఁడు నాఁగ
నుతిమీర గర్గశే*యుండునునంగ
నూటయెన్బదియాఱు నొగి వత్సరములు
పాటించి యేలిరి బాగుగాఁ బృథ్వి
నంతట నొక కొన్ని హాయనంబులకు
నంత పద్మాక్షి వ*ర ప్రసాదమున
కాకితరాజులు ఘనవై భవమున
నేకశిలనగర మేపారఁ గట్టి
రటమీదఁ బెక్కు సాహసములుచేసి
*కోటలు పెట్టించి ఘోరసంగ్రామ
*పాటవంబునఁ జెలఁగి పాలించి రవని
నేటించి వారల మేటికీర్తులను
నూటయిర్వదియైదు నొప్పగు కథలు
శ్రీ మత్ప్రతాపుని* చరితంబు కథల
నేమంబులగు నను*క్రమణికఁ దెలియ
వేమరు ద్విపదల విస్తరించెదను
నేమమున వినుఁడు చిత్తంబు లలర.

చంద్రవంశ వృత్తాంతము

శ్రీమహావిష్ణుని సితపద్మనాభి
ధామంబుగాఁ జూచి ధాత జనించె

2. గొలిచేటి.

ఆ మహా నలువకు నత్రి జనించె
నీకమై యత్రిసు నేత్రంబులందు
రాకా సుధాకర రాజు దాఁబుట్టె
జోకగా శివు జటాజూటంబు తనకు
వీఁక నునికి స్థాన వేదిగా నుండె
నంత సుధాకరు నమరులు చూచి
వింతగా నెలనెల వేడ భత్యములు
సంతసంబున నెడద తనరార నిచ్చెఁ
దన రాజసంబు దాఁ దనకు శోభిల్లఁ
గనుఁగొన నతనికిఁ [1]గలిగె బుధుండు
అతఁడు గ్రహంబుల కనుగుణుండగుచు
గతిమీఱి నక్షత్రగతి నుండునంత
పురురవుండనియెడి భూపాలవరుఁడు
కరమొప్ప బుధునికిఁ గడు జనియించె
సుతుఁడయ్యెఁ దా స్వర్గగతులఁ బాలించె
నతని యన్వయమున నమరసముండు
నుతికెక్క భరతుండు కత లుద్ధరింప
గతులకు భారతకతలన నీతి
కతమున నభివృద్ధిఁ గాంచెఁ దా భువిని
నంత నా సంతతి కధికవిఖ్యాతి
కాంతులు, కీర్తి దిగంతులు, సత్య
వంతులు, సాహసవంతులు, శౌర్య
వంతులు, వర గాత్రవంతులు, హరికిఁ
బ్రాణులు, విజిత గీర్వాణులు, నార్త
ప్రాణులు, నిఖిల సంత్రాణులనంగ
చండ పరాక్రముల్ మండలాధిపులు

1. గా బుద్ధు పుట్టె

పాండవేయులు పంచపాండవులనఁగ
ధర్మ భీమార్జునుల్ ధర్మసంవిదులు
కర్మక్షయులు వారి గాదిలికవలు
వారలు చేసిన వరధర్మవితతి
నేరీతిఁ జెప్పంగ నేర్తు వాటిల్లు
రాజసూయ మహాధ్వరంబులు పెక్కు
వాజపేయంబులు, వర దేవఋషుల
పితరుల నెంతయుఁ బ్రీతులఁ జేసి
సతతంబు ధర్మంబు సాగించి రట్టి
పేరులలోనఁ గి*రీటి తా మేటి
శూరుఁడై మారారిఁ బోరిలో గెలిచె
వాసుదేవుని సూతు వాసిగాఁజేసి
కన్నులవాని...............
జేసి కౌరవులను శిక్షించి గెలిచె
నది యేమి చెప్పను నా ధనంజయున
కది భూషణంబె సాహస పరాక్రమము
నతనికి నభిమన్యుఁ డరుదారఁ బుట్టె
నతఁడు తండ్రిని మీఱె నటఁ బ్రతాపమున
*నతనికి పరీక్షిత్తుఁ డమరంగఁ బుట్టి
సతతంబు ధర్మంబు సాగించి మించె
శ్రీరామచంద్రునిఁ జెలఁగుచు మీఱె
కేరుచుఁ గృతయుగ క్రియ కెక్కుడయ్యె
ధర్మంబు నాల్గు పాదంబుల నడపె
కర్మంబు లన్నియుఁ గడకుఁబోనూకె
అమ్మహాత్మునకును నతిసంతసముగ
సమ్మతి [1]జనమేజ*యుఁడు సుతుఁడయ్యె

1. జనమేజయవుడు.

అతఁడు తండ్రికిఁ బగ నమరంగ దీర్చు
కై తక్షకాదుల కతి వినాశముగ
సర్పయాగమ్మును నేర్పొప్పఁ జేసె
నతనికి సుతుఁడయ్యె నా శతానీకుఁ
డతనికి క్షేమకుఁడన జనియించె
నాతఁడు తన రాజ్యమంతయు మూఁడు
జతలుగాఁ జేసియు నరినొకపాలు
భూసురాలికి నిచ్చి పూనెఁ దా నొకటి
వెన తీవ కుసుతమ వేలంబులకును (?)
వసమీఱఁగను ధర్మ ఫలదంబునకును (?)
చేసి చిక్కిన పాలు చెలఁగి భండరువుఁ
బోసి వదాన్యత బుధులకు నిచ్చె
చూసిన రాధేయు సొబగుదనర్చె
*నా క్షేమకునకు దయమందె జయార్కుఁ
డక్షీణ కీర్తి ప్రతాప సోమేంద్రుఁ
డను వార లిద్దఱు నగ్రమహిషికి
*జనియించిరం దగ్రజనపతికి విష్ణు
*వర్ధను, తమ్ముండు వరసోమనృపేంద్రు
కుత్తుంగభుజుఁడు రణోత్తుంగభుజుఁడు
అత్తరి దాయాదు లవని భాగముకు
పొత్తుగూడ దటంచుఁ బోయి గోదావ
రుత్తరించి........................
రాజుల గెలిచి తా రాజరాజగుచు
భోజుఁడై నన్నూరు పురదుర్గములను
సాధించి యెనిమిది సంఖ్య రాజ్యములు
బోధించి ప్రజలు దా భువి మేలనంగఁ
బాలించెఁ దనపేరఁ బద్యగద్యములఁ

దూలించె విమతులఁ *గడు శక్తినట్లు
*నతని యగ్రమహిషియం దుదయించె
సతత దయారస సచ్చరితుండు
నందుండు జనుల కానందంబుగాఁగ
నందనందనుఁబోలె సౌందర్యమునను
నతని చరిత్రంబు నలకార్తవీర్య
పతి చరిత్రంబులు పాటిల్లునట్లు
అందు సం(గ్రహమైన) చందంబుగాఁగ
విందుగాఁ జెవులకు వినిపింతు వినుఁడు
నందగిరి యనియెడి చందంబు గలుగఁ
బొందుగాఁ బురమొండు పొసఁగ నిర్మించె
అందు వర్ణాశ్రమమందు నగ్రజుల
నందుండు చండవర్మనువాఁడు నాతఁ
డతనికి సహచరుఁ డతులతేజుండు
మతిమీఱ సూరయా*దిత్యుఁ డనంగ
కవగూడి ప్రాధాన్య గతి దెలుపంగ
సవరగా నతనికి సద్గతుల్ దెలుపు
గురువుగానుండును గోవిదవరుఁడు
*శారదానందుఁ డాచార్య విధేయుఁ
డా రాజవరునకు (నముఁగైనభార్య)
సారగుణాచార సన్మార్గచరిత
భానుమతీదేవి పద్మినీదేవి
గా నందుఁడుండును ఘన పరాక్రముఁడు
*గనుక లంబోదరుడు ఘనరాజవరుఁడు
*ప్రాణసఖుండుగా భుజబలశౌర్యుఁ
డీల సులభుఁడు రాజు నెసఁగుచుఁ బనులు
సలుపుచు నుద్దండ సచివనాయకుడు

వారికిఁ దన రాజ్యభారంబు చుట్టి
బోరున శ్రీ నగంబునకుఁ దాఁ బోయి
లింగంబు మల్లికా*ర్జును భ్రమరాంబ
సాంగంబుగాఁ గొల్చి చనిచని యచట
సిద్ధోపదేశంబుచే నొక్క బిలము
వృద్ధతఁ జొచ్చెఁ బ్రబుద్ధతమీఱ
నందొక్క యోగి తా నాతని శౌర్య
కందువ ధైర్యంబు గని మెచ్చి యిచ్చె
బాగుగా ఖడ్గ ఖే*టకములు దగిన
యోగ వాగములు(ను) వేగంబ కొనుచు
సాగ జనార్దనస్వామి తాఁ జూచి
పోఁగాదు నిలుమని పోనీక నిలిపి
మాయా నృసింహ స్వ*రూపంబుఁ దాల్చి
కోయని యార్భటి గుహవాత నిలువ
నావంత చెదరక యా చెంతనున్న
నా వింతలకు మెచ్చి యా జనార్దనుఁడు
వానిఁ జేరఁగఁబిల్చి వరశస్త్ర సమితిఁ
బూనిక నీయఁగాఁ బోక తా మగిడి
యబ్బిలము వెడలి యటఁ జనుదెంచి
యుబ్బుచుఁ గాంచిపు*రంబున కరిగి
చోళేంద్రు కూఁతు సు*నందనుదాని
హాశిఁబాణిగ్రహణ మక్కడఁ జేసి
యటఁ జని సేతువు కరిగి రామేశుఁ
బాటించి తా ధనుష్కోటిలో మునిఁగి
వాటంబుగాఁ దనచోటికి వచ్చి
మేటి సేనలలోడ మేదినీవిభుఁడు

*నందగిరిపురి నానందముగ నేలె
నందుండు సంక్రందనాదుల మీఱె

సోమదేవరాజు వృత్తాంతము

అతనికి విజయపా*లుఁడు జనియించె
నతనికి రాజ్యాంత*రమ్ములు చనఁగఁ
దద్వంశపారంప*రాభివృద్ధిగను
విద్వద్గరిష్ఠుఁడు విఖ్యాతుఁ డనఁగ
సోమదేవరరాజు శోభిత యశుఁడు
రామ పరాక్రమ భీమ సత్కృతుఁడు
నతఁడు కందారంబునకు రాజుగాఁగ
మతిమీఱఁ బాలించె *వైభవమలర
దేవభూదేవ పూ*జలు నిరంతరము
సావకాశతఁజేయు సత్యసంధుండు
ఉభయ గోదావరి నుండు సద్ద్విజుల
కభయంబుగా నిచ్చె నగ్రహారములు
పదిహేనువేల న*న్నూరు గ్రామములు
సదమలంబుగ నిచ్చి సమకూర్చె ఫలము
వ్రతములు దేవోత్సవములును సలుపు
చతిముదంబున రాజ్య మప్పుడేలఁగను
ఆ సోమదేవ [1]రాజావులు నవని
ఘూసంబుకొఱకుఁ బ్రవాసతఁ దిరుగు
మూఁడువేలును నూఱు మొనకొని మంద
లాజాడమేయుచు నట మంత్రకూట
మాది భద్రాచల మటఁ దుదగాఁగ

1. రాజు వియువులవని.

నాదిక్కు గోదావ*రీ తీరములను
మందలు వేయించి మందల మీఁద
కొంద అధికారులు గొనకొనియుండఁ

గటకవల్లభువారు ఘనచారు లపుడు
నటఁజని రాజుకు (నంతయుఁ) జెప్ప
సేనాసమేతుఁడై చెలఁగుచు నెట్టి
కోనవెళ్ళఁగఁ దోలు కొంచును వచ్చె
నంత నక్కడనున్న యధికార బలము
నంతంతబలముతో నార్చుచు వచ్చి
కొందఱ నొప్పించి ఘోరభాణముల
చిందరవందర చేసినవారు
పరశు తోమర పట్టి *సాదులతోడ
వరశస్త్రసామగ్రి వైభవయుతుల
దళమెక్కుడయ్యును దళముల నిలుపఁ
గళవళంబునఁ జాల కళవళ పడుచు
హతశేషులందఱు నప్పుడే తెంచి
కతలుగాఁ జెప్పిరి [1]కందారపతికి
చెప్పిన నా రాజు చిడిముడిపడుచు
నొప్పని మనమున నొగి నాగ్రహించి
కరి ఘటల్ హయములు కాల్బలమ్ములును
నరిముని(మును) నరనాయకుల్ నడువఁ
గటకంబుపై దాడి నటఁ జని విడిసెఁ
తటుకునఁ గోటకు తగు ముట్టడంబు
కటకంబు చుట్టు రా గట్టుగాఁ బెట్టి
సర్వసేనలు దాను సరకు సేయకను

1. కందారమునను.

ఉర్వీశ్వరుఁడు యుద్ధ మొక యాఱు నెలలు
పోరె నుర్విని౯ గాలుపోలిక లమర
వెఱపోయి సేనలు వెఱచి బల్లహుని
మఱుఁగు చొచ్చిన వాఁడు మసల కేతెంచి
*సోమదేవుని మీఁద సునిశిత బాణ
స్తోమముల్ వఱపిన సొగసి సేనలును
వేమరు యుద్ధంబు విసువక సేయ
కామముల్ చెడి తమ నేమముల్ విడిచి
కూలిరి రౌతులు రాలిరి భటులు
సోలిడ్రాలెను జన స్తోమముల్ తోడ
నీ లీల మడిసిన నిట సోమదేవుఁ
డా లీల విఱిగి కందారంబు చేరె.

మగుడంగ సేనల* నేల యీనంగ
దిగుచుకో వచ్చియుఁ దెగి యైదు నెలలు
కసిమసఁగి బలము విసువక తగిలి
పసమాల్చి గెల్చిన బల్లహుఁ డపుడు
విసువక యుద్ధంబు వెఱపడఁ జేయ
*విసిగి సోమదేవ విభుఁడు నేతెంచి
ఘోర యుద్ధంబును ఘోరతఁ జేయఁ
బాఱి బల్లహు సేన పోరంగలేక
సారంబు చెడి శక్తి సారంబు లేక
వైరంబు వెడలి భా*సురములు దఱిఁగి
కూరి తావగలను జేరిరి పురము
బీరంబు వెడలియు బెలుకురి సేన
తూఱి కటకమునఁ దారుపాఱుటయు
నా రీతి నెనిమిది మాఱు లీ రీతి

పోర బల్లహుఁ డప్డు పురము వెల్వడియుఁ
గదనంబునకుఁ జాల కాలు ద్రవ్వుచును
మదిని బల్లహుఁ [1]డంత మదియించి వచ్చి
సదమదంబుగ భట సముదయంబులను
మదమేనుఁగులఁ జావ మర్దించి త్రొక్కఁ
జిదచిదలై భూమిఁ జెదరు శోణితము
పెదపెదలై యెడ లదవద వడఁక
*విఱిగి సోమదేవ విభుడు పఱతెంచి
గరిమ దరగ వచ్చి కందారమునకు
సరివారలందఱఁ బరివారములను
బురి విసర్జించెను నరవరుఁ డవుడు
హితుల మంత్రులఁ బురోహితులను నీతి
మతులను సామంత పతులను నాత్మ
హితులను దనకూర్చు పతులను బిలచి
యతులిత గతి వెత నప్పు డిట్లనియె :
"పోరితి బల్లహుఁ బోర లోఁగొనఁగ
నేరీతిగాఁ జేతు నారీతి మిమ్ముఁ
గోరితి నడుగను మానితి జగడ
మీలాగు మాలాగు బాగుగా దింకఁ
జాలు చెప్పుఁడు మాకు మేలుగా నొకటి"
అని యడ్గ నప్పుడు నా సోమదేవు
కని రొక్క మాటుగా *నా పురజనులు
వస్తువాహనముల వరబలంబులఁ బ్ర
శస్తుండు ప్రబల దై*వికశక్తులందు
నట్టి యా వీరుని నెట్టనఁ గెలువ
గట్టిగా దేవ వ*రంబు కార్యంబు

1. ఁడు నున్నత తిష్టపిండా.

పట్టి గెల్వఁగరాదు ప్రాభవంబునను
నట్టి పుత్త్రుఁడు గల్గునట్టి మార్గములు
పట్టఁగావలె బుధ బ్రాహ్మలవలన
మట్టుగ విని చాల గుట్టుతోడుతను
పట్టవలె వ్రతము పట్టు'' మని యన
నెట్టన రాజు దా గట్టిమాటనుచు
నారాజు వేగమే యట ద్విజవరుల
గారాముగాఁ బిల్చి కడు భక్తి మ్రొక్కి
"నాకు పుత్త్రుఁడు గల్గు నవ్య సత్క్రతువు
చేకురఁ జెప్పరే *శ్రుత్యుక్తముగను"
ఆ మాటలకు బ్రాహ్మ లతి సంతసిల్లి
వేమఱుజేసిరి విన్నపంబులను
పుత్త్రకామేష్టి యన్ పుణ్యసత్క్రతువు
ఋత్విక్కులను బిల్చి *రూఢిగాఁ జేయ
పుత్త్రకుఁ డుదయించు భూరిసత్త్వుండు
*పౌత్త్రుఁడు జనియింప శాత్త్రవ జయము
నగు" నని చెప్పిన నంత భూవిభుఁడు
తగువారి హోతలఁ దగఁ బిలిపించి
హోమంబు చేయంగ నుద్యుక్తుఁ డగుచు
సామవేదులఁ బిల్చి సభల రావించి
వారి నెదుర్కొని వారి పాదముల
కొఱగి సాగిలఁ బడి కొండొక సేపు
లేవక దీనతఁ బ్రోవుఁ డటంచు
సావకాశతఁ బల్క సద్విప్రవరులు
లేనెత్తి యభయంబు లెస్సగా నిచ్చి
[1]సానుమతి హోమసంస్కారాది విధుల

1. నాసామతి.

సోమదేవరరాజు సోమయాజిగను
సోమదేవునిదేవి సోమిదేవిగను
దీక్షితుఁగాఁజేసి దివ్యమంత్రముల
దాక్షిణ్యముగఁ జేయ దగ హవనమున
దక్షిణార్చులతోడఁ దగ నగ్ని వెలుఁగ
సాక్షిసూచకముగ సభికులు సూచి
"సుకుమారుఁ డుదయించు సుమి మీ" కటంచుఁ
బ్రకటితంబుగ నొప్పఁ బలికి రందఱును
నాహవనం బంత నటఁ బూర్ణమైన
నా[1]హవాగ్నులలోన నా హవిర్భాగ
శేషంబు మంత్రవిశేషంబు గాఁగ
సిరియాలదేవికి సేవింపఁజేసి
[2]రార్య పురోహితు లాశీర్వదించి
*రంత సోమదేవుఁ డార్యులందఱకు
సంతసంబున బ్రహ్మ సభలకు నెల్ల
వింతవస్త్రమ్ములు వివిధ భూషణము
లంతంతఁ గానుక లందిచ్చునంతఁ
గైకొని నిజనివా*సములకు నరుగ
మైకొని తమయిండ్ల మరువకయుండ్రి.

*సోమదేవరాజు సుదతికి గర్భ
నేమంబునకు గర్భ [3]సీమంతక్రియలు
నేమఁబు మీఱంగఁ బ్రేమమునఁ జేసి
*కామంబు మీఱ నభిరామమున నుండె.

అక్కడఁ గటక బ*ల్లహుఁ డది యెఱిఁగి
వెక్కసంబుగ నావ మెక్కినరీతిఁ

1. అహభాగ్నులలోన; 2. కార్య; 3. సీమాది.

జక్కన రాయబా*రులచేత నెఱిఁగి
పొక్కుచుఁ గినుకచే స్రుక్కుచుఁ జాల
చక్కన లాహిరిఁ జొక్కినరీతి
అక్కటా ! యిది కృత్యమని విప్రవరుల
కెక్కుడి సామర్థ్య మెక్కుడి బలిమి
చక్కఁబెట్టకయున్నఁ జక్కిగాదనుచుఁ
దన బంధువరులను దన బుధవరులఁ
*దన యమాత్యుల దొరలఁ దాఁ దాను రావించి
కార్యమూహించి యవార్యత నతని
భార్యతోఁ గూడంగఁ బట్టి తేవలయు
*లేదేని సోమదేవు లేమను నతని
గాదని చెప్పక కార్యంబుగాదు
గా" యని దండయా*త్రకు గల్గునట్టి
సాయంబుగా జేసుపాయంబు మీఱఁ
గాయంబు మీఁద నపాయంబు దలఁచి
సాయంబుగను దళ*స్తోమంబు గూర్చి
పాతాళ కుహర సంభూతాలు నడలి
భీతిల్లఁ బ్రస్థానభేరి వేయించి
*కదలె గజ ఘటలతోఁ గటకవల్లభుఁడు
చెదరక నడచేటి సంఖ్య యెట్లనిన :

అష్ట సహస్రంబులగు గజంబులును
ఇష్ట హయంబులు నిరునాఱువేలు
స్పష్ట హుంకృతులతోఁ జను పదాతులును
*పుష్ట ద్వాదశ సహస్రములు పొంది నడువఁ
జనిచని కందార సామీప్యమునను
మునుకొని వేలంబు మోగి విడ్చినపుడు

అంత నీ వృత్తాంతమంతయు వినియు
సంతాపచిత్తుఁడై చని సోమదేవ
రాజు దానెంతయు రభసంబు మీఱ
నాజికి నందఱ నటఁగూర్చి తగిన
వాజుల గజముల వడిఁ గయిసేసి
భటులను బిలువను బడవాళ్లఁ బనిచి
చటులత సమరంబు*సేయు వేడుకల
భటఘటార్భటుల భూభాగంబు వగులఁ
బటిమతో వెడలెను భండనంబునకు
నంత బల్లహు బలము లవని గంపింప
వంతఁ బొందగ శత్రు వరబలంబులను
గొందఱ నిర్జించి కొందఱ నొంచి
చిందరవందరచేసి నొప్పింప
నందంద బలముతో నార్చుచుఁ గవిసి
కందారమునఁ బేరు గల దొరల్ రాజు
ముందఱఁ బోనీక మునుకొని నిలిచి
అందంబులగుఁ బత్తి సాయుధావలుల
మ్రందించి రాజు కానంద మొందింప
నందితుఁడై వంది బృందముల్ పొగడఁ
గందార రాజుకుఁ గలిగెఁ గయ్యంబు
సోమదేవర రాజు సునిశితాస్త్రముల
వామ దక్షిణ పొదుల్ వరుసగాఁ గట్టి
ధను వెక్కువెట్టి యుద్దండ కోపమున
వెనుకొని శస్త్రాస్త్ర వితతిఁ గప్పుటయుఁ
గొందఱు వెఱచిరి కొందఱు పాఱఁ
గొందఱు గొందుల కుఱికిరి నొఱలి
కూలెడి భటులును రాలెడి తలలు

ఘాలుమేలై పోవు గజ సముదయము
పాలుమాలియు భీతిఁ బాఱు రాహుత్తులు
నీ లీల నాక్రియాలోలుఁడై సోమ
దేవరా జప్పుడు దివ్యార్ధచంద్ర
దేవాశుగములచే ధృతిఁదూల్చి బలముఁ
గాలూన నీకున్నఁ గటకుండు కినిసి
మేలుమేలని చాల మెచ్చి తా నెదిరి
గజఘటతోడుతఁ గడుఁ జుట్టుముట్టి
గజిబిజిగాఁ ద్రొక్కి కలచె నేనుఁగుల
చే నొచ్చి రాజు దాఁ జిడిముడిఁ బడచు
మానుగాఁ జెయ్యూచి మానియున్నెడను
మాసద్వయంబును మానక యుద్ధ
మాసతోఁ జేసిన నా గజయుద్ధ
మందు నంకుశహతి నవనిపై రాజ
చందురుఁ డస్తాద్రిఁ* జేరిన లీల
వ్రాలిన యపుడు దుర్వార పరాక్ర
మా లీల సామంతులటఁ బోక నిలిచి
యందు భూపతిలేని పందకయ్యంబు
చందమని యనక సాధింతమనుచు
ననుచుఁ బంతములు దరాడుచు వాని
వెనుకొని యుద్ధంబు వెసఁ జేసి రొక్క
*మాసంబు తమ బ్రతుకుకోసంబు గ్రాస
వేసముల్ లేకనె వీర సద్భటులు
ఐదువేలకు మీఁద నట గజంబులను
కైదువుల్ గైకొన్న ఘనపదాతులను
మూఁడు వేలనుజంపి మొనవిల్చి రాజు
పాడి విచారించి పరికించి భూమి

పాలుదేవికి గర్భపదమున సుతుఁడు
నే లీలఁ గలుగును నిది సిద్ధమనుచు
నుండగ నంతలో నొగి రాజుదేవి
యుండదని తలఁపుచుండు నాలోన
నంతః పురంబున కా రాజువార్త
రంతుగాఁ జెప్పిన రాజుదేవులును
సంతాపమును బొంది చాల దుఃఖించి
కాంతాశిరోమణి కన్నీరు నించి
"హోరాజవర్య ! మహోరాజతేజ !
హోరాజపూజిత ! యసమాన ధీర !"
యని విలపించుచు నా ప్రొద్దె విప్ర
జనముల నూట యి*ర్వది సంఖ్య లమర
వారికి వస్తువాహనములు గట్టి
వారల తోడుత వైభవం బెడల
గర్భంబులో నున్న నర్భకుఁ గావ
దుర్భరంబని చాల దుఃఖించి పురము
నార్భటంబులు మాని యన్మకొండకును
గర్భభారంబునఁ గదలి పోవుటయు

మాధవశర్మ సిరియాలదేవిని రక్షించుట

*నప్పురం బేలెడు నాయెఱుకు దేవుఁ
డప్పుడు నిక్కడ నొప్పఁగాదనుచుఁ
జెప్పిపంపిన నప్డు సిరియాలదేవి
"అప్పరో ! శరణార్థి నగురాజపత్ని
నగు నన్ను పేక్షింప నాయమె" యనుచు
తగు జనంబులతోడఁ దగ రహస్యముగ

బ్రాహ్మణోత్తము వేదపాఠకు శ్రుతుల
బ్రహ్మఁ గీడ్వఱచేటి పావను సుజను
మాధవ శర్మను మహిత యశుండు
బోధాగ్రగణ్యుండు బుధుల కెల్లరకు
నతని పాలికి నేఁగి యతని పాదముల
కతి భక్తిదండ ప్ర*ణామంబు చేసి
"యార్తను కందార కర్తకు సతిని
కీర్తి రక్షించుట మూర్తి మీ" కనిన
నార్యులు లోకోపకార్యులు నార్య
వర్యులు పదవాక్య శౌర్యులు మీరు
ధైర్యులు సత్కృపావర్యులు విహిత
కర్మ్మలు షట్కర్మ వర్మ్మలు నిత్య
ధర్మ్మలు దాక్షిణ్య దమశమ మహిత
శర్మ్మలు మాధవ శర్మ్మలు నపుడు
వీక్షించి గర్భిణి నీక్షించి 'దేవి !
నీ క్షేమమంతయు నెఱిఁగితి' ననుచుఁ
బడియు సాగిలఁబడ్డ పణఁతి లేనెత్తి
కడు దయారసదృష్టి గడలుకొనంగ
మృడుఁడు సిద్ధేశుఁడు ముదిత నీకిచ్చుఁ
గడువడి శుభములు నుడుగ కెప్పుడును
నుడుగుము దుఃఖంబు విడువుము నిడుమ
*కడు రహస్యము నుండు జడనుపడ కనిన
సభవారలందఱు సనుదెంచి సతికి
నభయమిచ్చిరి మాధవాగ్రణితోడ
నొక్కకుత్తుక గాఁగ* మీరును మేము
చక్కనుండిన మాట లెక్కలే మనకు

[1]వారిజాక్షుల యెడ వైవాహమందుఁ
గోరి భీతుల ప్రాణిఁ గొనువేళ విత్త
భంగమప్పుడు గోవుఁ బట్టిన యపుడు
నంగీకృతముగాదె భంగవచనము
బొంకు దోషంబులు పొందంగలేవు
శంకలేకను భయా*తురఁ జేతఁబట్టు
మనుచు శంకరభట్టు నా భైరవేంద్రు
ఘనసింహ పరవాది కామదేవుండు
విదితాష్టభాషాకవిత్వ ప్రవీణ
సదయుండు గోపాల సామవేదులును
వీరాదిగాఁగల విప్రపుంగవులు
వీరలు చెప్పంగ విని సిరియాల
దేవి నుంచెను తన దేవి సంగతిని
నేవగింపక సభలెల్లను బొగడ
అంతఁ గందారంబునందు సా(మం)తు
లెంతయు దుఃఖించి లేటమొగముల
సాటిగాఁ బోరంగ వాటంబులేక
మేటి దొరల్ రాణఁ గూటువలగుచు
దుఃఖించి తమరాజు లెక్కించి (?) దేవ
చక్కి నెక్కుడఁ బోయి చనియెద మనుచు
హాహాకారములతో నట పురి వెడలి
[2]సాహస్యంబుల రాజసదనంబు విడిచి
కోటలు విడిచి కవాటముల్ దెఱచి
నేతైన భూముల పాటవం బెడలి
నాఁటిరాతిరి పాటి* రటవులు దూఱి
సాటి సూటులు లేక బోటులతోడ.

1. పోతన భాగవతపద్యము దీనికి మూలము కావచ్చును; 2. సాంహాయబులం.

అంతట బల్లహుఁ డతిసంతసమునఁ
బంతంబు మీఱ నా పట్టణవాసు
లంతయుఁ బోవుట నట దయమాలి
కందారమునఁ జొచ్చి కాల్చి యిల్లిల్లు
సందుసందు వెదకి సకలంబు చూచి
కోటలు ద్రవ్వి కవాటముల్ విఱిచి
మేటి యంతఃపురిచోటులు వెదకి
మేడల విహరించు పోడుముల్ చూచి
యాడలేకున్నంత నవి యెల్ల వెదకి
గూడెగాండ్లందఱఁ గూడి యా దేవి
జాడలు పో బండ్లజాడలు నడుగ
జాడ లనుమకొండ జాడలాదేవి
జాడ లెల్లెడలను గూడంగవేసి
చెప్పిరి బల్లహు కొప్పుగా నపుడు
గప్పుచుప్పును లేద చెప్పనిజాడ
దేవరా నీ వరాల్మెర యిచ్చినను
పోవరా(ని)ది దూర పోకళ్ళు మాకు
నని చెప్పినంతలో నా బల్లహుండు
చని యన్మకొండపై సకల సేనలును
దానును తన మంత్రి*సహితంబుగాఁగ
*వెనుకొని వేలంబు విడిచి తత్పురము
ముట్టడంబుగఁ జేయ మునుపె యా రాజు
గట్టిగాఁ గోటకుఁ గాఁపు వెట్టించి
యెఱుక దేవరరాజు సరకు సేయకను
నురు గజాశ్వములను నుత్తమ భటుల
సవరణ సేయించి సకల సేనలతో
*నావలీవలఁ గోట కలగంబు దిరుగఁ

దగువారినుంచియుఁ దాను బంధు
లగువారిఁ గూర్చుక తగు విచారములు
సిరియాలదేవికై చేసిన కృత్య
"మఱిముఱి బల్లహుఁ డక్కడనుండి
యిక్కడి కేతెంచు టిదియెల్ల మీరు
చక్కంగ వింటిరె ? నిక్కంబుగాఁగ
బలవద్విరోధంబు భావ్యంబు మాకు
నలవడ" దన్నను "నార్తురా లీయఁ
బ్రత్యక్ష నరకంబు ప్రాపించు మనకు
సత్యం బసత్యమై చనదెందు భువిన
గత్యంబు పనియిది కారణంబేమొ
సత్యంబు జయమని చాటు తచ్ఛ్రుతులు"
అనుచుండ నంతలో నచటి మంత్రులును
పని విని బల్లహు పనుపున వచ్చి
యనిరపుడంతయు నారాజు నాజ్ఞఁ
గని దేవరాజుతో గర్వోక్తి నిట్లు :
"కందారదేవి మీకడ నున్నదనుచు
బంధు పుత్రామాత్య పరివృతుండగుచు
కటక బల్లహుఁడు మీ కటకంబుమీఁదఁ
జటులత వచ్చెను* సిరియాలదేవి
నొప్పించు వేగంబ యొప్పించవేని
కప్పివచ్చిన నీక ఘనప్రమాదంబు
వచ్చుఁ గందారంబు వార్త లెఱుఁగుదె
*సచ్చరిత్రులకును సమరసము వలయు
నని రాజు పంపిన నరుగుదెంచితిమి
యన రాయబారుల కనియె నారాజు
*"విను మీకు మాటలకు వెఱవముగాని

సిరియాలదేవి మా శ్రీయన్మకొండ
వెరవుగా నుండుట వెదకుఁడు మీరు
ఆయుధపాణులై యలరంగ మిమ్ముఁ
బోయి చూడఁగనీము పురములోపలికి
మీకుఁ గావలసిన సారె సారెకును
రాకపోకలుచేసి మూఁకలు పోక
ఆయుధంబులు వీడి వేయివిధములఁ
బోయిచూడుండు మా పురములోపలను
నుండెనా మీకును నొండన మేము
రండు తోకొంచు నా రాజదేవులను"
అని చెప్ప నీ వార్తలన్నియుఁ గొనుచుఁ
గనుఁగొని రాజుతోఁ గతలుగాఁ జెప్ప
విని వెఱఁగుపడి తా విస్మితుం డగుచు
అనె రాజు తాను దానట్ల గ్రహించి
"వర్ణాశ్రమంబులవారి యిండ్లకును
వర్ణాశ్రమంబుల వనితలఁ బురుష
వరులను బ్రాహ్మణ వరుల యిండ్లకును
బ్రాహ్మణ స్త్రీలను బ్రాహ్మణ వరుల
రప్పించి నేరుపు లొప్పఁగాఁ జెప్పి
కప్పిపుచ్చక రండు ఘనముగా మీర
ల"ని పంప నప్పుడు నందఱుఁబోయి
చని చూచి రెలమితో సప్తదినములు
అంగళ్ల వీధుల సంగడియిండ్ల
సంగతిగాఁ జూచి పొంగుచు నపుడు
*ముడుపుటిండులలోన మల్లెసాలలను
వాడవాడల వేశ్యవాడలఁ బురము
వీథుల నాడాడ వేమఱు వెదకి

సాధుబాధలు సేయ సమకట్టిరపుడు
వచ్చిన చోటికి వచ్చుచు మఱలి
వచ్చుచుఁ బోవుచు వరుసతో నిట్లు
తిరిగి యింటింటికి తిరిగియుఁ దిరిగి
అరిగి రా యింటికే తిరిగి తిర్గియును
అరిగి రాజుకుఁ జెప్పిరా (గా)థ లెల్ల
రాజు దా నవియెను రాజసంబుగను
"భోజులై యీ రాజు పురిలోన వెదకి
సిరియాలదేవిని దెచ్చిన వారి
కోరికలిత్తును గుప్తంబుగాఁగ
హరులుఁ దేరులు మణుల్ హారముల్ గజము
వరవస్తు చయములు వాని కే నిత్తు"
నని చాట నందఱు నతివేగిరమునఁ
*జని బ్రహ్మ క్షత్రియ జాతులాదిగను
పౌరపొచ్చెములు లేక బొంకక చూడ
నరలేక యందులో నతిధూర్తుఁ డొకఁడు
మాధవ శర్మని మహనీయ గృహము
శోధించి శోధించి [1]సుందరియైన
రాజపత్నినిఁ జూచి రభసంబు మీఱ
నోజతో నాయమ తేజంబుచూచి
కలికి క్రాల్గన్నులు గౌరతఁబిరుదు
లలినీల కుంతలంబుల తళుకు మోము
చక్రవాకంబులఁ *జెనఁకెడు కుచము
లరఁటి కంబములతో నదురు పెందొడలు
హంసయానంబులు నట దొడ్డకొప్పు
నంసద్వయంబుల నటనట జాఱు

1. సుందరంబైన.

హొసరు పల్కులలీల *నల సుకుమార
మనుమాన మెనయదు (నది) రాజపత్ని
యిది రాజపత్ని దా *నిశ్చయ మనుచు
నిదె సిరియాలదే విది సిద్ధమనుచు
మాధవశర్మతో మాటిమాటికిని
బోధగాఁ జెప్పినఁ బోనీక యతఁడు
"మా కూర్మి పుత్రిది మాయింట నుంచి
మా కూర్చునల్లుఁడు మా కప్పగించి
వారణాసికిఁ బోయివచ్చెదననుచు
గారవంబున దీని గర్భిణి మీరు
కాపాడుఁడని పోయెఁ గథలేల" యనిన
వాఁడు వీడక తనవారలఁ గూడి
జాడగాఁ జెప్పిన సాధ్యమౌననుచు
నందఱు నచటికి నరుదెంచియపుడు
"నందచందము చూడనగు రాజపత్ని
గా నుండ కీ సతి గల్గునె ? మరుని
సానపట్టిన శస్త్ర సూనశరంబుఁ
బోలియున్నది దీని పొలుపెల్లఁ జూడ"
*నని యెఱుకు రాజుల యనుతిమీఁదఁ
గొనిపోవఁగా నప్డు కూడి యా విప్ర
నళ యంతఁ జనుదెంచి యభయంబు దలఁచి
యిభ రాజగమనను నింటికిఁ బనిచి
అభయులై బలికిరి యందఱుఁగూడి
"బ్రాహ్మణస్త్రీలను బట్టినయట్టి
*అంహాకర్ముల బట్టి యలనాటి యముని
జిహ్మగ శరములచే నంటఁగట్టి
*సంహారముగ సప్తసంఖ్య రౌరవము

లందును నుంతురు ననునాగమోక్తి
విందుము మీరును వినరొ మా పుత్రి
సుందరిఁ గొనిపోను జూతురె మీరు
*అందచందము లెంద రెందఱికి లేవు ?
అందఱి రాజుల సుందరులనుచుఁ
గందువలెఱుఁగని పందలమాట
*చందమెఱుఁగరు జడుల చందమువారు
అందుదుర్ దుర్గతుల్ చెందుదు రవని"
అని యిట్లు పలికిన నా విప్రవరుల
కును నిట్టులని పల్కి *రుర్వీశునెదుర
"గట్టిగా నిది రాజ*పత్నియొ వారు
*నిట్టి తమ పట్టియని నెట్టియాడెదరు
నెట్టి పాటులు చూడుఁ డెట్లైనఁగాని
యెట్టులైనను వీరి పట్టిగా"దనిన
అంత నా విప్రులు సంతత రోష
కాంతులై శౌర్య స్వ*తంత్రులై యనిరి
"ఈమాట మీకును హితమైనదేమొ
*మామాట వినుఁ డొకటె మా దీక్ష మీరు
మోమోట మేల (యీ) మాట మేమొకటి
*సూటిఁజేసెదము మాపాటిక వినుఁడి
చావు నిక్కంబును సర్వజనులకు
లావు గల్గిన వీరలక్ష్మలకైన
కులములో బ్రాహ్మణకుల మగ్రకులము
గలవార మపకీర్తి గల మేరలేల
*అందఱము దీనికై చెందుదుము ముక్తి
సందియంబిఁక లేదు డెందంబులందు
నం"దనుచు నావిప్ర సందోహ మెలమిఁ

సిద్ధేశ్వరదేవాలయము - సరస్సు

గ్రందుకో నందఱు ఘనవీరజడల
*నల్లుకొని "మీ కీర్తి ముల్లోకమెల్లఁ
జెల్లింతు"మని దాము చితులు పేర్చుకొని
చితులపై నప్పుడు వెత మది లేక
గతి తమ కగునని సతులతోఁ గూడ
పతులు పుత్రులు బంధు తతులలోఁగూడ
సతికినై ప్రాణాల రతి మాని యనిరి
"సత్యంబు చేతు మీసాధ్వి మా పడుచు
హత్య కట్టుకవచ్చె నా బల్లహుండు
వాని వంశంబును వాని పుత్రులును
వాని సామ్రాజ్యంబు వడిఁ గూలిపోవు"
నని శపియింపఁ బూనిన [1]నా (క్షణం)బ
విని బల్లహుని మంత్రి విసరంబులెల్ల
గడగడ వడఁకుచు నడుగిడలేక
తడఁబడు మాటలఁ జిడిముడి వారి
కడిమికి శౌర్యంబు ఘనమైన తెగువ
వడువున కాత్మలో బెడదరు కొనుచు(?)
ఏలయా మీకింత యీ సాహసంబు
లేలయా మీకెట్టు లిష్టంబుకొలఁదు
లేలాగు లాలాగు మాలాగు లనుచు
నలుకుచు మాధవు నడుగుల కెఱఁగి
"మాధవ శర్మని మహిమెర్గువార
లీ ధాత్రిని గలరె యెన్ని చూచినను
రాజకాంతని మేము రవ్వఁబెట్టితిమి
భ్రాజిష్ణులగు మీదు [2]పలుకు నమ్మకను
తేజంబుఁ జూచి మహా*జనుల మిము

1. యా......బ్బ: 2. నిపలుకులవశ లేమి.

[1]నంతియకాని మీ పంతంబు చెల్లె
వంతలేటికి సంత*సంబున నుండుఁ"
డని వారు తమకొక్క హరుషంబు కలదు
చని దైవసామీప్య సమ్ముఖంబునను
తగవుగల దొకటి మిగులంగ మీకుఁ
దగ మాకు సిద్ధేశు తన శివయెదుర
ననిన విప్రులు తగవది యెట్టిదనిన
ననిరి బల్లహుమంత్రు లందఱుఁ గూడి
"సిద్ధేశునగరిలోఁ జెలగుచు మీరు
వృద్ధసమ్మతిని నీ వెలఁది వడ్డింప
బుద్ధులన్నియు మాని భుజియింతురేని
*సిద్ధంబు మీ పడుచుశ్రద్ధ లింకేల ?
కాదేని పూనిక గాదేని మీకు
వాదేల నారాజు గాదిలిపత్ని
గర్భంబులో నున్న యర్భకునకును
నిర్భయమ్మునుజేసి నేమింతు మతనిఁ
గందార పట్టంబు గట్టి యా శిశువుఁ
బొందు పెట్టుదుము మీమందికందఱికి
అగ్రహారంబులు నధిక వస్తువులు
శీఘ్రంబ యిత్తుము చెలగి వెయ్యేళ్లు"
ఆ మాటలకు విప్రు "లేనాటనైన
మీమాట లవి మాకుఁ* జెవినాట వనిన
గ్రామముల్ మాకేల కనకంబు లేల
కామంబు లేదు నిష్కాములమేము
మీరు చెప్పినయట్లు మేము సిద్ధేశు
*వరవుల మక్కడ మఱుఁగు లేదెందు

1. అంతేను కాని.

*మా పడుచు వడ్డింప మేము భుజింతు
(మాపు) పోవఁగ జూడుఁ డందుల నిజము
శివు డెఱుంగని బొంది చెన్నొందఁ లేదు
నవు"నని గుండంబునందు స్నానములు
సవురుగాఁ జేసియు సకల బ్రాహ్మణులు
అభిషేచనాదుల నర్చించి శివుని
నభిషిక్తుఁగాఁ జేసి యట సోమదేవ
రాజులు దా సోమయాజిగాఁ గ్రతువు
రాజదేవులుఁ దాము రమ్యత దీక్ష
నేయునప్పుడు సోమి*దేవమ్మ యయిన
వేయు విధంబుల [1]వేదమార్గములు
*నేయు సిరియాలమ్మచేతఁ బెట్టంగ
నాయతంబుగ భోజనము నేయరాదె?
కాని శ్రీ సిద్ధేశు ఘనప్రసాదంబు
అనయంబు వేదోక్తమగును బ్రాహ్మలకు
*"వేదాధ్యయన రతో విప్ర"యంచనెడి
సాధు వాక్యంబుల సరగున సోమ
దేవరాజును దేవ *వేదపారకుఁడు
ననుచు నా బ్రాహ్మణు లందఱుఁ [2]గుడువఁ
గనుగొని బల్లహుంకటకంబు దొరలు
చూడంగ నక్కడ శుభమహోత్సవము
*లాడఁ బుష్పవృష్టు లందంద గుఱియ
*వేడి బల్లహు బలము లాడ నిల్వకయుఁ
బాడిగా రాజుకు వాఁడిమి ద్విజుల
గోడాడినట్టి తమ వాడిమిఁ జెప్ప
పోడిమి చెడి రాజు భూదేవవరుల

1. వేదమార్గహుల; 2. గుఱిచి.

తెంపును వారల పెంపును దగవు
సొంపును తమ కార్యవంపును మెచ్చి
సత్కారములుచేసి సద్ధరామరుల
భూత్కారములకును సత్కారుఁ డగుచు
*భోరునఁ దన మిత్ర బుధజనులతోడఁ
*గరమైన తన యేలు కటకంబు చేరి
కందారదేవినిఁ గనుగొని వెదక
సైంధవంబులుగల సాహసోత్తముల
వెదకంగఁబంపియు విభుఁడు భూములకు
మదిలోన నెదగుద మానకయుండె

సిరియాలదేవి కుమారుని గాంచుట

అంత నిక్కడ సిరియాలమ్మదేవి
కాంతాశిరోమణి గర్భంబునందు
నవమాసములు నిండ నం దొక్కనాడు
పావకాశత గ్రహసంపత్తులుండ
మెండైన యా యన్మకొండలోపలను
చండపరాక్రము సతి సుతుని గాంచె
సభవారలందఱుఁ జనుదెంచి చూచి
శుభముహూర్తంబని సుకుమారునకును
సర్వసర్వంసహాచక్రమంతయును
నిర్వక్రముగ నేలు నీ రాజ సుతుఁడు
నని జాతకంబుల నట నిర్ణయించు
కొనుచుఁ, దారందఱుఁ గొందఱు పోయి
మాధవశర్మకు బోధగాఁ జెప్ప
నాతఁ డాశీర్వాద మప్పుడ చేసి

భాతిగా నప్పుడు బ్రాహ్మణోత్తముల
నుత్సవంబులఁ బంచి తత్సభాజనుల
కుత్సవంబులును బుత్త్రోత్సవం బిచ్చి
"గర్భాష్టకం బాదిగా రాజసుతుఁడు
అర్భకుండై యుండి యవని పాలించు
*నేకచ్ఛత్త్రంబుగా నీసుతుఁ డనుచు
జోకతో జాతక శ్రోతలు ననఁగ
విప్రదంపతులును విధ్యుక్తముగను
నప్రమత్తత నామ మడిగిరి జనని
*నామకరణంబునకు నామమే మనిన
వామలోచన నగి వారికిట్లనియె
"తల్లియుఁ దండ్రియు దైవంబు గురుఁడు
నెల్లెడ మాధవుఁ డితనిదె నామ"
మని చెప్ప వారలు నందఱు నపుడు
విని చాల హర్షించి విద్వజ్జనాళి
మాధవశర్మని మాఱట పేరు
మాధవవర్మను మహనీయనామ
మాదట వెలయించి రామహీసురులు
మాధవశర్మని మహనీయదేవి
బోధఁ దా నెంతయుఁ బోషింపుచుండె
నంత నా బాలుండు నంతకంతకును
కంతు జయంత సంకాశతఁ దనరి
పంచవర్షంబులు పరఁగ నాబాలుఁ
డించు విల్తుని మఱపించు నత్తరిని
విహితాక్షరాభ్యాస విధ్యుక్త విధులు
సహితుఁడై మాధవు సన్నిధి నతుల
మతులచేఁ దత్పూర్వ్వకతలచే నీతి

గతులచే సంప్రీతి రతులచే భూమి
[1]పతులు చేసిన కార్యగతులెన్ని తనకు
మతియును గతియును మాధవుఁడనుచు
శక్తిచే నా రాజయుక్తిచే గురువు
భక్తిచే సంతత ప్రావీణ్యుఁడగుచు
సకల శాస్త్రంబులు చదువుచుఁ బ్రేమఁ
బద్మాక్షి గుడిలోన బాలురుఁ దాను
సద్మంబులందుండి చదువులో వచ్చి
పలకఁ బుస్తకమును బట్టి యా దేవి
వలపటనుంచియు వచ్చి బాలురతో
నాటతమిచేత నాపూఁటఁ బుస్తకము
మేటి పల్క మఱచి సాటివారలతో
*నాటలాడుచుఁ దనచోటి కేతేర
నోటమిలేక నా పూట మాధవుఁడు
*చదువుమన్నను బల్క మదిఁదలఁచి యతఁడు

మాధవవర్మకు పద్మాక్షీదేవి ప్రత్యక్షమగుట

యదవదవడఁకుచు మదినెదలేక
చెదరక బెదరక గాదగొని దేవి
మదికి సమ్మోదంబు గదుర నేతేర
నా వేళ కాళి భయంకరాకార
దేవ భూతవ్రాత దేదీప్యమాన
*భేతాళ శాకినీ ప్రేత పరివార
వ్రాత రాక్షస యక్షవర పరివృతయు
నగుచున్న పద్మాక్షి నల్లంతఁ గాంచి

1. పసులు.

తెగువ మీఱంగ నగుమొగము కన్గొనగ
వెఱపొకింతయు లేక వెఱవక యచట
నరమర లేక గుండెదరక భయముఁ
బొరయక నరయక భూతకోటులను
సరగునఁ బాయంగ ఝాడించి పలక
పుస్తకంబును గొంచుఁ బోఁబోవు తరిని
హస్తంబు పట్టిన నట తల మనుచుఁ
బోఁబోవ నంతట భూరి భయంక
*రబహు రూపులయి యత్తన్వి యున్న
వెఱవక మనమున *నదరక మ్రొక్క
వాని సాహసమును వాని ధైర్యంబు
వాని శౌర్యంబును వలనుగా మెచ్చి
"మెచ్చితి నీ కిదె యిచ్చెదఁ గొనుము
యిచ్చవచ్చిన ఫలము లేమి గావలయు
వత్స ! నీ మదిలోని [1]వాంఛిత మేమి ?
సచ్చరిత్రుఁడవౌదు సరగునఁ జెపుమ"
అని యద్గు దేవికి నాతఁ డిట్లనియె—
"వినుము శ్రీ పద్మాక్షి వీరహంకాళి
మా తండ్రి పశువుల [2]మల్లు బల్లహుని
చేత నోటువడిన నేమమంతయును
తమ తల్లిచే విన్న తన కథ తెలియు
*కామంబునకు ఫలము గావలె ననియు
వాని జయింపగ వరబలశక్తిఁ
గాని యొండొల్ల నో కమలాక్షి !" యనిన
నట్టె కానిమ్మని యపుడు కృపపుట్టి
నెట్టనఁ దనవద్ది నెఱి బిరుదైన

1. వాత్సల్యమేమి ?; 2. మలిఱ.

ఖడ్గఖేటకములఁ గరమొప్ప నిచ్చి
అడ్గఁదలఁచిన కోర్కు లన్నియు నిచ్చి
"యిది చేతనున్న నీ కెల్ల జయములు
గదిసి సాధింపుము కటక బల్లహుని
*ఈ సాధనాలు నీ కెంత పనికైన
నీ సాహసమునకు నెఱి శత్రువితతి
గాసిల్లి నీపదాక్రాంతులై యుందు
రసిబోనియట్టి యీయసి చేతఁబట్టి
*వెలయ సహస్రద్వయ మేలుమాసములు
పొసఁగ రాజ్యముచేయు పొ" మ్మని మఱియుఁ
దన యోగబలములఁ దగబిలంబులను
తన సమీపంబునఁ దనచేతఁ జూపి
"ఇటఁ బశ్చిమమ్మగా నిటునటు ననక
తటుకునఁబోవఁగఁ దగు రహస్యముగఁ
బోవఁగా నక్కడ భూపకుమార
సావధానత వచ్చుఁ జతురంగబలము
*కూడు [1]దళవాయులు కూడుదుర్ నిన్ను
బోడిగా నటఁ బ్రొద్దు పొడిచిన మీఁద
వేడవత్తురు సేన లాడకాడకును
వాఁడి మిగులు దొరల్ పోడిమి మీఱ"
నని చెప్పి మఱియును నతని కిట్లనియె
"నీ ఖడ్గఖేటకాల్ నీకును నెలమి
రేఖగా వేయేండ్లు రోఖున నుండు"
నని చెప్పి యొక బుద్ధి నప్పు డిట్లనియె
"విను బ్రాహ్మలను వేదవేదులైనట్టి
జనులను గోవుల సాధుల మన్ను

1. దళవాయువులు.

మఱవకుండు ముమామ*హేశ్వరప్రీతి
ఆ(రయుచుఁ) బ్రోవుమి యార్తుల నెపుడు"
నని పీడుకొలిపిన నాబాలుఁ డంత
చనుచు నమస్కృతి చయ్యనఁ జేసి
బిలము దూరటుబోవఁ బెక్కు విఘ్నములు
*కోలాహలంబుగాఁ గ్రూర సర్పాది
భూత పిశాచ రా*క్షసు లుగ్ర యక్ష
జాతు లెదిర్చిన సంచలింపకయు
బిలము వెల్వడి సాఁగి*పోవ నక్కడను
బలముల సంఖ్యలు ప్రబ్బికొనంగ
భేరుల మ్రోతలఁ బృథ్వి గంపింపఁ
బరులు హరులు భటార్భటులును గంధ
కరులు ధారలు భోరు కలుగు వాద్యములు
నురుశంఖ ఘోషంబు లుదుటయినట్టి
కరిఘంటికానాద గర్జిత ధ్వనుల
నరిమురి దిగ్భిత్తు లల్లల నాడఁ
బ్రళయకాలమునాఁటి బహుమేఘ వితతి
కల శాత గర్జితంబుల దిక్కులులియు
విధమున ధ్వనులతో వినువీథి ముట్టి
బిలమార్గముల వెడలి పెక్కు సేనలును
గలియవచ్చినఁ జూచి కడు రాజసుతుఁడు
వెనుకొవి వేలంబు వెసలెక్కఁబెట్టె
పనిగొన నప్పుడు భద్రగజములును
నఱువదివేలును నగు నశ్వసంఖ్య
నురుజవాశ్వంబులు నొగి నాల్గులక్ష
లలవడ బలములు నట పదాతులును
బలవంతులగువారు పదునేడులక్ష

లరు దొంద మాణిక్యహార భూషణము
లొకపైన స్వర్ణంబు లొక యేడుకోట్లు
తో వచ్చి గణికలతోఁ దోపులాడ
నావలీవల బెత్తులాడ వజీర్లు
సరదార్లు వచ్చిరి బలుదార్లతోడ
హా రాజ నిల్వు పరాకంచు మంత్రు
లాహా జొహారంచు నంతంతఁ గలిసె
సాహాయ్యముగఁ జేరి సన్నుతించినను
వారల మన్నించి వైభవంబెసఁగ
వారలు చేయు సత్కారాలు గొంచు
నబ్బలంబులఁ గూడి యన్మకొండకును
జొబ్బున నానంద సుఖలీలుఁడగుచు

మాధవవర్మ అన్మకొండకు వచ్చుట

వారినచ్చట నిల్పి తారొక్కరుండు
కెరిపణ (?) వీథి(ని) ఖేటక ఖడ్గ
పాణియై మాధవు పాదపద్మముల
మాణిక్య కాంతుల మకుటంబు లొఅయ
మ్రొక్కి యా(య)నకు సమ్మోదంబుగాను
బొక్కుచు నున్నట్టి భూసురవరుల
వృద్ధదంపతులకు వెలఁది తల్లికిని
శ్రద్ధతో మ్రొక్కనఁ*జేరి వారలును
బెన్నిధిఁ గన్నట్టి పేదలరీతిఁ
గ్రన్నన రాసుతుఁ గౌగిటఁ జేర్చి
చెక్కిలి నొక్కియుఁ* జిబుకంబు పుణికి
మిక్కిలి ప్రేమతో మేనెల్ల నిమిరి

చక్కని శిరమున ముక్కులు మోపి
మక్కువమీఱ నా*ఘ్రాణించి సుతుని
*నొక్క నిముసముఁ బాయ వక్కున నీవు
చక్కనయ్యవు నీవ దెక్కడ మొఱఁగి
యీ రాతి రీరీతి నేరీతిఁ బోతి
వారీతిఁ జెప్పుమా నీ రీతు లెల్ల"
నని యడ్గు తల్లికి నా దంపతులకు
తాను బోయినపని తా నాదిగాఁగఁ
బద్మాక్షి వరలబ్ధ ప్రాభవమహిమ
సద్మంబునకుఁ దాను జనుదెంచు తుదగఁ
జెప్పిన నబ్బాలుఁజేరి మువ్వురును
నొప్పగాఁ దైత్రిమూర్తు లొగి భానుబింబ
మప్పుడు గప్పిన నొప్పిదంబయ్యె
కప్పుక శోక మోహము లుప్పతిల్ల
విప్పుగా నాశ్చర్య విహ్వాలులగుచు
నున్నంత మాధవుఁ డొగిని సామ్రాజ్య
మున్నంతయును మీరు చెన్నొందుఁ దేను
సన్నుతి మీ కనుసన్న మెల్గెదను"
అన్న నామాట(ల) కామాధవుండు
ఓ యయ్య వృద్ధుల మోరంతప్రొద్దు
మా యయ్య! కన్నులు మాఁగుడు కలిపె
శ్రుతి ఘటంబులకును శ్రుతిశక్తి లేదు
మతిదప్పి దానికి మఱపుద్భవిల్లెఁ
గాలు చెయ్యాడుట గతులకుఁ దఱిఁగెఁ
బాలుమాలుచుఁ గంఠనాళంబునందు
శ్లేష్మంబు లడ్డుగ జేకుఱు మిగుల
ఊష్మంబులెల్లను *దోషంబులయ్యె

క్షుత్పిపాసలు మాకు సూక్ష్మంబులయ్యె
వ్యుత్పత్తి చాలదు *వేదపాఠముకు
మాకు రాజ్యంబేల ? మాకు భోగముల
తాఁకునోఁకేలయా ? తగు నీకు రాజ్య
భోగంబు మాకదే భోగంబు నీవు
వేగంబె చేకొను త్యాగంబులొదవ
ఆగమంబులు చెప్పు నతిపోషకుండె
వేగంబ తంత్రని విధి చెప్పుచుండుఁ
బోషించితిమి నిన్ను బుద్ధిగ్గదనుక
పోషించు మిక మమ్ము భువనైకవీర”
యని తన్నుఁ బలికిన నా విప్రవృద్ధ
జనముల నటఁజూచి మనమునఁగొంత
జాలిమాలై పాలుమాలిన వగలఁ
గూలి(యు)ఁదానొక కొంత సేపునకు
లోలోనఁ దలఁచుచుఁ గాలూన (లే)క
యాలోన మగిడి తా నా మహాదేవి
లీలఁ జూచిన కరా*శాభీలమైన
లోలతఁ జాల దయాతురాలైన
నగరికిఁ జనుదెంచి తగ మ్రోల నిలచి
నగజకుఁ జెయ్యెత్తి నమ్రుఁడై పలికె
“ఓ పరమేశ్వరి ! ఓ పుణ్యసాధ్వి !
ఓ పరమానంద ! ఓ తల్లి ! వినుము
మాధవశర్మకు మహిత సామ్రాజ్య
బోధ ప్రసాదింపు పూజ్యునిఁ జేయు
మదిగాని వాంఛ నాకదిగాని కాదు
మదిమెచ్చి నీవిష్టు మాకిచ్చునట్టి
పదవు లొండొల్లము పద్మాక్షి” యనుచు

సదమల హృదయుఁడై సాష్టాంగ మెఱఁగి
నీ ఖడ్గఖేటకం*బులు నీవు గొనుము
*మోఘ వాక్యము మీది *యది తప్పదనుచు
సాగిలఁబడి లోన సరగు(న) వంత
సాఁగి కోర్కులు మది మూగ నాదేవి
వాని యౌదార్యంబు వైరాగ్యమునకు
వాని సాహసమునకు వడి సంతసిల్లి
"మెచ్చితి నోబాల ! యిచ్చితి నీకు
నొచ్చంబు లేదిఁక నొకమాట వినుము
మీ తాతయగు విప్ర మిథునంబునకును
ఖాతిగా నిచ్చితిఁ బ్రాయంబు వినుము
ఎంతకాలము ధర యేలుదు నీవు
నంతకాలమ్మందు రతి ప్రాయమునను
నూటయిర్వదియేండ్లు నొగి భూమి యేలి
నాఁటికి దివ్య కన్యక కామయుక్త
కృష్టుండవై (నీవు) కొండ బిలముల
*విష్టప దివ్యాంగనావిష్టుఁడవగుచు
భోగంబులును దేవ *భోగంబులంది
వేగంబ యమరత్వ విభవంబు నొంది
యుండెద"వని దేవి యొగి నానతీయ
*మెండైన ఖడ్గఖేటకములు కొనియు
సాష్టాంగుఁడై మ్రొక్కి సంప్రీతి లేచి
యిష్టసిద్ధులు గల్గె నింక నా కనుచు
దేవి వీడ్కొనివచ్చి దేదీప్యమాన
నవయౌవనాంగులై నయమొప్ప నున్న
మాధవ శర్మకు మహి సాగి మ్రొక్కి
సాధుభావము చేర సంప్రీతి నుండ.

నటననుమ కొండను నాపట్న మేలు
నెఱుకుఱాజులు సేన నెంతయుఁజూచి
కరులు దేరులు వాజిగములు భటాది
వరులనంతయుఁ జూచి వారు భీతిల్లఁ
బట్టుచాలదు సేన బలములకొలఁది
యెట్టు సేయఁగ వచ్చు నింకేమి తెఱఁగు
పోరాదు నెదుటకు రారాదు మగిడి
ఘోరాటవులు సొచ్చి పోరాట మాని
దూరంబుపోవలె వైరంబుమాని
సారంబులేదు సంసారంబు [1]నందు
నిన్నిదినము లుంటి మీ యన్నకొండ
అయ్యయ్యో ! నింతలునయ్యెనే ! యనుచు
అయ్య సిద్ధేశ్వరు నట దూఱుకొనుచు
నుండంగ నంతట నొక భూసురుండు
*చండ [2]పరాక్రమము చెప్పి బాలునిది
అంత తద్వృత్తాంతమంతయు వినియు
సంతసంబున వచ్చి సన్ముఖులైన
మాధవశర్మ దా మానిత యశుఁడు
బోధాగ్రగణ్యుండు పుణ్యుఁ డగణ్యుఁ
డెఱుక దేవరరాజు కిట్లని పలికె
"మీరు పరాక్రముల్ మీరలు దేవ !
భూదేవవరులను బ్రోతు రెల్లెడల
వేదసేవకు విప్రవృత్తుల యెడల
వెరవొప్ప మీ రాజ్యవిభవంబు చెల్లెఁ
గరమొప్పఁ(గాను) శ్రీకర మొప్పఁగాను
"[3]అమరసావే మల కరుగుఁడు మీరు

1. లుండు; 2. పరాక్రమ; 3. అమరవాది రాజ్యమని ప్రతా. చరి. .

కొమరొప్ప నుండుఁడు కొదవలే దందు"
నని వీడుకొలిపిన [1]నరిగిరి వారు
మానిత యశులు దా మాధవు నాజ్ఞ

మాధవవర్మ సింహాసన మెక్కుట

అంత నా బాలుండు నాసేన నెల్లఁ
గొంత దవ్వెదురేఁగి కోర్కె దైవాఱ
ననుమకొండకుఁ దెచ్చి యందఱ నుంచి
కనుఁగొని వ్వారల గారవింపుచును
నొక ముహూర్తంబున నొగి మాధవర్మ
సకల బ్రాహ్మణులకు సంతృప్తిగాఁగ
దేవ భూదేవ పూ*జనలు గావించి
భావశుద్ధిగ వారి భక్తిఁ గొల్చుచును
భూసురాశీర్వాద పూర్వకంబుగను
భాసుర శాలివా*హన (శక) వర్ష
మందు శతంబులు నవి రెంటి మీద
పొందుగా ముప్పది చెందు వర్షములు [2](శా. శ. 230)
నందున తారణ *సంవత్సరమున
యందలి మార్గశి*రంబనుమాస
మందు పంచమి తిథి యగు గురువార
*మందలి శ్రవణంబునందు శుభలగ్న
మందు సింహాసన మవలీల నెక్కె
నందు మాధవవర్మ యతి ధర్మవిదుఁడు
సకల జనంబుల సదయుఁడై పిలిచి
సకల వస్తువు లిచ్చి సంప్రీతితోడఁ

1. అటఁజనిరి; 2. శా. శ. 291 సం. తారణ సం.ర మాఘ. శు. ౫ గురువారమని ప్రతాపచరి.

దమ తండ్రి వైరంబుఁ దలఁచి తానపుడు
తమ గోవులఁ దలఁచి తమకంబుతోడఁ
గటకునిచే నొచ్చి గాసిఁబడిపోయి
యట చిక్కినట్టి కం*దారాప్తవర్గ
ములను రమ్మని లేఖ ముదముతో వ్రాయఁ
దలఁపులోననె వారు తగ నేఁగుదేర
దొరలు మన్నీలు స*ర్దార్లు వజీర్లు
వడి మంత్రివరులును వరుసను బొంగి
ముందున్న తమతండ్రి మూలబలంబు
లందఱు వచ్చిరి పొందుగా నపుడు
తమరాజు గలిగెను తమకంచు వేడ్క
సమయంబునకు వచ్చి చనుదెంచినంత
వారల మన్నించి వైభవం బలర
వారికి ననియె నవారిత ప్రీతి :
"మన పూర్వశత్రుఁడు మని యుండ మనకుఁ
గనుఁగొనలకు నెట్లుగా వచ్చు నిద్ర
మన గోధనంబులు మనకు రాకున్న
మనసు నూల్కొనునె వేమాఱులకైన"
*అని ప్రీతిఁజేసి పడవాళ్ళను బిలిచి
చని మీరు చాటుఁడు *సేనకు నెల్లఁ
గరి హయ భట కదం*బంబులనెల్ల
సరగున వేగమ సమకూర్ప ననిన
*వారెఱిఁగి సేనలో వసుధామరేంద్రు
ఘోరను నాజ్ఞఁ దార్పొగడి యిట్లనిరి :
"ఓహో చమూనాథు లోహో వజీర్లు
*నా [1]మహాక్రౌర్యుఁ డగు (నా) కటకు మీఁద

1. క్రావ్యుడగు.

బాహాబల ప్రౌఢి పరిణమింపంగ
నాహవక్రీడకు నధిపుని యాజ్ఞ
*ఎల్లి [1]చనుచున్నాఁడు [2]నెల్లెము మీరు
సల్లీల మన్నీలు సరదార్లు దొరలు
కదలుఁడు చతురంగ గములతోఁగూడ
మదినొప్ప మీ"రని కదిపి చెప్పుటయు
వారలు నుత్సాహవైభవం బలర
*వరవాహనము లెక్కి వచ్చిరందఱును

అంతట నప్పుడు నారాజు కొంత
వింత చందంబుగా వివిధహారములు
వరరత్న భూషణావళులు ధరించి
శరఖడ్గ ఖేటక చాపముల్ దాల్చి
వరశక్తి వచ్చియు వరబలంబులను
మురు(?)శక్తి తమ తండ్రి మూలబలంబు
కూడి యంభోనిధి ఘూర్ణిల్లునట్లు
వాఁడిమిమీఱ నవార్యుఁడై భేరి
వేయించి శంఖముల్ *పూరించి దిశల
మోయించి ప్రళయభై*రవమూర్తిఁ బోలి
తా నేఁగి తమతల్లితత్పాదములకు
మానుగా దండప్ర*ణామంబుఁ జేసి
విప్రదంపతులకు నప్రమత్తతను
సుప్రబోధంబుగా క్షిప్రత మ్రొక్కి
చతురంగబలము లసంఖ్యలు గొలువ
హితులు మంత్రులుఁ దన యిరుగడ నడవ
సతులు పుణ్యస్త్రీలు సరి నివాళింప

1. చనుచున్నా డదిగో ; 2. వెల్లెముమీరు ఎల్లెము - శీఘ్రము.

గతులకు నర్తకిగతులు చెలంగఁ
గతి ప్రయాణంబులఁ గటకంబు చుట్టి
యతివైభవంబుల పతియాజ్ఞ బలము
కోటలు ద్రవ్వి కవాటముల్ విఱిచి
మేటి బుర్జులు విటతాటగాఁ జేసి
వనములు చెఱచి యు*ద్యానముల్ విఱిచి
జనపదముల నేర్చి జనములఁ గూల్చి
గోవుల మలపి యీ*రసమున నిలిచి
*మదకరుల మాయించి మల్లాడి కటక
భూవరు నెంతయుఁ బోనీక పోరి
[1]పోవక మాసంబు పోటులాడగను
బల్లహుబలమును ; బల్లహుఁ డపుడు
చెల్లచెదరై పాఱి పొల్లవోయినను
బల్లహుతలఁ ద్రుంచి పట్టంబు నొంచి
కొల్లగాఁగను మూఁడుకోట్ల ధనంబు
లప్పనంబులుగొని యట వాని సుతుని
కొప్పుగాఁ గటకంబు నొప్పనచేసి
తనయాజ్ఞ గైకొని తగనుండు మనుచుఁ
*దన బలంబులుఁ దాను దగ మఱలి తనకు
మేదినీ కరవాల మేటి భైరవుల (?)
సాదిని బిరుదంబు సమరంబులందు
చెల్లించుకొని వచ్చి శ్రీ యన్మకొండ
పల్లిలతోనుండె సంభ్రమంబునను.

అంత మాధవవర్మ యతి ముదంబునను
సంతసంబునఁ దన పంతంబు నెఱపె

1. పోవ కాకమాసంబు.

గోవుల మఱలించి గోధనంబులను
నావలీవలఁ గృష్ణ నదితీరములను
శ్రీనగోపాంత్యంబు చేరువ మంద.
*లను గతంబుగ నమర*వాది యాదిగను
వేయించి మందలు వెస నధికారు
లై యుండ గోపాలురందఱ నునిచి
నెఱకు రాజులకు నేమఱకని చెప్పి
సరగున దిక్కులు సాధించుకొఱకు
సేనలోఁ జాటింపఁ జెప్పిపంపుడును
మాననీయులు రాజు మన్నన దొరలు
వడివాగఁ దేజీలు పల్లకీ లెక్కి
వడిఁబాయ కేతెంచి *రదటు మీఱంగ
వరబలంబులు పెక్కు వారువంబులును
సరగున నెక్కి స్థాజాల్(?) ద్రిప్పుకొనుచు
*వెఱగొప్ప వచ్చిరి వై రిజయమునకు
సరగునఁ గొందఱు సామజాలెక్కి
పరఁగ నేతెంచిరి బలు సరదార్లు
తలతలఁ బాయుఁడు దాయుఁ డటంచు
భళిరె ! సెబాసంచుఁ బరువిడుకొంచుఁ
బరవళ్ల ద్రొక్కుచుఁ బై సపైసంచు
నురవళ్ళ నుఱుకుచు మరువుళ్ళతోడ
కదియుచు నొడియుచుఁ గై దువుల్ గొనుచు
మదభటు లేతెంత్రు మాధవుఁగొలువ
వాహనాలెక్కి యావహాలుల్లసిల్ల
బహుచిత్ర భూషణవస్త్ర సంభూషి
తాంగులై కస్తూరి కాలేపనాది
సాంగులై నృపకార్య శౌర్యోత్సవముల

తంత్రులై నిఖిల స్వతంత్రులై మించు
మంత్రు లేతెంచిరి మాధవు కడకు
హితులు మంత్రులు పురోహితులు విద్వాంస
తతులుఁ బౌరాణిక మతులు దేశాధి
పతులు వకీళ్ళు నౌబతులు వజీర్లు
నతుల వైభవరాజ్య గతి చెలంగుచును
దిగ్విజయంబుకై *చెలఁగుచు దివ్య
స్రగ్గంధ వస్త్రభూషణములు దాల్చి
వరఖడ్గ ఖేటకావలులు ధరించి
శరచాపదండ (ముల్) చక్రాయుధములు
ధరియించి మాధవ దంపతులకును
సిరియాలదేవికిఁ జేరి సాష్టాంగ
దండంబు గావింపఁ (దా మణి) హేమ
మండనంబులు నిచ్చి మది నుత్సహించి
యాశీర్వదించిరి యా రాజసుతుని
భాసిల్లు భూసురప్రకర మందఱును
సేసలుముత్యాలు సేసలు చల్ల
భాసురం బగు పైడిపల్లకి నెక్కి
మాధవవర్మ తా మహిమతో వెడలె
భేరులు దారలు పెద్ద వజీర్లు
వారువంబులమీఁద వరుస నేతేరఁ
బశ్చిమోత్తర యామ్యభాగాలవారు
నాశ్చర్యులై రాజులంద తేతెంచి
కరులు రత్నంబులు కనకాంబరములు
వర వస్తునిచయంబు వాహనంబులును
నప్పనంబులు దెచ్చి యొప్పనచేసి
చెప్పి తార్వోయిరి సీమల కపుడు

కొందఱు రాజులు క్రొవ్వుల మీఱి
యందంద బలముతో నార్చుచువచ్చి
క్రిందిపోదురు తమ డెందముల్ పగిలి
కొందఱు సమరసమందుచునుందు
రందఱఁ గరుణించి యప్పనఁ గొంచు
నలుదిక్కు గెలిచియు నతిమోద మొదవఁ
జెలఁగుచు ననుమకొం*డకుఁ జేరి విజయ
లక్ష్మితో సామ్రాజ్యలక్ష్మితో నమర
లక్ష్మితో సింహాస*నాసీనుఁ డయ్యె
మాధవవర్మ దా మహనీయమహిమ
మాధవుఁ బోలి తా మహి నేలుచుండె.

ఆ సమయంబున నా పట్టణంబు
భూసురులెంతయుఁ బొడగని వచ్చి
యాశీర్వదించిన నందఱఁ బ్రీతిఁ
జూసి వారల ప్రేమచేసి కూర్చుండ
నియమించి వారలు* చనుదెంచినట్టి
అయనంబునకు మది*వినయంబు గుదుర
"స్వాములు వేంచేయుచంద మెట్టిదియొ
వేమఱు మాకును వినిపింపుఁ" డనిన
నని రొక్కమాటగా నా విప్రవరులు
"వినుమ యో రాజేంద్ర! విభవదేవేంద్ర!
మీ తల్లి సిరియాల మేదినీదేవి
కాంతకై ప్రాణంబు గాచిననాఁడు
కటకబల్లహుబాధ కడు వికటించు
నటు భుజించిన బోవునఁటె క్షత్రియాన్న
మును? గలియుగమున మొనయ ననర్హ

మును నైనదానికి ముదమొప్ప వినుఁడు
నాపదవేళల నదియును గాక
నేపాఱ స్త్రీచెఱ పాపంగవలసి
శివప్రసాదం బని సేవింపవలసె
నవమానమైన యీ యనుమాన మెపుడు
మెరమెరఁ బాయక మెదలు చున్నదియు
‘[1]భూవర సప్తగోదావరతీర
మున నగ్రహారముల్ మునుకొని యుండఁ
జని యనుష్ఠానముల్ సరగునఁజేసి
గతులఁ బొందెదము మీ యతుల ధర్మమున”
మతిమీఱ నన జనపతి ముదమొదవ
వెయ్యిగ్రామంబులు సయ్యన నిచ్చి
చయ్యన ననిపినఁ జనిరి వారంత
నంతట నొక కొన్ని హాయనంబులకు
సంతతికొఱకునై చింతతో నున్న
నంతఁ బద్మాక్షి వ*రప్రసాదమున
వంత దీరఁగ నొక్క వరసుతుఁ గాంచె
దేవీప్రసాద తే*జోమూర్తి యగుట
దేవిపేరిదియన (దేవి) పద్మాక్షి .
నామంబుదనకును నేమంబుగాఁగ
నేమంబుగాఁ బద్మ నేనుఁడై వెలసె
నంత మాధవవర్మ యధిక విఖ్యాతి
సంతసంబున ధరా చక్రంబు నేలె
నూటయర్వదియేండ్లు నొగిపాలనంబు
వాటంబుగాఁజేసి వరశక్తి మహిమఁ
బద్మాక్షి పూజకు బహువిధవర్ణ

1. సావర.

పద్మంబులుండంగఁ బద్మాకరములు
సకలవర్ణంబులు సరసతగల్గు
నకలంక శోభితంబగు పువ్వుతోట
లొనరఁ బెట్టించి తానొప్పగానుండ
ఘనవైభవంబులు గాంచియుండంగ
నొకకొండ బిలమున నుండి కన్యకలు
సకలంబు గొనిపోవఁ జర్చించి దినము
నొకనాఁడు కావలి [1]యుండి యారీతి
బిలములోనుండియు బిలకన్యవితతి
యలరులు వ్రత్తురు నందఱుఁ గొనుచుఁ
గొనిపోవగాఁ జూచి కువలయేశునకుఁ
జని చెప్పనంతయు సకలంబు తెలియు
మాధవవర్మకు మనమునఁ దోచె
బోధ పద్మాక్షిదని పొలుపంత దెలిసి
పద్మసేనుని రాజ్య పట్టంబు గట్టి
సద్మంబునందుండి చని పువ్వుతోట
కారాత్రి బిలకన్య కాకృష్టుఁ డగుచు
నారామభూముల నాబిలంబులను
బోరాము సేయుచు గారాముతోడ
నారామలనుగూడి యమరత్వ మొందె

ఆశ్వాసాంతము

రాజరాజార్చిత రాజీవపాద
పూజనీయకృపాళు భువనవిలోల
రాజిత రాజీవరంజిత చరణ
పూజిత సాహస్ర పురుషోత్తమాద్య

1. యుండి తీటిదు.

*రాజీవభవవంద్య రమ్యగుణ వంద్య
పూజభక్తి గిరీశ భువనప్రకాశ
శ్రద్ధ భక్తి హితార్థ శైవాగమార్థ
సిద్ధ చిత్త విహార సిద్ధేశ యీశ
యిది సకల విద్వజ్జ*నా పాదకమల
సదమలాంతఃకరణ [1]సభ్య సంస్మరణ
భాసురసాధు భావన గుణానూన
భూసురాశీర్వాద పూజనీయుండు
కానె మల్లనమంత్రి ఘన కుమారకుఁడు
వాసిగాఁ జెప్పె సర్వప్పను నతఁడు
సిద్ధ మాహాత్మ్యమన్ శ్రీకథయందు
*సిద్ధ ప్రమథ కథిత చరితంబు కథల
యందు పూర్వపురాజు లందఱి కృతిని
అందు నాశ్వాసంబు నయ్యె రెండవది.

ద్వితీయాశ్వాసము

★

1. సభ-సంస్మరణ

శ్రీ సిద్ధేశ్వరచరిత్రము

[కాకతీయరాజుల చరిత్ర - ప్రతాపచరిత్ర]

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీ భక్తమందార ! శ్రితజనాధార !
వైభవాకార ! కృపాపారవార !
సారమంత్రోద్ధార ! సరసగంభీర !
క్రూరపాపవిదూర ! కుండలిహార !
[1]సిద్ధభక్త సరోజచేతోవిహార !
సిద్ధేశ ! పార్వతీచిత్తవిహార !

మాధవవర్మ దా మహనీయ యశుఁడు
బోధచేఁ [2]గన్యలఁ బొలతులఁ గూడి
బిలముల వనములఁ జెలువములుగను
నలరుల తోటల నారామములను
నా రీతిఁ దా నుండి యమరత్వ మందె.

పద్మసేనుఁడు

కోరిక నాతని కూరిమిసుతుఁడు
పద్మసేనుం డను పార్థివోత్తముఁడు
పద్మాక్షిఁ బూజించి ఫలముగఁ బెద్ద
కాలంబు లవలఁ దా నేలెను వసుధ
నాలంబులను వైరిజాలంబు నణఁచి

1. శ్రద్ధ;   2. కన్యకల.

యంతట సంతానవంతచేఁ జిత్త
మంతకంతకు మదిఁ జింతిల్లి విబుధు
లనుమతంబునఁ దన *ధృఢమతంబునను
గొనకొని సిద్ధేశుఁ గూష్మాండఫలము
లను బూజఁజేసియు నాయనకరుణ
ననయంబ వర్తింప నపుడొక సుతుని
గనిన నాతనికిని ఘననామ మపుడు
వెన్నమరా జను వేడుకపేరు
క్రన్నన నిడి వాని నెన్నికఁ బెంచు
*చున్ననంతట మహో*న్నతవృత్తి కటక
బల్లహుఁ డపుఁడు దా బలుపున నున్న
నల్లనఁ జని వారి నపుడు జయించి
యప్పనంబులు గొని యట రెండుకోట్లు
నొప్పగు స్వర్ణంబు లొగిఁదెచ్చుకొనియు
వరుస డెబ్బదినాల్గు వర్షముల్ భూమి
సరగునఁ బాలించి సకలంబునకును
బఱఁగ వెన్నమరాజుఁ బట్టంబు గట్టి
పద్మనేనుఁడు దాను పరలోక మేగె.

వెన్నమరాజు

అంత వెన్నమరాజు నంతయు భూమిఁ
బంతంబుమీఱఁగా పాలించి యొక్క
పుత్రునిఁ బడసెను భుజబలాధికుని
శత్రుసంహరణంబు *చేసి యా ధాత్రి
వృద్ధానుచార సం*పద్విలాసముగ
సిద్ధేశుఁ బూజించి చెలఁగుచు నొక్క

వరసుతుఁ గాంచెను వైభవోన్నతునిఁ
గరమొప్ప నతనికి ఘననామ మిడియెఁ
బోరంకి వెన్నఁ డన్ పొందగు పేరు
నా రీతిగాఁ బెట్టి యతనికి రాజ్య
పట్టంబుఁ దాఁ గట్టి బహువిధగతుల
నెట్టణంబుగ నేలె నిద్ధరాతలము
*డెబ్బదిమూ డేండ్లు డెంద మలరఁగ
గొబ్బున నంతలోఁ గూడెఁ దా శివుని.

పోరంకి వెన్నమరాజు

అంతలోఁ బోరంకి యా వెన్నమయ్య
కొంతకాల మవని సంతసంబందఁ
బాలించి సంతానప్రాప్తికై జాలి
మాలిచే సిద్ధేశుమంటపంబునకు
మణులు, రత్నంబులు, మాణిక్యములును
*నాణిముత్యంబుల నగు ముగ్గుఁ బెట్టి
యద్దేవు కరుణ నహర్పతితేజు
డిద్ధసమాధిక *జ్ఞానపారీణుఁ
డగు సుతుఁ బడసెఁ దా నతనికిఁ బేరు
తగువార లందఱుఁ దగు పెండ్లిగుండఁ
డను నామ మిచ్చిరి నతనికి నపుడు
వెనుకొని పోరంకి వెన్నమరాజు
పట్టాభిషిక్తుఁడై పరఁగరాజ్యంబు
మట్టుగాఁ జేయుచు మఱలఁబడ్డట్టి
కటక బల్లహుఁ ద్రుంచి గాదిలివాని
కటకంబునకు రాజుఁగాఁ జేసి సుతుని

చేత సువర్ణంబు చేకొని కోట
లాతత బహుకీర్తులంది దిగ్విజయ
మాతలిరాజుల నందఱ గెలిచి
మతిమీఱఁ బురముకు మగిడి తా వచ్చి
డెబ్బదిమూఁ డేండ్లు *తెఱఁగొప్ప భూమి
గుబ్బునఁ దా నేలికొని పెండ్లిగుండ
రాజుకు రాజ్యంబు రమణగాఁ గట్టి
తేజుఁడై పోరంకి దేవవెన్నుండు
రాజు దా శివలోకతేజంబు నొందె.

పెండ్లిగుండమరాజు

పెండ్లిగుండమరాజు తండ్రిని మీఱి
చండవిక్రమకళామండనుం డగుచు
రాజ్యంబు సేయుచుఁ బూజ్యుఁడై పెక్కు-
రాజ్యముల్ గెలిచియు రాజులఁ జేరి
యప్పనంబులు గొంచు నవనిఁ బాలించెఁ
దెప్పదేలంగ భూదేవ దేవులకుఁ
బెక్కు పూజలు చేసి యక్కజంబుగను
జక్కన దేవ ప్రసాదమున నొక
వరసుతుఁ గాంచెఁ దా వైభవం బలర
నెరుకదేవరరాజనెడిపేరు నిడియుఁ
దనయాజ్ఞ మీఱిన తగ [1]పార్శ్వదేశ
మున కేగి [2]యవనాది మూలతురుష్క-
బలముల నవలీలఁ బట్టి వధించి
మలయుచు వారిచే మది సంతసింప

1. పార్శ్వదిశమున; 2. ఈ విషయము ప్రతా. చరి. లో లేదు.

నెనుఁబది లక్షల యెన్నిక మాద
లునుగొని మగిడి తా *నున్నంతలోనఁ
*[1]గటక బల్లహుఁడు తన కటకంబులోన
నట మర్లబడినను నల్లుర రుద్ర
*దేవుఁ బంచిన నతఁడు దేదీప్యమాన
*మవు బలములఁగూడి యాకటకంబు
చుట్టును విడిసి తా ముట్టడంబుగను
పట్టు యుద్ధము సేయ మట్టునెడి వాఁడు
మాసత్రయంబును వేసటలేక
చేసిన యుద్ధంబు చేయంగలేక
యేబదిలక్షల యేబదివేలు
మాబగంచును(?) వాఁడు మాడలిచ్చినను
*అల్లు రుద్రదేవుఁ డటమర్లివచ్చి
బల్లిదుఁడౌగుండ ప్రభునితోఁ జెప్ప
నాతఁడు కోపించి యా రుద్రదేవుఁ
బ్రీతిగా నెవ్వటి పెట్టిబడివస్తు (?)
*చేతప్పి స్వల్పంబు తెచ్చితి వీవు
ఖాతిగాదని తానె *పయనమై కదల
మరికి నారాయణ కరకరితోడ
సరకు చేయక తాను సకల సేనలతోఁ
*బురికి నేతేర నేమరక కటకుండు
నరికి వెన్నీయక యట రెండు నెలలు
సరికిఁ బోరియు నటఁ బిజీకితనమున
నప్పనంబుల నిచ్చె నెప్పటి యట్ల
చెప్పి గుండమరాజు కోపించునంత
సంతసంబును నొంది పంత మెలర్ప

1. ఇది ప్రతా. చరి. లో లేదు.

నంత పదార్థంబు మంతనం బిడక
యంత దళములకు వంతులు దీఱ
వింతవింతగ దళమంతకుఁ బంచె
కొంత బ్రాహ్మణులకు సంతసపడగఁ
బంతంబు మీఱంగఁ బంచి పెట్టుడును
అష్టదిక్కులు గెల్చి యవనిపాలించి
స్పష్టంబుగా జయ స్తంభంబు లెత్తి
పెండ్లి గుండమరాజు పేర్వెలయించి
దండిగా నేఁబది తగ నెనిమిదేండ్లు
మెండుగా నా యన్మకొండఁ దానేలి
యెరుకుదేవరరాజు కెనలేరటంచుఁ
బఱగఁదన సుతుకుఁ బట్టంబుగట్టి
అంతట శివలోక మరిగె నాగుండఁ
డెంతొ సంతసమున వంతలు లేక.

కుంతలదేవి

ఎరుక దేవరరాజు డెంతయుఁ జిన్న
వర బాలకుఁడు గాఁగ వాని మేనత్త
కుంతలాదేవన సంతతధర్మ
వంతన చతురంత వార యానాది
కాంత దిగంత విశ్రాంత యెంతయును
నంత సామ్రాజ్యంబు *దా నేలుచుండి
గుజరాష్ట్రి మహారాష్ట్రి ఘూర్జర యవన
రాజులపై దొడ్డ రయమున వెడలి
వారి నోడించి యవారిత ధనము
లప్పనంబులు గొని యా జయ స్తంభ

మెప్పుఁగవేయించి యొగి నన్మకొండ
విప్పగు వీథుల వేంచేసి మగిడి
చనుదెంచునంతలో సరసత నపుడు
ఘన బలాధికుఁడైన కటక బల్లహుఁడు
మఱలంగఁబడ్డ నా మనుజేశు నపుడు
*కరి హయ భటులతో ఘనబలముఁగూర్చి
*రాణి గంగిదేవి రాణువునకును
నాణెంబుగా దళనాయకుఁజేసి
పంపుటయును వాఁడు బల్లహుతోడ
చంపి దావుదుచేసి(?) జగడంబులపుడు
ఆరునెలలుచేసి యాతని ద్రుంచి
బోరున నటవాని పుత్రుని నిలిపి
యెప్పటివలెఁ దమ యప్పనంబులును
కుప్పలుగాఁ దెచ్చి కుంతలదేవి
కిచ్చినంతట మెచ్చి పొచ్చెంబు లేక
[1]పందొమ్మిదేండ్లు దా భరమూని రాజ్య
మందునెఱుకదేవ కపుడు పట్టంబు
గట్టి తానును శివుఁ గలయంగఁ జనియె.

ఎఱుకదేవరాజు

పట్టి యెఱకదేవ ప్రభులు చెలరేగి
నవయౌవనాంధుఁడై నానాటి కపుడు
సేవకావలి తన్నుఁ జేరి కొల్వంగ
అంగవంగకళింగ....లాట చోళ
బంగాళ నేపాళ పాండ్య పుళింద

1. "నవవర్షంబు"లని ప్రతా. చరి.

రాజుల గెలిచెఁ దాఁ దేజంబు మీఱ
భోజుఁడై దేవేంద్ర భోగభాగ్యముల
దేవతాదులకైన దుష్కరంపరాని(?)
దేవగిరిమీఁది కుద్రేకుఁడై వెడలి
వారి సాధించి యవార్యత వారి
వారిచే స్వర్ణంబు వరుస నెన్మిదియు
*లక్షలు గొని మగిడి యాక్షణంబునను
సక్షిప్రముగ విప్రజనముల నెల్ల
రావించి వారల సేవించి భక్తి
గావించి నెఱవాదిగా మంచి సుతునిఁ
గామించి తన పూన్కి గావింపు మనుచు
సేవించి క్రతువుఁ దా జేయింపుఁ డనియె.
"పుత్రులు గల్గిన పాత్రత గల్గు
గోత్రపవిత్రత కులమునకెల్ల
గాత్రశుద్ధియును సత్పాత్రత గల్గు
పుత్రుడు గలిగెడి పాత్రత తెలియ
*మిత్రతఁ జెప్పరె పాత్రమతులార!
*ఆర్తులమైన మా" కని విన్నవింప
ననిరి భూసురవరు లందఱుఁ బ్రీతి
*విని "యెఱుకదేవ భూదేవానుమతిని
పుత్రకామేష్టి యజ్ఞ పుణ్య సత్క్రతువు
*నేత్ర పర్వంబుగా శ్రోత్రియులచేతఁ
బాత్రత జేయింప గోత్ర వృద్ధిగను
పుత్రుఁడు గల్గును శాత్రవజయుఁడు"
అని చెప్ప నప్పుడు నా యెఱుకదేవుఁ
డనుమతించియుఁ గ్రతువట్లు చేసినను
బుత్రుఁడు గలిగెను భూరిసత్త్వుండు

*నత్యుత్తముఁడు భువనైక మల్లుండు
నను రాజు కొమరుండు నవయౌవనాంగుఁ
డునుగాగ నెఱుకదేవన భూపవిభుఁడు
విజయనగరముపై విఖ్యాతముగను
*గజబృందములు పేరుగల దొరలతోడ
విజయంబునకు దండు వెడలి నృసింహ
విజయరాయల గెల్చి వీడెల్లఁ గాల్చి
యతనిచే విత్తంబు నప్పన గొనియె.

అతని దన యాజ్ఞకు నతునిగాఁజేసి
మగిడనుమకొండకు మంత్రులుఁ దానుఁ
దగు జయలక్ష్మితోఁ దా నేఁగుదెంచె
నెనుబది తొమ్మిది*తెఱగొప్ప నేండ్లుఁ
బుచ్చిన రాజ్య సం*శోభితుఁడగుచు
భువనైక మల్లుని బొసఁగ రాజ్యమున
నవరణతో నిల్పి సకలంబు చెప్పి
యెఱుకదేవరరాజు నేగె సద్గతికి.

భువనైకమల్లుఁడు

నరవరాగ్రేసరుం డా భువనైక
మల్లుండు తాఁ గీర్తి చెల్లించుకొనియె
నెల్లరాజుల గెల్చి యేపుమీఱంగఁ
బట్టాభిషిక్తుఁడై ప్రతివీరుఁగటకు
నెట్టణంబుగ వాని పట్టణంబునకు
ముట్టడంబును జేసి మొగి వాని ద్రుంచి
కట్టి పట్టము వాని గాదిలి సుతుకు

వాని బిరుదములు వారాహచిహ్నా
లగు బిరుదంబులు నప్పుడు గొనియె
విజయంబు గైకొని వేగంబె మగిడి
విజయనగరముపై వెస దండువెడలె
గజిబిజిగాఁజేసి కలచి నగరము
విజయంబుగైకొని వేగంబ యతని
గజబృందములకును కలఁగి యేతెంచి
నరసింహరాయలు నారాయవిమత
నరసింహుఁడగునట్టి*యా భుపనైక
మల్లున కప్పుడు మణులుహారములుఁ
జెల్లించెఁ గానుకల్ సల్లీలగాను
మఱియుఁ దాఁ బాలించె మంచి విలాస
పరిజనంబుల నప్డు పరివారములను
గానుకగా నిచ్చెఁ గడుఁ దా విలాస
*మున విలాసవతియు మునుకొని కాంతి
*మతియు గుణవతియు వరరూపవతియు
నతి సర్వసౌభాగ్య యగు విశారదయు
పంచకన్యకలను పతికిఁ దా నిచ్చె
నంచితప్రీతితో నందఱ కపుడు
సంచితంబులు సర్వ సౌభాగ్యములును
మంచి ముహూర్తాన మానినిఁ దనదు
నంచిత గుణవతియగు సహోదరిని
శ్రీరంగదేవిని జేరంగఁ దిగిచి
సారంగ సకల భూషణములు నిచ్చి
సవరని గ్రామముల్ సమకొల్పి యరణ
మప్పుడు కాంచిపు*రంబు నాదిగను
నొప్పుగఁ జోళదే*శంబును నొకటి

శ్రీరంగదేవికి చేకొన నరణ
మారయ నిచ్చియు నధిక సమ్మతిగ
బంధుత్వ సరణులు పాటించి తమకు
బంధుత్వ మెప్పుడుఁ బాయకుండంగ
సఖ్యంబుఁజేసియు సహజాగ్నిహోత్ర
మాఖ్యగా సాక్షి ప్రమాణముల్ చేసి
స్వర్ణపటములపై సహజంపుప్రాలు
పూర్ణతగాఁబెట్టి భువనైకమల్లుఁ
డచట నాలుగు నెల లట్లు వసించి
యచటికిఁ దన పూర్వ*నగరంబునకును
వచ్చునపుడువారు వరపూజ లెలమి
*నిచ్చిన నృసింహరాయలు వస్తుసమితి
పుచ్చుక దేవితో భువనైకమల్లుఁ
డచ్చటఁ గదలిరా నా సిరిరంగ
దేవి బాల్యమునుండి తెఱఁగొత్పఁ దనకు
*దా వివరించియుఁ దగువరుఁడు తనకుఁ
*గావలెనని ప్రేమగూఱి వసుదేవ
దేవమూర్తియు నగు దేవ పాంచాల
రాయనిఁ బూజించె వేయు విధముల
నాయమ ఫలసిద్ధి యగునంతలోన
తనవెంటనే తెచ్చెఁ గనుగొంటకొఱకుఁ
దనయిచ్చఁ బూజసేయను గోరి తెచ్చె
ననుమకొండకు రాఁగ నచటికి నిరువ
*దన నొక్క యోజనము లతిదూరమునను
నైరృత్యభాగంబునకుఁ జేరువగను
నరుదొంద నచటను నగ సమీపమున
*మునులు భువనైక మల్లునిఁ గాంచి యనిరి

*మునుమిడి యీ పుణ్య ముఖ్యక్షేత్రంబు
*కనుఁగొన రంగద్వారంబుకు ఘనము
నిచట మీనాంబరం*బను నొక్కతిప్ప
నచట దేవనివాసమన నొప్పియుండు
నని చెప్పునంతలో నా భువనైక
ఘనమల్లుఁ డెంతయుఁ గనుగొని యచట
సంతోషచిత్తుఁడై యంతయు నూరు
వింతల గుళ్ళను వేగంబ కట్టె
మున్ను ప్రత్యక్షమై యెన్నిక నున్న
*విరూపాక్ష లింగంబు వేడ్కఁ గేదార
మరుదగులింగంబు నత్యుగ్ర నార
సింహుని శ్రీ హిర*ణ్మయ భద్రకాళి
నంహోని రసనము నటఁ జేరి మ్రొక్కి
దేవియుక్తంబుగా దినము పదేడు
*నవికల మనమున నటఁ దులాపురుష
ములు దూఁగి స్వర్ణంబు *నొకకోటి దాన
ములుచేసి (వా) సుదే*వుని ముందు నిలిపి
యొక్క శివాలయం (బక్కడ) నిలిపి
చక్కగ ననుమకొం*డకుఁ జనుదెంచి
*పాంచాలరాయనికిఁ బ్రాఙ్ముఖంబునను
వేంచేయ దేవాల*యంబు గట్టించి
ఆ దేవు నిత్యోత్సవంబుకు కంచి
కాది దేశంబుల నగు పదకొండు
గ్రామంబు లవి కొన్ని క్రమముగా నిచ్చి
నేమంబుమీఱ రా*జ్యము సేయు నెడను
శ్రీరంగదేవికి చెలఁగి భువనైక
నారంగ(?)మల్లున కప్పుడు నొక్క

*పుత్రుఁ డుదయించెను భూరిసద్విమల
గాత్రుండు, వర్ధనగోత్రుండు, సుజన*
స్తోత్రుండు, పాత్రుండు, సుచరితుఁ, డఖిల
మిత్రుండు, త్రిభువన మేటి మల్లుండు
నను నొక్క పుత్రుండు [1]ననుఁగుఁ బుత్రికయు
జనియించె నంతట *సేమంబుమీఱ
సామంబు పాంచాల*రాయని పేరు
నేమంబుతోఁ బెట్టి నిత్యోత్సవముల
భువనైకమల్లుండు పూజ్యసామ్రాజ్య
భువనంబు లన్నియుఁ బొగడఁ బాలించు
సమయంబునందున *నట నారసింహ
నామరాయల కప్డు సేమంబుమీఱ
పుత్రుఁడు పుట్టెను భూరి సత్త్వుండు
పాత్రుండు దిక్కులగోత్రుండు నాఁగ
వేంకటనాథుండు విమలసద్గుణుఁడు
*అంకరహితేందుసంకాశవదనుండు
పంకజోదరభక్తప్రణతుండు, వీర
హుంకారుఁడను బిరుదాంకుండు నాఁగ.

వేంకటనాథుఁడు హనుమకొండపై దండువెడలుట

వేంకటనాథుండు విమల సద్గుణుఁడు
నొకనాఁడు లీలాసముల్లాస మెసఁగ
సకలసేనలుఁ దాను సంభ్రమంబునను
బురము వెల్వడివచ్చి భూపకుమారుఁ
డరుదొంది యట నిల్చి యాప్రజఁజూచి

1. నాకి యొక పుత్రి.

రాజప్రజాన్యాయ *నడవళ్ల చూచి
తేజంబు తండ్రికిఁ దెలియ కిట్లనియె :
*"మన యుత్తరపుగవని మార్గంబు మొదలు
పనుగొని వైపరీ*త్యము దోఁచె" ననిన
నాకుమారునికి నిట్లనియె నారాజు
"వీఁకమై భువనైక వీరమల్లుండు
ఢాకచే మనలపై దండెత్తినపుడు
పోకుండ రాజ్యంబు చేకొంటి మతని
కప్పుడు శ్రీరంగ మప్పచెలియలి
నొప్పించి యాయమ కిప్పించి నట్టి
యరణంబు భూమియు నట నుత్తరంబు
నరయంగ నిచ్చితి" మనిన నా తండ్రి
పలుకులు చెవులకుఁ జిలికిన పెద్ద
ములుకులై తాలిమి నలుకువలేక
పలక వ్రాతలఁ దప్పబడ్డదటంచు
నలుక గదురఁగ వేం*కటనాథుఁ డనియె
"అద్దిరా ! రాయసింహాసనస్థులకు
నుద్ది దానయ్యెనే యొక రాజవరుఁడు"
అనుచు సేనలతోడ ననుమకొండకును
ఘన నినదంబులుగా భేరివేసి
చెప్పఁ జూపఁగరాని *శౌర్యంబు లడర
ముప్పదాఱైనట్టి మొగి హయదళము
లక్షల సంఖ్యఁ దా నక్షయంబుగను
నాక్షణంబ వెడలె నన్మకొండకును
నక్కడ నంతట నా భువనైక
చక్కని మల్లుండు చారులచేత
నిక్కంబుగా నెర్గి యక్కజంబుగను

పెక్కు సేనలతోడఁ బెకలించుకొంచు
నతనిపై నడువఁబో నప్పుడు పుణ్య
సతులు రంగమదేవి పతి నివారింప
వెతపడి కన్నీరు వెలఁది తా నించె
మతి నెర్గి భువనైక మల్లుఁ డిట్లనియె:
"అతివ నీ మదిలోని వెత తెల్పు" మనిన
గతియును మతియును బతి తన కనుచు
సతియు రంగమదేవి సౌభాగ్యవతియుఁ
బతితోడ ననియెఁ దానతిప్రేమమునను
"నరసింహరాయలు నన్నిచ్చునపుడు
నరమర లేకుండ నప్పు డయ్యగ్ని
సాక్షిగా స్వర్ణంబు సంపుటంబులను
నీ క్షితిమేఖల నిటు వ్రాసి మీరు
పేక్షించు ధర్మంబు పెంపుగాదనియు
వీక్షించి వేంకట విభునకుఁ బ్రాణ
హానియు మీకును నలరంగ వినుఁడి
ప్రాణేశ........"యు నగు ననుచు
"కన్నీరునించితిఁ గాక తక్కినను
కన్నియలకు మాకుఁ గలవె చింతలును?"
ననుచు రంగమదేవి యాడు వాక్యములు
మనమున వినయసంభ్రమములు నిగుఁడఁ
గనుగొని కులకాంత కన్నీరు దుడిచి
"యేలనో బాల నీకీ లీల వగలఁ
జాలుమాలై మది జాలి నీకేల
ప్రాలు మాలి యసత్యపద్ధతిఁ గూలి
కాలుప్రోలికిఁ జనఁజాలునే ధర్మ
శీలుండు కీర్తివిశాలుండు ముక్తి

లోలుండు సారద*యా కృపాలుండు"
ననుచు మన్నించి తా నప్పుడే మగిడి
చని తాను సింహాస*నాసీనుఁడగుచు
నూహించి కార్యంబు నూహించి ధర్మ
మూహించి జగడంబు నూహించి బుధుల
రావించి కామించి *నేమించి యనియె
"మంచి మాటలఁ గార్యమగునట్టి నీతి
నంచించి చెప్పుఁడా యందఱు మీరు
కొంచింప" క న్ననుఁ గోవిదు లనిరి
"వారు వచ్చెడిద రి వారికి మనకు
*సరిహద్దు గ్రామముల్ సరి నగ్రహార
ములు విప్రజనులకు మునుకొనియియ్య
సరినేఁగి వారల సరగున నిటకు
నరుగకుండగఁ జేయ నరుగుదు" రనిన
నదరున నపెచేసి యా విప్రు చేరి
నెల్లూరివద్దను నిల్పిరాకుండ
మర్లునట్టుగఁజేయ మది నుత్సహించి
నరవరుఁ గాంచి "యో నరనాథచంద్ర
మఱతురె విప్రజ*నా భక్తి యను (చు) (?)
మా యగ్రహారముల్ మఱి నీకుఁ దగునె
నీ యనుగ్రహముగా నీతియే త్రొక్క
భూదేవ వృత్తులు పొసఁగునె చెఱచి
*యదయతఁ ద్రొక్కిన నతిపాప మంద్రు"
అని రాక యడ్డంగ నట నరికట్టు
కొనిన వెంకటనాథు కొమరొప్ప నిలిచి
నంత రంగమదేవు లతనికి గోప్య
*మంతరంగము తెలియనంపిన లేఖ

యంతయుఁ జూచియు సంతస మొదవ
మంతనంబునఁ జూచి మన్నించి వారి
నెంతయు బహుమానవంతులఁ జేసి
పంతంబుమీఱ నా బ్రాహ్మలఁ జూచి
"దేవ భూదేవ భూ*ములమీఁదఁ బోను
*త్రోవఁజూపఁగవలసి తోడ్తోన వారి
కెనిమిది లక్షల నెంచి స్వర్ణంబు
లనిమిషేశ్వరనిభుఁడైన యా రాజు
శ్రీరంగదేవినిఁ [1]జేరంగఁ బోవు
దోరంగ తన బుద్ధి *నప్పుడు పుట్టె
తన బలంబులుఁ దాను దగ నన్మకొండ
కును బోవునంతలోఁ గూర్మి దైవాఱ
భువనైక మల్లుండు పొసఁగంగ నెనిమి
దవు యోజనంబులు *నెదురుగా వచ్చి
వెలఁదితోఁగూడ నా వేంకటనాథుఁ
డలరంగఁ దోడ్కొని యనుమకొండకును
బోయి వేంకటనాథు భువనైకమల్లుఁ
డాయాస మార్గంబు లన్నియుఁ దీర్చి
పురము శృంగారించి భూ(తి) యెలర్ప
నఱలేక యాతని కతిప్రీతిఁ జేసి
వరవస్త్ర భూషణావళులు దా నిచ్చి
కరుణమీఱఁగఁ దన గాదిలిసుతకు
పాంచాలదేవికిఁ బతిఁగా నొనర్చి
యించువిల్తుఁడు రతి*యగును (?) వీరనఁగ
మంచి ముహూర్తాన మానితయశుఁడు
వేంకటనాథుకు *వైవాహికంబు

1. జారంగ

పొంకంబుగాఁ దనపుత్రి[1]తోఁజేసి
యరణంబు లొక కొన్ని *సవరణంబుగను
కరణాలఁ బిల్చి యాభరణమ్ము లెల్ల
భరణంబులందుంచి పరిణయ మెసఁగఁ
గరుణతో నారాజ కంఠీరవుండు
పాంచాలదేవికి భక్తితోడుతను
నెంచ మించగు రత్నకాంచనంబులను
కొండపీడును కొండపల్లి యాదిగను
మెండుగ రాజ్యముల్ మేదినీవిభుఁడు
దండి విదర్భదేశంబును నియ్య
నుండె మూణ్ణెలలును గొండొక తడవు
దండిగా నా యన్మకొండలోపలను
వేంకట నాథుండు వేడుకలమర
శంకలేకుండ నిశ్శంకుఁడై యతఁడు
నరపతి రాయల నాఖ్యతగలుగు
నిరవగు రాజ్యంబు నిజముగాఁ గట్టి
అల్లుర నాడు బి*డ్డను దగ ననిపి
సల్లీల సుఖముండె మల్లుఁ డంతటను.
భువనైక మల్లుండు భూమిఁదానేలి
భువనంబులందుఁ దాఁ బొగడితకెక్క
[2]నెనుబదిరెండేండ్లు నేర్పాటుగాను
ఘనుఁడు రాజ్యంబేలి కడు వడి సుతునిఁ
బట్టంబు గట్టి దాఁ బరలోక మేఁగెఁ
బట్టి దాఁ బ్రావీణ్య ప్రాభవంబుగను.

1. దా; 1. ఇరువదియారేండ్లని ప్రతా. చ.

త్రిభువనమల్లుఁడు

త్రిభువనమల్లుండు తేజంబు మీఱఁ
ద్రిభువనంబుల కీర్తి దీపితంబయ్యెఁ
గాకిత మహాదేవి కడు నొప్పుఁ గొలిచి
*యొకసుతుఁ బడసె ను*ద్దండ విక్రముని
నాదేవి నామంబునకుఁ బ్రోది గాఁగ
సాదె వేదముగాఁగ మేదిని మీఁదఁ
[2]గాగద ప్రోల్రాజుగా నామ మిడియె
సాగించె ధర్మంబు భోగించె సుఖము
అంతటఁ గటకంబునందు బల్లహుఁడు
పంత మెలర్పఁదా పరిదాన మిడక
వింత నున్నను వాని చెంతకు నేగి
వింతవింతల సేన లంతంతఁ గొలువ
నంత వానిని ద్రుంచి పంత మెలర్ప
సంతసంబున వాని సంభవు నచటి
పొంత నుంచియు వాని యంత బండరువు
మంతనంబిడక తా నంతయు దోఁచి
కంతు జయంత సంకాశుఁడై వచ్చి
సంతసంబున రాజ్యసంస్థితుండయ్యె
నటఁజని గంగా పు*రంబులోపలను
తటుకున కడమగాఁ దగు శివాలయము
లటు గట్టి సత్కీర్తియందు శోభిల్లి
[3]యెనుబదాఱేండ్లు దా నెన్నిక రాజ్య
విభవంబు వృత్తిధ*ర్మములును జరిపి
త్రిభువనమల్లుండు ధృతిమీఱఁగాను

2. కాకతియని కాఁబోలు; 3. డెబ్బదినాలుగు సంవత్సరములని ప్రతా. చ.

సభికు లౌననఁగఁ గా*కతి ప్రోలరాజు
కంత పట్టంబు దా నంతయుఁ గట్టి
త్రిభువనమల్లుండు దివి కేఁగె నంత.

ప్రోలరాజు

సభవారు నందఱుఁ జని ప్రోలరాజు
*పిన్నగాన నతని బిరుదు మగలెల్ల
*సన్నన సన్ననఁ జని రతని విడిచి
మఱలఁ బడ్డట్టి యా మాట బల్లహుఁడు
చారులచే నెర్గి వారి వార్తలను
*పోరికిఁ దలకడచిపోయి ప్రోల్రాజు
గారి ముట్టడిచేసి పేరు దాఁ జెప్పి
*విశ్వనాథదేవ విభుదళవాయి
శశ్వత్తురంగముల్ చాల[1] యేనుఁగులు
*అనుమకొండమీఁద నటవిడిసి యాడఁ
బనుగొని పన్నెండు ఘనవర్షములును
ముట్టడంబులు చేయ[2] నట్టిట్టులనక
గట్టిసైన్యముగని గట్టిన సొమ్ము
పెద్ద తటాకంబు *గట్టించి పేరు
బెట్టె కన్నడ సము*ద్రంబన నదియుఁ
గాకతి ప్రోల్రాజు ఘను(ఁడు) దానేగి
తగువారి సామంతతతిని రావించి
యాప్తవర్గంబును నటలోన నునిచి
గుప్తమ్ముగా దిడ్లగొందుల వెడలి
*విముఖులై యున్నట్టి వీరపుంగవుల

1. శాన; 2. శాయ.

సుముఖులుగాఁజేసి సొంపుదీపింపఁ
గటకంబుపైఁ బోయి కటకవల్లభుని
కటకంబు సాధించి, కటకేంద్రుఁ ద్రుంచి
*వాని సుతునకుఁ గటకవాసంబు నిచ్చి
పూనిక స్వర్ణంబు బోరున రెండు
కోట్లద్రవ్యంబు(ను) గొని యన్మకొండఁ
బోట్లాడు దళవాయిఁ బూని[1]కఁ దఱిమి
తన పట్నమునకును దాఁ జొచ్చి వివిధ
ఘన వస్తుభూషణ కలితుఁ డౌచుండి
పృథివి పాలించుచుఁ బృథుశక్తి రాజ
కథలెల్ల వినుచును గడు సుఖంబుండె[2]
కడమైన గంగాపు*రంబున గుళ్ళు
కడమ గాకుండఁ దాఁగడు పూర్తి గట్టి
ఒక్క మహోన్నతం*బగు వాసుదేవ
చక్కనిమూర్తికి చన్నరాయనికి[3]
దేవాలయంబులు దేదీప్యముగను
*కవగూడగాఁ బ్రతి*ష్ఠలు చాలచేసి
తత్సమీపమున నీ*శాన్య భాగమున
కుత్సవంబు(గ) నొక్క కోనేరుగట్టి
యుండంగ నంతట నొకనాఁడు చూడ
దండిగా మునులు త్రిదండు లేతెంచి
రంత వారలఁజూచి యెంతొ వేడుకల
సంతసంబునను (దా) సత్కృతుల్ చేసి
పంతనంబున హిడింబాశ్రమ మహిమ
మంతయు నెఱిఁగియు నచటను గొన్ని
దేవాలయంబులు ధృతిమీఱఁ గట్టి
వావిరిరాజ్య వైభవములనుండె.

1. పోనిక; 2. సుఖంబున్నదై; 3. చెన్నరాయడు (చెన్నకేశవుడు) అయియుండును.

స్పర్శవేది లింగవృత్తాంతము

నాసమయంబున నందలి ప్రజలు
గ్రాసార్థమై శ(క)*టంబులమీఁద
ధాన్యంబు దెచ్చుచుఁ దగ నాఁటి రాత్రి
మాన్యులు వృద్ధులు మఱి బహుజనులు
ననుమకొండకు రాఁగ నచటి కాగ్నేయ
మునను గ్రోశద్వయమున నిర్నిమిత్త
మూఱకే శకటంబు నొరగల్లు వడియె
నారాత్రి శకటంబు నాగఁజాలకయు
చక్కఁజేయఁగ జాల*రైరి యొక్కఁడను
నొక్క కమ్మి కనక మక్కజంబయ్యె
నక్కనకంబు దే నొక్కనికైన
వెక్కసంబుగఁ గొనఁ జిక్కగాకున్నఁ
జక్కనఁ బ్రోల్రాజు కక్కడి వార్త
చెప్ప నప్పుడె తర్లి సేనలుఁ దాను
నొప్పుగా నేతెంచి యొరగల్లు చూచి
యాశ్చర్యమునుబొంది యానందమంది
*వైశ్మంబులందున్న విప్రపుంగవులు
బంధుజనంబులుఁ బౌరు లమాత్య
సందోహములుఁ దాను చనుదెంచి చూచి
యిది యేమి చోద్యమో యెట దీని కాది
తుదయును మొదలును మదిఁ దోఁచదనుచుఁ
ద్రవ్వించి శోధించి తగపాలనంబు
లవ్విధంబులఁ జూడ నచట దేదీప్య
మాన తేజస్ఫూర్తి మహనీయ దివ్య
మాన శరచ్చంద్ర మందారకంద

సూన సితాంభోజ సుందరాపార
తారహార పటీర ధాళధళ్యప్ర[1]
*సార విస్ఫార కాం*తుల సరసమగుచు
దివ్యమంగళమూర్తి తేజఃప్రపూర్తి
నవ్యపాండురమూర్తి నా లింగమూర్తిఁ
బరుసవేది స్ఫూర్తి భక్తహితార్థి
నరసి తోడ్కొంచుఁబో ననుమకొండకును
దలఁచిన లింగంబు తఱలక యచట
నలరుచునుండఁగ నంత నుపాయ
మొక్కటి చింతించి చక్కని (రా)జు
పిక్కటిల్లిన మది నెక్కొల్పి ముదము
నక్కజంబుగ దావలెక్కంగ నపుడు
నెక్కున కాశేశ్వ*రావాసులైన
[2]రామరణ్యుల వేగ రావించి యతని
కా మహామహిమంబు నంతయుఁ జెప్పి
యాతని యనుమతి నాలింగమునకు
*మతిమీఱ గుళ్ళను మంటపంబులను
గట్టించి యక్కడ ఘనవైభవముగఁ
జుట్టుగాలింగముకుఁ జూడ యోజనము
గట్టిగాఁ బురమప్డు కట్టించి మధ్య
నొరగలుబడ్డ చో*టను నోరుగల్లు
కరమొప్పు నామంబు ఘనముగా దాని
కొనరించి కోటల కొగి ముగ్గువోసి
శాలివాహన శకవర్షముల్ తుదకు
తొలి తొంబనూటను తొమ్మిదౌ యేటి
కగు శుభకృన్నామ మగు వత్సరమున

1. దాళవళ్యప్ర; 2. "రామారణ్య శ్రీపాదు" లని ప్రతా. చరి.

నగు కార్తికంబున నందలి శుక్ల
పక్షంబునందలి పరగంగ[1] విదియ
*నక్షయంబగు రోహిణందు శుభలగ్న
మందు వర్ధిల్లఁ(గా) నపుడు గట్టించెఁ
గందువలమరంగ ఘనుడు ప్రోలరాజు
ఆ పట్టణము కభేద్యంబుగాఁ గోట
ఆపుగా రామరణ్యా(?) పాదు లపుడు
శ్రీదివ్యచక్రముచే యంత్రములను
....
రావిద్య(?) యంత్ర ప్ర*కారంబులకును
రేఖగాఁ జుట్టును లేఖ వ్రాయించి
లేఖప్రకారంబు లేఖలమరంగఁ
గట్టించి యందులో ఘనవిగ్రహములు
పెట్టి ప్రతిష్ఠలు పెంపుగాఁ జేసి
నట్టి దేవతలకు నామముల్ వినుఁడు
గట్టిగాఁ జెప్పెదఁ [2]గడఁకతో మీకు
ముక్తీశ్వరుండును మొగి విశ్వనాథు
వ్యక్తవిరూపాక్ష *వెసమల్లికార్జుఁ
డనఁగ రామేశుండు నట నీలకంఠుఁ
డనఁ బెక్కు దేవాలయముల ప్రతిష్ఠ
*చేయించి మించి శివాలయము [3]లేనూరు
*నయమొప్ప దేవి భవనంబు లేఁబదియు
నెనయ గణపతుల [4]కేఁబదిగుళ్ళు
ఘనవాసుదేవులకుఁ గడఁక మున్నూరు
భవనంబు లా వీరభద్రులకుఁ బది

1. పంచమీ గురువార మని ప్రతా. చరి.; 2. కణకుతో మీరు; 3. ఇన్నూటయేఁబ దని ప్రతా. చరి.; 4. నలువది యని ప్రతా. చరి.

నందీశ్వరుడు

అవి యాదిగాఁ గల్గునట్టి దేవాల
యంబులు గట్టించి యన్నిఁటి కుత్స
వంబులు సాగించి *రామరణ్య
శ్రీపాదుల యనుజ్ఞ శీఘ్రంబు వడసి
అయమయం(?) బగునట్టి యది లోహబార్వ
*మయ పరుసవేది లింగోపకరణ-
ములు నిడి నంతన మొగి స్వర్ణమయ్యె
కలిగె భాగ్యంబని కాకతి ప్రోల
రాజు దానెంతయు రామ అరణ్య(?)
భోజు పాదములకు భువిఁ జాఁగి మ్రొక్కి
బారువ స్వర్ణంబు పంచిపెట్టించె
బారువ సంఖ్య యేర్పఱపు మటన్న
రామరణ్యులవారు రంజిల్లి యనిరి
"కాకతిప్రోల్రాజ ! కనకబారువకు
వే*గంబసంఖ్యఁ దా వివరింతు వినుము
నూటయిర్వది గుంజ *లొక యెత్తు తులము
*నిటు తులంబులు నూట యిరువదిగూడ
నొకవీసె యనఁబడు నొకనూటయిరువ
దేక వీసెలుగూడ నిడుదురు బారు
వన నొప్పునని చెప్పి యంతట రామ
ర*ణ్యపాదులు చని రటవులు దాటి
కాశేశ్వరంబుకు ఘనుఁడంతలోనఁ
గాశేశ్వరాశ్రమ కలితులై యుండ్రి
కాకత ప్రోల్రాజు ఘనుఁడు నిత్యంబు
లోహబారువదెచ్చి లోహోపకరణ
మూహచేఁ బూజల నొగిఁ జేయు నపుడు
నది సువర్ణంబైన నా ద్రవ్య మంత

సదయుడై బ్రాహ్మల సద్వ్యయమునకుఁ
జేయుచునుండంగఁ జేజేతనొక్క-
వేయిగన్నులు గల వేల్పును బోలి
సుతుఁ డుదయించెను సూనృతాచార
నీతుండు పుట్టిన నేతలందఱును
ఘాత నక్షత్రంబు హేతువు మృతికి
ఖాతి భూపాలుండు నీతనిచేత
హేతువున్నది చావ నీతని విడిచి
ప్రీతుండవగుమను ఘాతుమాటలకు
*నాతత బహు వ్యథోపేతులై సతియుఁ
బతియును నారేయి వెతలఁ బొర్లుచును
నతి స్వయంభూదేవు పతి ముఖంబునను
గతి నీవె సుతుకని వెత మది మాని
సతి పతు లిద్దరు సుతు నటఁ బెట్టి
కతకత బడుచును గదలి యింటికిని
జని రెవ్వ తెలుఁగకుండ నివాసమునకుఁ
జనిరంతఁ దెల్లవాఱిన నటవారు
కనిరి కావలివారు ఘనరాజసుతుని
విని యెఱుంగము నిది విస్మయంబనుచుఁ
జని రాజుతోఁ జెప్పఁ జని వారితోడ
విని యేగి రాజు దా విహ్వలుండగుచుఁ
దానును బురజనుల్ తగువారు శిశువు
మాను(గాఁ) జూచి తా మది జాలిఁ బొంది
పెద్ద [1]పూజారికిఁ [2]బెద్దగాఁ జెప్పె :
ముద్దు బాలుని మీరు మొగిఁబెంచుఁ డితఁడు
పెద్ద పోకాం...ప్రియము నందఱకు

1. పూజారిపేరు "రుద్రజియ్య" యని ప్రతా. చరి.; 2. బిహాద్దుగా జెప్ప.

భద్రగుణంబులు పరఁగు నీతనికి
రుద్రనామము కడు..............."
.........అతని బూజారి తనదు
దార కప్పనచేసి దయదలిర్పగను
పెనుచుచుండఁగ నంత ప్రియమెలర్పఁగను
జనఁ గొన్ని వర్షముల్ చనఁగ రుద్రునకుఁ
బూజారి రాజసమ్ముఖముకు వచ్చి
భోజుఁడై కొలువున్న ప్రోల్రాజుఁ జూచి
"దేవర దయచేయు చిన్నిబాలునకు
వావిరి నుపనయవర్షముల్ మీఱె"
నని చెప్పునంతలో నబ్బాలునకును
బనియంతయును శోభ*న ప్రయత్నముకు
సకల వస్తువు లీయ సంభ్రమంబుగను
అకలంకముగఁ జేసిరప్పుడు వడుగు
నది యాదిగా విద్యలన్నియుఁ జెప్పి
పదపడి బహుశాస్త్రపద్ధతుల్ రాజ
నీతియు రీతియు ఖాతిగాఁ జెప్ప
వీతిహోత్రునిరీతి వెసను నానాఁటి
కాతతనవయౌవనాగమంబునను
బ్రీతితో నుండంగఁ బిలిచి ప్రోల్రాజు
ఇన్నూట యరువది యేర్పడ భటుల
క్రన్నన నాయక*త్వం బొప్పఁజేసి
లింగంబుఁ గావఁ దన కంగంబుగాఁగ
వెంగలు లెవ్వరే దొంగిల నుత్త
మాంగంబు తెగవ్రేయుమట్లు మీఱకను
*సంగతి నుండుమని చనియు నింటికిని
ఒరులెవ్వరును జొఱకుండంగ నాజ్ఞ

సరగున దయచేసి చని పరుసవేది
లింగంబు గావంగ నింగితంబుగను
సంగతి నుండుచుఁ జనువుతోడుతను
నతని యాజ్ఞను దానునటఁ దలమోచి
యతిహితంబుగనుండె నా రుద్రుఁ డంత

మరియును బ్రోల్రాజు మహిత యశుండు
పుత్రునిఁగనియెను బూతచరితుఁడు
*అతనికి మహదేవుఁ డను నామ మిదియె
ఆ మహాదేవుని యంగంబునందు
కామహాశ్వేతరోగం బుద్భవించె
"మేనెల్ల నిండిన మానంబు దూలి
దానంబులనుగాని తగు శాంతి గాదు
శ్వేతంబు కర్మనిపాతంబుగాఁగ
మాతోడఁ జెప్పుఁడా మాన్యులు బుధులు"
అని యడ్గు ప్రోల్రాజు కావిప్రవరులు
కడు విచారించి తత్కార్యంబునకును
నుడివి చెప్పిరి దానిఁ గడఁకఁ దెలియఁగఁ
"దిలపర్వతంబుకుఁ దిలలై దుప్పట్లు
పోలంగఁ గుప్పగాఁ బోయించి దాని
మీఁద స్వర్ణంబు దామించి కుందనము
తో దర్ప(ణ)ద్యుతిఁ దోచు నొక ప్రతిమఁ
గావించి పడ్రెండు ఘనమైన మణులు
లావెత్తు తూనిక లావులఁజేసి
అష్ట భుజాశక్తి నందున నిల్పి
పుష్పదక్షిణకును బొందుగా నపుడు
ఐదు లక్షల మాడ లప్డు నేమించి

పైడితోఁ గూడిన బంగారు ప్రతిమ
దానంబు పట్టను దగిన బ్రాహ్మణుఁడు
మానంబుఁ జెప్పెద మహి మీరు వినుఁడు
మున్నెన్నఁడును దాన మన్నది యెఱుఁగ
నన్న బ్రాహ్మణు డయా*చితుఁడు గావలయు
నందఱు నీచేత ముందుగా దాన
మొందినవారెకా యెందెందుఁ జూడ
మెందుల నీభూమి నెందుఁ జూచినను
నందచందంబులనగు బ్రాహ్మణుండు
వేదపాఠకుఁడును వినయ విధేయు
పేదకుటుంబంబు సాదంగలేని
పుత్రవంతుండును పాత్రుండు నియమ
శ్రోత్రియుండు యజన సూత్రిత నిత్య
వైశ్వదేవుండును వరదానశాంతుఁ
డీర్ష్యంబు(?) మనమున నించుకేనియును
లేనట్టి బ్రాహ్మఁడు గానట్టివానిఁ
గానట్టుగాఁ జూచి *తాఁబట్టుమనుఁడు"
అనుచు కోవిదులెల్ల నా ప్రోలరాజుఁ
గనుచుఁ జెప్పెనఁ జాల కలకలపడుచు
ఇట్టి బ్రాహ్మఁడు తన కేరీతిఁ గలుగు
నట్టి మార్గము చెప్పునట్టివారలును
గలుగుదురోయని కలకపడంగఁ
బలికెఁ బురోహిత బ్రాహ్మణుఁ డపుడు
మన పురిలో మన *వాడ[1]కట్టునను
నెప్పుడు యాయవా*ర స్వరూపమున
జన్మావధిని దానకర్మ మెన్నఁడును

1. వాడకట్టమును.

తన్మనంబునయందుఁ దలఁపఁ డెన్నఁడును
పరధన స్త్రీలను బాటించి చూడఁ
డరలక చేయును నాతిథ్యపూజ
దూది కేశవుఁడను దుగ్ధవారాశి
కాది సంపూర్ణ క*ళా శశాంకుండు
పాత్రుండు దాన సత్పాత్రుండు విమల
గాత్రుండు షట్కర్మ కలిత వర్తనుఁడు
*అతఁడు వైశ్వదేవ మటుచేయు నెడను
నతఁడు బలిహరణ మటు చేయువేళ
సతిపతు లిద్దఱుఁ జని పుత్రభిక్ష
గతి మాలి వేడినఁగాని పట్టండు"
అని చెప్పఁ దానంత నటఁ బ్రోలరాజు
చనె సతితోఁగూడఁ జని కాలమందు
నతి శుచిర్భూతులై పతియును సతియు
మతిమీఱఁగా నమస్కా*రంబుచేసి
"పుత్రభిక్ష"ంబని పొసఁగ నడిగిన
నార్తులఁ జూచి తాఁ బ్రార్థితుం డగుచు
దానంబుఁ దానది తగ గ్రహించినను
మానసాంతఃకర్ణ(?) మతిమీఱరాజు
గారి కుమారుకు సార విస్ఫార
పూరంబుగాఁ (?)దేజ సారంబు గలిగి
శ్వేతరోగంబు నిపాతమై ఖ్యాతి
భాతిగా గాత్రసంపూతమై దాన
హేతువై దూఁదికే*శవు ప్రతిగ్రహము
ఘాతవిఘాతమై శ్వేతమణంచె.

నాబ్రాహ్మణుండంత నాక్షణంబునను
తా బ్రహ్మరాక్షసత్వంబును నొంది

నంత ప్రోల్రా జంత నెంతయు నెఱిఁగి
యంతయుఁ బ్రియమున నాతని సుతుకుఁ
బంతంబుమీఱఁ దాఁ గొంత ద్రవ్యంబు
బంతసంబున నిచ్చి సాయముగాఁగ
మూఁడువేలును బ్రహ్మ మునిపుంగవులకు
నాడ ప్రాయశ్చిత్త మాతని కొఱకు
ముప్పది లక్షల మొగి సువర్ణంబు
తెప్పతేలఁగనిచ్చి యొప్పనచేసి
వారణాసికిఁ బంప వారును బోయి
వారని ధర్మంబు వరుసఁ గావింప
దూదికేశవుఁడును దుష్టదానంబు
లాదిగాఁగల్గు మహాపాతకములఁ
బాసి ముక్తుండయి పరలోక మేగె.

కాకతిప్రోల్రాజు ఘనవైభవమున
సాగించి రాజ్యము సామ్రాజ్య మవని
భోగించి యొకనాఁడు పౌరిని నా పరుస
వేదిలింగంబున కాదిషట్కాల
మాది పూజాపరుఁ డగుఁగాన నాఁటి
రాతిరి శివదర్శ*నార్థ మేతెంచి
మిత పరిజనులతో మిన్నక శివుని
నగరిలోఁ జొరఁబోయె నందఱ నునిచి
తగను దానొక్కఁడె తగ గర్భ గృహము
లోనికిఁ జనుదెంచి పూనినభక్తిఁ
గానక ద్వారంబుకడ నిద్రనున్న
తన కుమారుని రుద్రుఁ దాఁ జూచి మోహ
మెనయంగ నాతనికిని నిద్ర భంగ

మని మాటలాడక నటరాఁగ నతనిఁ
దన బొటమనవ్రేలు తాఁకిన నులికి
పడిలేచి మ్రుచ్చుంచు పట్టి యారాజుఁ
బొడిచి వాఁడంతట భూవరుఁడనుచు
నడిచిపడుచు "జియ్యా నాది తప్పు"నుచుఁ
జిడిముడిపడుచును జేతికటార
మది తీయఁబో రాజు మదిఁ దీయ మెసఁగ
నదవదపడకను మదిఁ గుమారకునిఁ
గదియ నక్కునఁ జేర్చి "కారణం బిదియ
తుదిగనున్నది నాకు మది వగ దగదు"
అని పుత్రు నూరార్చి యా కటారంబుఁ
గనుఁగొని తీయంగఁ గాదని హితుల
బంధుల మంత్రులఁ బరివారములను
గ్రంథార్థసారులౌ బ్రాహ్మణవరుల
రావించి వారల సేవించి సుతుఁడు
*గావించినట్టి తన కారణం బంత
తన పూర్వమంతయుఁ దాఁచక చెప్పి
వినయంబుతో రుద్రవిభు డాయఁదిగిచి
రుద్రదేవుని రాజ్యభద్ర పీఠమున
ముద్రి కిచ్చియు పట్టభద్రుగాఁ జేసి
మూఁడు దినంబులు మొగి గుడిలోన
వేడుకతోనుండి విభుఁడు కైలాస
వాసుఁ డయ్యెను మదిఁ బ్రీతి యెసంగ
డెబ్బది మూడేండ్లు* తేకువ మీఱ
నిబ్బరంబుగ రాజ్యనీతిమార్గమునఁ
గాగిత ప్రోల్రాజు ఘనవైభవమ్ము
సొగంగఁ దా భూమి సామ్రాజ్యమేలె.

రుద్రదేవుఁడు

రుద్రదేవుండంత రూఢిగాఁ బ్రజల
భద్రంబుగా రాజ్యపరిపాలనంబు
సేయుచు నిబ్భంగి శివమహోత్సవము
లాయుతంబుగ నైనవోలునఁ బ్రీతి
మైలారుదేవుకు మహనీయముగను
వేలార్లు ఖర్చించి వేయించి గుళ్ళ
నొడ్డపల్లిని గుడి నొనరంగఁగట్టె
*బుద్ధన గణపతి *సరసత నిలిపి
మొగిలిచెర్లను దగ నొగ మహాశక్తి
*దేవికి గుడిగట్టి...............
పూజనోత్సవములు పొలుపుగా నడిపి
రాజితంబుగఁ దన్ను రాజరాజనఁగ
రాజుల గెలిచియుఁ దేశంబుమీఱ
భోజుఁడై యోర్గంటి పురముఁ దానేలె
*తనకు మర్లగఁబడ్డఁ దాఁ గటకభల్లు
వెనుకొని కటకంబుఁ వెసఁగాల్చి యతని
తలద్రుంచి కటకంబుఁ దగవాని సుతుని
నలవడఁ బట్టంబు నప్పుడు గట్టి
వానిచే నెప్పటి వరుసను ధనము
దానొప్పఁ గొనివచ్చి తగ నోరుగంటి
శ్రీలుగా రాజ్యంబు సేయుచున్నంత
నజయుఁడై [1]మె(రు)కు దే*వన మర్లఁబడిన
వానిమీదట దండు పంపి రుద్రుండు
వాని సాధించియు వానిచేఁ గొన్ని

1. ఇది ప్రతా. చరి. లో లేదు.

యప్పనంబులు గొని యంట [1]వెలనాటి
గొప్ప పృథ్వీశుల నొప్పించి వారి
యప్పనంబులుగొని యటఁ జని వారి
కొప్పిన గింగి భై*రవుల వరాహ
లాంఛనంబులఁ గొని మ్లేంఛుల గెలిచి
వాంఛతోఁ బురముకు వడినేఁ గుదెంచి
తండ్రిఁ బొడ్చిన వగ తన మనమందు
మేండ్రింప దోషంబు తీండ్రింప నతఁడు
విద్వాంసులగువారి వేగ రావించి
*"సద్య(?)దోషంబు లేవిద్యలఁ బాయు
బుధ్యజేయులు మీరు విద్యలేర్పఱచి
మిథ్యకాకుండ నా *బుద్ధి కలరంగ
చోద్యతఁ జెప్పుఁ డు*పాధ్యాయులార !"
అని యిట్లు రుద్రదేవుని ప్రశ్నమునకుఁ
గనుఁగొని పండితుల్ కరమొప్ప ననిరి
*"కర్మ మనుభవమునఁగాని తెగ దెందుఁ
గర్మంబు దేహికిఁ గారణం బెందు
కర్మంబు దెగును పా*యంబొండు కలదు
కర్మ సంహారుఁ డాదికర్త శివుండు
నిర్మలుఁ గొలువక దుర్మల దుష్ట
కర్మ పురాతన కర్మేంధనములు
నిర్మూల దాహకు నిశ్చలుఁ గొలుచు
కర్మక్షయులు భక్తగణ్యులకెల్ల
వర్మంబు శివభక్తి వరుసతో" ననిన
"కర్మంబు లోపలఁ గడు జన హంత
కర్మంబు నే క్రియఁ గాల్చు నా కర్మ

1. "పలహటపృథ్వీశ్వరులపై" నని ప్రతా. చరి.

ధర్మంబుఁ జెప్పరే నిర్మలులార ;
మర్మంబు లేల నా మది కలరంగ
నిర్మల పథమున నెలవగునట్టి
ధర్మంబుఁ జెప్పరే ధర్మజ్ఞులార”
అని యడ్గు నాతని కనిరి సద్ద్విజులు
“విను రుద్రదేవర విశదంబుగాను
కర్మపదార్థముల్ గలవు పెక్కులుగఁ
గర్మంబు ముంచును గడు పెక్కు గతుల
ననుభవింపగఁజేయు నది తప్ప దెందు
నైనను దత్కాలమగు శాంతి వినుఁడు
దివ్యదేశంబుల దివ్యలింగముల
దివ్యనదులఁ గల (తీర్థ)ముల్ దెచ్చి
*పంచామృతంబులఁ బరఁగ నభిషేక
మెంచఁగా శివుఁ జేయ నేఁగు దురితంబు”
లనుచుఁ జెప్పిన రుద్రుఁ డతిభక్తి మ్రొక్కి
మనమునఁ దలపోసి మఱి కొంతవడికి
నూర్వురు బ్రాహ్మల వేర్వేర పిలిచి
సర్వసౌభాగ్యంబు సంప్రీతి నిచ్చి
కాశికిఁ బంపించఁ గాశివిశ్వేశు
వాసి గంగాంబులఁ జేసి మజ్జనము
రోసి పాపము లటుఁ బాసి చనంగఁ
జేసి నైవేద్యంబుఁ జేసి తర్పణముఁ
జేసిరి పితృ సమ*ర్పణముగా ద్విజులు.

మఱియును శ్రీశైల మల్లికార్జునుని
నఱిముఱి దర్శించి యటఁ దులాపురుష
మరుదుగాఁ బది దూఁగి మగి డేఁగుదెంచి

దోష విముక్తి నిశ్శేషంబుగాఁగఁ
బోషించు బహుకుటుంబుల బ్రాహ్మణులను
మఱియుఁ బాపంబులు మడిసెడి కొఱకు
సరగునఁ జేసెను సరి శివాలయము
లేకశిలానగరీలలామమున
వీఁక దోషంబుల తా కు చెడునటు
లెనిమిదికోటుల నెన్నఁబడంగ
మునుకొని ముప్పదె*న్మిదిలక్ష (లైన)
ద్రవ్యంబు వెచ్చించి తగులింగములకు
నిత్య సహస్ర సం*ఖ్యల శివాలయము
కట్టించి గోపురా*లెత్తించి చాల
పెట్టించె ప్రాకార బృందముల్ చుట్టు
నయిదుకోటుల నెన్మి దమరంగ లక్ష
లయిన లెక్కకు స్వర్ణ మవలీల వ్రయము
గావించి తామించి [1]క్రతుచతుర్ముఖము
*ల (ందు) గణపేశ్వరులకు శివాలయము
లావలఁ గట్టించె నా యోరుగంట
నటఁ ద్రికూటంబుగా నా యన్మకొండ
నట యుత్తరంబున నవలీలగాను
*రుద్రేశ్వరుండన రూఢిఁ దనపేర
రుద్రేశు గుడికట్టి రూఢిఁ గోనేరు
భద్రయ్య గుట్టయుఁ బ్రహరి కోటయును
దోర(ణ)స్తంభముల్ తోడ్తోన నెత్తి
*యారయ నానగరి కతిభక్తి వెచ్చ
మునకు నెన్బదినాల్గు మొగి గ్రామములను
ననయంబు నిత్యోత్స*వానికి నిచ్చి

1. గతుచతుర్ముఖము.

సకల దేశంబులు సరవితో గెల్చి
ప్రకటమౌ[1] నోర్గల్లు పట్టణమునకు
వాడలు గట్టించి వాడలజాడ
వాడలు చెన్నొంద మేడలుగట్టి
మేడల మెలఁగెడి చేడెల కాంతు
లాడఁబర్వగ సాటి పోడుముల్ చూడ
వేడుకల్ మదిఁ దొలుకాడంగ రుద్ర
దేవుఁడుండెను మణి దేదీప్యమాన
మౌ రత్న సింహాస నాసీనుఁడగుచు
నుండంగ నంతట నొక కొన్ని దినము
లొండొండు చనిపోవుచుండంగ నంత
మరువుపెట్టుచుఁ గొంత మహదేవరాజుఁ
దమ్ముని నెంతయు నమ్మక రుద్రుఁ
డిమ్ముల నాతఁడు నెంతజేసినను
*వాని దుర్మంత్రముల్ వాని నడవళ్ళు
వాని తంత్రంబులు వరుసతో నెఱిఁగి
మంత్రుల నందఱ మానుగఁ బిలిచి
తంత్రముల్ చూడుఁడు తమ్ముని వనుచు
నాఁకఁ బెట్టించెఁ దామూఁకలఁ గూడి
జోకతో రాజ్యము సుముఖుడై యుండె
నంత రుద్రుండును నెంతయుఁ బుత్ర
వంతుండఁగానైతి నంత నేననుచుఁ
జింతచే నుండియు శ్రీశైలమునకు
నంత నా మఠపతు లగువారిఁ జేరి
చింత నెంతయుఁ దన చింతఁ జెప్పుచును
నంతయు వారికి హర్షమింపొందఁ

1. మగ నేకశిల.

గొంత పర్వముచేసికొని వారిచేత
సంతసంబున వారి సకలోపదేశ
మునసుండి కొన్నాళ్ళు మూల విగ్రహము
కనుగొని లింగంబుఁ గడు ప్రేమతోడ
దర్శించి తా గంగ *స్నానంబుచేసె
హర్షించి యక్కడ నటఁ బదివేల
మఠపతులందఱు మన్నింప సర్వ
మఠపతులకు మ్రొక్కి మానుగా వారి
తత్ప్రసాదంబునఁ దగ నొక సుతుని
క్షిప్రంబుగాఁ గని *తేజంబు మీఱ
గణప్రసాదంబునఁ గలిగిన సుతుని
గణపతి నామంబు ఘనముగాఁ బెట్టి
తూర్పుదేశం బేఁగి తూర్పు రాజులను
నేర్పుగా సాధించి యోర్పుమీఱఁగను
పాండ్యదేశాధీశు ....
.........................లాది
కొండబు లనువాని గండడఁగించి
చండ విక్రమకళాసార దుర్వార
*పాండిత్య ధనుకాళభ [1]ప్రతా(ప) రుద్రుఁ(?)
పాండ్యరాజ కుమారుఁ బట్టంబుగట్టి
కండగర్వ మణంచి కప్పముల్ గొనియె
నటఁజని రామేశ్వ*రంబున కరిగి
తటుకున నాతఁడు ధనుకోటి(?) మునిగె
నచట నెన్మిదితులా నవపురుషములు
పచరించి తూఁగియు భవుఁ గొల్చి రుద్రుఁ
డతులితగతిఁ దాను నటఁ దిర్గివచ్చి

1. ప్రతా. చరి. లో పేరులేదు.

*కాంతతోఁ దనమదిఁ *ప్రీతితో విమల
ఘాతతోఁ జయలక్ష్మిఁ గైకొని పురము
నాతఁడ(?) జొచ్చి రాజ్యము సేయుచుండె
తన తమ్ముఁ డగువాఁడు ధాత్రీవిభుండు
మహాదేవరరాజంత మతి చింత నంత
[1]సహజంబుగాఁ గొంత సైన్యంబుఁ గూర్చి
రుద్రదేవరరాజు రౌద్రత్వ మెసఁగ
*భద్రమూర్తినిఁ జంపి ప్రభుత తనకెక్క
[2]డెబ్బదెనిమిదేండ్లు నిబ్బరంబుగను
గబ్బున నేలె నా కాకతరుద్రుఁ

మహాదేవరాజు

తన్నను జంపియు నా మహాదేవుఁ
డెన్నిక రాజ్యంబు నేలంగఁ దలప
సామంతు లెంతయు సకలంబు నెఱిఁగి
స్వామిద్రోహం బిది చర్చించిచూడ
వీఁడు రాజ్యమునకు విహితుండుగాఁడు
వీఁడు రాజ్యముసేయ వీనికి మనకుఁ
గూడదు పట్నంబు పాడుచేసెదము
నే మొల్ల మనఁ జాల నిష్ఠురపడుచుఁ
గామాభిలాషలు గాదనునంత
సిగ్గంది తనలోన నగ్గలంబుగను
వ్రగ్గిమ్రందుచుఁ దానె యెగ్గులఁ బొర్ల
రాణువ కనుఁగొని [1]మేదినిమీఁద
నాణెంబు గాదు నన్యాయంబు దీని

1. సాహాయంబుగ; 2. శా. శ. ౧౧౬౪ నుండి ౧౦౩౨ వఱకని ప్రతా. చరి.

కీయకొనమనుచుఁ దీయమెసగఁగ
వేయేల వీనిని గుట్టూడకుండ
భ్రాతృద్రోహిని వీనిఁబట్టి చంపినను
ఘాతలేదని బుద్ధి నేత లందఱును
ఒక్క కుత్తుకగాఁగ నొగిఁ బల్కనంతఁ
"జక్క గణపతికి *స్వరాజ్యమిచ్చి
*యువరాజ్య పట్టంబు నొగిఁదనకుఁ గట్టు
డవలఁ జూతురుగాని యందఱు నన్ను"
నని పల్కనంతలో నందఱు నట్ల
ననిరి పట్టముగట్ట సకల సామంత
వితతి సంతోషించె వీడెల్లఁ బొంగె
మతిమీఱ నంతట మహాదేవరాజు
మూఁడేండ్ల రాజ్యంబు మొగిపాలనంబు
*[1]నాణ్యంబుగాఁజేసి యట దేవగిరికి
దండెత్త నెంతయుఁ దగ గణపతియు
మెండుగా మహాదేవ మేదినీ విభుఁడు
సకల సేనలుఁ దాను సంభ్రమంబునను
నొక [2]మూఁడుమాసంబులొగి యుద్ధమతుల
గతులఁ జేసిరి సారమతు లగ్గలింప
పతులు రాజ్య వివేకమతులు దా కాంక్ష
గతులచే గజయూథ తతులచే నొచ్చి
యతులిత హ (తి) చే మహాదేవవిభుఁడు
గతిఁబొందె నంతట గణపతిరాజు
అతి క్రోధ మానాగ్రహములు నెసంగ
పొసఁగజేసెను యుద్ధ మెసక మెసంగఁ
గసటులేనటు చంద్రకళలు నుపొంగ

1. శ. ౧౧౮౨-౧౧౮౪ వరకని ప్రతా. చరి.; 2. "మాసద్వయం"అని ప్రతా. చరి.

పసచెడి పాఱంగ బలములతోడ
నసువులఁబాపెఁ దా మసలక రాజు
నెసగంగఁ జంపెను నసమంబుతోడ
వెస దేవగిరిరాజు....లపుడు
[1]పసగల కట్నాలు పద్మరాగములు
వెస నాణిముత్యాల వేల హారములు
తమతమ జనగూడ(?) తగు కానుకలును
నమరంగ రుద్రమ్మ యను కన్య నిచ్చి
గణపతిరాజుకుఁ గల్యాణ మపుడు
గణన కెక్కఁగఁ జేయ కదలిరా నంత
నేకశిలాపుర మేపారఁజొచ్చి
ప్రాకటంబుగఁ బట్టభద్రుఁడై యుండె.

గణపతిదేవరాజు

అంతట నోర్గంటి కపుడును శైల
ప్రాంతంబు శిలలను బగులవేయించి
కోట కలరంబులు(?) కొత్తడంబులును
వాటంబుగా రాతికోటఁ బెట్టించె.
చేయగాఁ గడమైన శివమందిరములు
వేలార్లు ఖర్చించి వేగఁ బెట్టించి
యారీతి గణపతి యా మహారాజు
సార దయారస హారి మానసుఁడు
మీఱి ధర్మంబులు మితిమేఱ లేక
[3]పూరించి (న్యాయంబు) భూపతులెల్ల
సారె సారెకు (తన్ను సన్నుతుల్) సేయ

1. పణని కట్నంబులు; 2. పట్టబంధుడై; 3. పూజించి.

సార పారావార సరస గంభీర
సారుఁడై కీర్తి విస్తారుఁడై యలరు.

తిక్కన సోమయాజి రాక

ఆరీతి గణపతి నటుఁజూచు వేడ్కఁ
దిక్కన సోముఁడు నక్క డేతెంచె
నొక్కొక్క పండితుల్(?) వక్కలాకులును
జక్కని తాంబూల (సమితుల తోడ)
నొక్కపెట్టునరాఁగ నక్కజంబుగను
దిక్కుదిక్కులనుండి* [1]వెలలి విద్యార్థు
లక్కడనక్క(డ) *కావ్య [2]శ్లోకార్థ
మొక్కొక్క విధమున నొగి వినిపింపఁ
జక్కన వినుచును [3]మిక్కిలందలము
నెక్కి తిక్కనసోముఁ డక్కడేతెంచె
నారీతిగా సోమయాజులరాక
వారక తా ఫణిహారు లేర్పఱుప
గణపతి మహారాజుగా రెదుర్కొనిరి
*పణవ శంఖ మామి (?) పటహ కాహళులు
వరుసతో వాద్య వి*రావంబులొలయ
భారతశాస్త్ర ప్ర*వీణాగ్రగణ్యుఁ
డారీతి వేదశాస్త్రాభ్యాసవిదుఁడు
చాల విద్యావిద్య(?) జాలంబులెల్ల
పాలు నీరేర్పఱుపఁ(గల) హంసుండుఁ
నట్టి మహాత్ముని నా సోమయాజి
నెట్టన నెదురేగి నేర్పుగా రాజు
తెచ్చి యర్ఘాసన స్థితునిగాఁజేసి

1. వెలది విద్యార్థు: 2. శ్లోకార్థ: 3. మిక్కుదందలము.

మెచ్చి తాంబూలాదు లెచ్చుగా నిచ్చి
నవ్యసుగంధ మా*ల్యానుయుక్తుఁ(డుగ)
దివ్యవస్త్రచ్ఛన్న భవ్యుగాఁ జేసి
పూజించి యందఱఁ బూర్వోక్తముగను
యోజించి శాస్త్రంబు లొకకొన్ని వినుచుఁ
గొన్ని దినంబులు మన్నన నుండె
తిక్కన సోమయా*జులు నక్కజముగ
పెక్కులుగాఁ జెప్పె నొక్కొక్క యర్థ(?)
ద్వైత మద్వైత ముత్త(మ) జీవదైవ
మతి చిద్వివేకంబులగు ధర్మ మర్మ
మగు రాజనీతియు నటఁ బురాతనుల
కగు [1]భారతాఖ్యాన మా వీరవరులు
తగఁజేయు యుద్ధప్ర*కార పర్వములు
వినియు సంతోషించెఁ గనినట్లు చెప్ప
మనుచుచుండెను రాజ్యమహిమలఁ దనరి
యట నన్మకొండలో నతి బౌద్ధమతము
ఘటనగా వాదంబు కావలె ననుచు
బౌద్ధులు తమమతప్రావీణ్యశాస్త్ర
*వృద్ధులు, పాపసమృద్ధులు, వేద వి
రుద్ధులు వాదసమృద్ధులు జైన
బౌద్ధులఁ బిలిపించి పట్టి వాదించి
యోడించె శాస్త్రార్థ పోడిమిగాఁగ
వాడిమి నితిహాస వరశాస్త్ర వేద
పార ముఖస్థ సి*ద్ధాంత ప్రయుక్తి
నారీతి నోడించి యావసదులెల్లఁ
గూలఁ ద్రోయించియుఁ గూడ నాదైవ

1. భారతాది కథనమునుగూర్చిన యంశములు ప్రతా. చరి. లో లేవు.

ముల నామమంతయు మునుముట్ట నణఁచి
నామంబు లణఁచియు సీమ వెళ్ళఁగను
దోమలఁగాఁజేసి తోలె వెళ్ళఁగను
ముప్పదాఱైనట్టి మునిజైన వసతు
లొప్పగాఁ గూలఁద్రో*యించి నఱికించి
యందఱ జైనుల నటుఁ జంపి చెండి
చిందరవందర చేసి చక్కాడె
సోమయాజులవారు సురుచిరోద్దండ
భీమ పరాక్రమ బిరుదు లొప్పార
నంతఁ దిక్కన సోమయాజికి మెచ్చి
వింత వస్త్రంబులు వివిధ భూషణము
లత్యంత ప్రీతితో నప్పు డిచ్చుడును
సత్యసంధుండును, సత్యవర్తనుఁడు
నగు సోమయాజి దానా రాజుకనియె :
తగుమాట వినుమొండు ధర్మకార్యంబు
సూర్యవంశంబున సొబగొందునట్టి
యార్యపూజితవర్యుఁడా మన్మసిద్ధి
రాజు దానెల్లూరు రమణతో నేల
నక్కన బయ్యన లధిక బలిష్ఠు
లక్కడ సిద్ధిరా*జును బాఱఁద్రోలి
చక్కన రాజ్యంబు * దా నేలుచుండె
నొక్క కాసైనను జక్కన నీఁడు
[1]వారల దండించి వారి నెల్లూరు
వారి కిప్పించు మవారిత ప్రీతి
నన గణపతిరాజు లట్ల కాకనుచుఁ
జని సవాలక్షయు సద్రవ్యహోమ

1. గణపతిదేవుని నక్కన బయ్యనలను జయింపుమని తిక్కన యడిగినట్లు ప్రతా. చరి.లో లేదు.

నిష్కముల్ వెచ్చించి నెఱమించు యజ్ఞ
ఋష్కంబు పుటములు సొబఁగొంది మీఱు
యజ్ఞకుండలములు నతని కర్పింప
*తిగ్మాంశుతేజుఁడై తేజరిల్లుచును
నా గణపతిరాజు ననుమతి వడసి
వేగ రాఁబోవుచు, వేద వేదాంగ
పాఠక పరమార్థ భవ్యతత్త్వార్థ
*పఠన చిద్విజ్ఞాన బాదరాయణుఁడు
సదసద్వివేక లక్షణ రక్షణుండు
విదితశైవాగమ విద్వద్గరిష్ఠుఁ
డతులిత రాజస*భా మంత్రివరుఁడు
నైతగు మంత్రియై యా రాజునొద్ద
*నుండు శివదేవుని నుద్దండుఁ జూపి
దండిగా నాయన పాండిత్యశక్తి
నుద్దండ కొనియాడ రెండవ శివుఁడు
మండితయశుఁడని మాటికిఁ జెప్పి
మనుజమాత్రుఁడు గాఁడు మన కెంచిచూడ
ననుచు గణపతితో నా సర్వ రాజ్య
భారంబు నాతని భారంబు చేయు
గారవంబున నని కదలిపోవుటయు
నంత గణపతిరా జట శివదేవు
కంత మ్రొక్కియుఁ దాను నతని యనుమతి
భ్రాంతులై దిక్పతుల్ భయమంది చెదర
సంతసంబున భేరి సఱపించి మించి
యంత సేనలు చ(తురం)త యానములు
వింతవింతలు గాఁగ వెనువెంట నడువ
పొంతఁ బ్రుణ్యస్త్రీలు పొందుగా నిలిచి

క్రంతల నివ్వాళిఁ గరమొప్పఁబట్టి
వెడలెను గణపతి విజయంబునకును
కుడియెడ్మ సేనలు కొలిచి యేతేర
వెలనాఁడు చేరియు వీడెల్లఁ గాల్చి
వెలనాటి రాజును వెసగెల్చి వాని
యప్పనంబులు గొని యటఁ జని రాజు
గుప్పన నెల్లూరు కూడ నేతెంచె
అక్కన బయ్యన నచట సాధించి
లెక్కసేయక వాని *నెఱబిరుదులను
తనకు యోగ్యంబులు తగఁగాక యున్న
ఘనుఁడు తేరాల [1]రుద్రనదేవు కిచ్చె
నెల్లూరి ప్రజలకు నేర్పు వాటిల్లఁ
జెల్లించె మన్మథ సిద్ధిరాజునకు
నెల్లూరి పట్టంబు నేర్పుగాఁ గట్టి
సల్లీల చివ్వెసు సమదుర్గములను(?)
[2]అరువదెనిమిదియు నట్టి పట్నముల
నరుదొంద సాధించి యా మన్మసిద్ధి
రాజు కిచ్చియుఁ దన తేజంబు దిశలఁ
బూజకెక్కఁగ ఘనరాజితయశుఁడు
ఘన తటాకంబుఁ దాఁ గట్టించె నచటఁ
*గొనకొని నెల్లూరఁ గొన్ని నెలలుండి
మనుమసిద్ధికి రాజ్య మహిమంబు దెలిపె
ఘనవేగ మడర గంగాపురంబునను
బెక్కు శివాలయ శ్రీతు లొనర్చి
గోపురంబులు నిల్పి గొబ్బున నచట

1. "రుద్రానదేవున కిచ్చె". ఇది ప్రతా. చరి. లో లేదు; 2. రెండువేలయేనూరు గ్రామంబు లని ప్రతా. చరి.

*నోపుతులాపురుష మొక యెనిమిదింటిఁ
దూఁగి యచటికిని దూర్పు దిక్కునను
వేగ గణపురమన వెస గ్రామ మొకటి
కట్టించి దానికిఁ గడు వైభవముగఁ
గట్టించెఁ జెర్వుఁ దాఁ గడు చోద్యముగను
అంత నచ్చటినుండి యట నోరుగంటి
కంత నేతెంచెఁ దాఁ గడు చోద్యముగను
తన నగరికి వచ్చి తన నగరందుఁ
గనుఁగొన మేడలు ఘనముగాఁ గట్టె
ఘన వైభవాకార కనక సౌధములు
*వినయ సంభ్రమముగా పెస నిటికెకోట
చుట్టురాఁ బెట్టించి సుందరంబుగను
గట్టిగాఁ దనచుట్టు కాపుగా రాజు
వీథులు లోపల విలసిల్లఁజేసి
వీథుల జాడలు వెరవొప్ప లోనఁ
గరులు తేరులు నశ్వ*ములు పదాతులును
నరుదారఁ దనకోశ కలగంబుగాఁగఁ(?)
బరగంగఁ దిరుగంగ బగలును రేయి
కరకరితోడుతఁ గాచి యుండంగ
నక్షోహిణీబలం బటు తత్తిచేసి
యీక్షింప నింద్రున కెఱుఁగరాకుండ
గణపతిరాజులు గణుతింపఁ బ్రజల
కణఁకువలేకుండ నా యోరుగంటఁ
బూజ్య సామ్రాజ్యుఁడై భువనంబు లెఱుఁగ
రాజ్యంబు సేయంగ *నపుడుండి పాండ్య
రాజులఁ గెల్చి తా రాజితంబుగను
భోజుఁడై కప్పముల్ పొసగంగఁ గొనియుఁ

దన యాజ్ఞలోనికిఁ దగ వారిఁ జేర్చి
పనివడి [1]యపుడు శ్రీపర్వత మేఁగి
కనుఁగొని శ్రీమల్లికార్జును మ్రొక్కి
యచట సువర్ణంబులగు పుష్పములను
నచలుఁడై పూజించె నదటఁ బన్నెండు
వేల పుష్పములను విధ్యుక్తముగను
లీల నాలింగంబు కేళీవిలోల
జాల చిత్తాబ్జ సల్లీలఁ దాఁ జేరి
పోలంగ నాప్రొద్దె పోయి యాపం[2]చ
రామాల దేవి తన రామలుఁ దాను
కామానురాగుఁడై కడు షోడశాది
దానంబులును వేడ్క స్నానముల్ చేసి
*వచ్చుచో నెంతయు వడి "నడపగుండఁ"
డచ్చురా సాధింప....నం బొలికిని
సాధింపఁ బంపిన సరి నేఁగి వాఁడు
సాధించి తెచ్చిన సకల ద్రవ్యంబు
మోదించి పుచ్చుక మొగిమెచ్చి యిచ్చె
నాదిగా "నెలుగూరు" నాటినుండియును
సర్వమాన్యముగాఁగ సకల వస్తువులు
పృథ్వీశ్వరుండగు *గణపతీంద్రుండు
నడపగుండనికిచ్చె నాతఁడు ధర్మ
మెడపక చేయుచు నెంతో వి(క్రాం)తి
[3]కాంతుఁడు చెర్వుఁ దా ఘనముగఁ గట్టె
సంతసంబున సప్త సంతానములును
గావించి మించి తాఁ గడు రహి కెక్కి

1. శ్రీపర్వతశైలము ; 2. పంచారామములని ప్రతా. చరి ; 3. నడపగుండయ్యనుగూర్చిన యీ వివరములు ప్రతా. చరి. లో లేవు.

సేవించెఁ గోవిద శ్రేణుల నెల్ల
నీప్సితార్థంబుల నెసఁగంగ నిచ్చె
నీప్సిత కాముల నెఱిఁగి దాఁబ్రోచె
నాలుగు చెర్వులు నయమొప్పఁగట్టి
నాలుగు శివగుళ్ళు నవ్యదివ్యముగఁ
గట్టించె నా మహా ఘనమైన విష్ణు
పట్టగు నొక గుడి పెట్టించె దాని
చుట్టు ప్రహారిఁ దాఁ బెట్టించె నతఁడు
నటు(ల) ధర్మంబులు నలవియే నరుల
కిటులు వదాన్యత లెందును గలవె ?

అట గణపతిరాజు నా పండితేంద్రు
కట [1]మన్మఁడైనట్టి యా మల్లికార్జు
నారాధ్యు లొద్దను నట దీక్షవడసి
సారానుభవలింగ సద్ద్వయంబునకు
నిత్యపూజావిధి నియమంబులకును
నత్యంతభక్తిఁ దా నటఁ [2]బదకొండు
*గ్రామంబు లిచ్చి తన గ్రామసీమలకు
వేమఱు నిత్యోత్స*వంబులు నమర
నన్నింట శివులకు నట కేశవులకు
నెన్నిక భవనంబు లన్నియుఁ గట్టి
నిత్యనైవేద్య సం*తత వైభవములు
నత్యంత ప్రీతితో నలరఁజేయుచును
నేకశిలాపుర మెనయ దానికిని
వీకగా నైరృత్య వీథి దిక్కునను
యోజనత్రయమున నొగిఁ దన పేర

1. పండితారాధ్యులనియే ప్రతా. చ. ; 2. రెండు గ్రామములని ప్రతా. చ.

నోజగా నొక తటా*కంబును బురము
గణపరమనఁగను గణపతిపేర
గణుతింపఁ గట్టించి కడఁకతోడుతను
ధర్మంబు లన్నియు దనరఁగఁజేసి
కర్మంబు చెఱచి తా ధర్మానఁ బొదలి
గణపతి మహారాజుగా రుండునంతఁ
గడఁకతో నావేళ కడు నోరుగంటి
కట పశ్చిమాన యోజన పంచకంబు
కటదూరమాత్రాన నచ్చట నొక్క
[1]"పెదశివ నగర" మన్ పేరటి పురము
పెనుపొందఁగా వచ్చి పెద్ద తటాక
మక్కడ వేయించె నచటను గొన్ని
చొక్కంబుగా నూరు సొబఁగైన యట్టి
సామాన్య చెఱవులు చక్కంగఁ గట్టి
*వేమఱు నొక నూరు వెలయు గణపరము
లారూఢిగాఁగట్టి యట మూరురాయ
లారూఢి గండపెండేరముల్ బిరుదు
*లంగంబుగాఁగట్టి యట కటక భల్లు
భంగంబుగాఁ జేసి పట్టి యెప్పటివి
కప్పముల్ గొని వేగఁ గడు నేగుఁదెంచు
నప్పుడు గోదావ*రీ నదిలోనఁ
గొన్ని క్రతులు చేసి కోరి వేడుకల
నెన్నిక రాజ్యంబు నేలుచుండంగ
నొకనాఁడు నొక సిద్ధుఁ డొగివచ్చి తాను
బ్రకటితంబుగఁ జూచి పతికి నిట్లనియె
"విను రాజవర్య ! యో వీరాగ్రగణ్య !

1. ఈపేరు ప్రతా. చరి. లో కానరాదు.

యనుమకొండ మహాత్త్వ మది జెప్పఁదరమె ?
సిద్ధాశ్రమం బిది చెప్పెద వినుఁడు
ఇద్ధాత్రియందున నిన్నివేలేండ్రు
శ్రద్ధ ననుమకొండఁ *జేరి బిలమున
బుద్ధి నుండేము నీ భూమి సంచార
మేతెంచి వచ్చితి మీ మహాకాయ
మాతత శుద్ధియైనది యటుగాన
యోగసిద్ధుఁడఁ గాన యోగవాగముల
బాగు లెర్గుదు దాని ప్రబలంబుచేత
సకల దేశంబుల సంచరించితిని
అకలంకమతి మగి డన్మకొండకును
వచ్చితిఁ దద్యోగవాగ తాపంబు
హెచ్చుగా నున్నది హే గణపేంద్ర !
మచ్చిక నాకును మంచి ధేనువుల
యచ్చ గోవులపాలు నట నీరులేక
పట్టి తెప్పించి నా ప్రాణమ్ముఁ గావు
నెట్టన నీవంటి నిర్మలు లవనిఁ
బుట్టంగవలెనని బుద్ధి నెంచెదము
*పెట్టఁబోతకు మనము పెట్టంగవలయు"
అట్టాడు సిద్ధున కవనిపాలుండు
పట్టిన ధైర్యంబు పదిలమేమఱక
*గట్టి మనమున నాలఁబట్టి తెప్పించి
నట్టుఁ ధారోష్ణంబులగు నూరు గోవు
లట్టె పిండించి తానా సిద్ధవరున
కొక్క బొట్టును జిక్కకుండఁగఁ బోయ
నక్కజంబుగఁ ద్రావె నట ఘజ్జనంగఁ
జక్కఁగాఁ ద్రేనిచి యక్కజంబుగను

మిక్కుటంబగు ముదమెక్కఁగా ననియె
"గణపతి రాజేంద్ర! కరుణాకరేంద్రా!
కణఁక నీ చేసిన ఘనతోపచార
మునకు నా మది గడు మోదంబు నొందె"
*నన సిద్ధయోగికి నా గణపతీంద్రుఁ
డితఁడు సిద్ధుఁడు నగు నితఁడు దైవంబు
నతనికి యోగతా*పంబు వారింప
తనవద్ది చంద్రక*ళా పానరసము
ఘనవస్తు విదియని కడఁకతో నిచ్చి
దాని క్రమంబును దగఁ జెప్పె నంతఁ
గనసిద్ధుఁడంతఁ దాఁ గడఁకతో మెచ్చి
యతనికి 'నవధూత*రాయ' బిరుదంబు
మతిఁ దగ నిచ్చియు మన్నించి యతని
ననుమకొండకు రాజు నటఁ దోడితెచ్చి
కనుఁగొన బిలమహాత్త్వంబులు చెప్పి
యాకొండ తూర్పున నట నొక్క బిలము
సోఁక, వాఁకిట నున్న సొంపగు ఖాయి
*జూపి నఱకించియుఁ జూపె నా బిలము
లోపల నొక దొన లోలోనఁ జూపి
"యిదియె కేదార తీర్థము దీని మహిమ
విదితంబుగాఁ జెప్ప వేల్పుల వశమె?
హిమపూరములు వారి యివి సేవచేయ
సమయుఁ బాతకములు సరసుఁడ వినుము
ఇది లింగమని చూపి యిదియు నేమఱకు
మది" నంచు బిలములో మది కుదుర్చేసి
బిలము వాకిలిఁ గప్పఁ బెట్టించుకొనియుఁ
గళవళంబులులేక కానరాకుండె

గణపతి మహారాజుగా రటువలెను
నణకువలేకయు నా తీర్థమాడెఁ
దీర్ఘసేవనుజేసి స్వార్థంబుగాను
బ్రార్థించెఁ గేదారపతి లింగమూర్తిఁ
దీర్థముల్ భువిఁగల తీర్థములనుచు
స్వార్థంబుగా గుడి చయ్యనఁగట్టి
తీర్థముల్ సాలించి తివిరి కేదార
దేవుడాఁపటఁ గడు దేదీప్యమాన
*మవు గుడికట్టించి యచటను నసుమ
గిరినాథు నునిచియు సిరిసంపద (లతొ)
శూర గణపతిరాజు కోరిక లలర
వర శివాలయములు* మేరలు లేక
నాడ కట్టించెను నాడకాడకును,
కూడ నిత్యోత్సవ క్రీడలఁ గూడి
యాడుచు వేడుకగూడ నుండుచును
నెడఁబడ కోర్గంటి యీశుఁ గొల్చుచును
వచ్చి పట్టముఁ జొచ్చి వైభవంబుగను
హెచ్చి ధర్మంబుల నెలమితో నిల్పి
యంతట సంతానవంత నెమ్మనము
గొంత బుట్టిన నటఁ గోవిద వరుల
యనుమతిఁ బద్మాక్షి నా యన్మకొండఁ
గనుఁగొని యాదేవిఁ గాంచి మ్రొక్కుచును
నుండఁగ నాదేవి కొకనాఁడు పూజ
మండనంబుల స్వర్ణమండనంబులను
బూజించు నంతన పొలుపుగా నొక్క
తేజితోల్లసదీప్త దివ్యమోహినియుఁ
గాఁబోలు నను కన్య గణపతిరాజు

కాఁబోలు ననఁ గళాకౌశలత్వమునఁ
బుట్టి నెంతయుఁ గూర్మి బిడ్డ రాజునకు
పుట్టిన సుతకును బొలుపార నామ
*మట్టె యుమ్మక్కను నత్తిలకి(?)నామ
మొప్పఁగా నిడి పెంచుచున్నంతలోనఁ
జెప్పఁ జూపఁగరాని *సౌందర్య మహిమ
ముప్పతిల్లఁగఁ గళ లుప్పతిల్లఁగను
నొప్ప నానాటికి నొగి యౌవనంబు
గప్పుకో నొప్పులకుప్ప దా నున్న
నిట్టి తలోదరికెట్టి సత్పురుషుఁ
డెట్టు గల్గునొ యని పట్టి చూచుచును
దన బంధు సంబంధ ధాత్రీవిభుండు
తన మనోహరముగఁ దాఁ జూచి విభుఁడు
చాళుక్య వంశాబ్ధి చంద్ర దిగంత
రాళుండు వీరభద్రయ్య రాజనఁగ
నతనిఁ దోడ్కొని వచ్చి యతనికి సకల
మతులిత గతి ద్రవ్యమంతయు నిచ్చి
తన కన్యకామణిఁ దగను నుమ్మక్కఁ
బనుగొని పెండ్లిఁ దాఁ బఱగంగఁ జేసి
తన పురంబునఁ గల తగువారి నెల్లఁ
గనుఁగొని బ్రాహ్మణ క్షత్రియులాది
యందఱఁ బిలిచి రాజప్పు డిట్లనియె
"అగ్రజులగు బ్రాహ్మ లందఱు మీకు
నాయకత్వంబిత్తు నయమునఁ గొనుఁడు
కాయకంబులు మాని కనుఁగొనుఁ" డనియు
"మీ బంధువర్గముల్ మీకును నెల్ల
బాబులు(?)నడిపించి పాటించి జీత

జీవితంబులుగాఁగఁ జేయింతు" ననిన
నావిని బ్రాహ్మణు లట క్షత్ర వైశ్య
లప్పు డిట్లనిరి తామా రాజుతోడ
"నేము క్షాత్రంబులు నిర్వహింపగను
నేముజాలము జాతి నేమముల్ గావు"
అని యొప్పకున్నచో నక్కడ నున్న
*వారి నానావర్ణ వరుసలవారి
బుద్ధిమంతులఁ జాల ప్రోడలౌ వారి
కుద్ధతి నాయక*త్వంబుల నిచ్చి
జీవితంబులు రాజ [1]సేవకులకును
జీవితంబుగఁ గృపచేసి యారాజు
వరుస "నానావర్ణ వరమండలీక
కరగండఁ" డనుపేర ఘన బిరు దమర
నలువదెన్మిదియేండ్లు నట రాజ్య మహిమ
నిలువొందగా రాజు నేలి యంతటను
తిక్కన చెప్పిన, తెలుఁగున నపుడు
నొక్క చిత్తంబున నొగి శివదేవ
అయ్యకు రాజ్యభా*రంబంత చుట్టి
చయ్యన శివలోక సరణిఁ దాఁ జనియె
గణపతిమహారాజు ఘనధర్మ విదుఁడు
గణపరివృతుడైన కలకంఠుఁజేరె.

రుద్రమదేవి

ఆరాజు దేవులు నా రుద్రదేవి
గారాము పెనిమిటి గారితోఁ బోవ
నుద్యోగమటునేయ నున్నక్క చూచి

1. శిబ్బందికి.

సద్య భయంబని సరగున నపుడు
అయ్య శివదేవున కంతయుఁ జెప్పఁ
జయ్యన నాయయ్య సరగున రుద్ర
దేవినూరార్చియు దేవతా కథలఁ
బ్రావీణ్యమునఁ జూపి "పణతినీకగునె?
వీరశైవాచార విమలులకిట్టి
దూరవిచార విస్ఫారతవలదె
జీవుఁడు శివునాజ్ఞ జనియించుచుండు
జీవుడడంగును శివునాజ్ఞనెపుడు
కాన నిచ్ఛాస్వతం*త్రత గల, శివుని
గానఁబోయిన జీవిఁ గానక యేడ్చు
మానిని జడమతి మానినిం బలెను
నూనిన జడతమోజ్ఞానాంధకార
మానము నసమాన మహదేవలింగ
సారమతి జ్ఞాన సవితృచే నడపు
మదిగాక రాజ్యమరాజకంబైనఁ
*గదియుదు ర్వీమతులు కాంక్షదైవార"
నని చెప్పినంతట నత్తన్వి విమల
మానితజ్ఞాన సమాధిచేఁ జొక్క
యూని తత్త్వజ్ఞాన మాహచేఁ దెలిసి
మానిని బోధచే మాని తజ్జడత
నంతఁ దత్క్రియలన్ని యా మహారాజు
కంతఁదాఁ జేయించె గణపతి కపుడు
నా రుద్రదేవులు నగు వీరపత్ని
నేరుపుతోడుగ నెరపి భారంబు
పూని సింహాసన భోగంబులను భ
వాని యిచ్చిన ఖడ్గవర ఖేటకముల

యందుంచి ముద్రికయందుంచి భార
మందుంచి రాజ్యమ్ము నాశివదేవు
ననుమతిఁ బాలనమటఁ జేయుచుండి
కనుమర్గు లేకుండ ఘన రుద్రదేవి
నేయంగఁ గడమయై చెన్నొందుకోట
కాయకంబెఱుఁగుచుఁ గలుకోట కట్టి
తన భూమి ప్రజలకుఁ దమకును గాఁగ
గొనకొని తాభూమికోట గట్టించె
నా రెండు కోటల కతి మధ్యగాఁగ
నా రెండు కోటల [1]కలఁతిదూరమున
*గట్టిపుట్టకోట ఘనమై భవమునఁ
గట్టించి కోటకు గవనులు దీర్చి
గవనులు వేరుగాఁ గట్టించె దిడ్లు
గవురతఁ(?) గట్టించి కనుఁగొనవారి
కక్కజంబుగఁ బరిఘలకును జలము
నొక్కొక్క కోటకు నొగి [2]నూరిదారి
తప్పించి వానికిఁ దగు బలంబులును
ద్వారపాలకులను దగ నేర్పఱించి
ద్వారభూములనుండఁదగ రేయిఁ బవలు
నందు బలంబుల........డుగా నుంచి
కొంద ఱధికారులఁ గొమరొప్పనుంచి
భూమికోటకు గొను(?)* లెనిమిదియుండు
నా మహాకోటకు నట దిడ్లు వినుఁడు
పదహారు దిడ్లను బఱగంగనుంచి
మద హస్తి తురగముల్ మానుగానుంచి
*యందుఁ బుట్టకోటకవి నాల్గు గవను

1. రెండు కోటల కలతిదీర్ఘమున; 2. నూరు.

లందును దిడ్డును నట నెన్మిదుండఁ
గందువ కలుకోట గవనులు నాల్గు
చందంబులకు దిడ్డు సరగున నెనిమి
దట్టె కల్కోటకు నావరణమునఁ
బెట్టించి తంతెలు [1]పెద్దగాలోన
నలగంబు దిరుగగా నాప్త వర్గముల
నలరంగ నియమించి యటఁ గుటుంబములఁ
దన యిక్కు కోటలోఁ దగ నుండఁజేసి
తన యిక్కు కోటకుఁ దగ మొగసాల
రెండు చోటుల గౌను(?) లండఁ బాయకను
మెండుగ గౌనులకుండుబలంబు
చందంబు చెప్పెద విందుగాఁ జెవులఁ
గొమ్మకు నిద్దఱు కోట బురుజుల
కిమ్మైన నాయకులిట యేఁబదయ్యు
గవనికి నే నూఱు కాలు బలంబు
సవినయపరులగు సరసులు దిడ్డి
కరయంగ నూర్గురు నటఁ గాచియుంద్రు
నరయంగ వీరాంగ నాయకోత్తములు
శూరులు ధీరులు సురుచిరౌదార్య
వీరులు దిరుగరు వెపనాజిలోన
నిట్టి రాకొమరులు నెపుడు నా వీట
గట్టిగా రాజకా*ర్యములందు నుంద్రు
చేయించి కోటలు చెన్నుమీఱంగ
వేయించి బహువృక్ష వితతులుచుట్టు
రాను ఫలవృక్షములు రమ్యతరువులు
గా నుంచి కోటకుఁ గడలేని యశము

1. పెరుగా.

శ్రీ మహాగణపతి చేసిన యుక్తు
లా మహాదేవులు నడుపుచునుండు(?)
వనములు పెండ్లిడ్లు వరతటాకములు
ఘనవైభవంబున ఘనముగాఁ జేసి
తన కూఁతురుమ్మక్క తగఁ బుత్రవంతు
రాలగునట్లుగా రమణతో నెడ్లఁ
జాల నోమించెఁ దా నరి [1]యెడ్లనోము
అందుకుఁ బూర్ణంబులగు పల్పు పగ్గ
మందుల మునికోల యల స్వర్ణమయము
నొక్కొక్క యెద్దుకు నొనరంగ దక్షి
ణక్కజంబుగ వెయ్యి ననువగు మాడ
లొప్పుగా నిచ్చిన నొగి విప్రవరులు
అప్పు డాశీర్వాద మధికమ్ముఁ జేసి
రంతట నిలువేల్పులగు తమకైన
కాంత గాకతి దేవికడఁ జేరి యచట
స్వర్ణ ఘటంబులు సరసతఁ బెట్టి
స్వర్ణంపు మాడలు సరసత నైదు
లక్షల మాడలు లావుగా ఖర్చు
లక్షయంబుగ జాత*రలుచేసి మఱియు
*నొడ్డెపల్లి గణపతి కొగి నూఱుబండ్లు
బుడ్డన(?)కజ్జము *గుడపానకమ్ము
పప్పుల నెయ్యినిఁ బరిపక్వమైన
యొప్పగు మోదకా లొగి నివేదించి
మొగిలిచెర్లకు వచ్చి మొగి నేకదేవి
యగు నేకవీరను నర్థిఁ గొల్చుచును
నైదు దినంబులు నట నున్న యంతఁ

1. ఎడ్ల నోము" ప్రతా. చరి. లో లేదు.

గైదువుల్ పట్టెడి ఘననాయకులును
హరిహరదేవుఁడు నట నా మురారి
హరిదేవుఁ డనువారు నాయోరుగంట
మర్లబడి యున్నంత మరి సామమునను
నొర్లఁబడఁగాఁ జేసి యొగివారిఁ దనకు
లోనుగాఁజేసి తాలోపలి కరిగి
తనకు వశవర్తులై తగువారి ననిపి
హరిహరదేవుని నామురారినిని
సరి పుత్రమిత్రుల సకల బంధువులఁ
జంపించి వారిండ్లు సరిదోచితెచ్చి
వెంపరలాడియు వెస నన్మకొండ
కరిగి సిద్ధేశ్వరు నట స్వర్ణపుష్ప
మరి మురిఁబూన్పంగ నట దినము వేయి
పద్మ సదృశములు పద్మసహస్ర
పద్మముల్ స్వర్ణాన భాసురంబుగను
జేయించి పూజించి చెలువములుగను
వేయింటి చొప్పున వెస ననుదినముఁ
బూజించి యోజించి భూపకుమారుఁ
డాజి ధురంధరుఁడగు సుతుఁగోరి
పద్మాక్షినగరికిఁ బాటించి దినముఁ
బద్మంబులను బూజ పాటింపఁ జేసి
నిత్యోత్సవములకు నెలమి జాతరకు
నత్యంత ప్రీతితో నట రెండువేల
మాడలు దయచేసి మానుగానపుడు
కూడ జాతరసేయఁ గొన్ని దినములు
విప్రభోజనములు వెస వ్రతమ్ములును
నప్రమత్తత సమా*రాధనల్ సేయ.

దేవగిరిరాజుతోడి యుద్ధము

దేవగిరిరాజు లుద్రేకులై వచ్చి
కావరంబున నోరుగంటి మీఁదటను
రాణువతోఁ జుట్టిరా ముట్టడంబు
మానుగాఁజేసిన మఱి చలింపకయు
"క్షుద్రపుఁబనికి నిర్నిద్రులై వీరు
పద్రవమును జేయఁ బై వచ్చినారు
చిద్రూపుఁడై నట్టి సిద్దేశు కరుణ
భద్ర లక్షణములు పఱగు మన"కని
రుద్రదేవులు మహా రౌద్రతనపుడు
భద్రేభముల నన్ని పాఱంగఁద్రోలి
పదిహేను దినము లార్భటులఁ బోరాడి
చదియంగ మూఁడులక్షల పదాతులను
గొనకొని యొకలక్ష గుఱ్ఱముల్ గూర్చి
*కదిసి దేవగిరివారు కాలూననట్లు
పొదవించి యున్నంత భూపాలు దేవి
పోనీక వెను(కగా)ఁ బోట్లాడి యపుడు
*కనుగొన దేవగిరికడగాఁగఁ దరిమి
శంఖముల్ మ్రోయించి *చెలఁగుచు నపుడు
పుంఖానుపుంఖముల్ పొదివి పోనీక
తాకినవారును దలఁకి భయమున
నాకగొనక రుద్రమాంబకు నపుడు
కోటి ద్రవ్యంబును గొమరొప్ప నిచ్చి
పాటించి యా దేవి పదక్రాంతులగుచుఁ
దమ భూమి జాడలకు దాఁ బోవునంతఁ
దమకు వారికి మేఱ తగునట్లు నచట
స్తంభముల్ నిలిపియు సరగున శాస

నంబుల ప్రాలను నటఁబెట్టఁజేసి
తన రాణువుల్ చచ్చి ధరమీదఁ బడినఁ
గనుఁగొని వారల ఘన చతురంగ
బలముల మఱలఁగఁ బన్నుగానిచ్చి
యలవడ నేఁబదియట లక్ష పొన్ను
పనువడ సామంతభటుల కొప్పించి
యనుమకొండకు వచ్చి యచట సిద్ధేశుఁ
గనుఁగొని నిత్యోత్స*వంబులు నేసి
ఘనవైభవముతోడఁ గదలి యోర్గంటి
పురము నొచ్చియునుండ భూరి సామంత
వరులు రుద్రమదేవి వాసి మన్ననకుఁ
దమకుమారుల పేళ్ళు తగఁబెట్టి బ్రతుకు.
తమ నేనలన్నియుఁ దగ రుద్రదేవి
నంబ యంబ యటంచు నట పేరఁబిలువ
'అంబాల' యనియెడు నధికపురంబుఁ
గట్టించె రుద్రవ*రంబులు ఘనము
కట్టించి యష్టది*క్కుల జయస్తంభా
లొప్పఁగా నాటించి యొగి రాజ్యమేలు
నప్పుడు తన కూఁతురగునుమ్మకకును
గర్భచిన్నలు లెస్సగాఁ గనుపింప
దుర్భర పరవాది గర్భనిపాత
[1]నిర్భరు నాగమ*వితత మతాను
గర్భగ శివతత్త్వ గర్భసానంద
రతి, [2]యనాగత వర్తమతి [3]బురాణాతి
మతవిచోదిత [4]శుభమత నిర్వహాండు
అతులిత వేదశాస్త్రాగమవితత

1. నా నిర్భరు దాగమవితత; 2. తనాగత; 3. బురాణేతి; 4. శుభద.

మతిచే ననుష్ఠింప గతిగల్గు సువిజి
తేంద్రియ పరవశుం డీశుభక్తుండు
సాంద్రవిదో (?) భక్తజన మనో(హరుఁడు)
....
చంద్రుని శివదేవు *ఁజేరంగఁ బిలిచి
*యింద్రవైభవ గణపతీంద్రుని దేవి
కొందఱు చేడెల గుణవతి ప్రౌఢ
లందు సడిగను వారలందఱఁ బిలిచి
యిట్లని పలికెను నింపుతోడుతను
"ఎట్లొకో మా కూఁతురెమ్మిఁ జూడఁ గను
వాడి యున్నది వసి వాడిన పువ్వు
పోడిమి నానన పోడిమి చూడఁ
జూడ మాధురి స్రవసుధ అధరంబు(?)
వాడి వరువట్టులు వగదొట్టి శ్రమము
తడఁబడ మొగమును బడగునెన్నడుము
కడువడి బహుళమై కానంగనైన
మీనముల్ బేడిసమీలొకో యనఁగ
నాననంబున నుండు నళుల నెపుడు
మూయుచుఁ దెఱచుచు మొగుచు చున్నదియుఁ
గాయంబు కృశమయ్యె ఘనమయ్యెఁ బిఱుఁదు
లావెక్కె యొఱపెక్కె యావొక్కలున్న
వాయూరు లానారు *వేమరుఁ జూడ
నేనారులందున నీనారిచూలు
గానమీయ.....................
................కాంతువిచాన(?)
మానము సద్గర్భ మానమౌ దీని
కూనంబు గాదనుమాన మే"లనఁగ

సడిసన్నసతులును సత్పుత్రవతులు
నుడుగక కనిపెంచుచున్న సుందరులు
నిశ్చయింపఁగ లేక నెఱినున్న యపుడు
ఆశ్చర్య జలధినో.........డు
భావి కాలజ్ఞాన పారీణసూత్ర
భావితనిశ్చయ...వర్ధనుండు
నగు శివదేవుండు నా రుద్రదేవి
మగువ వీక్షించి సమ్మతి నిట్టులనియె
"గర్భాండ బ్రహ్మాండగములు సచ్ఛివుని
నిర్భరాజ్ఞామూల మీ నిఖిలజనము
గర్భగ గతులనుగాఁ జేయు నొలియ
దుర్భరంబుగఁ జేయు నిర్భర శివుఁడు
కారణ కార్యక* ర్తృత్వ మెఱుఁగక
కారణ నైమిత్త(?) కారణమడుగ
జాడలే భక్తుల...డెలకవనిఁ
గూరునే వినగ నిస్సార సం(సార)
....పారావార కూలంకషముల
*జేరంగఁ జూతురె సద్గణపతీంద్రు
వీరపత్నివి జ్ఞానవిశదంబు వలదె ?
కోరినఁ గల్గునె ? కోరెడివారి
ప్రారబ్ధ సంచిత పాపంబులుండఁ
గారణంబులులేక కలుగఁడుస..."
(అని)చెప్పి మఱియును నవుడు నుమ్మక్కఁ
గనియు సంతోషించి కరమర్థిననియె
"అయిదువ ! నీకును నమరేంద్రసముఁడు
పయిదలి ! పుట్టును బరమేశ్వరాంశ
జనియించి మర్త్యుఁడై* చెలఁగునుగాని

కని......ంతగా శివుఁడతఁడు
తొమ్మిదినెలలకుఁ దోరంబుగాను
నెమ్మిఁబుట్టు సుతకు నెఱి శుక్తియందుఁ
బమ్మిన ముత్యంబు భాతిగాసుతుఁడు
నమ్మము మనమున నఱమఱలేక
కొమ్మ నీమదిఁదల్పు......భక్తి
పుట్టిన యప్పుడె పూని నీసుతుఁడు
గట్టి సింహాసన మట్టె యెక్కెడిని
అంబుజానన! సత్య"మని చెప్పునంత
వెంబడి సామంత వితత భృత్యులకు
సత్యంబుగాఁజెప్పి చని యోరుగంటి
నిత్యవైభవములు నెఱమించు వాఁ....
..........బులు దేదీప్య మానముగఁ
గేవలంబుగ వెసఁగేరి శృంగార
మలరంగఁజేసెను నమ్మహాదేవి
యలరంగ సద్గురు కపుడు దామ్రొక్కి
వెలయంగఁ దాంబూల వితతులు మంచి
గంధకస్తూరి కాగరు లేపనాది
బంధుర వస్త్ర సంప్రార్థితుంజేయ
శివదేవుఁడంతట జెన్నొందిఁ (రుద్ర)
దేవుల వీడ్కొని తెఱఁగొప్పవచ్చి
మందిరంబున నుండె మానుగానపుడు
అంత రుద్రమదేవు లాశివదేవు
నెంతయుఁ గొనియాడి యంతసామంత
(?) వంతలుకంత....(అం)తయుఁ జెప్పి
"మీకు రాజ్యంబున మీరాజు పుట్టి
సకల సామ్రాజ్యంబు సరి నేలఁగలఁడు"

అని పట్టమంతయు నపుడు శృంగార
మనిమిష వైభవమపుడు గాఁజేసి
యచటి విప్రులకును నత్యంతప్రీతి
రచనగా నేఁబదిలక్షల మాడ
లతని యోగంబుల కగునట్లుగాను
విపులమ్ముగాఁ బంచి వెలఁది తానంత
మరియు రాణువకును మంచివస్త్రములు
కోరిన వస్తువుల్ కొమ్మని యిచ్చి
పణవ మర్దళశంఖ పటహదుందుభులు
....
ఆడుదురప్సరలగు సుందరులును
[1]పాడగ గంధర్వపాటల మీఱి
యీరీతి నుత్సవం బేపారఁజేసి
యా రీతి మాసములటఁ గొన్ని చనిన
నట గర్భదానాది................
కుదితంబుగా [2]సుతుకొాగిఁ జేసిరపుడు

ప్రతాపరుద్ర జననము

దశమమాసంబును దగ పూర్ణమైన
నట (జను) శాలివాహన శకవర్ష
ములు [3]వెయ్యి నెన్నూరు*నగు నర్వదేండ్లు
నామీఁద వర్షముల్ నగు నాఱునేండ్లు
నామీఁద నందనయగు వత్సరంబు
నందలి చైత్రంబునగు మాసమందు
అందు శుక్ల(ము) పక్షమగు పంచమందు

1. పాడుదురు ; 2. సుతవకాని ; 3. వెయ్యిన్ని పదమూడయిన ఆనందనామ సంవత్సర
పని ప్రతాపచరిత్ర.

పొందుగా రోహిణి పొసగుగురువార
*మటబ్రాహ్మి ముహూర్త (మట)గ్రహవితతి
కట సూర్య అంగారక(?) బృహస్పతులును
ఉచ్ఛ స్థానంబుల (నుండియుండంగ)
నచ్చట శనిగ్రహంబట నిజస్థాన
ముండఁగా నప్పుడు సమ్మక్క దేవి
చండ పరాక్రము* శ్రీమత్ప్రతాపుఁ
డగు సుతుఁ గనియెను నంత నాలోనఁ
దగ రుద్రమాదేవి తగ పురుటింటి
కౌగివచ్చి సుతుఁజూచి.........
........తెచ్చి సింహాసనంబు మీఁదటను
తటుకునఁ బొత్తులఁ దగ(ఁదా)నమర్చి
పవ్వళింపఁగఁబెట్టి యవ్వతానపుడు
నవ్వుచు నానంద*రసమగ్నయగుచు
నేకశిలానగరెల్ల జనములఁ
....
గల్గు వర్ణాశ్రమ కలితులనెల్ల
సలలిత సామంత సముదయంబులను
దొరల మన్నీలను దోరంపుభటుల
వారాది డెబ్బది వరనియోగముల
వారి రావించి (తా)*మునుకొని బాలు
[1]నిల మీకు రాజుతా నింపుగాఁ (గలిగె)
....
*గుడు నానందరసంబు గూరుకోలీల (?)
నోలలాడుచు బాలునొగిని దీవించి
బాలులలాటంబు పట్టికయందు

1. శిం.

శివదేవ సద్గురుఁడు.........

....

పుత్రోత్సవంబుఁదాఁ బుత్రునిఁగూర్చి
పాత్రమ పాత్రంబు పరికింపఁ బోక
వీరువారనకను వెలిబోసు లనక
కారు పాత్రులనక కామిను లనక
ఆబాలగోపాల మందఱ కపుడు
వేపారమంతయు విడిచి యందఱను

....

మానిన శ్రీగంధ మాల్యాను లేప
నాను కస్తూరికా నవ్యసు [1]గంధి
లాంగులుగాఁ జేసి యందఱి కపుడు
సాంగంబుగా సంఖ్య సరినైదు కోట్ల
మాడలు పంచిరి మఱి లక్షగోవు
లాడ విప్రులకును గూడ దక్షిణ(గ)

....

వాడాదిపురము సిం*గారించి ప్రేమ
నా రుద్రమహాదేవి యతి రమ్యముగను
సారలక్షణ కళాచతురత మెఱయ
సకలజనంబులు సంతోషముగను
అకలంక శోభితమగు మంటపమున

....

మకలంక మాణిక్యహార జాలికలఁ
దులఁదూగు తూగుటుయ్యలఁ గట్టిరచట
వెలయంగ నబ్బాలు వెసకాఁపు గాఁగ
సూతికా గృహముకు చుట్టుగా నుండు

1. గంధనాంగుల.

నాత తాప్తజనులు నట మాంత్రికులును
....
సనిరి వృద్ధాంగనా సతులు నిత్యంబు
నా బాలుఁ గావఁగా నలువంద్ర నుంచి
నా బాలునకుఁ బురుడంతఁ దీరుటయు
పుణ్యాహములు చేసి భూకాంతకపుడు
....
మంగళారతు లిచ్చి మహిమతోడుతను
సాంగంబుగా దేవసభకును నెల్ల
సంభావనల నిచ్చి సరి నపారముగ
నంభోజగర్భ స*న్నిభుఁ డగు గురుని
యాజ్ఞచే నామంబు.... ....
ప్రజ్ఞా విచక్షణుఁ బఱగు శివదేవు
నామకరణముకు నామ మేమనినఁ
బ్రేమతో నిట్లనెఁ బేరు రుద్రాంబ
దేవిదేవేరులు తెఱఁగొప్పఁ జెప్ప
రుద్ర మహాదేవి రూఢిగఁ బేరు
భద్రతఁ బెట్టిరి పఱగంగ రుద్రు
నామంబు..................
అంత నబ్బాలుండు ననుదిన వృద్ధి
మంతుండునై శుక్లమగు పక్షమునను
సురుచిరం బగు సుధాకరుఁ బోలి పెరుగు
నరవరు కొమరున కరుదరు దగుచుఁ
బనుగొన నిత్యంబుఁ బడిసె పోయుటకు
.........ను మాడలవి రెండువేలు
వెచ్చంబు సేయుచు వేగంబు నంత
*యచ్చరికె రుద్రదేవుల యంకమందు

కూర్చుండి యబ్బాలు కోరి యెవ్వరికిఁ
గూర్చి పిడికిట నీయఁ గొనరాదు ననక
గొనవచ్చుననక........ ....
కనుగొని యందఱి గ్రహియించిచూచు
అతడు నాయవ యెర్గునంతకు నిచ్చు
మతిమీఱ నెన్నంగ మఱి లక్ష్యసంఖ్య
లెన్నిక నెనిమిది*లక్షల నూరు
నైయుండు ఖర్చుకు ననగ.... ....
(తగి)యుండు లెక్కలు తగుదేవి యెఱుఁగ
నప్పుడు చాళుక్య లధిపుఁ డగునట్టి
మరియొక్క సుతుఁడు (నుమ్మక్క కుఁబుట్టె)
(పొరిగా)న నతనికిఁ బూనిక తోడ
నట్టి యన్నమ దేవుఁ డని నామమిడిరి
అంతట నొక కొన్ని యబ్దముల్ సనఁగ
నంత గర్భాష్టక మందు రాసుతుని
విహితోపనయన సద్విద్యాది కృతులు
నధ్యయనంబును నలవడఁగను ను
పాధ్యాయు లొద్దను బహు శాస్త్రములను
జౌషష్టివిద్యలు సంభవిల్లఁగను
భాసుర ఛప్పన్నభాషలు నేర్చె
దశవర్షముల(లోన) తగనన్ని చెప్ప
....
(కోరి)కెంతయు మతిగూఱి సద్భక్తి
పదునొకండవయేటఁ బటు విలువిద్య
లొదవ జితశ్రమమొక కొంతనొగిని
ధనురాది సాధనతతులతోఁ బోరు
ననువునేర్చియునట నట గజారోహ

మాదిగాఁ జతురంతయానమారోహ
మాదులు మ...రోహామణి క్షాత్రగతులు
నంత పన్నెండేండ్లు నగుట నబ్బాలు
వింతగాఁ గావ్యనా*టక వివర్ణములు (?)
పంతంబు మీఱఁగ బహు శబ్దశాస్త్ర
మంతయుఁ జెప్పిరి నా రాజసుతున
కంతయుఁ జెప్పిన నెంతొ వేగముగ
పంతంబునఁ జదివె బాహు విక్రముఁడు
పదమూఁడు నేటను బహు శాస్త్రములను
......లును ఘనముగా నేర్చె
పదునాలుగేండ్లకుఁ బరరాష్ట్రి భాష
లదవద వడఁకను నన్ని దేశములు
నక్షర సంజ్ఞలు నను వొందనేర్చె
దక్షత నీతియు ధర్మ వర్తనము
భోజుఁడై ....[1]

1. ద్విపద గ్రంథ మింతటితో నాగిపోయినది.

శ్రీ సిద్ధేశ్వర చరిత్రము

[కాకతీయరాజుల చరిత్ర - ప్రతాపచరిత్ర]

(వ చ న ము)

రుద్రమదేవి

([1]ఈవల మాతృక పుస్తకంలో కొత్తిగా తాట్యాకు శిథిలమైపోయింది. పోయిన చోట జాగా విడిచినాను.)

"[2]సిద్ధేశ్వరుని సహస్ర దళంబులఁ బూజించి, పద్మాక్షీదేవి నిత్య మహోత్సవంబు గావించుటయు, విప్ర భోజనంబు......సమేతుండై యేకశిలా నగరంబుపై విడియుటయు, వారలతో నెదిరించి యొక పక్షంబు ఘోర యుద్ధంబుఁజేసి మూఁడు లక్షల...బలంబు వెనుదిరిగి దేవగిరిఁ జొచ్చు పర్యంతము గొంపోయిన వారలు కోటిద్రవ్యంబు కానుకగాఁ బంపిన నా ద్రవ్యంబుకొని...జయ స్తంభంబులు వేయించి వారల తన యాజ్ఞకు లోనుజేసి, మరలి యేకశిలా నగరంబు...వర్గంబులు దమ కుమారులకా రుద్రదేవుల పేరు పెట్టుటయు, మరి యజ్ఞనంబులును దన్ను 'అంబా'యని...ంబు గట్టించుటయు, నిజనామంబున రుద్రవరంబులను గ్రామంబులు నానాదేశంబుల వేయు గ్రామం...జయ స్తంభంబు లెత్తించి మహామహిమతో రాజ్యంబు నేలు సమయంబున"

ముమ్మక్కదేవికి నెలలు...యా శుభవార్త యెఱింగించిన నాయయ్య యిట్లనియె, "మీ ముమ్మక్కకు బాలుండు సర్వలక్షణ...త్యాగ రాధే యుండు, సత్య యుధిష్ఠిరుండునునగు నొక్క పుత్రుండుగావున నిది నిజంబు. అబ్బాలుండు ఇ...తొమ్మిది నెలలకు పుట్టినప్పుడె యబ్బాలుండు సింహాసనంబు యెక్కగలడు; యీ వచనంబు సత్యంబనిన యంతంత

1. ఇది తాళపత్రప్రతికి నకలు వ్రాసిన లేఖకుని వ్రాతకాఁబోలు ; 2. ఇక్కడనుండి వచనము. కథకొంత వెనుకనుండి యారంభమయినది. రచన ప్రతాప చరిత్రకు చాల సన్నిహితముగా సాగినది.

సిద్ధేశ్వరునిగుండము

మహా...తన సామంత వర్గంబున కెఱింగించిన, పురంబునంగల దేవా లయంబుల శృంగారింపజేసి, యెద్దేవ...పంచమహా వాద్యంబులును ఘోరు కలుగజేసి పురంబెల్లను శృంగారించి భూసుర(ల) బిలిచి...పంచి పెట్టించి, సామంత భటవర్గంబునకు చీని చీనాంబరంబులు మణి...(ఆ) భరణంబులు నొసంగి మీకు రాజు కలుగుచున్నాడని యె...వీడు కొలుపు ట్టయు, యద్దేవి క్రమ క్రమంబున ముమ్మక్క గర్భ దానాదికములు నేయుచుండ దశమమాసంబున శాలివాహన శక వరుషంబులు నందన

ప్రతాపరుద్ర జననము

సంవత్సర చైత్ర శుద్ధ పంచమీ గురువారంబున రోహిణీ నక్షత్రంబున బ్రాహ్మీ ముహూర్తంబున, సూర్యాంగారక బృహస్పతులు వుచ్చస్థానంబున [1]శనేశ్వరుండు నిజస్థానంబున నుండునట్లుగా ముమ్మక్క దేవికి సుతుం డుదయించిన, రుద్రదేవులు యేతెంచి యబ్బాలుని శుద్ధోదకంబుల శరీరంబు గడిగి కొలువుకూటంబునకు గొనితెచ్చి సింహాస నంబున పొత్తులు పరిచి, యబ్బాలు నునిచి యేకశిలా నగరంబు ప్రజలను బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రాదులను ప్రధానుల, సామంతులను మన్నీల దొరల భటవర్గంబు నునిచి యేకశిలానగరంబు ప్రజలను నాదిగా గలుగు డెబ్బది నియోగంబులవారిని రావించి యబ్బాలుని జూపి మీకు రాజుగలిగె నిదిగో ని(?)యబ్బాలుని జూపి(న)...సంతోషంబున నానందంబున నోల లాడి యబ్బాలునిదీవించిరి. రుద్రమదేవులు శివదేవయ్యచేయబ్బాలునికి విభూతి ధరియింప జేయుటయు వోరుగంటి....పురంబున వీరువారనకను అబాలగోపా లంబు లందరికి అయిదుకోట్ల వరహాలు పంచిపెట్టించి చీనాంబరము లొసంగి, యా విప్రులకు...ల నొసంగి పురం బలంకరించి సమస్తదేవతావైభవంబులు సాగించి పుత్రోత్సవంబు నేయుటయు, ఆ రుద్రదేవులు సకల జనంబుల (సంతోషంబు గాంచి) యబ్బాలుని నొక దివ్యమందిరంబున నవరత్నఖచితం బైన యొక తొట్టెలో నునిచి పెం(చు)చుండె, అ బ్బాలునకు సూతికా గృహంబుచుట్టును ఆప్తుల...లను తలయ(?) బిడ్డలగన్న వృద్ధాంగనలును నిత్యంబును బాలునిం జూచుటకు నలుబండ్రను నుండునట్లుగా నేమించి

1. శనైశ్చరుండు అనుటకు.

విధ్యుక్తంబుగా పుణ్యాహంబు సేయించి అపారద్రవ్యంబు భూసురుల కొసగి శివదేవయ్యగారిని జూచి యబ్బాలునకు నామకరణంబు సేయుమనుటయు, ఆ యయ్య యిట్లనియె. ఈ బాలుండు నీపేరు మెచ్చుకొని వుండునట్లుగా నీ ధరాచక్రంబు మహిమతో పాలించునని ప్రతాప వీరరుద్రుడని నామకరణంబు సేయుటయు అబ్బాలుండు దినదినప్రవర్ధమానుండై శుక్లపక్ష సుధాకరుండును బోలి పెరుగుచున్నయెడ.

ఆ ప్రతాపరుద్రునకు పీడాపరిహారార్థంబుగా నిత్యంబును మూడువేల వరహాలు పంచిపెట్టియు, అబ్బాలుండు అయిదు వరుషంబుల (రాగనే) రుద్రదేవులు తనయంక పీఠంబున గూర్చుండ జేయుటయు, ఆ ప్రతాప రుద్రుండు తన్ను నాశ్రయించు జనంబులకు, యుక్తాయుక్తంబులు దలంచక యేమియు నొసంగిన నదియు సత్యంబునం బోని చెల్లించె. అతండు యావ యెఱుంగక పంచిపెట్టిన గ్రామంబులు వెయ్యిన్నేనూరును, మూడుకోట్ల సువర్ణంబులయ్యె. అటు తరువాత ముమ్మక్క గర్భంబున నొకసుతుం డుద్భవించిన అన్నమద్దేవుం డను నామకరణంబు సేయుటయు, అంతట ప్రతాపరుద్రునకు గర్భాష్టకంబునను ఉపనయనంబు సేయించి పదియగు వరుషంబున పదక్రమంబును, పదునొకండవయేట ధనురాది సాధనం బులును....పన్నెండవయేట నాటకాలంకారశాస్త్రంబుల నెఱిగించిన పదు మూడవయేటను రాజనీతి ప్రకారంబును, ధర్మాధర్మంబులను బోధింపజేసి

ప్రతాపరుద్రుని పట్టాభిషేకము

పదారవయేటను విశాలాక్షి మొదలగు రాజకన్యకలను పదార్గురను పెండ్లిజేసి, తదనంతరంబున శ్రీమత్ప్రతాప రుద్రుణ్ణి సింహాసనాసీనుని జేయవలయునని రుద్రమ దేవులు ఆయయ్యకు ఒప్పనజేసి, ఆ రుద్రమాదేవి ముప్పై యెనిమిది యేండ్లు రాజ్యంబు పాలించి తాను శివలోకంబున కరుగుటయు, ఆ ప్రతాప రుద్ర మహారాజు పట్టాభిషిక్తుండై యున్నయెడ కాళేశ్వర నివాసులైన రామారణ్య శ్రీపాదులును, మహేంద్ర శ్రీపాదులును మొదలైన వారలు అనేక మునులు నేతెంచిన, వారికి సాష్టాంగ దండప్రణామంబులజేసి వారల బూజించి వారలచే దీవనలు గైకొని వారి యభీష్టం బేమి యని యడిగిన

వారు తమకు పరుసవేదిలింగంబు సేవించుట మాకు అభీష్టంబు.......కా యని యమ్మనుల దోడ్కొని శంభులింగంబు నగరికిం దోడ్కొనిపోవ నుద్యోగించిన బహుజనుల గూర్చుకొని యా దేవుని కావలివారలు........ నగరు జొచ్చు సమయంబున, శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుండు విని దేవీదత్తంబైన ఖడ్గఖేటంబులు యిరుగేలంబూని తన సమీపంబున వున్న అ...... గూడి ఆ [1]బందిపోటుల దుష్టనాయకు దునుముటయు, మఱియొక్క నాడు అప్పురి దుష్టనాయకులు కొందఱు గూడి ఆకుల చంద్రయ్య......... [2]విరును దడిన (?) సర్వధనంబులు అపహరించి ఆవిప్రునిం బొడిచి పోయిన అతండు మూర్ఛాగతుండై యున్న, ఆ భూపాలుండు విని యాదేవుండు.........బ్రహ్మ(హ)త్య తగులునని మహాభయంబంది, చింతించుచున్నయెడ ఆ విప్రునికాంత పతివ్రత గావున లక్ష్మీదేవి వర ప్రసాదంబున తనపెనిమిటికి హానికాకుండ బ్రతికించుకొనుటయు ఆ వార్త యా భూపాలుండు ఎఱింగి విప్రదంపతుల రావించి పూజించి, చేని చీనాం బరంబులున్ను ఒకగ్రామంబు నొసంగి యనుపుటయు వారలు యాగ్రామం బున లక్ష్మీదేవిని ప్రతిష్ఠించి అప్పురంబును 'సిరిపురం'బను గ్రామంబు పేరు పెట్టుకొనుటయు, యారుద్రుండు సంతోష చిత్తుండై కొలువు కూటం బున సింహాసనా సీనుండై తన బంధువరుల రావించి సోమదేవరాజు నాటి నుండి వంశపారంపర్యముగావున్న దొరలను సరదార్ల మన్నీల ప్రగ్గడియల మరియు పురంబునంగల వేద వేదాంగ పారగులగు విప్రులను, బుధజను లను చతురులగువారలు మొదలుగాగల నియోగంబులవారిని రావించి విహితాసనంబుల గూర్చుండ నేమించి గంధ కస్తూరి పరిమళ తాంబూ లంబులు నొసంగి శ్రీ మత్ప్రతాపరుద్రుండు వారలతో నిట్లనియె.

ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యపాలనము

"వింటిరె మొన్నటి యాశ్చర్యంబు దేవునిపై బందిబడిరి. యీ... (విప్రు)...నిపై బంది బడిరి, రాజ్యంబనాయకంబై యున్నది. ఇందుల

1. బందిపట్టిన దుష్టనాయకుబడుసు మటయు ; 2. "యను విప్రునియిల్లు సొచ్చి" ప్రతా. చరి.

కార్యంటు తెలుంగెజింగింప వలయుననుటయు వారలందఱు నేకగ్రీవంబుగా ని (......?) ట్లనిరి.

"నీవు సాక్షాత్తు రుద్రుడవుగాని మర్త్య మాత్రుండవె? నీవు యేరీతింజేసిన యదియ మాకు సమ్మతం"బనిన, యారాజు గణపతిమహారాజు నానా వర్ణంబులవారికి నాయకత్వంబులు యిచ్చుటంజేసి బహు నాయకంబై యున్నది. కనుక నొక్కమాయను......వెలమ జాతులుగాని యితరజాతులు నాయకత్వంబున కర్హులుగారని రాజు ఇట్లనియె "మానధనులును విశ్వాసపాత్రులును......గాంభీర్య సముద్రులును, వివేక దక్షులును, పాపభీరులును స్వామి హితోపచారులునునగు సచివులు పద్మనాయకులు, వారలు (నాయకత్వంబునకు) దగుదురని సభికులకు శీమత్ప్రతాపరుద్రుండు యెఱుగం బల్కిన సభాసదులు ఆరాజనీతి వివేకంబునకు సంతసించి యంత మాకు సమ్మతంబు చేయుమనుటయు ఆ ప్రతాపరుద్రుండు పద్మనాయకులంబిలిపించి నాయకత్వంబులకు...వారిని యేర్పఱచె, నొక్కొక్క కొత్తడంబునకు నొక్కొక్కని సర్వసంపన్నునిగా యేరి వారలకు ధనకనక వస్తువాహనాం (దోళికల నునిచి) చీని చీనాంబరంబులు నొసంగి, మఱియు ఛత్ర చామరంబులును, ఆలవట్టంబులును, సాహసకృత్యంబులుగా బిరుదులొసంగి, డెబ్బదియేడు (గోత్రం)బులకు డెబ్బది యేడ్గురును, యిట్లు బహుమానంబు చేసి వారలను యేకశిలానగరంబునకు శిలాప్రాకారంబున డెబ్బదియేడ్గురు పద్మనాయకుల నుండజేసి, వారి బంధువుల నుపనాయకులంజేసి, పుట్టక్కోట కొత్తడంబుల వుండునట్లుగాజేసి మరియు డెబ్బది యేడ్గురు నాయకులకుతన రాజ్యంబులోని భాగంబు పంచిపెట్టి, వొక్క భాగంబు బంధువులకున్ను, వొక్కభాగంబు తన మూలబలంబుల కొసంగి, వొక్కభాగంబు విప్రుల కొసంగి, తన వశంబయిన రాజ్యంబు భండారంబునకు జెల్లంజేసి రాజ్యంబున చోర బాధాదికంబులు లేకుండునట్లుగా, మహామహిమతో రాజ్యంబు పాలింపుచుండగా, సప్త సంతానంబు లుద్ధరించి హేమాద్రికలోప్తక్త ప్రకారంబున దానంబులు చేసి ప్రతి వరుషంబున పండ్రెండు తులాపురుషంబులు దూగి కోటి సువర్ణంబులు దానంబు

సేయుచు దిగ్విజయంబు సేయుటకునై సకలసేనల రావించి ప్రయాణభేరి వేయించి కటక బల్లహునిపై గదలి వాని సాధించి వానిసుతుని పట్టంబు గట్టి, యెప్పటియట్ల వానిచేత మూడు కోట్ల సువర్ణంబులు అప్పనంబులు గొని సేనాయుక్తంబుగా తన వెంటరా నియమించి,

దిగ్విజయము

అచట పాండ్యదేశాధీశ్వరుని సాధించి వాని సుతుని పట్టంబుగట్టి వాని తనవెంట రా నియమించి యెప్పటియట్ల అప్పనంబులు గొని దక్షిణాభి ముఖుండై సముద్ర తీరంబునకుం జని గోదావరుత్తరించి, రామేశ్వరంబు పర్యంతంబుగల పురంబులు తనవశంబు చేసుకొని రెండువేల వోడల రావించి, అందుకు తగిన వర్తకుల నియమించి, నానాదేశంబులకు వ్యవహారంబులు సేయంబనిచి, అందుల ద్రవ్యంబు తన బండారంబునకు రాజేసి, రామేశ్వరు సేవించి, అచట పెక్కుదానంబులు చేసి నాలుగు తులాభారంబులు దూగి, తామ్రపర్ణినివున్న సమయంబున, విజయనగరంబు నుండి నరసింహరాయలు అమూల్యాభరణ చీని చీనాంబరంబుఎు కానుకగా దెచ్చి సమర్పించిన సంతోషించి యతన్ని గౌరవించి యా నరపతిరాయలు తన మేనల్లుడగు నృసింహదేవుణ్ణి దళవాయింజేసి, పన్నెండులక్షల పదాతి వర్గంబు కానుకగా బెట్టిన, సంతోషించి రాయలు విజయనగరంబు నకు మర్లుటయు, అ...ట ప్రతాపరుద్రుండు, ఆడుమండలంబేలు ముకుందా దేవి నోడించి యెనభైనాలుగువేలు సువర్ణకమలంబులు అప్పనంబులు గొని దాని తన వెంట రానియమించి, కొంకణ టంకణ మళయాళ బాహ్లీక దేశంబుల గెలిచి వారిచే పది వేయిలక్షలు అప్పనంబులు పుచ్చుకొని, వారు మూడులక్షల గుఱ్ఱంబులతో తన్నుగొలువ నియమించి, గుజరాష్ట్రి దేశాధీశ్వరుల నోడించి, వారిచేత నప్పనంబులు గొని, మరియు తక్కినరాజుల గెలచుకొని తన యాజ్ఞ(కు)లోనుజేసి, వారిచే అప్పనంబులు పుచ్చుకొని వారి సేనాయుక్తంబుగా తనవెంట రమ్మనుచు, అంతట పూర్వ దక్షిణ పశ్చిమ భూములు తన యాజ్ఞ(కు)లోను జేసుకొని సంతోషించి, భాగీరథిజేరి, గంగా యమునా సరస్వతిని, కృతస్నానుండై పెక్కు దానంబులుచేసి, యెనిమిది తులాపురుషంబులు తూగి, ప్రయాగ కేతెంచి, ఆ పట్టణంబు తనవశంబు

చేసుకొని, యా [1]పురంబునగల మాధవదేవు వైభవంబునకు, అపురంబిచ్చి సేవించి,......మణికర్ణికయందు మునిగి విశ్వనాధుని సేవించి, కాశి నగరంబు విశ్వనాథునకొసంగి, అచ్చట యిరువై తులాపురుషంబులుతూగి, కోటి సువర్ణంబులు దానంబులుచేసి, వున్నంత నిజభుజ పాలితంబైన దుర్గంబులకొలది, యెరిగించెద.

అట తాళసహస్ర చక్ర[2]కోటాధీశ్వర బిరుదున్ను, ...సింహాసనాధీశ్వర బిరుదున్ను చాటించి మరియు గయకుంజని యాసులతానిం...... అచ్చట అహోజనంబులచేత మాతామహులకున్ను, పితామహులకున్ను విహితకృత్యంబులు సేయించి......మంత్ర కూటంబునకు ప్రవేశించి విధ్యుక్త ప్రకారంబుగా పంద్రెండు క్రతువులు సేయించి కాశేశ్వరంబున కేతెంచి,......లు దూగి, కోటి సువర్ణంబులు దానంబులుచేసి రెండువేల విప్రులకు పెండ్లిండ్లుసేసి, సకల దానంబులుగావించి వేయు......ప్రతిష్ఠలు సేయించి యేకశిలానగరంబున కీశాన్యభాగంబున ప్రతాపగిరియను దుర్గంబు కట్టించి......మేశ్వరు వైభవంబున కొసంగి, యెనిమిది తులా పురుషంబులు దూగి, షోడశ మహా(దానములు) రామేశ్వరు వైభవంబున కొసంగి, యెనిమిది తులాపురుషంబులుతూగి షోడశ మహాదానంబులు చేసి.........తన తమ్ముండైన అన్నమ దేవుండు రాజ్యభారంబు పన్నెండు వరుషంబులు పాలించి ప్రతాపరుద్రునకు యోజన......... పరిజనంబుల గారవించి సంతోష చిత్తుండునై ...వచ్చి తదనంతరంబున సింహాసనాసీనుండై కూర్చుండి తనవెంటవచ్చిన నానా దేశంబులవార్ని నిజ నివాసంబులకుం బనిచి...కాకతి మహాదేవికి సాష్టాంగ నమస్కారంబులు

పుత్రజననము

సేసి.......విశాలక్షియందు విరూపాక్షుండును వీరభద్రుండును నను నిరువురు తనయులు [3]గల్గుటయు మహావైభవంబున ఏకశిలా......నగరంబు అలకాపురి సింహాసనంబై యుండు. యీ దుర్గంబునంగల నానా వర్ణంబుల సంఖ్య జెప్పెద.

1. మీ పురంబు 2. కోటధీశ్వర ; 3. గొంచ్చుటయు.

నానావర్ణముల సంఖ్య

వేదవేదాంగ పారగులగు విప్రుల గృహంబులు పద్దెనిమిదివేలు, రాజద్వారంబు...దీర్పు గణికల యిండ్లు రెండువేలు, రణరంగ చతురులైన క్షత్రియ నికేతనంబులు రెండువేలు, సకల సామగ్రిగల వైశ్య గృహంబులు ముప్పైవేలు, యిందుకు ప్రసిద్ధులు కోటికి పడగెత్తిన వైశ్యులు మున్నూట యిరువై యిండ్లవారు, నాల్గవ జాతియై విలసిల్లు పద్మ నాయకులు డెబ్బైయేడుగురు, మరియు కాచవర్ణంబు వారల గృహంబులు పంచలోహ ప్రముఖులైనవారి యిండ్లు లక్షయేభైవేలు, కాళ (?) అనవరతంబు సంపూర్ణంబైన గొల్లయిండ్లు యెనిమిదివేలు, కాపులయిండ్లు నాలుగువేలు గొండ్ల తెలుకులయిండ్లు...యిండ్లు మూడువేల నేనూరు, [1]బెస్త యిండ్లు పదహారువేలు, తెనుగుయిండ్లు ఆరువేల నన్నూరు...యిండ్లు నాల్గువేలు, బుకాయిండ్లు ఆరువేల మున్నూరు, పెరికె కరిణల యిండ్లు యెనిమిదివేల యేనూరు, ముచ్చె యిండ్లు పదమూడువేలు, కక్షౌరకుల (?) యిండ్లు యాబదివేలు, అగణ్య వస్తువాహన శోభితంబు(లై)న వేశ్యా గృహంబులు ఆరువేలు, ప్రవాసులైన వార్కి వండిపెట్టే వంటలక్కల యిండ్లు అయిదువేలు, బలిజ భవనంబులు నాల్గువేలు మరియు నితర పరిచారికా గృహంబులు లెక్కకు నెన్న కొలదిగాదు.

దేవాలయములు

శివాలయంబులు అయిదువేల యేనూరు, విష్ణుస్థానంబులు వెయ్యిన్నెన్నూరు, మైలారు దుర్గ, భైరవులాదిగా గణపతి వీరభద్ర నివాసంబులు నాల్గువేల నేనూరు, యిందుల ప్రసిద్ధస్థానాల భేరీలు యేనూట యేబదియును, నిస్సాణంబులు రెండువేల యేనూరు...పంచమహా శబ్దంబులు మ్రోయుచుండు, గుడులమీది పసిడికుండలు అయిదువేల యేనూరు, దేవతాస్థానాల దీపాలకు నూనె దినంబును కొలపాటి యిరువైయైదుపుట్లు,

1. బెస్తాయిండ్లు పాధారువేలు

నగరి దీపాలకున్నూ నిత్య బ్రాహ్మణ సంతర్పణకున్ను, ఘనసార చందన పరిమళ ద్రవ్యాదులకు నిత్యంబును పదివేల వరహాలు నగరిలో భాగీరథి జలంబులచేతను గౌతమీ జలంబులచేతను శివుణ్ణి పూజసేతురు, యోజన విస్తారంబైన నానావస్తు శోభితంబైన అంగళ్ళు మున్నూరు, పురంబునకు చుట్టు వీరభట నివాసంబులు మున్నూరు, గూడెంబులు యేనూరు, యిట్లు యింద్రపుర సమానంబైన యేక శిలానగరంబునకు యీశ్వరుండైన కాకతిరుద్రుని కొలిచి యున్న నానాదేశాధిపతులు అనుసరింతురు. పద్మ

ఆస్థానజనము

నాయకులు డెబ్భైయేడ్గురు, మల్లికార్జునభట్టు మొదలైన బ్రాహ్మణ విద్వాంసులు బంగారు పల్లకినెక్కి చనుదెంచువారు నూటయేబదియును, సమస్త కళాప్రవీణులైన పరిహాసకులు వరదారామనాధు....లోకబాచయ్య మొదలైనవారలు నలుబండ్రును, శంకరరాజు కేదారరాజు మొదలైన సాహసవిక్రమార్కులు వుత్తమ క్షత్రియులు యేనూరు, దివ్యకాంతలబోలి నవరత్న ఖచితంబైన పల్లకీ నెక్కి వచ్చు వారాంగనలు కొలువను చనుదెంచువారు సిరిగిరిమల్లు, కాశేశ్వరపు గంగు, కమలనేత్రి, చిత్తారువారి ప్రతిమ, వీరు మొదలైన దివ్యస్త్రీలు యిన్నూరు. యిక ఆ బిరుదుపాత్రలు, భరతకథల అబ్బాదేవి, సర్వమండల చక్రవర్తి, చిలుకల పలుకుల త్రిపురారి, వీరు మొదలైన బిరుద పాత్రలు [1]యెనభైనూర్లు, భాస్కరుడు మున్నుగాగల కవీశ్వరులు యిన్నూరు, గుండం భట్టు, ప్రతాపభట్టు మొదలైన వేదవేదాంగ పారగులు, పురోహితులు నూర్వురును, వందిమాగధ స్తోత్రపాఠకులు యిన్నూరును, మరియు నానా వర్ణాధ్యక్షులైన నానాదేశాధిపతులు పద్మనాయకులు మదగజంబులనెక్కి మౌక్తిక ఛత్ర చామరంబుల విలసిల్లుచు బిరుదు టెక్కెంబులున్ను ఆలవట్టంబులున్ను బిరుదు కాహాళంబులున్ను, వీరభట భయంకరార్భటులున్ను పరభూపతులకు భయంకరమగునట్లుగా సకల సేనాసమేతులైనవారు, శ్రీరంగమ దేవుండును..... .....రుద్రదేవుండును పినకూచి రుద్రదేవుండును నిడుదవోలు చండాదేవుం

1. యనభనూరు.

డును, [1]యిందులూరి అన్నమదేవుండును, వారు మొదలుగాగల డెబ్భై యేడుగులు పద్మనాయకుల జెప్పెద.

విశ్వనాథుని రాములెంక, జిట్టివారి రాములెంక, గోగులమల్లులెంక, కోడూరి మల్లులెంక వీరు మొదలైన లెంకనాయకులు, మూడులక్షల పదాతి వర్గంబుతో పురంబులు గూడెంబులు గాచుచుండెడి పెద్దతలారి యగు [2]నిశ్శంక వల్లభుండును, మఱియు నానాదేశాధిపతులును, రాయబారులును, గజంబులకు పెద్దయయిన మహంకాళియను దొరయును, అశ్వంబులకు పెద్దయయిన సాహిణి మారయ్యయును, నవలక్ష ధనుర్ధరులకు పెద్ద యయిన కొలిపాక సీనయ్యయు, మనుబోతులకు పల్లాలుగట్టి యెక్కి వచ్చేవారు నూర్వురును, నానావిద్యల వారు కొలువు సేయంగాను, పైడిబెత్తంబుల బాఱనూకుచు, పైడి కుప్పెల జల్లులవారు అయిదువేలు గలిగి పేరోలగంబున గూర్చుండి, దేశాధిపతుల విన్నపంబు లంగీకరింపుచు రాయబారుల మనువుల పాలింపుచు, రాజ్య [3]పరిపాలనంబు సేయుచు, శివదేవయ్యయు, శరభాంకుండును, మల్లికార్జునుండును, పాలకుర్తి సూరప్ప మొదలైన ప్రధానవర్గంబుతో ముచ్చటలాడుచున్న సమయంబున.

ప్రతాపరుద్రుని దినచర్య

ఈశ్వరస్థానంబులు అయిదువేలు, విష్ణుస్థానంబులు వెయ్యిన్ని మున్నూరు, దుర్గ గణపతి క్షేత్రంబులు దేవతాస్థానంబులు నాల్గువేల మున్నూరు, యివి యాదిగాగల్గు దేవతాస్థానాల అధికారులు పచ్చలపల్లకీ లెక్కి చనుదెంచి దేవతాస్థానంబులు చెల్లెనను వాక్యంబులు విని, సింహాస నంబు డిగి, అంతఃపురంబునకుం జని భోజనశాల కేతెంచి బంధువులు దానును (దేశాధి)పతులు, తన తమ్ముండైన అన్నమదేవుండును, డెబ్బది యేడుగురు పద్మనాయకులును, వొక్కపంక్తి గూర్చుండి నానావిధ పదార్థం బులతో వేయినేనూటితో గూడా భోజనంబులు (...) పాదాలొత్తుచుండ, దాసీదాసజనంబులు మూడువేల యేనూరు గలిగి, ప్రతాపరుద్రుండు, ఉలాయ వ్యాఘ్ర భల్లూక యుద్ధంబులను, జట్టి మల్లుర పెనుగులాటలను, సరస నాటకా

1. రాజితమ్ముఁడు అని ప్రతా. చరి. ; 2. రాయబారములును; 3. ప్రతిపాలనంబు.

లంకార శబ్దశాస్త్రంబుల వాదనలను హాసవచో విశారదులైన పరిహాస(కుల) వాక్యంబులను పుణ్యకథాశ్రవణంబులను, వారాంగనా నృత్యగీత వినోదం బులను, యిదియాదిగా చిత్రవినోదంబుల బ్రొద్దుపుచ్చుచు, సాయంకాలం బగుటయు నగరువెళ్ళి వచ్చుసమయంబున కాకతిరుద్రుని యవసరంబునకు వచ్చు కరదీపికలు మూడువేల యేనూరు నలుదిక్కుల గొల్చిరా నిజ పరివార [1]సమేతంబుగా స్వయంభూమూర్తియగు జ్యోతిర్మయంబగు శంభు లింగంబున్న నగరుకుంజని, శంభులీలావిలాసంబులు చదువుచు ప్రదక్షిణ త్రయంబు గావించి, శంభులింగంబునకు సాష్టాంగ దండప్రణామంబు సేవింపుచు కొనియాడి ఒక్కయామంబు ఆరాధించి, యచ్చటు వాసి నగరుకేతెంచి, సకలజనంబుల నుచిత(స్థానం)బులకు బనిచి, పెద్దతలారి యగు నిశ్శంక వల్లభుండు పరివారసమేతంబుతో రెండు ఘడియలు కొలుపునేయ, అతని వీడుకొలిపి అభ్యంతర వర్తియై యుండును.

ఈ భంగి రాజ్యభోగ మనుభవించుచు, దేవబ్రాహ్మణ పూజలును, తటాక వననిర్మాణములును, అగణ్య పుణ్యకృత్యంబులు సలుపుచునున్నంత శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రునకు చెల్లిన భూములు పూర్వదక్షిణ పశ్చిమంబుల సముద్రంబు మేఱగా చెల్లింపుచుండె. యేడో చక్రవర్తియునై పదియేడో రాజునై నేయుచుండె. అందుల అప్పనంబులు యిచ్చు దేశంబులు; కటక వల్లభుండు లోనుగాగల చిల్లరరాజులు ప్రతివరుషంబు యిచ్చు అప్ప నంబులు యిరువైనాల్గుకోట్లు, తన నిజభుజపాలితంబైన రాజ్యంబువలన వచ్చు రొఖ్ఖధనంబు యిరువైకోట్లు, యిదిగాక అగ్రహారంబులు బ్రాహ్మ ణులకు చెల్లుచుండె. దేవతా వైభవంబులకు రెండువేల గ్రామంబులు చెల్లుచుండె. యిదిగాక తన భండారంబునకు వచ్చు నలభైనాలుగు కోట్లకు ప్రతివరుషంబునకు వ్రయంబు : నిత్యవైభవంబునకు గంధ కర్పూర కాశ్మీర జవాది పరిమళ (ద్రవ్యం)బులకు పంక్తి భోజనంబులకు, నగరి దీపాల [2]వెలుంగులకున్ను, నానాదేశంబులనుండివచ్చు విద్యార్థులకు పంచిపెట్టిన(ది)

1. సమేతంబై ; 2. వైలంబులకున్ను.

ప్రతివరుషంబును మూడుకోట్ల అరువైలక్షలు, పురంబుగాచు నిశ్శంకవల్లభుని జీతంబు భట సహితంబుగా ప్రతివరుషంబును యెనభైయెనిమిదిలక్షల యిరువైవేలు, అన్న సత్రంబు లెక్క వొక్కొక్క సత్రంబునకు వెయ్యేసి చొప్పున నూరు సత్రంబులు, ద్విజులకు యేడాదికి వొక్కకోటి యిప్పై లక్షలు, నగరిమొగసాల గొలుచు నవలక్ష ధనుర్ధరులకు

రాజ్యవైభవము

యేడాదికి మూడుకోట్ల యెనభైలక్షలు రాజు మద గజంబులకు వుత్తమాశ్వంబులకై జీతంబుల వారికి రెండుకోట్ల యాభై లక్షలు, యేకశిలా నగరంబునగల దేవతా వైభవంబులకు వొక్కటియు, నగరిలో రాజగృహంబుల గట్టు పనివారికి ప్రతి వరుషంబును నొక్కటియు, వారణాసి విశ్వేశ్వరునకు, శ్రీశైల మల్లికార్జునునకు, శ్రీ వెంకటేశ్వరునకు, శ్రీ రంగనాయకులకున్ను, ఏకామ్రేశ్వరునకు, రామేశ్వరునకు, గోకర్ణేశ్వరునకు మొదలుకొని దివ్యదేశ నివాసమూర్తులకు వర్షంబునకు మూడుకోట్లు తన భండారంబున రెండుకోట్లు చెల్లుచుండె

ఇట్లు విక్రమాదిత్యు చందంబున మహా మహిమతో రాజ్యంబు పాలింపుచు, సకల భోగంబులు పరివార సమేతంబుగా ననుభవింపుచు రాజ్యంబేలు సమయంబున నతండు యేలిన దేశంబులు దైవికంబులుగా అత్యాశ్చర్య కరంబులై ఆనందకరంబుగా శోభిల్లునని, సకల జనంబులు కొనియాడు చుండుదురు. ఆ చరితంబులు తొల్లింటి యట్లు వారికై నాచే విన్న దుర్లభంబు గావున, శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుండు సాక్షాత్కారంబుగా రుద్రుండ, మర్త్యమాత్రుండుగాడు. అతని చరితంబులు ఆదిపురాణంబులట్ల సకలానంద కరంబులైయుండు, అది యెట్లనిన

శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుండు యొక పుణ్యగ్రహణ కాలంబునందు మౌద్గల్యంబునకుం జని, గుండంబున తీర్థంబులాడి, యచట రామేశ్వరు సేవించి పెక్కు దానంబులు చేసి మరియు ప్రతాపరుద్రుండు పదునొకండు హిరణ్యధేనువులం జేసి, యొక్కొక్క ధేనువునకు లక్షలక్ష సువర్ణ టంకం బులు దక్షిణ యొసంగి, వేద వేదాంగ ప్రచండులైన విప్రోత్తములకు దానంబులిచ్చిన ఆ దానంబులు అందనేరని విప్రోత్తములు చండాలుల

వాకిటికిం జనిపోంగా చండాలులతోకొన్ని కుయుక్తి వాక్యంబులు పలికిన రాజుచేత తమకు ప్రాణహానియని యెఱుంగక యా దానంబు పట్టిన బ్రాహ్మల అరికట్టుకొని ఆసువర్ణధేనువులు సజీవంబయ్యెనేని తరలదోలుకోపొండనియు

హిరణ్యధేను దానము

నిర్జీవధేనువుల్గయ్యెనేని మా సొమ్ములనియు బ్రాహ్మలతో వాదించిన యీవార్త ప్రతాపరుద్రుల కెఱింగించిన బహు విధంబుల రామేశ్వరు నారాధించిన యా రామేశ్వరు(డు) ప్రత్యక్షంబయ్యె. సువర్ణధేనువులు రాజు మొదలుకొని సకల జనంబులు చూచుచుండ యా ధేనువులు నడచుచుండె. అంత రాజు చండాలుల నఱికించియు రాజు యేకశిలా నగరంబునకు ప్రవేశించె.

మఱియు ఒకనాడు ప్రతాపరుద్రుండు కొలువు చాలించి సకల జనంబుల వీడుకొలిపి శివదేవయ్యయును తానును, అంతఃపురంబునకుం జనుదేఱ యారాజు పట్టపుదేవియగు విశాలాక్షి శివదేవయ్యగారిం జూచి పరపురుషుండుగదాయని మఱుగు కేగుటయు, అంత ప్రతాపరుద్రుండు శివదేవయ్యగారిని నిజమందిరంబున కనిపి రాజు మజ్జన భోజనాదులు దీర్చి నవరత్న ఖచితంబైన యొక్క పీఠంబున గూర్చుండి తన పట్టపుదేవి

శివదేవయ్య ప్రభావము

యగు విశాలాక్షి కిట్లనియె. "శివదేవయ్యనుజూచి పరపురుషుండని తొలగిపోయితివి. ఆయయ్య యీశ్వరుండుగాని మనుజమాత్రుండు గాడు యీయయ్యం బూజించి సుగతి గాంచు" మని యెఱుంగ బలుకుటయు యీ వాక్యంబు విశాలాక్షిదేవి తన చిత్తంబున పాదుకొలిపి శివదేవయ్య యెదుట తా నిలువనోడి పతి వాక్యంబులు మనంబున నిలిపి శివదేవయ్య గారి రూపంబుగా నొక్క సువర్ణప్రతిమ గావించి, వొక సువర్ణ వేదిపై నునిచి, షోడశోపచారంబుల బూజించుచుండె. అంత నొక్కనాడు మాసశివరాత్రి యగుటయు, యా ప్రతాపరుద్రుండును శివదేవయ్య(యు) నుపవసించి స్నానాది కృత్యంబులం దీర్చి, శంభులింగంబు నగరికిం జని, యద్దేవునిం జూచి యచట జాగరణంబు నేయుచున్న సమయంబున, శివదేవయ్య సుగంధంబైన త్రేన్పు గట్టిన త్రేన్చినం జూచి ప్రతాపరుద్రుం డాశ్చర్యచిత్తుండై

"మహాత్మ, మాతోడనే వుపవసించితివి ఈ వేగి నంతయు నేమియు గుడుచుటలేదు సుగంధంబైన త్రేన్పు త్రేన్చితివి కారణంబేమి ?" యని యడుగుటయు శివదేవుండును ప్రతాపరుద్రున కిట్లనియె"....యందు వసియించిన ఆరగించితి"ననిన ఆశ్చర్యపడి నగరికిం జని విశాలాక్షి దేవిని అడ్గిన, తానును సువర్ణప్రతిమను చేయించి శివదేవయ్యా యని నైవేద్యంబు....సమర్పించితిననిన, రాజుఆశ్చర్యపడి శివదేవయ్యగారి మహాత్మ్యంబు గొనియాడి, యిటు మహామహుండైన శివదేవయ్య గురుండును, సఖుండును, మంత్రియునై తనకు మహామహిమ చేకూర్చుచుండె

అందొక్కనాడు ప్రతాపరుద్రుండు కొలువై కూర్చున్న సమయంబున ప్రసంగోచితమ్మగు జ్యోతిషంబు తమ సొమ్మని పంచాణంవారు వాదించుటయు యిందె పరీక్షించెదమని పోతోజు కన్నయ్య యనువాడు యొక్క మూహూర్తంబున పాషాణంబుపై లోహసలాక దిగ మొత్తించుటయు, ప్రతాపరుద్రుండు అతణ్ణి మెచ్చి వక గ్రామంబును శుభాశనంబును నిత్యంబును నడపం జేసి(న) అది విని అనుమకొండ రుద్రేశ్వరు నర్చకుండైన రుద్రజియ్యయను శివబ్రాహ్మణుండేతెంచి రాజుసన్నిధి నిల్చియిట్లనియె

"పరీక్ష జూపినంతనె జ్యోతిషంబు పంచాణం భక్తులకు రానేర్చునె ? సజ్జ్యోతిషంబు తమదని వ్యతీపాత ప్రవేశంబున జిల్లేడుకొమ్మ విఱిచిన రక్తంబుగారుటయు యదిగని రాజుసంతోషించి వక్క గ్రామంబును పల్లకియు కృపచేసి నిల్పిన, యావార్త భూసురు లెఱింగి కట కటా యితరజాతి ప్రజ్ఞ మెచ్చె నిగ్రహానుగ్రహులు అయిన విప్రజనంబుల మాహాత్మ్యంబులు యెఱుగరాదయ్యె యని రాజు సముఖంబున కేతెంచి యిట్లనిరి. "జ్యోతిషంబు వేదాంగంబౌట నీ వెఱుంగుదువు ? వేద వేదాంగంబులు ద్విజాతులకు గాని యితరజాతుల కెట్లు సిద్ధించు ? పరీక్ష జూపినది నిజంబుగాదు ఆపదవేళ (?)యెఱింగి యీ ధేనువునందు క్షీరంబు పిదుకుదురేని జ్యోతిషంబు వారికి" మ్మని వక్క గొడ్డుటావును జూపుటయు అది గని మునుపు పరీక్ష యిచ్చినవారలు తొలంగిపోయినం జూచి విప్రజనంబులలో వెలగతూర్తి సోమయ్య యనువారు యేతెంచి అమృత

వేళ యెఱింగి ఆ గొడ్డుటావుని పిదికితే కుంచెడుపాలు కురిసిన అప్రతాప రుద్రుం డతులితప్రియుండై యావిప్రుండు గోరిన యట్లు గోదావరితీరంబున 'కుశతర్పణంబను' గ్రామంబు అగ్రహారంబుగా నొసంగుటయు

మఱియు నొక్కనాడు (దక్షిణదేశంనబునుండి) సుదర్శనమిత్రుండు గజారూఢుండై నూర్వురు విద్వాంసులు గొలువ ఏకశిలా నగరంబున కేతెంచి ప్రతాపరుద్రుని కొలువుకూటంబున...... దా వాదభిక్షకు యేతెంచిన వాడనని పలుకుటయు యా విద్వాంసులు వాదముఖంబున సుదర్శన మిత్రుని వమ్ము పఱచిన యతండు గెలువనేరక చిక్కి కారుమాటలనైన గెలిచె (దననిత) లంచి యద్దినంబుకృష్ణచతుర్దశి యగుటయు సుదర్శనమిత్రుండిట్లనియె. "రేపు అమావాస్య నష్ట చంద్రుండు. ఇది నిజంబు మీరలందఱుకాదను"డనుటయు

మల్లికార్జునభట్ల ప్రభావము

...నగరి విద్వాంసులు నవ్వి "వోయి సహస్రధారల వుపమించనేర్పుటం జేసి సుదర్శనమిత్రుండని పేరుపెట్టుకొని వేదశాస్త్ర ముఖంబుల నిలువ లేక వోయి....తివి. అట్లయినను ఆమాట అప్రతిష్ఠం"బనిన అందఱు "రేపు నష్ట చంద్రుడుగాడు సంపూర్ణచంద్రుడు యిది నిజంబు" అని విప్రులు సభ వెడలి వోవుటయు....(శాక)వెల్లి మల్లికార్జునభట్లు అనుమకొండకేగి అచ్చట స్నానసంధ్యాది కృత్యంబులు దీర్చి భద్రకాళిగుడిలోకి వచ్చి యద్దేవి నారాధించి పదకొండు శ్లోకంబుల స్తుతించెను.) ...నారూఢుండై యున్న యద్దేవి ప్రత్యక్షంబై "లేలెమ్ము వత్స! నీవాక్యంబు జనంబులకు ప్రతిష్ఠించెద" నని వరంబొసంగుటయు, యతండు (భద్రేశ్వరిచే) వరంబు గైకొని యేకశిలానగరంబున కేతెంచి తనవారల కెఱింగించిన అమావాస్య కృత్యంబులు పగలే తీర్చి(రి). అంత అస్తమయంబగుటయు తూర్పు దిక్కున చంద్రోదయంబై క్రమంబున చంద్రుని గతి చందంబున మహానిశి మ(ధ్యాకాశగతంబగు)చు చంద్రమండలంబు ద్విగుణీకృతంబై సర్వ జనంబులకు నానందంబుగా చంద్రుండు వెన్నెల గాయందొడంగిన జూచి సుదర్శన (మిత్రుండు) యేకశిలానగరంబు విద్వాంసుల పాదంబులకెరంగి "నాది మానుషప్రజ్ఞ మీకును, మాకును (హస్తిమ శకాంతరంబు) గాధె,

నా యపరాధంబు క్షమింపు"డని పలుకుటయు, వారలు సుదర్శనమిత్రుని గారవించుటయు, సుదర్శనమిత్రుని గారవించి యాత(ని) ప్రతాపరుద్రుండు (మల్లికా)ర్జున భట్ల బ్రహ్మరథం బెక్కించి యా వోరుగంటి విప్రులకు పదిలక్షల వరహాలు సమర్పించుటయు సుదర్శనమిత్రుని గారవించి లక్ష వరహాలు (యిచ్చి) పంపుటయు.

మఱియు నొక్కనాడు సంతూరను గ్రామంబున కృష్ణమాచార్యుల తమ్ముండు అనంతాచార్యులు రజకస్త్రీతోడం గూడంగా ఆ రజకుండు ఆ యిద్దరి పొడిచితే మృతంబయిరి. అప్పురి విప్రులు యిది(?) శూద్రపీనుగతో గూడ సమసిరి గనుక యా విప్రులు మోయకుండిరి. అదివిని కృష్ణమాచార్యులు తన మదిని విచారించి వాసుదేవమూర్తిని కీర్తించిన, ఆ శవంబు తనంతతానే కాష్టంబునకు నడచుటయు, యిది విని సకల జనంబులు విప్రులు యేతెంచి కృష్ణమాచార్యుల పాదంబులకు ప్రణమిల్లి మా యపరాధంబులు క్షమియింపుమనుటయు యా వార్త ప్రతాపరుద్రుండు చారులచే నెఱింగి కృష్ణమాచార్యుల రావించి పూజించి యేకశిలానగరి నాలుగవ భాగంబున యేబది గ్రామంబుల కధికారంబు, యొక్కయూరు అగ్రహారంబుగా నొసంగి యనుపుటయు, కృష్ణమాచార్యులు సంతూరున ప్రవేశించి కల్లతనంబు పుట్టుటం జేసి కల్లూరను గ్రామంబు గట్టి కోటపెట్టుటయు మూడు వర్షంబులు అధికారంబు చేసిన గ్రామంబుల కల్గు పదార్థంబు వెచ్చించి తామ్రపత్రికలు సేయించి యా పత్రికలమీద తాను రచించిన చాతుర్లక్ష గ్రంథంబు లిఖియించి అది శకటంబుపై పన్నుకొని శ్రీరంగంబునకు కొనిపోవ నుద్యోగించిన కొందరు ధూర్తులు కూడి యా రాజసముఖంబునకు బోయి "కృష్ణమాచార్యులకు మీరు అధికారం బిచ్చిన గ్రామంబు(ల) ఆ పదార్థంబు వెచ్చించి తామ్రపత్రికలు సేయించి శ్రీరంగంబునకుం గొనిపోవుచున్నాడు" అని యెఱింగించిన ప్రతాపరుద్రుండు "అతండు మహాత్ముండు అతనికి యేది యిష్టంబో నాకు అదియె యిష్టం"బని యూఱకుండుటయు ఆ వార్త యిష్టజనులచే కృష్ణమాచార్యులు విని, వూఱకపోయిన మూర్ఖత్వం

కృష్ణమాచార్యుల ప్రభావము

బని రాజసముఖంబునకు యేతెంచి, యాభై గ్రామంబుల పదార్థంబున వరుష త్రయంబునకు లెక్కలు వినిపించె. అప్పుడు మూడులక్షల వరహాలు ఆయమనిన, కృష్ణమాచార్యులు తన మనంబున వాసుదేవునారాధించి, వాక వచనంబు రచియించిన (మెచ్చి) యేకశిలానగరంబున కనకవృష్టి గురి యుటయు, యిదిగని ప్రతాపరుద్రుండును ఆ పరిజనంబులును కృష్ణమా చార్యుల బూజించిన వారిచే వీడ్కొని కృష్ణమాచార్యులు శ్రీరంగంబున కరుగుటయు.

మఱియొక్కనాడు తిక్కనసోమయాజుల వరప్రసాద(ంబు)చే(త) కుమ్మరమొల్ల రామాయణంబను వచనకావ్యంబు (?) రచియించి ప్రతాప రుద్రునకు అంకితంబుగా సేయు సమయంబున, నా రాజసమ్ముఖంబున వున్న విద్వాంసులు విని యిది శూద్రకవిత్వంబు యిది నిషిద్ధంబని నిరాకరించిన, యా రాజు సర్వజ్ఞుండు గావున [1]వారిని మెచ్చి రాజబ్రాహ్మణ కృతంబైన కావ్యంబు కావలెనని(న) యా విద్వాంసులు భాస్కరుని పిలిపించిన అతండు రచియించిన శ్రీమద్రామాయణంబు వినుసమయంబున, అచటికి మొల్ల యేతెంచి రామాయణంబు మున్ను రచియించి యున్నానని యచట నొకపద్యంబు చిత్రంబుగా చదువుటయు, యారాజు సర్వజ్ఞుండు గావున దానిప్రజ్ఞకు మెచ్చి విప్రజనంబుల మనంబులు నొచ్చునోయని మొల్లను బిలిపించి పల్లకియును నగరిని నిత్య జీవితంబును కట్టడజేసి, తనయెదుట నుండనీక తనదేవి విశాలాక్షి సమ్ముఖంబున నుండజేయుటయు, యావార్త విని శాఖవెల్లి మల్లికార్జునభట్లు నిరోష్ఠ్య రామాయణంబు రచించుటయు,

రామాయణములు

తదనంతరంబున రంగనాథుని బిలువనంపిన నతండు దక్షిణ దేశంబునుండి అందోళికపై నెక్కి చనుదెంచునప్పుడు త్రిపురాంతక విజయ గోపురంబులు సూచి అవి యేమి యని యడిగిన యా శిబికలు (?) త్రిపురాంతక గోపురంబు అని పల్కుటయు, యా శివభవనంబు జూడ నొల్లక మైనపుజడ్లు కప్పించుకొనియె. అప్పుడు రంగనాథుని నేత్రబుంలు

1. వాన్ని.

కానరాక జాత్యంధు పగిది చలింపలేక రంగనాథుండు మగుడి శ్రీరంగంబు నకుంబోయి, యద్దేవుని ప్రసన్నుని జేసుకొని నేత్రంబులు పోయెనని మొఱ యిడుటయు అద్దేవుండు కరుణించి త్రిపురాంతకదేవు వేడుకొనుమనుటయు, రంగనాథుండు మళ్ళి త్రిపురాంత కంబున కేతెంచి యద్దేవునకు నమస్కరించి తన[1]యెత్తు కృతులు సమర్పింతునని వ్రతంబు సేసి భక్తిమయంబగు నొక రగడ చెప్పిన నద్దేవుండు ప్రసన్నుండయి రంగనాథునకు (ని)లువు కన్ను లొసంగుటయు, రంగనాథుండు [2]పాలకుర్తికింజని సోమనాథునిచే శివదీక్షం గైకొని యాయయ్య వద్ద శైవ రహస్యంబులు తెలుసుకొనుచుండె.

రంగనాథుడు

అంత నక్కడ ప్రతాపరుద్రుండు రంగనాథుని ప్రభావంబు విని ఆశ్చర్యంబు నొందింతన మంత్రియగు పాలకుర్తి సూరయ్య ప్రతాపరుద్రున కిట్లనియె. "పాలకుర్తి సోమనాథుండు రచియించిన శివకథలు దేవర రేపు శంభుని సేవింపబోయినప్పుడు సుఖస్థితి కూర్చుండి వినియెద" వనిన, మఱునాడు ఆరాధ్య చరిత్ర వినుచుండగాను, కొందఱు ధూర్తజనులు "పాలకుర్తి సోమనాథుండు చెప్పినవి నూతనంబులు గాని యాద్యంతరంబులుగావు" అని నిరాకరించిన యా ప్రతాపరుద్రుండు ఊరకుండి తన నివాసంబునకుం జనియె. అచట శివభక్తులు సిగ్గుపడి పాలకుర్తికిం జని సోమనాథున కెఱింగించిన యా సోమనాథుండు శైవులుగాని వారల జూడకుండుటంజేసి యొక్క బండిపై గుడారంబు పన్నించి యందుమీద దాను గూర్చుండి, లింగముద్రల యెడ్ల గట్టించి, యేకామ్ర గురుండును రంగనాథుండు మొదలుగాగల శిష్యగణంబులు తన్ను గొలువ, యేకశిలానగరంబునకుం జనుదెంచి యాబండి గట్టిన యెడ్లు గవని చొఱకున్న నెఱింగి గవనిపై అడ్డ దూలంబున జేసిన (భవి) ప్రతిమయు రెండు యేనుగులుంటం దెలిసి తొలగుమని పలుకుటయు, అది తునిసి యిరుగడులం బడుటయు, అంత యేకశిలానగరంబున శిష్యుడైన యిందులూరి యన్నమదేవు నివాసంబున

పాలకుర్తి సోమనాథుని ప్రభావము

1. యతు; 2. పాలకుర్తి యని వ్రాయబడినది.

నుండుటయు, యావార్త ప్రతాపరుద్రుండు యెరింగి విస్మయం బొంది (న) కొందరు ధూర్తులు సహింపజాలక శిలలు దెగిపడుట మంత్ర విద్యగాని వాక్యసిద్ధి గాదనిన యతని వద్దకుంబోయి యాగుట్టు దెలిసి యిపుడే వత్తు మని రాజుచే ననుజ్ఞగైకొని యా సోమనాథుని వద్దకుం జనిన, యతండు అన్యమతస్థులం జూడకుండుటంజేసి, ద్వారపాలకులచేత నివారితులై మగిడి పురవీథి కేతెంచి గుంపులుగూడి "కటకటా! వేదశాస్త్ర సంపన్నులం జూడ రాదట! చండాలుండైనను [1]శైవుండయ్యేనేని మాట్లాడ చూడ వచ్చునట యట్లకాక" యని (య) తన్ని హాస్యంబుచేసి యాప్రొద్దె పురంబు వెడల నడుపవలయునని తలంచి అప్పురిలోపల గ్రాసార్థులై తిరుగు అంగహీనుల మొండి ముక్కిడి మొఱ్ఱివాండ్లను, అంధులను, బధిరులను, మూగలను మరియు రోతజనముల రావించి మీరుపోయి యాసోమనాథుని హాస్యంబుచేసి వచ్చితిరేని, మీకు అన్నంబు వస్త్రంబు నిచ్చెదమని యొడంబఱచి వారలకు లింగధారణ, విభూతి రుద్రాక్ష...అతని ప్రభావంబునజేసి అంగహీనులకు అంగంబులును, అంధులకున్ను కన్నులు, బధిరులకు వీనులు, మూగలకు వాక్యంబులున్ను....అత్యంత సంతోషంబున ఆ అయ్యకు నమస్కరించి బహువిధంబుల గొనియాడి యా సోమనాథుని(చే) ననుజ్ఞాతులై పురవీథికే తెంచుటయుజూచి యా సోమనాథుని మహిమ గొనియాడిరి. ఆధూర్తులు లజ్జ గొనిరి. ఆ ప్రతాపరుద్రునకు సోమనాథుం డిట్లనియె "నా యొక్క వ్రతంబు చేపట్టి నడువు" మనిన, ఆ వ్రతంబు భంగపడకుండా నడుపుమనిన, శివుండు ప్రత్యక్షంబవునని యెరింగించిన, ఆ రాజు ....యెట్టి వ్రతంబు పట్టుమందువని యడిగిన ఆ రాజును జూచి శివదేవయ్య "భాగీరథి జలంబుల అభిషేకంబు గావించికాని కుడువరాదని వ్రతంబు.... ...." యెరింగించిన యట్లకాక యని నిజవాసంబునకు జనుదెంచి నిత్యంబు భాగీరథి జలంబులు దెచ్చునట్లుగా మూ...ని ప్రభావంబునం జేసి అంగవా(?)నిత్యంబును భాగీరథి జలంబులు దెప్పించి శంభుని లింగంబున కభిషేకంబు సేయుచుండె నంత......బి అత్యంత సంతోషంబున ఆయయ్య దృఢభక్తిం జూడగోరి యేడుదినంబులు

1. సేవ్యుండగు.

భాగీరథి జలంబులు రాకుండిన...ప్రళయ కాలమేఘ(ము)చందంబున నుఱుములు మెఱుములు మహావాయువుచే భాగీరథి జలంబులు దెచ్చు...కావండ్ల వారు రాక వానచేత నొక్కొక్క మూల నొదిగిరి. ఇక్కడ ప్రతాపరుద్రుండు... ఖడ్గఖేటకంబులును మైదపుజిడ్డు పట్టించుకొని పరిజనంబులు తన్ను కొల్వ వచ్చుచుండ కోటచెఱువు వీథిలోపల నచట మహావాయువులచే (ఖడ్గ) ఖేటకంబు లెగసిపోయిన మేఘంబులు నురుములు పిడుగులును వాయువు వానయు గూడ నొక్క యుద్దవిడి వచ్చిన నోర్వలేక, చెదరి పరిజనంబులు నేలపై బడిరి. ఆ రాజు చలింపక ధైర్యంబుతోడ, వానల స్రుక్కక, బుద్ధి చలింపక, భక్తిమఱవక, వేసరక, శంభుని నగరి(కి) బోవ శక్యంబుగాక పెద్ద యెలుగెత్తి "శంభులింగా! మహాదేవా! నీలకంఠా! మృత్యుంజయా! కైలాసవాస యని పిలుచుటయు యాక్షణంబున నందివాహనారూఢుండై (శివుండు), ప్రమథగణంబులు గొలువ ప్రత్యక్షంబయ్యె. అంతనిర్మేఘంబై సూర్యమండలంబు గానంబడిన, యప్పుడు ప్రతాపరుద్రుండు శంభులింగంబునకు సాష్టాంగ దండప్రణామంబు లాచరించి బహువిధంబు నుతియించిన యద్దేవుండు మెచ్చి "నీకు వరంబిచ్చెద యడుగు"మనుటయు, శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుండు ముకుళిత హస్తుండై "దేవా తనకు వ్రతభంగంబుగాకుండునట్లుగా కృపసేయు"మనుటయు, యంతయు మెచ్చి "పురంబునకు వుత్తరభాగంబున క్రోసు పర్యంతరంబున భాగీరథీ జలంబుల బుగ్గ గజతుండ సమానంబై మీకు కానవచ్చు, నీవ్రతంబు చెల్లుచుండును నీవు గంగాగర్భంబున వెడలి ది(వ్య) విమానారూఢుండవై కైలాసంబునకు వచ్చెద" వని వరంబొసంగిన శివుండు ప్రత్యక్షంబైన చోటనే శివాలయంబు గట్టించి ప్రతాపరుద్రుండు మంత్రి సమేతుడై పంచమహా వాద్యంబులతో బోరుకలుగ మహవైభవంబుతో పురంబు వెలువడి యొక్క రమ్యప్రదేశంబున నిలచియు ఘోష పెట్టుచున్న సమయంబున గగనంబునం బై చంద్ర ప్రకాశంబైన భాగీరథీజలంబుల బుగ్గ యెగసివచ్చుటయు, నజ్జలంబులు ప్రతాపరుద్రుండు చూచి అత్యంత భరిత సంతోషంబున సర్వజనంబులును తానును స్నానంబుచేసి అక్కడ శివాలయంబు గట్టించి యొక్క తులాపురుషంబు దూగి కోటిసువర్ణంబులు

దానంబుచేసి, మరి యజ్ఞలంబులు హేమకుంభంబుల నునిచి మదగజంబులపై నిడుకొని మహా వైభవంబుతో శంభునగరుకు యేతెంచి, అభిషేకంబు గావించి నైవేద్యంబు సమర్పించి బంధు హిత సామంతపంక్తి గూర్చుండి భుజియించిరి.

శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుండు రెండవ దేవేంద్రుండై సకల విభూతి సంపన్నుండై యున్న సమయంబున పాలకుర్తి సోమనాథుండు యీ దేశంబున మాత్రవతంబు చెల్లదు దక్షిణ దేశంబునకుం బోయెదననిన ప్రతాపరుద్రుండు [1]"గొట్టి పర" ను గ్రామంబు నగ్రహారంబుగా నొసంగుటయు ఆయయ్య యనుమతంబున రంగనాథున్ని తనవద్ద నుంచుకొనుటయు, యిట్లపారంబుగా దైవికంబగు చరిత్రంబు చెల్లించుచుండె.

గొట్టిపరు అగ్రహారము

ఈ క్రమంబున ప్రతాపరుద్రుండు రాజ్యంబు సేయంగాను తన యాజ్ఞకు మరలబడ్డ పశ్చిమ దేశాధీశ్వరులగు తురుష్కులపై దళంబుల బంపె. వారి నోడించి యా పారశీరాజును యేకశిలా నగరంబున [2]గిరువు బెట్టుటయు ఆ సమయంబున దేవగిరినున్న రామదేవరాయలు పారశీరాజు తమ్మునిం గలయుటయు యేకశిలా నగరంబున గిరువువేసిన పారశీరాజు మృతిబొందిన, యతని యనుజుండు జమాను మలుకా ఫకీరు వేషంబున ఏకశిలా నగరంబునకు...చేత సాధ్యంబు గాకుండుటం జేసి తన యన్నసతికి సుతులకున్ను తాను ఎరుకజేసుకొని వారిని ఫకీరువేషంబున పురంబు వెడలి(ంచి)...వాండ్లనునిచి రామదేవరాయలును తానున్ను జమాను మలుక ఢిల్లీకి బోయి సులతానిం జూచి ఏకశిలా నగరంబు బలంబు తెలుంగుకొలందియు చెప్ప...కార్యంబూహించి ఏకశిలా నగరంబు సాధింపదలచిరి.

జమాను మలక

అప్పుడు సులతానితో గూడిన రాజులు పశ్చిమదేశాధీశ్వరుండు లక్ష గుఱ్ఱంబులను రెండు లక్షల పదాతివర్గంబును, బదరిదేశాధీశ్వరుండు లక్ష గుఱ్ఱంబులును, మూడు లక్షల పదాతివర్గంబును, మహారాష్ట్రి దేశా

1. ఈపేరు ప్రతా. చరి.లో లేదు; 2. గిరి వేయించుట ప్రతా. చరి.

ఢిల్లీసుల్తానుతో యుద్ధము

ధీశ్వరుండు లక్ష గుఱ్ఱంబులును, రెండు లక్షల పదాతివర్గంబును, కటక వల్లభుండు యాభై వేల గజంబులును, యెనిమిది లక్షల పదాతి వర్గంబును, తక్కిన చిల్లర రాజులు రెండు లక్షల గుఱ్ఱంబులును రెండు లక్షల పదాతి వర్గంబు యీచొప్పున దళంబులు కూర్చుకొని రాచర్లవద్ద విడియుటయు ఢిల్లీశ్వరుండు మల్లిఖనేఖానుని దళవాయిజేసి రెంతు లక్షల యాభై వేల గుఱ్ఱంబులును, పదేను లక్షల పదాతివర్గంబును గూర్చి, ఏకశిలా నగరంబుకు యీశాన్య భాగంబున మౌద్గల్యంబున విడియుటయు, యిట్లు ప్రతాపరుద్రుండు చారులచే విని నరపతిరాయల కెరింగించిన అతడు ముప్పై రెండు లక్షల పదాతి వర్గంబులతో దక్షిణ దిగ్భాగమున [1]వెల్వుగొని నరపతిరాయలు విడియుటయు ఏకశిలానగరంబునగల తన మూలబలంబు డెబ్బదియేడ్గురు పద్మనాయకులున్ను రాజు తమ్ముండు అన్నమదేవుండును మలికినెఖానుని బలంబుల మీదికి పంపుపెట్టి పనుపుటయు...కటక వల్లభుని మీదికి నరపతిరాయలను పంపుటయు, సులతాని బలంబుల మీదికి తన మూల బలంబులతో వెడలి...యుద్ధంబు సేయు సమయంబున [2]లిలినేఖానుండు సమసిన హతశేషులు ఢిల్లి మార్గంబు పట్టి పారుటయు, అన్నమదేవుండు సేయు యుద్ధంబున మలికి విరిగి పారుటయు, రామదేవరాయల తల దునిమిన బలంబులు పారిపోవుటయు, కటకవల్లభుని సైన్యంబుతో యుద్ధముచేసి గజంబు లంపుచు వెయ్యి గజంబుల పట్టుకొనునపుడు కటకవల్లభుండు విరిగి పారుటయు యిట్లు హతశేషమైన వారలు ఢిల్లికిం జనిరి...

బలంబులంగూర్చి బిసురుఖానుని దళవాయింజేసి పంపిన యుత్తరాన విడియుటయు, చిల్లరరాజులు యెప్పటియట్ల బలంబు కూర్చుకొని పశ్చిమంబున విడియుటయు, కటకవల్లభుడు బలంబుల గూర్చుకొని మౌద్గల్యంబున విడియుటయు కటకవల్లభునితో నరపతిరాయలు సంగరంబు సేసి నాల్గువేల గజంబులం దునిమె...కటకవల్లభుని తల ద్రుంచుటయు చావంగా చిక్కిన బలంబు తొలంగిపోవుటయు, చిల్లర రాజులున్ను పారిపోవుటయు, సింధు

1. వేల్పు గొండ స్థానముగానని 'ప్రతాప చరిత్ర'; 2. మంఘుఖానుం డని ప్రతా. చరి.

కటకంబు....పట్టించుకొని మగుడ బలంబులు గూర్చుకొని యెప్పటియట్ల మౌద్గల్యంబున విడియుటయు యిట సులతాని బలంబులు మూడు లక్షల గుఱ్ఱంబులును పదిలక్షల పదాతి వర్గంబును ఏకశిలా నగరంబునకు ఉత్తర దిక్కున విడియుటయు కటకవల్లభుండు యిట్లి బలంబులం గూర్చుకొని పడమట రాచర్లకాడ విడియుటయు యెప్పటియట్ల మూడు దిక్కులవారు సంగరంబు సేసి తిరుగుటయు, కటకవల్లభుండు ముకుందసుందరుండనువాని పట్టంబు గట్టి(న) ముకుందసుందరుం డొకనాడు ఏకశిలాపురంబు చూడ వచ్చుటయు ఏకశిలానగరంబు చొచ్చి అన్నివీధులు చూచి రాజద్వారంబు చూచుసమయంబున అతన్ని యెరిగిన దొరలు యతండు కటకవల్లభుండు అని ప్రతాపరుద్రున కెరింగించిన ప్రతాపరుద్రుండు యా ముకుందసుందరుని బట్టించి గిరవు వేయించుటయు అప్పురివైశ్యుండు కోటిపల్లి విశ్వనాథుం డనువాడు ప్రతాపరుద్రునకు మూడుకోట్లద్రవ్యంబు నిచ్చి యా ముకుంద సుందరుని విడిపించుటయు, అంత కటకవల్లభుండు...తన వేలంబు చేరి నరపతి రాయలతో సంగరంబు సేసి విరుగుటయు, వుల్లుఖానుండు సంగరంబు చేసి విరిగి పారుటయు...గుండంబులోనున్న హేమగోపురంబులు చూచెద మని గుండంబు కట్ట దీసివేయుటయు యా జలంబులు పాకాల...గ్రమ్మిన, చెర్వుకట్ట త్రవ్వించి యా జలంబులు పోయినవెనుక యా గుండంబులో మహోత్పాతంబులు గనుపట్టిన కటకవల్లభుండు...గజగజ వణంకుచు, తన పురంబునకుం జనియె.

తిరిగి బలంబులు గూర్చుకొని యేకశిలానగరంబునకు యెప్పటియట్ల వచ్చి....కడమ రెండు మొనలవారు యెప్పటియట్ల విడియుటయు, కటక వల్లభునిపై నరపతిరాయలున్ను, జమాను మలుకా చిల్లరరాజులున్ను విడి యుటయు వారి అన్నమదేవుండు డెబ్బదియేడ్గురు పద్మనాయకులున్ను, సుల తాని బలంబులకు దళవాయియైన వుల్లుఖానునిమీదికి ప్రతాపరుద్రుండును తన మూలబలంబులు నవలక్ష ధనుర్ధరులు తలపడి ఘోరయుద్ధంబు నేసిన విరిగి పారుటయు, యీ విధంబున యేడుమార్లు పోరిపోరి సాధింపనేరక చింతా క్రాంతులై సులతాని బలంబులకు దళవాయియైన వుల్లుఖానుండు సంధి సేయం

దలచి, కార్యంబూహించి యితరజాతి నాయకులు తమజాతి నాయకత్వంబు తీసుట (?) యెగ్గుగా దలంచి...యాభై లక్షల వరహాలు యియ్యాజేసుకొని ఏకశిలానగరంబునకు వచ్చి ప్రతాపరుద్రుని సన్నిధికి వచ్చి స్వామి హితవరులంబోలి యీ దినంబు ..రణరంగంబునకు యనుజ్ఞయిడి, అయిదు లక్షల పదాతివర్గంబును యెన్నికనిచ్చుటయు, అంతట వుల్లుఖానుండు మూడు......తేరాల [1]బుచ్చారెడ్డిని పిలిపించుకొని సంధిచేసుకొని తక్షణ మందె పద్దెనిమిదిలక్షల వరహాలు యిచ్చి కడమ కార్యాంతరంబున యియ్య జేసుకొని...

రాజసముఖంబునకు స్పర్శవేదిలింగంబు పూజార్లువచ్చి "శంభులిం గంబునందు స్పర్శజేసిన లోహంబు యెప్పడి యా...యంబగు తేజంబు నిలువదయ్యె"నని విన్నవించుటయు ప్రతాపరుద్రుండు విని వెరగుపడి దేవతా ప్రసాదంబు తనకు తొలగుటయు....నకు సన్నద్ధుండై అనుమకొండ సిద్ధేశ్వరు నారాధించి, యట చని పద్మాక్షి బూజించి యద్దేవి పూర్వదత్తంబులైన ఖడ్గఖేటంబులు సన్నిధియందు పెట్టి నమస్కరించుటయు ఖడ్గంబు సర్పా కారంబై పద్మాక్షీదేవి వదన గహ్వరంబు దూరిపోవుటయు, యాఖేటకంబు అంగరాగంబు చందమున...నుద్దీప్తమగుటయు, అవిజూచి శివదేవయ్యయు, శాఖపల్లి మల్లికార్జునుండు మొదలుగాగల పెద్దలు ప్రతాపరుద్రుని కిట్లనిరి. "[2]పద్మాక్షియు తొల్లి మాధవవర్మకు యిచ్చినప్పుడు జూపిన ఆజ్ఞాపించిన వివరము, మీ సింహాసనంబున సహస్ర వరుషంబుల వుండునని మహా శక్తియ...ఆనతిచ్చెను. నేటివరకు సహస్ర వరుషంబులు దీరిపోయెను" అని యానతిచ్చి "యింక మానుష శక్తియకాని తొల్లింటి యిట్ల దైవశక్తి లేదు"యని యెరింగించిన ప్రతాపరుద్రుండు చింతాక్రాంతుడై పద్మాక్షిదేవిని బహువిధంబుల నుతియించి సకలజనంబులతో నిజనివాసంబునకు యేతెంచి పరుస వేదిలింగంబునకు సాష్టాంగ దండప్రణామంబు లాచరించె.

తదనంతరంబ మరునాడు కయ్యంబున కాయత్తపడి కటక వల్లభునిపై నరపతి రాయలున్ను జమానులు ఖానుమీద పద్మనాయకులున్ను

1. భోజారెడ్డి యని ప్రతా. చరిత్ర; 2. పద్మావతియు.

నవలక్ష ధనుర్ధరులున్ను సింధురాజును గూర్చి పశ్చిమంబునకు బంపె. సులతాని బలంబులమీదికి ప్రతాపరుద్రుండు తన పద్మనాయకులున్ను, అయిదు లక్షలున్ను, బూచారెడ్డి మూడు లక్షలున్ను తక్కినరాజులు యీ బలంబులున్ను, కన్నోజీరాజు రెండులక్షలగుఱ్ఱంబులున్ను...జు యెనుభైనూరుయేనుగులు తన ఖాసామదంయేనుగులు యిన్నూరు తన్ను గొలిచిరా శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుండు వైభవంబున యేకశిలానగరంబున శోఖిల్లి యుద్ధంబునకుం జనుదెంచి యుద్ధంబు సేయు సమయంబున, యితరజాతి నాయకులు కొంత యుద్ధంబుజేసి సమయుటయు, వారింజూచి తేరాల బుచ్చారెడ్డి యుద్ధంబు చాలించి కడకుం జనియె. మరియు తక్కినరాజులు కయ్యంబుచేసి కొత్త బలంబులం జంపిన అప్పుడు కన్నోజిరాజు కొన్ని గుఱ్ఱంబులను జంపి తాము సమయుటయు, వీరపాండ్యరాజు ఘోర యుద్ధంబు జేసి బలంబులు ...గులవొ...యుటయు, యిట్లు సర్వసేనలున్ను సమసిన.

రుధిరోద్గారినామ సంవత్సర ఆశ్వీజ బహుళ విదియా గురువారం నాడు మదగజారూఢుండై యున్న శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుని ఆయకంబు చేసికొని, తమ మావటిని యెక్కించి గజారూఢుడై చనుదేర వుల్లుఖానుండు ...దానును శిబిరంబు ప్రవేశించినంత "ప్రతాపరుద్రుండు పట్టుబడియె"నని యా వార్త యేకశిలానగరంబు జనులు యెఱింగి...గావగచి, ప్రతాపరుద్రున్ని కలయుదమని తలంచి, చనుదెంచిరి. ప్రతాపరుద్రుండు పట్టువడెనని అన్నమ దేవుండు విని డెబ్బదియేడ్గురు పద్మనాయకులు శోకరోషంబులు పెనగొన జమానుమలుక నెదిరించి ఘోర యుద్ధంబు సేసి జమానుమలుఖాను తల ద్రుంచుటయు, జమానుములక తమ్ముండు సిద్ధిఖానుండు హతశేషంబులం గల్పుకొని వుల్లుఖానుని గలియుటయు, వుల్లూఖానుండు సిద్ధిఖానుండు నిద్దరు ...ప్రతాపరుద్రుని ఢిల్లీశ్వరు సమ్ముఖంబునకు బంపు యత్నంబు వూహించుచున్నంత రాత్రియగుటయు, యితర జాతినాయకులు తమకునొ...లక్ష వరహాలు యిమ్మని వుల్లుఖానుని అడిగిన యితర జాతి నాయకులతో మున్ను

ప్రతాపరుద్రుని చెఱ

1. అమానుమాలకా.

మీకు యిచ్చిన యిరువదియైదు లక్షలు మగుడ యిమ్మని అడ్గుటయు, యీ వార్త ప్రతాపరుద్రుండు సర్వంబు విని తహతహపడి తాను రణభిక్షకై తెచ్చిన యందులోపల యిరువదేను (లక్షలు)......యయిన వుల్లూఖానునికి యిప్పించి యితరజాతి నాయకుల విడిపించినవారు సిగ్గుపడి ప్రతాపరుద్రుని యీ వితరణంబు తలంచి...తేరాల బుచ్చారెడ్డి విచారించుకొని తమ బలం బులం గూర్చుకొని ప్రతాపరుద్రుని విడిపించుకొను వారమని శపథంబులు ...దెంచుటయు. సులతాని దళంబులు లక్ష గుఱ్ఱంబులు యెనిమిదిలక్షల పదాతివర్గంబును [1]వెనుకనువేచి ఢిల్లిమార్గంబు బట్టి పోవుటయు...(చే)రువ యితర జాతి నాయకులు బుచ్చారెడ్డి మొదలుకొని సులతాని బలంబుల పోనీయక అరికట్టుకొని యుద్ధంబు చేసి యేభై వేల గుఱ్ఱంబులను మూడు లక్షల పదాల వర్గంబును దునిమి, యితరజాతి నాయకులు నిరవశేషంబుగా మడిసి(రి).

సులతాని దళంబులు కయ్యంబున అలసి గోదావరి గర్భంబున విడియుటయు, ఆ ప్రతాపరుంద్రుండు మజ్జన భోజనాదులు దీర్చి కూర్చుండు సమయంబున ప్రజలు ప్రతాపుని సముఖంబున...వచ్చిన వారు కరదీపికలు వేయిన్నేనూరు, ఛత్రచామరంబులవారు, వూడిగంబులవారు వేయిన్నేనూరు పరిహాసకులు నలుబంద్రును శాకవెల్లి మల్లికార్జునుడు మొదలుకొని విద్వాం సులు నూరును, గుండంభట్టు మొదలుకొని పురోహితులు నూర్వురును, ఉత్తమ క్షత్రియులు రాజ సంబంధులు యేనూరును, అపార ధన సమేతు లైన వైశ్యులు యిన్నూరును నాటకశాలలు యెనిమిదియు, జట్టి మల్లులు నూర్వురును, చికిత్సకులు నూర్వురును, జ్యోతిష ప్రజ్ఞావంతులు యిరువ యిన్ని, రజక క్షౌరకులు వేయిన్ని, సకల నియోగంబులవారు యేడు నూర్లును, రాజుయొక్క ఉత్తమాశ్వంబులు యేనూరును, గజంబులు యెని మిది నూర్లును, శివదేవయ్య, శరభాంకుండును, మల్లికార్జునుండు, రంగ నాథుండు మొదలుగాగల వారును యిన్నూరుగురును, ప్రతిమాసంబు తులా పురుషంబునకు మూడు కోట్లును, సకల నియోగంబుల వారును, రాజు

1. వెక్కువను.

సముఖంబునకు వచ్చిన యారాజు అందరి నర్థాస్థితి గారవించి శివదేవయ్యం జూచి. "ఆ హితాగ్నులు తేనయితి"రని యడిగిన, నాయయ్య మనము యీ దేశంబునకు అతి త్వరితంబుగ మరల గలవారమని యానతిచ్చుటయు, అందు యొక్క విప్రుండు ప్రతాపరుద్రీయంబను కావ్యంబుచెప్పి ఆరాజునకు అంకితంబుగా జేయుటయు, యారాజు శలాకపరీక్షచే

విద్యానాథుఁడు

నచట చదివించుటయు, సర్వజ్ఞుండు...యా విప్రునకు ప్రతాపరుద్రుండు అంగుళీయకంబు నిచ్చి యతనిని విద్యానాథుం డని యేనుగు నెక్కించి చాటించుటయు ఆ విద్యానాథుండు రాజుచే సెలవంది యేకశిలా నగరంబునకు నేతెంచి, ఆవుంగరం వ్యవహారుల ముందరబెట్టి యిందుకు తగిన ద్రవ్యంబు యిమ్మని యడిగిన యా వర్తకులు చూచి యిది యమూల్యంబు యిందుకు తగిన ద్రవ్యంబు యివ్వలేమనిన, యా విద్యానాధుండు వేసరి మీరు ఒసంగి నదియే మాకు పదిలక్షలని పలికిన యా విప్రుని వాక్యంబు ప్రతిష్ఠించి యా వుంగరంబునకు పదిలక్ష లొసంగుటయు

యిక్కడ నరపతిరాయలు ప్రతాపరుద్రుండు పట్టుబడుట విని తనకు నడ్డంబైయున్న కటకవల్లభుని జంపి సులతాని బలంబులం ద్రుంచి ప్రతాపరుద్రుని మగుడ దెచ్చెదనని తలచి కటక బల్లహుని గజంబులు గెలువ శక్యంబులు గాకుండుటంజేసి, అశ్వత్థామ మతంబు దలచి బలంబుల నాయత్త పరచి రాత్రి సుఖసుప్తులైన కటక బల్లహుని బలంబులపై బడి పొడిచియు నఱకియు పెక్కు భంగుల కయ్యంబు చేసి నాలుగువేల గజంబుల దునిమి మూడువేల గజంబుల పట్టుకొని పన్నిద్దరు రాజకుమారుల ద్రుంచి(న) కటక బల్లహుని బలంబులు విరిగి పారుటయు, అప్పుడునరపతి రాయలు అదియె గెలుపు జేసుకొని సులతాని బలంబులం గూడి యుద్ధంబు చేసి యాభైవేల గుఱ్ఱంబుల, లక్ష పదాతుల ద్రుంచుటయు,సులతాని బలంబులం బోనీయక అరికట్టుకొనుటయు, అప్పుడు వుల్లూఖానుండు మనంబునవిచారించి రాజును మరల విడిపించికొనిన కార్యహాని యని చింతించి నిలిచి కయ్యంబు చేసితిమేని ప్రాణహాని యనుటయు రాజును ఢిల్లీ పురంబునకు పంపవలెనని దలంచి, యొక్క గూఢమార్గంబున యిరువదివేల గుఱ్ఱంబుల సహాయంబు

చేసి ఢిల్లీపురంబునకు ప్రతాపరుద్రుని పరివార సమేతంబుగా బంపుటయు, ఆ సమయంబున కటకవల్లభుండు అయిదువేల గజంబులం గూర్చుకొని వుల్లాఖానునిం గలియుటయు.

మరి యన్నమదేవుండు డెబ్బదియేడ్గురు పద్మనాయకులు నరపతి రాయలం గల్పుకొని సులతాని దళంబుల చుట్టివేసుకొని ప్రతాపరుద్రుని ముస్నున కొనిపోవుట యెరింగి, అరికట్టుకొని యొక్కనాటిరాత్రి కటక బల్లహుని బలంబులపై బడి, సర్వబలంబులంగూర్చి నాలుగువేలం దునిమి, శిబిరంబుజొచ్చి కటకవల్లభుని తలద్రుంచుటయు, మగుడి నరపతిరాయలు అన్నమదేవుండు విద్యానగరంబు నేరుటయు, కటకబల్లహుని ప్రధానులు నరపతిరాయలు, అన్నమదేవునింగారి సముఖంబునకు పోయి, యేకశిలా నగరంబున వున్న రామచంద్రదేవుని తమకు యియ్యజేసికొని, కటకంబునకు పట్టంబు గట్టుకొని, ఏకశిలానగరంబు చేరుటయు(?)

యా ప్రతాపరుద్రుండు పట్టుబడి వచ్చుచున్నవార్త ఢిల్లీశ్వరుండు చారులచే నెఱింగి, మూడు యోజనంబులమేర యెదురుగాబోయి, మహా వైభవంబుతో తన పురంబునకు దోడ్కొనిపోయి, బహువిధంబుల సత్కారంబుల గావించుటయు, సింహాసనంబున గూర్చుండజేసి యొక్క యర్ధా పీఠమందు గూర్చుండి మాటలాడుచున్న సమయంబున ప్రతాపరుద్రున్ని వుండంజేసి సులతాను తమ తల్లికి యెఱుంగం జేసిన యా మానిని ప్రయాగ మాధవసేవాపరిణత యగుటంజేసి తన కొమారుండైన సులతాని నూరడించి ప్రతాపరుద్రుండును (నీవును) మహనీయశయ్యల సుఖసుప్తులైన యిద్దర తారతమ్యంబులు నాకు నెరుంగవచ్చు నేను చూచెద" నని పలికిన అట్లుకాక యని యా రాత్రి యొక్కమేడపై యిద్దరు పవ్వళించిన సులతానితల్లి యేతెంచి చూచునప్పుడు వారల యిద్దరియందు హరిహరాత్మకమైన తేజంబు గనిపించి యత్తేజంబులు యిద్దరియందు యేకంబై యంతరిక్షంబున నడగి పోవుటయు, యజ్జనని చింతించి వారల బోధితులజేసి "మీరు హరి హరాత్మకమైన తేజంబులు. మీలోమీరు వైరంబులు చాలింపుడు మీయిద్దరికి

ప్రతాపరుద్రుని ఢిల్లీసుల్తాను గౌరవించుట

తొల్లిటియట్ల మహామహిమలు చెల్ల" వని బోధించి పలుకుటయు, సులతానియు (?) మేలుకాంచి, ప్రతాపరుద్రునివెంట వచ్చిన విప్రులకున్ను, తక్కిన రాజులకున్ను, మూడుకోట్ల ద్రవ్యంబు పంచిపెట్టించి ప్రతాపరుద్రునకు నానావస్తువులు సమర్పించి వినయపూర్వకముగ నిట్లనియె.

"ఏను నీకు నపరాధంబు జేసితినని నీవు మనంబున నుంచక యేకశిలా నగరంబునకు ప్రవేశించి సింహాసనంబున గూర్చుండితివన్న శుభవర్తమానంబు పంపవలయు నిదియె నా విన్నపం"బనిన ప్రతాపరుద్రుండిట్లనియె "డెబ్బదియారేండ్లు రాజ్యభోగంబు లనుభవించితి యింక జాలును. యేను మణికర్ణికయందు స్నానంబు సేయుచు, విశ్వనాథు నారాధించి, వారణాసియందు నిల్చెద, రాజ్యభోగంబుల సహస్ర గుణితభోగంబులు అక్కడనునికి నానందం"బనిన సులతానియు ననేక విధంబులుగా నొడంబరచి ఏకశిలా నగరంబునకు.... సింహాసనంబున గూర్చుండి మగుడ కాశికి జనుదెమ్మని యిరువై వేలు గుఱ్ఱంబులు సహాయంబుగా నియమించి ప్రతాపరుద్రుణ్ణి గజారూఢునిజేసి సులతాని యొక్కయోజనంబు ప్రతాపునివెంట పాదచారియై నడచిన యొడంబడి యట్లకాక యని సులతానిని నిల్పి కాశికిం జని ప్రతాప దేవేంద్రుండు మణికర్ణికం గ్రుంకి, విశ్వనాయకుల నారాధించి, యచట యెనిమిది తులాపురుషంబులం దూగి కోటి సువర్ణంబులు దానంబులు యిచ్చి, యేకశిలా నగరంబునకుం జనుదెంచుచు, గోదావరిచేరి, కాశేశ్వరంబున నిలిచి అచట తీర్థంబులాడి కాశేశ్వరు ముక్తీశ్వరుని గొలిచి యేకశిలా నగరంబునకు పయనంబవు సమయంబున

ప్రతాపరుద్రుడు కాశేశ్వరంబునకు వచ్చుట

శివదేవయ్య ప్రతాపరుద్రుని యేకాంతమునకుం బిలిచి "యింకా పనిద్దెమ్మిది దినంబులకు నీవు కైలాస నివాసుండవు కాగలవు యిది గౌతమీ గంగాగర్భము, యిందుల జీవంబువిడిచి దివ్యదేహంబుదాల్చి కైలాసంబునకు వచ్చెదవని శివుండు నీకు వరంబొసంగె. యిచ్చటనే యుండి యేకశిలానగరంబు ప్రజల రాబనుపు" మనుటయు నట్లకాక యని రాజు తన పట్టపుదేవులను, రాణివాసంబులంగల కాంతలను, కుమారులను, బంధువు

లను, బండారంబులును, సకల ద్రవ్యంబులును, ఆహితాగ్నులును తెమ్మని అనిపిన అతి త్వరితంబున యేకశిలా నగరంబునంగల కోటలను మేడలను....లంబును సర్వ బండారంబును మూడు దినంబులకు ప్రతాపరుద్రుని సముఖంబునకు అందరు వచ్చుటయు, అట నరపతిరాయలు అన్నమదేవుండు డెబ్బదియేడ్గురు పద్మనాయకులున్ను సులతాని దళంబుల నిరవశేషంబుగా దునిమి జమానుఖానుని దేశంబునకరిగి యాతనితో యుద్ధంబు నేసి, వారికోటలద్రవ్వి ఆసీమలు పాడుచేసి చారులచే ప్రతాపరుద్రుండును కాళేశ్వరంబుకేగుట విని వారు అందరున్ను ప్రతాపరుద్రుని సముఖంబునకేగినవారల కౌగలించికొని "తొల్లి మా పెద్దలయట్ల పరాక్రమంబు నేసితివి నీకు ప్రతాపంబు చెల్లు"నని ప్రతాప బిరుదున్ను ఒసంగి తన కన్నియయైన చుద్రమదేవులనిచ్చి ఐదుకోట్ల సువర్ణంబులు యిచ్చి కృష్ణ మేరగా దక్షిణదేశంబు అరణంబిచ్చి అనుపుటయు,

రామదేవరాయలకు...అన్నమదేవుని కూతురు ముమ్మక్క దేవిని యతనికి వివాహంబుజేసి మూడుకోట్ల సువర్ణంబులు యిచ్చి కటకంబునకుం బంపి: ప్రతాపరుద్రుండు తన తమ్ముడైన యన్నమదేవునిం బిలిచి "నీవు యీ రాజ్యంబునకు పట్టాభిషిక్తుండవై రాజ్యంబు పాలించుమనుటయు" యన్నమదేవుం డిట్లనియె "యీ రాజ్యంబు సకల భూపతులు గొలువ నీవు పాలించిన వెనుకను అట్టి ప్రతాపంబు నాకు చెల్ల" దని (శివదేవయ్యను జూచిన) నాయయ్య "మీ సింహాసనంబు మీ సంతతికిలేదు ఆశలుడుగుం" డనిన యూరకుండిరి.

ప్రతాపరుద్రుండు తన్ను గొలువ...అతని సుతుని అతని దేశంబునకు పట్టంబుగట్టి రెండుకోట్ల ద్రవ్యంబును యాభై వేల గుర్రంబులనిచ్చి అనుపుమనుటయు,...గజంబులు యిచ్చి కోటి ద్రవ్యంబు యిచ్చి మేనత్త కూతురు కాకితదేవిని అతనికిచ్చి అనుపుటయు తదనంతరంబున నరపతి రాయల బిలిచి "యీ సింహాసనంబును మీరు స్వామిహితంబునం గొలిచితిరి మీరు మీకు నేనిచ్చిన దేశంబులకునేగి...కొందరు రాయమన్నీలై స్వతంత్రులై యుండిరి. తనకు సహాయంబై వచ్చి(న) సులతాని దళంబు

లకు పదివేల వరహాలు...ముప్పై లక్షలు పంచిపెట్టి అనుపుటయు తన మూల బలంబు నవలక్ష ధనుర్ధరులు కయ్యంబున మడిసిన వారల నెన్నిక జేసి నాల్గుకోట్ల సువర్ణంబులు వారికి నిచ్చి అన్నమదేవున కప్పగించి తదనంతరంబున మిగిలిన ద్రవ్యంబు ఆహితాగ్ని బ్రాహ్మలకు పంచిపెట్టి రాజ్య భారంబు అన్నమదేవుని వశంబుచేసి మిగిలిన ద్రవ్యంబు యిచ్చె.

తాను గోదావరిని తీర్థంబులాడి దుకూలవస్త్ర....బులు దాల్చి విభూతి రుద్రాక్ష మాలికాలంకృతుండై గోదావరి గర్భంబున కూర్చుండి శంభు లింగంబు తన హృదయంబున ధ్యానంబుచేసి దేవియగు విశాలక్షిం జూచి శివదేవయ్య యిట్లనియె "నీవు పెద్దకాలంబు జీవించితివి...నీకు యిష్టంబైన వరంబొసంగెద వేడుము "అనిన ఆయమ్మ నమస్కరించి "మహాత్మా తనకు పతి జీవితంబు హె....నాకు చేయు"మనిన ఆయయ్య

ప్రతాపరుద్రుని నిర్యాణము

యట్లని యొసంగిన రుధిరోద్గారినామ సంవత్సర మాఘ శుద్ధ సప్తమి...ప్రతాపరుద్రుండు నిజదేహంబు విడిచి దివ్య దేహంబు దాల్చి దివ్య విమానా రూఢుండై ఆరాజు కాంత విశాలాక్షియు పతితోడనే దేహంబు విడిచి దివ్య విమానం బెక్కి ఆ పుణ్యదంపతులు ఆ విమానంబు సర్వజనులు చూచుచుండ కైలాస నివాసంబున కేగిరి.

అన్నమదేవుండు ప్రతాపరుద్రునికి విహితకార్యంబులు దీర్చి వైరాగ్యంబు దాల్చియుండె. ప్రతాపరుద్రుని సుపుత్రుండైన వీరభద్రయ్యను పట్టంబు కట్టి తానును విరూపాక్షుండు ఈశాన్యభాగంబున వింధ్యదేశంబులకై చనిరి. శివదేవయ్యగారు శ్రీశైలంబునకుం జనిరి. వీరభద్రయ్య పట్టాభిషిక్తుండై రాజ్యంబునేయు సమయంబున అక్కడ ఢిల్లీసుల్తాను ఉల్లా

వీరభద్రయ్య పట్టాభిషేకము

ఖానుడు సిద్ధిఖానుడు మడియుట, తమ దేశంబుల దోచుట, నరపతిరాయలుఇంత చేసెనా యని రౌద్రాకారుండై ప్రయాణ భేరి వేయించి మూడు లక్షల గుఱ్ఱంబులను పదిలక్షల పదాతివర్గంబును, గూర్చుకొని విజయనగరంబుపై చనుదెంచు నపుడు వీరభద్రయ్య సులతానితో విహితపర్చుకొని కొంచెం

బుగా రాజ్యంబు లోనుచేసుకొని యేలుచుండె. విజయనగరంబున నుండి నరపతిరాయలు వచ్చి సులతానివారి బలంబులు రానివ్వక ఆవల కృష్ణ మేరగా రానివ్వక గండ్లుగాచి ముప్పది లక్షల పదాతివర్గంబుతో సులతాని వారి బలంబులతో యుద్ధంబులు సేయుచు గనుములు గట్టి గరవణంబులు రానీక యిట్లు పెక్కు భంగుల చీకాకుసేయుచు పండ్రెండు వరుషంబులు పోరిన సులతానియు వారి పేరు తివియక నచట బెడదకోటయను పురంబు కావించుకొని యుండె. క్రమక్రమంబున కొంచెంబుగా యయిన నరపతి రాయలతో పోరంజాలక తన భూములు తనకు లోనుగాక మరలబడుట విని ఢిల్లీకి పోక నరపతిరాయలతో గూడి సంధిచేసుకుని నరపతిరాయలకు అప్పనంబులు నడుపుటయు యిటీవల యేకశిలానగరంబు ఢిల్లీ సులతాని వారు తన (ఆజ్ఞకు లోనుగా జేసుకొని దేవాలయంబులు పడగొట్టించుచు బహు విధంబుల బాధించుటయు వీరభద్రు డది సహింపక సులతాని భృత్యు లందఱిం దునిమించి తాను సమస్త జనంబుతో పురంబు వెడలి కొండవీట నున్న రాయల గలసెను.)

అనుబంధము - 1.

శిలాలేఖనము

[కీ. శే. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి, M. A. గారు 1924 సెప్టెంబరు భారతియందు "కొన్ని కాకతీయ శాసనములు" ప్రకటించినారు. వానినుండియే యిది గ్రహింపఁబడినది. శ్రీ కవిగారు తాము స్వయముగా వ్రాసికొన్న నకలును మెకంజీదొరవారి పండితు లొకరు వ్రాసికొన్న ప్రతితో సరిచూచి ప్రకటించినట్లు వ్రాసినారు.

సిద్ధేశ్వరము కొండమీది మఠమున నివసించిన శైవారాధ్యుఁ డెవరో కాకతీయ రాజ్యవైభవమును శిలోట్టంకితము గావింప యత్నమొనర్చి తుదివఱకు పూర్తిగావింపక యా శిలాలేఖనములు నడుమనే విడిచివేసియుండుననియు, నిట్టి శిలోట్టంకిత ప్రశస్తి కావ్య నాటకములు పెక్కులు కలవనియు వచించి కవిగారు ధారానగరమున భోజరాజకీర్తిని వర్ణించు ప్రాకృత శిలాలేఖనమును, మదనమహాకవి రచిత పారిజాతమంజరి యను నాటికను, విగ్రహరాజు ప్రతాపమును వర్ణించు హరికేళి నాటకమును నుదాహరణములుగాఁ జూపిరి.

ఈ శిలాలేఖనమునందలి యక్షరములు గణపతిదేవ రుద్రదేవ ప్రభువులనాటి వానివలె నున్నవనియు శ్రీ కవిగారు వ్రాసియున్నారు.

ఈ శాసన కవికాంధ్రదేశమన్నను నాంధ్రప్రజలన్నను, నేకశిలానగరమన్నను గాఢమయిన యభిమానానురాగములున్నట్లు శాసనము స్పష్టము చేయుచున్నది. ఇందలి వర్ణనలు రసాలవాలములయి యాంధ్ర ప్రబంధవర్ణనలకు దీటుగానుండి హాలచక్రవర్తి ప్రాకృతగాథలను తలంపునకుఁ దెచ్చుచున్నవి.]

శ్రీ ॥ 1. ఆంధ్రా స్సంతి గరీయాంసః కాంచనప్రాయశాలయః । యథా హాటక శైలస్య కటకా రత్నశాలినః ॥ కేదారా యత్ర

2. శాలీనాం తరంగితజలాంతరాః । కృష్ణాంగచ్ఛాయహరితా యథా జలనిధే స్తటాః ॥ శాలికా రక్షిణీ హస్త తాళైః కంకణనాద

3. తః । త్రాసితాః కిల గచ్ఛంతి యద్ధిత్వా సద్గిరా జితాః ॥ రసాల సాల హింతాల తాల కేతక కర్తనే । కాంతారే యత్ర కాంతానాం జా

4. తః శృంగారసంగరః ॥ రసాల హాలా గంధేన హసనాంగీకృతా దృశః । అళీనాం యత్ర హాహంతా లక్షయంతి న గేహినీః ॥ .

5. సంతానకాంతారలతా గంధ గ్రంథిలచేతసః । యత్రాలయాః కర్ణికార నిర్గంధేన నిరంతరాః ॥ హాలికస్త్రీ కటాక్షాణాం కాంత్యా

6 గళితచేతనాః । నసీదంతి కృతిం యత్ర కేచిత్కృహకనందనాః ॥ గతాని హాలికస్త్రీణాం లక్షయంతి నిజైర్గతైః । నేత్రాంత నేత్రైర్హ్రాస్యంతి హరిణ్య శ్చ య

7. దంతరే ॥ కేదారే సస్యకాంతీనాం సంక్రాంతానాం తతః పరః । చలేన నీరనిచయా యదీయా జాయతే క్షతాః ॥ శంఖ కంకణ జాలస్య లల

8. నా కరసంగినః । క్వణేన యత్ర నాదేన కలహంసాః శతం జితాః ॥ లక్ష్యంతే యత్ర నిచితాః లక్షశః శాలిరాశయః । గేహాంగణే యథా కాలే తటి (త్కా)

9. ంతి ధరా ఘనాః ॥ ఖళాః శాలీనతాం యాంతి యత్ర కంటక రక్షితాః । కటంకరీయ నికట నిరాఘాట కటస్థలాః ॥ కదళీ కాననే యత్ర హరిత చ్ఛ

10. ద్మ హారిణీ । కీరా నిరంతరం యాంతి నిజజాతీయశంకయా ॥ హలా హలంత్యః సతతం యత్రత్యోత్సాహకారతః । నిర్దిశంతి నిరాతంకం సత్క నాయ శిఖండి

11. నః ॥ యత్ర కాంచనసంకాశా రసాలానాం రజః కణాః । టంక ఘృష్టస్య తరణేః యథా కే(కో ?)శాశ్చకాసతి ॥ కషకస్త్రీ కేశహస్తే హస్తనాళీక సంయతిః । సహ(ఖ ?)రా (గ్రైః ?)

12. యత్ర ధత్తే శంకాతంకం శిఖిండిని ॥ నగరాణి గరీయాంసి నారీరమ్యాణి లక్షశః । స్థానీయానాం సహస్రాణి యత్రత్యా న్యతిశేరతే ॥ సనందనం చైత్రరథం న

13. చ యత్ర నిరీక్ష్యతే । కాంతారం నందనం కృత్యం కృత్వా చైత్ర రథా హ్వయాః(యమ్ ?)॥ కరిణః కరిణీసక్తిం యత్ర సంశ్రిత తారకాః । సకళత్రాః శంకయంతే గాత్ర

14. హీనా గజాననాః ॥ నిచయై రాస(న ?)తానీలైః శతశః స్యందనా ఘనాః । నదంతః కింకిణీజాలైః యథా కాంతై స్తడిద్గణైః॥ తటాకా యత్ర శతశః సారి

15. ణ్యశ్చ సహస్రశః । సరిన్నాథాన్ దర్శయంతి తేషాంచ కిల గేహినీః ॥ ఆదిత్య ఘృష్టిసంకాశా దృశ్యంతే యత్ర గృష్టయః । క్షీరం దదత్యః కృత్యా

16. నాం త్రిజగత్యఘనాశికాః ॥ ఏకాస్త్యేకశిలాఖ్యాత్ర నగరీ యా గరీయసీ । సాగ రాంతాం ధరాం కృత్స్నాం కాంతా కాంతం నిరీక్ష్య(క్ష ?)తే ॥ కళాగిరః కృశాంగినాం

17. రశనాః కింకిణీఘనాః । యం(త్రాంగదాని చాం(ప్రీణాం ని(ద్రాహాన్త్యే కిల (శ్రియః ॥ చం(ద్రశాలాసం(శ్రితానాం చం(ద్రాస్యానాం నిరంతరైః ।

18. యత్రాస్య చంద్రై గ్గగనే చం(ద్రజ్ఞానం నశంక్యతే ॥ యత్ర రత్నాంగణ గతా ఘనసారస్య రాశయః । దృశ్యంతే చం(ద్రికా సంఘో యథా....

19. ణః ॥ ఇం(ద్రనీలై శ్చం(ద్రకాంతై స్తథా యత్ర నిరంతరైః । అంధకారా శ్చం(ద్రికా

శ్చ దర్శయంతి కదా గృహాః ॥ కాంతా ఈక్షంతి యత్కాంతాః కాంతానాం హృద

యం దృశా । కాంతా యాఘాతి యత్కాంతా కాంతానాం హృదయం దృశా॥
కళిందకన్యాలహరీ సంఘరింఖాణహారిణః । కటాక్షా యత్ర నారీణాం దృ
ష్టయంతి నరింజనా (?) ॥ హాలారయేణ తరళా యత్రారాళ, దృశా దృశః ।

బద్ధరేఖా దర్శయంతి రతినాథకరస్థితాః ॥ అధరా యత్ర నారీణాం సక
లా నధరీకృతా । ఆఖ్యాంతి నళినశ్రేణీః కటాక్షాశ్చ కటక్షతాః ॥
తర్జయంతి యత్ర నార్యః (రీ ?) కరకంకణకంకణీః । ఆక్రీడ దీర్ఘికా
హంసీ(ః ?)గతి తస్కరతాం గతాః । కణకారతి కిరణ సంకీర్ణా న్నహరి దంకణమ్ (?)॥ అంక

ణాయంతి సంగీతం కతశౌఘం యదంగణాః । కర్ణ కల్హార కణికా హేలాశళి

కరోహి నః ॥ యత్రాళిసస్త్రాసయంతే కాంతాకటక ఝంకృతైః । కటాక్ష
కాంతికళయా హాసచంద్రైః కళంకితైః ॥ న హాసయంతి నాదానాం
రూస్తాయణనేక్షణాః (?) । కనీనికాకళంకిన్యా కాంతిచం(ద్రికయాప్రియః ॥
ఉల్లోళయంతి యత్రత్యా శ్చం(ద్రికాహారిణః ఖగాన్ । అలాబేనార్ధ
చం(ద్రేణ కృత్స్నచంద్రై స్తదాననైః ॥ యదంగనాః కళాస క్తిం నజానంతి
నిజా జితాః (?) । నాసాలంకారకాంతి...నక్షత్ర....

అనుబంధము - 2

రంగనాథుని రగడ

(చూ. పుట 161)

ఇందు బ్రాకెట్టులలోని భాగములు/శ్రీ శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి M. A., B. O. L. గారి "వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము" లో నొసఁగఁబడిన పాఠమాధారముగాఁ గూర్పఁబడినవి.

ఈ రగడభేదమునకు "ద్విరదగతి" యని పేరు. ఇందొక్కొక్క పాదమునకు నాలుగేసి యయిదుమాత్రల గణములుండును. ఆ గణములు నగ, నలల, భల, సల, త, ర లని యనంతుఁడు. (చూ. ఛందోదర్పణము ఆ: 3. ప. 56) యతి ఒకటి మూఁడు గణముల మొదటి యక్షరములకుఁ జెల్లును. (చూ. అప్పకవీయము అ. 4 ప. 298) ప్రాసనియమము కలదు.

ఈ రగడ లక్షణమును అనంతుఁడు నప్పకవియుఁ జెరియుకరీతిగాఁ జెప్పిరి. వానిని వివరించుట యిట ప్రస్తుతముకాదని విడువఁ బడియె.

—సంపాదకుడు

శ్రీపార్వతీశుఁ జూడక
పాపాత్ముఁడ నగుచుబోవఁ బథమునఁ బక్షుల్
దీపించు దృష్టి తొలఁగిన
శ్రీపతి నడుగంగఁ జెప్పె శివుఁ గర్తనుగాన్,

శ్రీశైల వల్లభుని శిఖరంబుఁ బొడగంటి
కాశీపురాధీశు గౌరీశుఁ బొడగంటి
(సర్వలోకేశ్వరు సర్వేశుఁ బొడగంటి
సర్వసంరక్షకుని సర్వంబుఁ బొడగంటి
పరమాత్ము నీశానుఁ బరమేశుఁ బొడగంటి
పరమయోగీంద్ర హృత్పదనిలయుఁ బొడగంటి)
మహినొప్పు శ్రీశైల మహిమ నేఁ బొడగంటి
బహువేదశాస్త్రముల్ ప్రణుతిసేయుటఁ గంటి
భూలోక కైలాస పురమనఁగ గనుగొంటి
ఫాలాక్షుఁ డిచ్చోటు పాయకుండుటఁ గంటి

ధృతిఁ దూర్పు మొగసాలఁ ద్రిపురాంతకముఁ గంటి
పర్వతలింగంబు ప్రాణేశుఁడని కంటి
పర్వతేశ్వరు హృదయ పద్మనిలయునిఁ గంటి
భక్తు లప్రతిహత ప్రతిభమతులని కంటి
భక్తులకుఁ బ్రత్యర్థిపరులు లేరని కంటి
భక్తు లాపదలచేఁ బట్టువడరని కంటి
శివభక్తి దూషకులు చిరపాపులని కంటి
శివభక్తి దూషకులు చెడిపోదురని కంటి
త్రిభువనము భక్తులకుఁ దృణకణంబని కంటి
సభలందు భక్తులకు జయవాదమని కంటి
గౌరీశునే సర్వకర్తగాఁ బొడగంటి
కారుణ్యమున శివుఁడు కనిపించెనని కంటి
బహుపాపములు నన్నుఁ బట్టి విడుచుటఁ గంటి
నయముగా నయనములు నా కీయఁ బొడగంటి
భయభక్తులను భర్గు పాదములు పొడగంటి
ఇది పుణ్యమని కంటి నిది గణ్యమని కంటి
నిది యోగమని కంటి నిది భోగమని కంటి
నిది ధర్మమని కంటి నిది మర్మమని కంటి
నిది నిత్యమని కంటి నిది సత్యమని కంటి
(కడఁగి సంసారంబు కడగంటినని కంటి
కడఁగి శ్రీగిరి చెన్ను కారణ్యమది కంటి
ఘనుఁడు రంగన దూషకర గండఁడని కంటి
జనకల్పతరులలో జయశాలియని కంటి
తవిలి రంగనమంత్రి ధన్యకృతియని కంటి
భువిలోనఁ బ్రోలాంబ పుణ్యవతియని కంటిఁ)
నింక శ్రీగిరిఁ జేర నేఁ గందునని కంటి
శంకరుని కృపవడయు సమయ మిదియని కంటి
నింక నాయెత్తు కృతులిత్తునని పొడగంటి
నింకఁ గృతిసెప్ప నాకేమి భరమని కంటి
వడిఁ గృతుల్ నాయెత్తు వచ్చునని పొడగంటి
(మృడుఁడింక నా కృతుల్ మెచ్చునని పొడగంటి)

తనర శ్రీరంగకవి దాతయని పొడగంటి

....

భువిలోపలఁ బ్రసిద్ధ పుణ్యుఁడని పొడగంటి
(శివభక్తి దీప్తి కాచంద్రార్కమని కంటి
శ్రీగిరీశునకు నర్పింతునని పొడగంటి
శ్రీగిరీశ్వరుని కృప చెన్నలరునని కంటి)

అనుబంధము - 3

పద సూచిక

